RADU SELEJAN

CUTEZĂTORII

ROATA FĂRĂ SFÎRŞIT

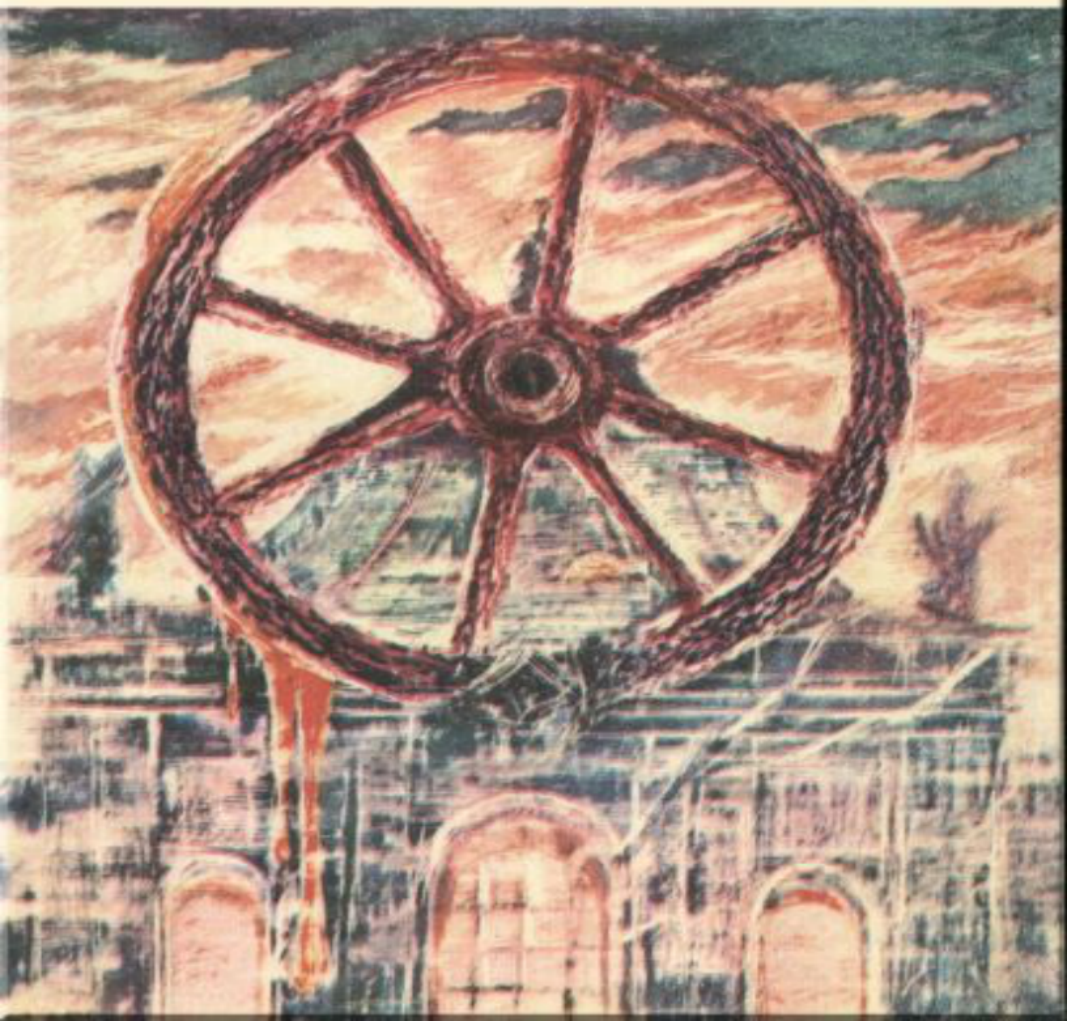

RADU SELEJAN

ROATA FĂRĂ SFÂRȘIT

- roman-document -

COLECȚIA CUTEZĂTORII

Editura Albatros, București, 1984

Versiunea digitală 1.0 - martie 2022

Coperta: Adrian Ionescu

SOȚIEI MELE ANNA ȘI FIICEI MELE BIANCA-ANDRADA

I

Viena uitase de revoluția românilor din Transilvania. Palatul imperial părea învăluit în liniștea aceea deosebită, totală, la care numai marii stăpânitori ai lumii aveau dreptul. Demnitarii împărăției căutau alte noduri pe care să le dezlege cu îngăduința și la sfatul celui care-i alesese să-i fie nu numai de folos, ci, mai ales, deplin credincioși. Cei care-l înconjurau pe Iosif nu bănuiau, nu simțeau că umbra lui Horea străbate, din când în când, sălile palatului, că se așază ca-n vis înaintea împăratului, cerându-i nu neapărat socoteală pentru că și-a călcat cuvântul, ci un semn de înțelegere pentru românii prinși încă în jugul tiraniei de cei puțini și bogați și puternici. Observau demnitarii că, în câte o dimineață, Iosif al II-lea se trezea ca și cum n-ar fi închis ochii toată noaptea, îl vedeau ursuz dar puneau aceste întâmplări pe seama vreunei boli ascunse, de care nici chiar Maiestatea Sa nu voia să știe.

Într-o astfel de dimineață, împăratul ceru să i se aducă din nou scrisoarea franțuzului, cartea aceea blestemată. Vocea lui, mai dogită ca alte dați, părea a unui călugăr ce se ruga în chilia sa pentru iertarea păcatelor săvârșite cu voie sau fără de voie. Iosif se lăsă într-un jilț și, în vreme ce gândurile îi zburau aiurea, o umbră puse pe măsuța din fața lui o tavă de aur pe care se aflau câteva zeci de foi de hârtie. Umbra dispăru, ca și cum ar fi intrat în pământ. Iosif, rugându-se parcă în șoaptă, își spuse pentru a mia oară că era, într-adevăr, cel mai bun și cel mai înțelept și mai milostiv împărat al tuturor vremurilor de la facerea lumii și până la el, că niciodată, în nici un alt imperiu oamenii n-au trăit așa de mulțumiți și de fericiți precum supușii imperiului al cărui cap era Viena. Luă apoi hârtiile de pe tava de aur și, oarecum mai înseninat, începu să citească a doua scrisoare pe care i-o adresa francezul acela ce făcea pe filozoful, după ce se împărtășise cu nerușinare din scrierile lui Locke și Rousseau, francezul acela obraznic, infatuat, care, în loc să-i trimită scrisoarea cu un mesager special (ar fi suportat el, împăratul, spezele), a publicat-o, vrând, desigur, ca toată Europa să-l blameze pe el, cel mai bun și mai drept împărat al tuturor vremurilor. Începu să citească și i se părea că o citește pentru întâia oară. Citea șoptind fiecare cuvânt, să-l înțeleagă mai bine, să-l memoreze și nu-i venea să creadă că un oarecare parizian „din Dubllin”, care nu-și trăda numele, cuteza să-i tulbure liniștea, liniștea pe care numai el știa cu câtă trudă și-o câștigase, liniștea de care avea nevoie ca de apă vie pentru a putea dirigui cu dreptate treburile imperiului și, de ce nu, ale Europei. Dacă francezul ar fi fost de față, Iosif al II-lea, îndârjit cum era împotriva lui, ar fi poruncit, cu siguranță, să fie tras pe roată, asemenea românului pe care-l apăra, cu umbra căruia se asociase ca să-i tulbure nopțile și

visele.

„Vin la altă cestiune, – scria francezul și șoptea împăratul – și mai importantă decât cea precedentă – care se referea la dreptul de emigrațiune – adică la cestiunea care s-a născut din faimoasa revoluțiune a românilor al căror căpitan Horea a făcut atâta zgomot prin ziare. Astăzi revoluțiunea s-a risipit și acest nefericit, dimpreună cu câțiva căpitani ai săi, au murit sub tortură. Eu voiesc să examinez aici dacă supliciul acesta a fost just. Această analiză mă conduce la examinarea cestiunii generale."

Împăratul se opri din citit și oftă. Și nu-i venea să creadă că el, Iosif al II-lea, omul de aur al imperiului, poate ofta în fața unor rânduri injurioase. În momentul acela ar fi dat oricât numai să-l poată avea pe francez în preajma lui, nu să-l ucidă, – renunță la condamnarea la moarte prin tragere pe roată, a filozofului – ci să discute pe îndelete, cuvânt cu cuvânt, învinuirile ce-i erau aduse. Se gândi să-l confrunte pe francez cu înțelepții Curții sale. Râse. Supușii te adoră și te respectă atâta vreme cât te știu deasupra lor, undeva sus, așezat pe un tron intangibil. Cum ai coborât între ei, nici nu te mai bagă în seamă.

Continuă să citească. „Ce este o revoluțiune? Au Principii dreptul să pedepsească pe cei revoltați? Și dacă-l au, trebuie să aplice asupra lor o pedeapsă de moarte; și trebuie să inventeze suplicii rafinate?"

Împăratul începu să se enerveze. Mâna care ținea „scrisoarea" franțuzului începu să tremure. Buzele i se învinețiră. Ceva ca de piatră, care-i făcea greață, i se lăsă în stomac. Începu să tușească. Era singur și simțea nevoia să țăndărească liniștea aceea lașă din salonul acela blestemat. Lovi tava de aur care căzu fără zgomot pe covorul turcesc. Încercă să-și amintească figura lui Horea. Nu izbuti. Țăranul acela a rămas în memoria lui ca o umbră. Hotărî să-l pedepsească aspru pe supusul său care i-a vorbit de această „Seconde Lettre d'un Défenseur du Peuple à l'Empereur Joseph II…", supus al său pe care-l socotise mai credincios ca un câine și care, acum constata împăratul, o făcuse înadins ca să-l mâhnească pe el, să-i strice tihna, să-l abată de la treburile mărețe ale împărăției. Nu, nu-i va răspunde franțuzului. Nu se cade ca un împărat să polemizeze cu un oarecare muritor de rând. Ce dacă-și zice filozof. Dar scrisoarea trebuie oricum s-o citească din nou, până la capăt, șoptit, ca pe-o rugăciune. Pentru ultima dată. Oftă din nou și începu să caute rândul la care rămase, paragraful cu care începea o nouă acuzație. Îl găsi ca din întâmplare, ca și cum, de fapt, nici măcar n-ar fi dorit acest lucru.

„Toți aceia care au scris despre revoluțiunea românilor se pare că au conspirat în contra nefericitului popor, ca să te încurajeze, Principe, să pedepsești cu suplicii oribile pe capii revoluțiunii și să strângi lanțurile poporului. Am văzut eu însumi scriitori care glumeau despre roțile pe care a trebuit să-și sfârșească zilele demagogul Horea

(cum îl numeau ei) – Demagogul e numele ce-l dau aristocrații și despoții, ori mai bine zis scriitorii lor mercenari, la capii poporului, care voiesc să-l scape de opresiune. E ridicol a vedea pe acești timizi servitori ai despotismului tămâindu-l pe demagogul Washington, fiindcă a reușit să-i învingă pe tirani și trimițându-l pe de altă parte la supliciu pe un alt demagog sau apărător al poporului, fiindcă a sucombat. Dacă Horea ar fi reușit, atunci ei puneau o coroană de lauri pe capul lui. Dar departe de mine doctrina abominabilă a acestor monștri care-și prostituie condeiele lor pentru nefericirea popoarelor. Dare-ar cerul ca într-o zi să cadă pe capetele lor toate ororile servituții pe care dânșii le predică cu atâta blestămăție… Nu trebuie, așadar, să credem, în relatările, cel puțin suspecte, ale gazetarilor. Greșelile românilor se vor fi exagerat, rezistența lor se va fi travestit în atac, se vor fi calculat toate, se vor fi combinat toate, numai ca să-i facă criminali și să justifice pe acei iluștri Nobili care i-au tiranizat si administrațiunea care a dat mână de ajutor oprimării lor. O! dacă aș avea în mână actele acestui proces, dacă aș fi observat câtva timp soarta acestui popor, dacă l-aș fi urmărit în lucrările sale, precum l-am urmărit în torturile lui, dacă aș fi trăit în colibele sale, în sânul pământului care i-a fost deseori singurul azil, dacă aș fi fost de față la conspirațiune, dacă aș fi fost martor la rugările lui către suveran, ca să-l scape din starea de mizerie, ori la luptele lui când voia singur să-i pună capăt; – cu câtă veritate și energie l-aș apăra eu! Dar departe de teatrul acestui războel și neavând în privința acestor lupte decât niște detalii seci și mincinoase ale gazetarilor, singur, aproape, fără de lumină și fiind susținut numai de zelul care mă împinge să apăr poporul peste tot locul, unde-l văd bătăcălindu-se sub cuțitul opresiunii, ce pot face altceva decât să probez chiar cu relatările părții ce a triumfat, că românii au avut dreptul să se revolteze?”

Oprindu-se din nou din citit, împăratul se încruntă. Francezul ăsta parcă delirează, își spuse el. Scrie ca un orb despre un lucru pe care nu-l vede și ca un surd despre o simfonie pe care n-o aude. Și-și mai dă aere de filozof. Ce măgărie! Francezii ăștia n-au pic de bun simț. Cred chiar că lumea începe și sfârșește cu ei. Dacă n-aș fi fost în Transilvania, dacă n-aș fi stat eu însumi de vorbă cu românii din partea aceea a imperiului, dacă nu m-aș fi convins că n-o duc tocmai așa de rău pe cât se plâng, aș putea fi tentat să-l cred pe francezul care-mi osândește loialitatea față de adevăr, dreapta mea judecată. Sigur, nemulțumiți au fost în toate vremurile și-n toate imperiile. Cum poate un împărat, oricât de blând și de omenos ar fi, să-l mulțumească pe fiecare supus în parte și pe toți laolaltă? Și-apoi, eu m-am tot străduit. În inima mea, țăranul a stat față-n față cu nobilul pe aceeași treaptă. Desigur, fiecare cu virtuțiile sale, cu meritele sale. Că doar nu țăranul dă strălucire unui imperiu. Ci nobilul. Țăranul este zidul,

nobilul tencuiala, turnul. Și ce admiri într-un palat: zidul, cărămida, sau tencuiala și frumusețile cu care fiecare salon este decorat? Dar dacă francezul are totuși dreptate? Deși sunt mai mulți decât toți ungurii, sașii și secuii la un loc, de ce oare românii n-au fost admiși ca a patra națiune din Transilvania? N-au vrut nobilii! Tencuiala asuprește zidul. De ce? Deși unii români s-au lepădat de credința ortodoxă acceptând tutela Papei, cumințindu-și sufletele, apropiindu-le de ale noastre. Franțuzul omite aceste chestiuni. Bine că nu i-au ajuns la urechi. Dar eu, eu ce știu despre Horea și despre revoluțiunea românilor? Am ordonat să-i omoare pe căpitani, să liniștească poporul și m-am bucurat când mi s-a adus la cunoștință că toate-s în bună regulă?

Își propuse apoi să studieze cu mai mare atenție dosarele revoluției și să tragă, în tihnă, concluziunile. Poate că va scrie, pe marginea lor, o carte, un fel de răspuns franțuzului-filozof. Așa s-ar cuveni. Dar nobilii, ce-ar zice nobilii? Nu s-ar dezice de mai marele lor? Nu l-ar batjocori? Nu l-ar împinge pe prăpastia pierderii tronului și împărăției? Otrăvindu-l sau făcându-l să cadă cu pieptul într-o suliță. Chiar dacă nu va scrie concluziunile sale pe marginea revoluțiunii românilor din imperiul său, va trebui neapărat să cerceteze și să afle mai multe amănunte despre cum s-au petrecut lucrurile. Are el în Ardeal oameni de încredere. Notarul Mediașului care l-a însoțit când a umblat prin satele săsești și românești pare un om de onoare. Unul ce nu minte. N-ar avea nici un interes să falsifice adevărul. Dar cum va putea ajunge el la notar și notarul la adevăr fără să mai afle și alți demnitari. Știa el împăratul că spionii tronului roiesc pretutindeni, că Viena este păzită pe o rază de sute de kilometri. Doar lui i se aduceau rapoartele secrete. Doar el dispunea ce și cum să se facă într-o situație sau alta. Și tot el se minunase încă de pe vremea când nu era împărat cum de puteau ajunge românii la Viena, cu plângerile lor, trecând prin atâtea cercuri de spioni. Că doar n-aveau bani ca să-i mituiască. De multe ori răbdau de foame. Dormeau pe câmp. Și spionii nu-i descopereau decât după ce românii, cu jalbele-n mâini, treceau pragul palatului imperial. Care om își riscă viața dacă n-are dreptate? Oricare din românii plecați la Viena cu plângeri puteau muri pe drum, cugetă, trist, Iosif al II-lea. Îl cuprinse un fel de milă față de români. Gândul îi era la notarul Mediașului. Uitase de scrisoarea franțuzului pe care o așeză pe măsuța aflată dinaintea jilțului în care ședea de o bună bucată de vreme. Ușa salonului se deschise și cel ce-i aduse tava de aur intră să-l întrebe dacă nu are vreo dorință ce trebuie imediat împlinită. Împăratul îi făcu semn, cu mâna, să plece și umbra se retrase fără zăbavă. Iosif, socotindu-se oarecum cu sufletul curat în fața judecății franțuzului, începu să citească, tot șoptit, în continuare, scrisoarea acestuia.

„Principe, soții tăi se jucau altă dată cu viața supușilor lor: lumea a văzut monarhi care osândeau pe oameni din propria lor autoritate, singur, numai din cauză că nu le plăcea de ei. Istoria a înfierat numele acestor Principi. Ei sunt în clasa ordinară a tiranilor. Tu însă ai vărsat sângele numai la doi oameni. Dar ei pot să fie nevinovați ca asasini și sunt nevinovați ca răsculați. Eu cel dintâi vin și clamez asupra cenușii lor și chiar pentru cenușa lor. Este datoria mea și am dreptul să o fac. Deoarece atunci când poporul nu mai are nici un apărător, este de datoria filozofului să vegheze asupra magistraților poporului, să analizeze sentințele lor și să cerceteze dacă aceia pe care îi judecă ei merită să fie pedepsiți sau să fie răzbunați. Este datoria ta, Principe, să asculți reclamațiunea mea și să supui la o cercetare mai aprofundată acest proces, judecat, probabil, după principiile eronate ale vechii jurisprudențe monarhice. Eu sunt cel dintâi care apără, încă, cauza românilor ce au fost victimele forței în această insurecțiune și repet că românii au dreptul să se revolteze până când vor fi sclavi și nefericiți. A-i pedepsi pentru exercitarea acestui drept, înseamnă a-i pedepsi fiindcă sunt oameni. Sau că tu ești convins de adevărul acesta sau că nu crezi în el; în cazul dintâi nu trebuie să pierzi un singur moment ca să restitui românilor libertatea și să le acorzi o proprietate. Dacă însă tu ești de părere că trebuie să respecți uzurpațiunea nobililor săi, dacă nu voiești să le restitui ceea ce li se cuvine, atunci este un mijloc simplu să faci dreptate tuturor… Dacă nobilii aceștia se opun cu forța umanelor tale planuri, atunci lasă țara aceasta în voia ei, lasă pe sclavi să se înarmeze contra tiranilor săi și cearta se va termina îndată. Iar dacă tu nu ești convins de adevărurile acestea, atunci e datoria ta să citești acest discurs pentru libertate. Și dacă această apărare te pune la îndoieli, atunci consultă pe jurisconsulții și oamenii tăi politici, dar te ferește a-i consulta numai în secret, fiindcă ei foarte adeseori au dus pe monarhi pe căi rătăcite, atunci când n-aveau a se teme de lumina zilei. Să-și publice opțiunea lor ca să poată fi discutată, să-și declare numele și eu mă ofer a intra în arenă, ca să răspund la obiecțiile lor. Ce zic, o mulțime de spirite vor apare îndată ca să apere drepturile umanității și ale libertății”.

Foile ce cuprindeau scrisoarea franțuzului căzură din mâna împăratului ca niște aripi ale unor păsări moarte. Covorul persian se pătă parcă. Foile se preschimbară în cenușă. Iosif al II-lea se lăsă cuprins de o ciudată mânie. Franțuzul, luându-și drept martori Adevărul și Dreptatea, îl provoca la duel pe el, împăratul unui imperiu invidiat de toată Europa, pe el împăratul celui mai civilizat imperiu, pe el care, cu amândouă mâinile, împărțea pâine și sare, deopotrivă, săracilor și bogaților, pe el care trudea numai pentru ca și supușii lui să poată trăi în fericire. Nu, nu-i va răspunde! Și nici nu-și va cerceta colaboratorii. Să putrezească în țărână mănușa aruncată de filozof. El

n-o va ridica. El este împărat. Dădu să se ridice, dar simți cum două mâini, neobișnuit de puternice, de grele îi apasă umerii. Oftă. Auzul i se umplu de vorbe românești pe care nu le înțelegea. Le deslușea doar. Îi păru rău că notarul Mediașului nu era lângă el să i le traducă. Horea sau numai umbra lui Horea trecu prin fața lui cerându-i îndurare, amenințându-l cu o cumplită răzbunare și împăratul se cutremură. Nu i-am făcut acestui om nici un fel de rău. Am aplicat doar legea pe baza rapoartelor de anchetă întocmite de Jankovich – gândi el, spălându-și parcă mâinile în literele scrise de conte. Credința lui în dreptatea după care fusese judecat capul răscoalei începu să se clatine. Horea i se mai arătase de câteva ori și în vis. Un munte de om. Împăratul nu mai știa cum să scape de obsesia acestui român căruia îi promisese ajutor. Dar el, românul, neînvățat cu vorbele împăraților, nu înțelesese atunci, când fusese pentru ultima oară la Viena, la împăratul, că ajutorul însemna condamnarea sa la moarte. Iosif al II-lea încercă să-și închipuie un proces al judecătorilor lui Horea, al celor care semnaseră sentința de condamnare la moarte prin tragere pe roată, să-i judece împreună cu francezul în numele Adevărului și nu al intereselor și să-i pedepsească dacă se vor dovedi vinovați. Se cutremură și alungă aceste gânduri care nu erau ale lui. Nu, el împăratul Iosif al II-lea, despre care întregul imperiu nu vorbea decât de bine, căruia, după câte i se adusese la cunoștință de către spionii anume plătiți, supușii îi spuneau cel mai genial monarh din dinastia Habsburgilor, un principe care guvernează după deviza că nu poporul este pentru monarhie, ci monarhia este pentru popor, el care se autointitulase un fel de patron al țăranilor, el, împăratul nu trebuia să pună la îndoială credința celor care-i erau apropiați, care-l înștiințau de trei ori pe zi despre câte se petrec sau nu se petrec în imperiu și în Europa, despre liniștea ce s-a lăsat peste Ardealul guvernat de baronul Brukenthal după ce căpitanii răscoalei fuseseră executați în fața miilor de țărani români aduși cu de-a sila din toate satele să-nvețe odată pentru totdeauna cine-i cel mai mare și cel mai tare, de partea cui se află adevărul și dreptatea. De fapt, gândea împăratul, nici n-ar mai fi avut rost o asemenea judecată. Poate doar ca să-i dea satisfacție franțuzului. Satisfacție pe care acesta n-o merita. Morții, reabilitați sau nu în mod oficial, tot morți rămân. Și-apoi, de ce să riște el așezându-l pe Horea între nevinovați? Nu, așa ceva nu se poate. Un împărat nu poate face asemenea compromisuri. Mai ales un împărat cum este el, Iosif al II-lea, care muncește optsprezece ore pe zi, care vrea să schimbe totul, despre care, cu invidie, alți monarhi spun că este cel mai mare în lucrurile cele mai mărunte în aceeași măsură ca și cel mai activ în cele mai mari, voind a le îndeplini singur pe toate. Se gândi să întreprindă o nouă călătorie în Transilvania. Renunță, pe moment, la acest gând, amintindu-și că adversarii îl critică acuzându-l, în batjocură, desigur,

că-și cârmuiește împărăția din diligență. Și totuși, pentru el, Transilvania era încă nodul gordian pe care nu izbutise să-l taie, deși contele Jankovich, ascultându-i poveștele, a anchetat riguros cauzele răscoalei, asigurându-l pe împărat de loialitate și de faptul că pedepsele au fost date pe merit. Lui Iosif al II-lea nu-i puteau ieși însă din minte ceea ce-i spusese în 1773, baronul Samuel Brukenthal, când, la Sibiu, discutaseră un proiect de constituție: „Românii din Transilvania, îi spusese atunci guvernatorul, în înțelesul legilor nu constituie o națiune, ci sunt numai o plebe sau un popor tolerat, excluși de la toate drepturile și libertățile celorlalte națiuni, că domnul feudal este cel dintâi judecător pe moșia sa și poate, în unele cazuri, să condamne chiar la moarte, asistat de câțiva judecători ai comitatului și că, în fine, țăranul nu are nimic afară de ceea ce dânsul poate să câștige prin munca sa.”

Își reproșa acum, că fusese laș, că n-avusese atunci nici o obiecțiune, deși i se spusese că totuși, cei mai numeroși locuitori ai principatului Transilvaniei sunt românii. Ar fi trebuit, își spunea el, să-și dea seama că la mijloc se afla un fel de neînțelegere, că nu poți face abstracție de români, că aceștia nu pot fi alungați din satele pe care ei înșiși le-au întemeiat, așa cum i-au cerut sașii din Ațel și din alte sate, mai ales că și notarul Mediașului, Heydendorff, îi spusese, fără prea multă jenă, că toți sașii știu vorbi românește întocmai cum știu vorbi în limba maternă, pentru că toată ziua au de a face cu românii. Scrisoarea franțuzului îl tulburase. Nu știa ce trebuie să facă. Dosarul Horea și, implicit, al răscoalei românilor nu era nici pe departe închis. O întrebare rămânea fără răspuns: de ce s-au răsculat românii în numele lui, a împăratului? Nu-și amintea să-i fi îndemnat la așa ceva. Ce-i drept, le-a promis că-i va avea în grijă. Dar, bieții de ei, n-au mai avut răbdare. Ura împotriva nobililor, care-i împilau, a fost mai mare. Și Iosif își aminti că este capul unui imperiu.

II

Contele Jankovich era omul de încredere al împăratului. Cu ajutorul lui, Iosif al II-lea spera să lumineze întâmplările petrecute în Transilvania, să restaureze în Marele Principat ordinea și liniștea de care imperiul avea atâta trebuință. Îl socotea integru, cu sânge rece, neînduplecat, cu judecată sănătoasă, drept și prea puțin implicat în viața pe care-o duceau nobilii vremii. Fost judecător la Tabla septemvirală, Jankovich cunoștea temeinic *Constitutio criminalis teresiana*, Codul penal și de procedură penală în vigoare, după care trebuiau judecați, cu toată asprimea, cum glăsuia porunca împăratului, capii răscoalei. Scrisori secrete circulau între Iosif și judecătorul-anchetator și Jankovich păstra cu strictețe instrucțiunile mai marelui imperiului, neîngăduind nimănui să asiste la interogatorii, iar pe cei ce încercau să-l ademenească la confidențe îi refuza categoric și fără să facă uz de prea multă politețe.

Silit de împrejurări, la 14 februarie 1785, contele Jankovich pronunță sentința peste cadavrul lui Crișan. Privirea lui era parcă de gheață. Buzele i se mișcau ca și cum ar fi citit într-o limbă ce nu-i era cunoscută. Obrazul îi era aureolat parcă de bucuria că-i aduce și-n acest fel un prinos de mulțumire împăratului pentru încrederea ce i-a acordat-o, pentru puterea cu care l-a investit, triumfând asupra guvernatorului Transilvaniei însuși, asupra favoritului fostei împărătese, asupra baronului ridicat în rang de Maria Tereza, asupra vicleanului Samuel Brukenthal. Contele citea sentința ca și cum ar fi povestit un basm. Nici măcar bătăile inimii nu i se întețiseră. Poate și pentru că sentința se referea la un mort, la unul care-și pusese singur capăt zilelor, luând cu sine secretele pe care nimeni nu trebuia să le afle. I se părea chiar ciudat să pronunțe o condamnare la moarte împotriva unui decedat, împotriva unui hoit. Așa ceva nu i se mai întâmplase niciodată în cariera lui de judecător. Cei de față îl ascultau cu capetele plecate, asistând parcă la cuvântul de rămas bun al celor rămași în viață față de cel plecat în lumea umbrelor, cuvânt rostit de vreun preot sau de vreun prieten al mortului. Se gândeau, catolici fiind, că totul se aseamănă cu trecerea din infern în purgatoriu când, pentru fiecare, cineva trebuie să rostească o sentință, să depună o garanție.

„În urma ordinului onorabilei comisiuni cesaro-regale instituite din partea Maiestății Sale pentru cercetarea și înfrânarea turburărilor ivite între țăranii din Marele Principat al Transilvaniei, s-a pronunțat la data mai jos însemnată următoarea sentință, în contra unui făcător de rele, care a fost supus cercetării dimpreună cu alți capi ai revoluțiunii, anume în contra lui George Crișan din comuna Cărpiniș, în comitatul Albei, în etate de 52 de ani, de religiune veche și iobag al fiscului, ale

cărui crime s-au constatat prin depozițiunile martorilor jurați, dar care încă mai înainte de a i se pronunța sentința, s-a sinucis, singur, în închisoare.

George Crișan, cu ocaziunea unui târg de țară din comuna Brad, a avut înțelegeri secrete cu poporul, care se adunase acolo, apoi a invitat pe oameni să se adune la biserica din Mesteacăn ca să iee o decisiune definitivă, spunându-le să comunice aceasta și acelora care n-au fost prezenți la târg. Și, ca să poată înșela pe oameni cu mai multă siguranță, ca să dobândească încrederea lor nebună și să dobândească printre ei aderenți mai mulți, s-a dus și dânsul la Mesteacăn cu o cruce în mână și acolo s-au înțeles că crucea aceea să le servească în viitor ca semn după care să meargă trupele lor, apoi, sub pretext că la Alba Iulia iobagii se vor face militari, a amăgit poporul să-și iee merinde suficientă și să-l urmeze pe căi lăturalnice și prin munți. În noaptea de întâi dânsul a rămas cu poporul la Curechiu și aici a permis oamenilor să ucidă pe doi funcționari și pe doi gornici, dintre magistrații și servitorii comitatului care, după cum le-a fost dorința oficială, voiau să-i împiedice în drumul lor. Iar în ziua următoare, după ce au săvârșit acest fapt criminal, a dat ordin să ucidă în mod crâncen pe iobagul credincios Petru Cara din Curechiu, cel ce, după cum i-a fost datorința, denunțase autorității comitatului tulburarea care se începuse. Apoi a îndupleca poporul să pătrundă cu dânsul tot mai adânc în țară, să ucidă pe toți magnații, pe toți nobilii (…), să le prădeze și devasteze toate averile. Deciziunile acestea le-a executat dânsul în persoană, în modul cel mai crâncen și neuman în comunele Crișcior, Brad, Ribița, Câmpeni și în alte locuri. Astfel, au urmat, apoi, după cum se știe, devastări și incendieri înfiorătoare și diferite omoruri și acestea în înțelegere totodată cu căpitanii și corifeii, anume Horea, numit altminteri și Ursu Nicola și cu Ion Cloșca. Și cu această ocasiune dânsul n-a cruțat nici chiar trupele cesaro-regale ce au fost trimise să restabilească liniștea publică, din contră, a ordonat să le atace, să le maltrateze și nimicească. Prin faptele acestea, George Crișan, ca unul care a tulburat liniștea publică cu intențiune și într-un mod malițios, ca agitator și amăgitor al poporului de jos, ca aprinzător scelerat și omorâtor crud, dânsul s-a făcut vinovat de crimele cele mai grave și de neiertat, atât în ce-i privește persoana proprie cât și pentru crimele ce le-a comis poporul pe care dânsul l-a revoltat: și, în fine, ca să poată scăpa de severitatea meritată a justiției s-a făcut omorâtoriul său propriu.

Cu toate că asupra sa, dacă nu se substrăgea de la pedeapsa prin sinucidere, s-ar fi aplicat o penalitate mult mai severă și mai evidentă, totuși pentru a da o icoană și un exemplu de oroarea acestei pedepse, corpul mort al acestui criminal principal să fie târât la locul de supliciu și acolo, în conformitate cu codul criminal carolin și terezan,

articolul despre ofensarea Maiestății civile, despre revoluțiune și articolul despre pedepse în general, gâdele să-i taie capul și să-i despice corpul în patru bucăți, capul să i se pună în țeapă la locul domiciliului său în Cărpiniș, iar celelalte patru bucăți să se pună pe roată, anume o parte de sus a corpului la Abrud, o parte de jos la Bucium, în comitatul Albei de Jos, a doua parte de sus la Brad și a doua parte de jos la Mihăleni, în comitatul Hunedoarei.

Aceasta sentință s-a pronunțat la Alba Iulia în 14 februarie 1785, pentru dânsul ca o pedeapsă binemeritată, iar pentru alții asemenea lui ca să le fie de exemplu și de spaimă.

Contele Antoniu Jankovich”

Judecătorul răsuflă ușurat. Îl încercă totuși o undă de regret. Dacă ar fi fost de față și împăratul, era convins că s-ar fi ales nu numai cu o meritată felicitare dar și cu alte semne pe care Iosif le dăruia cu mărinimie supușilor săi credincioși. Oricum, însă, contele-judecător trăia cu convingerea că rostise cea mai dreaptă sentință din viața sa. În ochii lui se iviră două lacrimi. Nu de durere. De necaz că cel condamnat era mort, că sentința lui n-a fost auzită tocmai de cel în cauză. Și o voce îi șoptea parcă, acuzându-l că săvârșise o blasfemie. Cum să condamni la moarte un cadavru? Alungă insinuarea presupusului filozof, ceru apă, să-și spele mâinile, și se retrase, lăsându-l pe Crișan în seama gâdelui. Mai avea de trecut un prag și misiunea lui la Alba Iulia se încheia. Făcuse ceea ce-i ceruse împăratul. Adusese pace și liniște în Transilvania. Pace și liniște pentru încă o sută de ani. Așa credea el. Și din acest punct de vedere era un fanatic. Pacea și liniștea izvorâte din supliciu, din hoitul pe care a poruncit să-l împartă între răsărit, apus, miazăzi și miazănoapte. Și, pentru a-și spăla și sufletul, se retrase în camera secretă și reciti interogatoriul lui Crișan.

Întrebare cu întrebare, răspuns cu răspuns. Și-n vreme ce citea, încerca să-și imagineze cum ar fi reacționat Crișan auzindu-și sentința. Asta era plăcerea judecătorului. Citind sentințele, să privească, pe ascuns, victimele. Și să se bucure. Dacă victima se înspăimânta, însemna pentru el, pentru Jankovich că judecata și sentința au fost drepte. Dacă acuzatul asculta cu indiferență, dacă se gândea la altceva, judecătorului începea să-i tremure vocea. Și, niciodată, în asemenea împrejurări, nu-și dăduse seama unde greșise, deși făcuse mari eforturi în acest scop. Și-atunci, în compensație, spre a-și spăla păcatele, ca un bun catolic ce era, îmblânzea anume următoarele câteva semințe, alegând împricinații așa fel ca să nu mângâie un tâlhar cu un reproș când el trebuia tras în țeapă. Și-n timp ce răspundea cu voce tare în locul lui Crișan, mulțumit că totul se petrece după voia sa, cum nici nu și-ar fi închipuit, se gândi la ce va zice

împăratul auzind că unul din corifeii revoluției s-a spânzurat. I se făcu negru înaintea ochilor. Mai trebuia căutat un vinovat. Cel care, păzindu-l de mântuială, i-a îngăduit lui Crișan să-și pună capăt zilelor. Sau, poate, l-o fi ajutat. Desigur, împăratul va trece cu vederea acest accident – se consolă judecătorul și continuă să răspundă în locul condamnatului. Piesa era într-un singur act, cu un singur personaj, iar el era actorul. Și nu putea intra, cum ar fi vrut, în rol. Făcea un fel de repetiție, convins că împăratul îl va pune să-i citească interogatoriile. Lui Iosif îi plăcea să-i asculte pe alții și să-i corecteze. Întrebările erau și ele ciudate. Unul întreba, altul traducea, totul fiind consemnat în scris.

„Cum îl cheamă?”

„Crișan, alias Marcu Giurgiu, locuitor în Cărpiniș, în etate de 52 ani, iobag cameral”.

„Pentru ce se află în arest?”

„Fiindcă s-a adunat cu ceva popor la biserica din Mesteacăn și cu acest popor pentru luarea de arme a voit să meargă la Alba Iulia.”

„Cum, unde, cu cine și prin cine a fost prins, ce a avut la dânsul și pentru ce folosință?”

„El a fost prins singur în Mogoș, într-o casă, prin doi oameni și un popă din Lupșa căruia îi lipsește un ochi… și a fost legat.”

„Unde l-au condus aceștia mai departe?”

„Din această casă a fost condus pe un deal nu departe de sat, unde erau alți oameni; aceștia l-au preluat și l-au dus până la Abrud. O trupă de soldați a mers la o oarecare depărtare mai înainte. Afară de hainele sale n-a avut nimic la dânsul.”

„El a spus la început că pentru aceea e în arest fiindcă s-a adunat cu poporul la biserica din Mesteacăn; prin urmare să spună cine a ordonat această adunare a poporului?”

„El însuși a ordonat această adunare a poporului.”

„În ce fel a realizat această adunare a poporului?”

„Cu ocazia târgului de la Brad s-a întâlnit cu mulți oameni din diferite sate care i-au spus că este timpul de a se lua arme din Alba Iulia și că el să le fie conducătorul lor. După aceasta, i-a convocat pe toți pentru viitoarea duminică la biserica din Mesteacăn”.

„Dacă oamenii s-au adunat atunci și s-au consfătuit și ce au hotărât la biserica din Mesteacăn?”

„S-au adunat la biserica din Mesteacăn mai mult de o sută de oameni, când el a apărut după-masă în fața poporului cu o cruce frumos pictată; poporul l-a primit cu bucurie, cu care ocazie s-a hotărât ca crucea adusă acolo să servească tuturor loc de steag și că marșul spre Alba Iulia să nu treacă peste Brad, fiindcă acolo locuiau mulți nobili și aceștia îi vor opri, ci peste Vaca, Zdrapți, la Curechiu, acolo să stea peste noapte. După aceea drumul lor să fie continuat prin

munți până la râul Ampoiu și pe urmă pe drumul principal la Alba Iulia și, în sfârșit, acolo să devină soldați grăniceri și să ceară pușți.”

„Ce s-a mai hotărât altceva?”

„Încă aceasta: dacă li se va da pușți în Alba Iulia, el să facă instrucția cu poporul în limba română la început, pentru ca acesta să priceapă mai bine cea făcută în limba germană, pentru aceea a hotărât poporul astfel, fiindcă el a fost soldat la regimentul Contele Gyulay. Pentru osteneala lui să-l răsplătească fiecare comună.”

„Dacă în urma acestei adunări a ajuns la Alba Iulia?”

„Nu, poporul a ajuns numai până la Curechiu, fiindcă acolo li s-au opus câțiva vicejuzi, care aveau cu ei doi sau patru soldați și doi gornici; poporul a fost atacat de aceștia cu arme și poporul a rezistat atacului lor și, după cât știe el, au fost omorâți doi vicejuzi și un gornic.”

„După ce i s-a pus în cale lui și adunării această piedică, ce a hotărât și ce s-a dispus după aceasta?”

„S-a hotărât ca, după ce (cum i-a învățat această întâmplare) nobilii se opun să se îndeplinească hotărârea împăratului ca poporul cel înscris să primească arme în Alba Iulia, poporul urmează să meargă înapoi să-i ridice pe nobili, să-i ducă cu ei la Alba Iulia și să se lase confruntați cu aceștia.”

„Dacă el și poporul adunat în conformitate cu hotărârea luată au luat cu sine pe nobili la Alba Iulia? Și dacă altceva s-a mai întâmplat?”

„Nu au fost luați nobili, fiindcă oriunde i-au întâlnit, aceștia au refuzat să vină cu ei și nobilii au tras cu pușca în ei; întrucât poporul adunat a observat că nu poate să-i ducă pe nobili cu ei și că aceștia, în cazuri serioase, deschid focul asupra lor, răsculații români au împușcat, jefuit, incendiat și au nimicit tot ce aparținea nobililor.”

„Unde s-a făcut începutul asasinatelor, incendierii, jefuirii și dacă a participat și dânsul?”

„În Curechiu, Crișcior, pe urmă în Brad, în Ribița, în care localități el a fost totdeauna prezent.”

(Auzind și acest răspuns rostit clar, fără ezitări, văzându-l pe Crișan cum îi privește în ochi fără sfială, ca și cum el ar fi fost puterea, cei doi, Friedrich von Eckhard, interpret al comisiei de anchetă și contele Jankovich se uitară unul la altul oarecum îngrijorați. Nu, asemenea întâmplări nu le-au mai ieșit, până atunci, în cale. De obicei, interogații încercau în fel și chip să-și justifice faptele, să se eschiveze de la niște răspunsuri exacte, recunoșteau faptele și se comportau astfel încât să te cuprindă mila văzându-i și auzindu-i. Nu, ei nu-l înțelegeau pe acest român, nu înțelegeau ce-l îndeamnă să aibă atâta curaj încât să-și clădească singur, cu spusele sale, eșafodul. Contele își șterse fruntea îmbrobonită de sudoare. Interpretul comisiei de anchetă, om bolnav, milos din această pricină, se gândea cum să-i

șoptească învinuitului să nege măcar o singură acuzație. Să poată consemna măcar un singur afront al celui interogat. Contele ar fi vrut și el ca lucrurile să se petreacă astfel pentru a-i dovedi împăratului care, sigur, va citi acest interogatoriu, cât de viclean a fost românul și cât de ingenios s-a dovedit el, procurorul, punându-i întrebări din ce în ce mai grele, făcându-l să se simtă astfel pe marginea unei prăpăstii, adică fără scăpare, obligându-l să renunțe la frondă și minciună. Se și temea ca împăratul să nu creadă că acest căpitan al lui Horea a fost torturat pentru a-și dezvălui faptele, Iosif al II-lea atenționându-i să nu-i tortureze pe cei prinși pentru că știa el ce moarte îi așteaptă. Băură câte un pahar cu apă si-l întrebară pe Crișan dacă nu-i este sete. Acesta nu le răspunse. Întrebarea nu făcea parte din interogatoriu. Cei doi se priviră din nou, înainte de a continua. Își zâmbiră. Așa ca să facă ceva într-o fracțiune de timp. Nu-și dădeau seama că acuzatul se află mult deasupra lor, că în ziua aceea, în camera aceea din cetatea Bălgradului se înfruntă puterea și adevărul, că adevărul, deși în lanțuri, are îndrăzneala să sfideze puterea în spatele căreia se aflau soldații și legile și poruncile împăratului. De fapt, nici nu-i interesa acest lucru. Ei erau slujbașii împărăției, erau plătiți pentru ceea ce făceau și grija lor cea mai de preț era să adune cât mai multe date potrivnice interogatului, cât mai multe capete de acuzare pentru a-i mulțumi pe împărat și, desigur, pe nobilii care nu așteptau decât moartea capilor răscoalei. Aceste lucruri le erau foarte clare și pentru împlinirea lor trudeau. Contele propuse să se continue interogatoriul. Perceptorului cameral Eckhard, în chiar clipa următoare, i s-a făcut rău și a cerut permisiunea să iasă afară. Contele îi îngădui cu un zâmbet amical, păstrând totuși distanța care-l separă pe un nobil de un perceptor cameral. Crișan oftă. Se gândea nu la moarte, ci la câte nedreptăți și suplicii vor fi supuși românii de atunci înainte. Îi cunoștea pe asupritori, pe nobili, pe baroni, știa că aceștia nu le vor ierta nici după a treia generație îndrăzneala de a fi pornit lupta împotriva lor și ale nedreptăților ridicate de ei la rang de legi. Măcar de nu i-ar fi prins pe Horea și pe Cloșca, să poată începe din nou, în primăvară, revoluțiunea. Și dacă-și dorea ceva în acele momente, era să-l revadă măcar pentru o clipă pe Horea, să-și vorbească măcar din priviri, să-și mulțumească unul altuia pentru tot ceea ce săvârșiseră, să se despartă ca doi oameni care, după ce-au rânduit împreună o treabă, își vede fiecare mai departe de drumul său. Și pe Cloșca ar fi vrut să-l vadă, pe tânărul căpitan împreună cu care jură în fața lui Horea, înainte de revoluție, să lupte pentru stârpirea nobililor și-a tiraniei. Să lupte chiar dacă prețul acestei lupte va fi viața lor. Să nu trădeze, chiar dacă prețul trădării ar fi fost viața lor. Crișan oftă din nou. Contele nu-l înțelegea. Credea că oftează de durerea pricinuită de lanțurile cu care-l legase puterea. Intră Eckhard și interogatoriul

reîncepu, mizându-se pe descoperirea unor fapte senzaționale.)

„Întrucât a fost prezent, să spună sincer ce s-a făcut în fiecare din aceste localități.”

(Crișan zâmbi conspirativ, deși nu intenționa să ascundă nimic. Gândurile lui se aflau departe, dincolo de pereții camerei în care se desfășura interogatoriul. Își mută greutatea corpului de pe un picior pe altul, obosise de atâta stat în picioare, lanțurile îl enervau, se prefăcu, încruntându-se, că încearcă să-și amintească totul, până-n cele mai neînsemnate amănunte.)

„În Curechiu nu s-a întâmplat nimic, afară de omorârea a doi vicejuzi și a unui gornic. În Crișcior au fost prădate și jefuite toate curțile domnești și lucrurile ce le aparțineau și cinci sau șase nobili au fost omorâți. În Brad au fost jefuite toate curțile nobililor până la ultima, însă nici una nu a fost incendiată. Au fost omorâți doi sau patru nobili. În Ribița au fost jefuite și devastate toate curțile nobiliare. O curte în care au fost soldați și una în care au fost împușcați șapte români răsculați au fost incendiate. Soldaților li s-a dat *salvum conductum* spre Baia de Criș, însă nobilii au fost toți omorâți; dacă omorul acestora s-a întâmplat în casele lor sau pe când se refugiau, nu știe.”

(Contele Jankovich își frecă mâinile mulțumit. Adresă lui Crișan un zâmbet de învingător. Urma o întrebare decisivă. Era sigur că acuzatul se va eschiva să dea un răspuns direct, că va încerca să se strecoare. Să scape de această întrebare terorizatoare.)

„Fiindcă a fost prezent la atâtea omoruri și jafuri, să spună ce a jefuit și pe cine a omorât?”

(Crișan îl sfredeli cu privirea. Ochii lui parcă scânteiară ca două stele ivite deodată, pe bolta cerului, coborât jos, aproape de pământ, într-o noapte de smoală. Și-i răspunse contelui înghițind în sec, a părere de rău.

Jankovich asculta dezamăgit mărturisirea acuzatului pe care Eckhard i-o traducea cuvânt cu cuvânt.)

„El nici n-a jefuit, nici n-a omorât pe cineva; peste tot a avut numai atâta parte că a primit de la un locuitor din Cărpiniș, cu numele Vasile, al cărui nume de familie nu-i vine în minte, o cămașă, o pereche de izmene si două perine.”

(Contele fu tentat să insiste dar se răzgândi convins că în următoarele zile, cu prilejul altor înfățișări, Crișan va spune mai multe, recunoscându-se criminal.)

„Unde au ajuns lucrurile jefuite din curțile nobililor, din moment ce n-a primit în afară de lucrurile mărturisite nimic altceva?”

(Crișan ridică din umeri.)

„Toate lucrurile din curțile nobililor au fost duse de acolo de răsculați.”

„Ce fel de haine a avut în timpul răscoalei și cu ce și-a acoperit capul?”

(Crișan zâmbi batjocoritor.)

„A avut haine obișnuite, românești și și-a acoperit capul cu pălăria lui proprie.”

„În timpul jefuirilor amintite, cât de mare era numărul răsculaților care îi erau credincioși?”

„Cam o sută și cincizeci.”

„Fiindcă a mărturisit că a fost capul acestor jefuitori, pentru ce a îngăduit să se întâmple atâtea jafuri și omoruri?”

„După ce au început fărădelegile, nu l-a mai ascultat nimeni.”

(Contele șovăi înaintea următoarei întrebări. Nu-l credea pe inculpat. Pentru prima oară avea îndoieli asupra bunei credințe a omului care-i stătea în față.)

„Dacă în afară de el, la ai săi, a mai fost încă altcineva conducător al răsculaților?”

(Crișan ar fi vrut să-i răspundă că un fost soldat în armata împăratului putea conduce cinci sute de oameni. Știa însă că, prin trădare, toate faptele vor ieși la lumină.)

„Cei numiți de el însuși, în calitate de căpitani: astfel Ion Faur din Tomnatic și Vasile din Cărpiniș, pe urmă Toma din Vaca ale căror nume de familie nu-i vin în minte.”

(Masca mulțumirii acoperi din nou obrazul nobilului. Orice nume nou de răsculat, descoperit de el, făcea parte din meritele sale. Și meritele trebuiau răsplătite. Cunoștea grija împăratului față de preacredincioșii săi supuși. Nu le rămânea niciodată îndatorat. Dimpotrivă.)

„După ce au fost terminate toate jefuirile și omorurile în Ribița, unde s-a îndreptat cu poporul său?”

(Lui Crișan îi plăcu întrebarea. Era doar vorba de poporul său, de români. Era o recunoaștere, fie ea verbală și neînsemnată, a poporului său.)

„După ce a rămas cu poporul patru zile la Ribița, s-a dus la Valea Bradului, pe urmă la Zdrapți, pe urmă pe drumul țării la Mihăleni, Blăjeni și, în sfârșit, la Câmpeni.”

„Ce s-a întâmplat în toate aceste localități amintite la început?”

(Din nou, Crișan îl privi batjocoritor. Și cât n-ar fi dat el ca în locul nobilului să se fi aflat împăratul. Lui să-i răspundă la întrebări și să-i spună că din toate promisiunile făcute românilor s-a ales praful.)

„În aceste localități nu s-a întâmplat nimic fiindcă erau deja jefuite de către alții; în Câmpeni oameni străini, pe care nu-i cunoaște, au întreprins jefuirea casei camerale și aurul l-a luat Lupu Draju din Tomnatic care, după cum a auzit, l-a restituit. Înaintând mai departe din Câmpeni, s-a întâlnit cu Horea și Cloșca pe un câmp deschis.”

(Eckhard traducea fără prea mult chef.)

„Cine erau acești Horea și Cloșca?”

(Dacă ar fi fost liber, cu sabia la cingătoare, după această întrebare, Crișan ar fi retezat capul contelui. Lanțurile au zornăit prelung ca și cum curgeau prin vinele sale în loc de sânge. Își mușcă buzele. Întrebarea era o sfidare adresată Crăișorului, omul, românul care, în trei rânduri, a stat de vorbă cu împăratul, la Viena, în palatul acestuia, nu oareunde, la cine știe ce încrucișare de drumuri și oarecum, ca din întâmplare, ci numai și numai pentru că Horea a dorit acest lucru, Horea românul care vorbea în numele românilor din Transilvania asuprită de nobili.)

„Aceștia erau acei oameni care au fost la Maiestatea Sa la Viena.”

(Jankovich era mulțumit văzându-l pe inculpat că se frământă, că-și iese din fire, că puterea de-a rezista impasibil începea să-l părăsească. Învățase bine legile interogatoriului și știa când să profite de momentele psihologice pentru a-l determina pe cel cu care stătea de vorbă să spună nu neapărat adevărul ci, și mai ales, ceea ce el voia să afle.)

„Ce s-a înțeles cu Horea și Cloșca cu ocazia întâlnirii și cine a mai fost de față?”

„Horea și Cloșca au fost singuri, însă s-au înțeles ca el și Horea să prindă vechii juzi, iar Cloșca să meargă la comitele suprem aflat la Galda și să ceară extrădarea rezoluțiilor preaînalte; acesta a plecat spre Cricău, iar el și acuzatul au plecat după el.”

(Răspunsul nu-l mulțumi pe nobil. I se păru nu numai confuz dar cam pe-alături de adevăr. Insistă:)

„El a declarat la punctul 3 din interogatoriul preliminar ce i s-a luat în Abrud, la 30 ianuarie a.c., că după ce s-au întâlnit ei trei: el, Horea și Cloșca, în valea satului Ponor, numită Valea Turcului, au fost făcuți toți trei conducători, cu înțelegere ca rebeliunea să fie lățită în întreg principatul și întreprinderile hotărâte între ei să fie îndeplinite în modul convenit de ei; acuzatul să spună cu privire la aceasta adevărul.”

(Crișan simți că nobilul încearcă un alt fel de atac. Îl făcea mincinos, obligându-l, credea el, să se dezlănțuie. Dar n-a prea fost așa. Crișan nu-și ieșea din calmul său. Aparent, desigur. În sufletul lui se dezlănțuise o mare furtună. Demult, încă de pe vremea când era tânăr. Și nimeni și nimic n-au putut-o potoli. Dimpotrivă. Cu trecerea timpului, ea s-a tot întețit. Nici nu se putea altfel de vreme ce poporul său, cel mai numeros din Transilvania, era și cel mai asuprit.)

„El a vorbit în Abrud astfel: Horea n-a fost prezent și întâlnirea a avut loc pe un munte și nu într-o vale; acolo n-a fost nimeni căpitan, fiindcă el și Cloșca erau numiți conducători de către răsculați; n-a vorbit în Abrud nimic de lățiri, ci numai că Ioan Cloșca urma să

meargă la Galda pentru a pretinde rezoluțiile împărătești, prin urmare s-a întâlnit de două ori cu Cloșca: în Câmpeni și pe acest munte; cu Horea, până în acest timp despre care vorbește acuma, numai o singură dată, în Câmpeni".

(Pe-un munte, râse bătrânul conte și vru să-l întrebe pe acuzat dacă nu cumva, asemenea lui Moise din Biblie, s-au întâlnit acolo și cu Dumnezeul românilor sau cu vreun trimis de-al lui care să le fi înmânat poruncile pentru răscoală. Se abținu însă, pentru că, admițând un Dumnezeu al românilor, trebuia să-i recunoască și pe români ca atare. Or, imperiul depusese susținute străduințe pentru a-i aduna pe românii din Transilvania în jurul Dumnezeului recunoscut de Papă. Continuă interogatoriul cu o altă întrebare ce i se păru firească în contextul de până atunci.)

„Dacă s-a îndeplinit hotărârea luată, juzii au fost luați prizonieri și au fost pretinse rezoluțiile împărătești de la comite ori s-au petrecut alte întâmplări?"

(Crișan scrâșni din dinți a neputință. Câte n-ar fi trebuit ei să săvârșească în timpul răscoalei și n-au izbutit din multe pricini. Poate că și Cloșca a greșit când a pactizat, la Tibru, cu armata, dându-le nobililor răgaz să se adune, să se întărească și să se dezlănțuie. Dacă nu i-ar fi atacat pe ei la Curechiu și-ar fi avut vreme, așa după cum s-au înțeles, să pregătească revoluția cum trebuie. Altul ar fi fost sfârșitul. Poate că el l-ar fi interogat, atunci, pe contele din fața lui. Și cu siguranță că l-ar fi condamnat la moarte pentru tot răul pe care-l făcuseră românilor el și tot neamul lui. Dar a fost să nu se întâmple așa. Pentru că cel dintâi și cel mai mare trădător a fost împăratul. El i-a întărâtat, el a ridicat neputincios din umeri la plângerile românilor și tot el a asmuțit nobilii și armata împotriva lor, după cum tot el se va spăla pe mâini cu sângele lor. Pentru că, din lanțurile în care-i legaseră nobilii, altă scăpare, decât prin moarte, nu mai exista.)

„Această hotărâre nu s-a dus la îndeplinire fiindcă dincolo de satul Cricău, pe un câmp deschis, le-a ieșit în cale un ofițer cu care a vorbit Cloșca; totodată a auzit că urmează să li se predea rezoluțiile preaînalte, deci oamenii să se liniștească. Între timp Horea a prins pe juzii din Gura Negrei, Gura Albacului, Vidra și multe alte localități."

„Dacă acest ofițer a venit singur, sau cu soldați?"

„El avea cu sine 20 de oameni."

„Unde s-au dus el cu răsculații după ce au primit această informație?"

„Deoarece localitatea fusese deja jefuită de răsculații lui Cloșca, a plecat fiecare spre casa lui."

(Și din nou o întrebare care să-l submineze, moral, pe acuzat.)

„În instrucția care a avut loc cu el la Abrud, a declarat la punctul 6 că atât el cât și Horea și Cloșca au plecat din Valea Turcului pentru

jefuirea localității Cricău; că Horea s-a îndreptat spre Bucium, Cloșca spre Mogoș, iar el a rămas în Cricău, deoarece chiar el trebuie să vadă deosebirea între declarațiile sale, să spună purul adevăr.”

(Fără să ezite, Crișan replică apăsând pe fiecare cuvânt, nu pentru a fi crezut, ci pentru că rostea adevărul.)

„El n-a spus în Abrud că Horea a fost împreună cu el și cu Cloșca. Cloșca a plecat prin satul Mogoș spre casă, fiindcă drumul lui mergea pe acolo; el însuși n-a rămas în Cricău, ci a mers la Cărpiniș; acolo n-a rămas de frica să nu fie prins de soldații care sosiseră, ci a mers la Criș.”

„Pentru ce i-a fost teamă că va fi arestat de soldați?”

„Fiindcă și-a dat seama că a făcut rău și de aceea a fugit cu cei mai mulți răsculați.”

„El însuși spune că împreună cu poporul celălalt a făcut rău; ce l-a determinat să săvârșească aceste fărădelegi?”

(Crișan oftă ca apăsat de o mare greutate. Ca unul care suferea și nu voia să se plângă oricui. Se reculese în câteva clipe și perceptorul cameral traduse:)

„Greutatea serviciului la domni, fiindcă iobagii au trebuit să lucreze vara de la o duminică la cealaltă fără să primească cea mai mică bucățică de pâine; în celelalte anotimpuri au trebuit să lucreze câte patru zile pe săptămână; afară de asta li s-a luat și zeciuiala, pe deasupra acestora contribuțiile erau prea mari; acei care n-aveau pământ, trebuiau să plătească anual 4 până la 5 florini; acei cu pământ, 15 până la 20 florini și dintre oi, afară de zeciuiala mieilor, tot astfel dintre porcii grași trebuiau să dea al zecelea.”

(În toată lumea-i așa, gândi Jankovich. Unii se nasc să muncească, alții să stăpânească. Altminteri, lumea n-ar fi lume. Și, pentru că se simțea deosebit de obosit, pentru că, de fapt, și timpul pentru care era plătit era pe sfârșite, pentru că urmau alte dezbateri pe marginea interogatoriului din ziua aceea, se grăbi să-l încheie. Trebuia să-i lase acuzatului un timp mai lung de gândire, chiar de reculegere și de aduceri aminte pentru ca la următoarea ședință, fără ca să fie silit de torturi, acesta să răspundă la toate întrebările în lumina adevărului Maiestății Sale Iosif al II-lea. Altminteri, tot cu o moarte s-ar fi ales, gândi nobilul și se porni pe râs, de unul singur, ca un nebun. Observându-l pe căpitan că-l privește cu dispreț, se opri brusc din râs și puse întrebarea imediat, fără s-o mai socotească.)

„Dacă în calitate de iobag cameral trebuia și era constrâns să plătească cele de mai sus?”

„Aceste dări și munci nu trebuiau plătite de iobagii camerali, numai de aceia care se înrolau în armată.”

„Pentru ce au încercat să exopereze micșorarea și ușurarea dărilor și muncilor pe o cale așa de sălbatică și n-au așteptat rezoluțiile

preaînalte în liniște?”

(Sufletul lui Crișan se răzvrăti din nou și din nou se încruntă și toți mușchii i se încordară, după câtă putere se mai afla în fibrele lor, gata să sară ca o fiară flămândă și hăituită asupra altei fiare, și ea flămândă și hăituită. Acuzatul își dete seama că Jankovich făcea pe neștiutorul, că-l incita anume să-i macine nervii, să-l aducă în stare apropiată cu nebunia cum mai pățiseră și alți acuzați în vremuri nu prea îndepărtate pe care el îi cunoștea și le cunoștea foarte bine. Vorbi răstit.)

„Pentru că nobilii și funcționarii comitatului n-au voit să facă cunoscute poporului sărac rezoluțiile preaînalte pe care le aveau deja în mână.”

„De unde putea ști că rezoluțiile preaînalte au ajuns în mâinile nobililor și funcționarilor comitatului și sunt ascunse de aceștia?”

„Chiar Horea i-a spus aceasta”, tălmăci în grabă Ekhard, căruia i se făcuse din nou rău.

Prima zi de interogatoriu luă astfel sfârșit. Crișan fu luat în primire și dus în arestul său.

Citind răspunsurile acuzatului la întrebările sale, contele Jankovich nu păru de fel mirat. Toate coincideau, în general, cu ceea ce știa și el de la alți martori ai răscoalei. Era satisfăcut totuși că acuzatul recunoștea faptele pe care le săvârșise. Și, împreună cu ceilalți membri ai comisiei, se sfătuiră asupra altor întrebări, astfel ca următorul interogatoriu să fie mai aspru, să-l prindă în plasă pe Crișan cu mai multe fapte săvârșite atât de el cât mai ales de Horea și Cloșca, ceilalți doi corifei ai răscoalei, care nu recunoșteau nimic, nici măcar faptul că îl cunosc pe Crișan.

Contele încerca să peticească ancheta, s-o aducă la un anumit numitor comun favorabil instrucțiunilor primite de la împărat, instrucțiuni care prevedeau în mod expres pedepsirea exemplară a celor trei căpitani, făcându-se uz de cele mai severe suplicii, spre știința și luminarea poporului, pentru înfricoșarea, o dată pentru totdeauna, a celor care-ar mai îndrăzni să atenteze la liniștea imperiului condus de cel mai înțelept împărat din toate timpurile, cum îi plăcea lui Iosif al II-lea să se socotească și să se știe cunoscut și recunoscut în Europa. De aceea Jankovich nu admitea nimănui din afară să pătrundă dincolo de bariera anchetei pe care-o conducea, refuzând nobili, baroni, guvernatori, păstrând secretul fiecărui cuvânt, al fiecărei declarații, vrând ca, la sfârșit, să poată spune, privind în ochii împăratului fără să clipească, zâmbind mulțumit, că singurii săi tovarăși în toată această perioadă n-au fost decât adevărul și dreptatea, că slujise puterea cu credință.

III

Guvernatorul Transilvaniei, baronul Samuel Brukenthal era indignat. Toate demersurile sale pe lângă împărat eșuaseră. Dacă i s-ar fi lăsat mână liberă, altfel proceda el cu mai marii răscoalei. În primul rând i-ar fi tratat ca pe niște fiare. Așa cum doreau, de altminteri, și nobilii. Regreta vremurile împărătesei Maria Tereza când el, unul din favoriții ei, avea cuvânt și era luat în seamă de Viena. Doar ea l-a ridicat în ranguri, ea a fost cea care l-a înnobilat, care l-a gratificat cu titlul de baron pe el, fiul judecătorului regesc Mihai Brukner din Nocrich, pe el care zăcuse o vreme la Sibiu ca simplu vice-notar. Invidioșii au insinuat fel de fel de întâmplări petrecute între el, bărbat frumos și iubitor de artă, și împărătească. A trecut cu indiferență peste toți și peste toate. Puterea cu care era investit, tot mai mare la câțiva ani odată, o folosea pentru a-și pune la punct adversarii. Și-apoi, când a ajuns în fruntea piramidei, i-a încurajat pe cei ce-i descopereau calități de care el n-avusese știință, pe care, de altminteri, nici nu le avea, convingându-se, autosugestionându-se în tot mai mare măsură că le posedă spre binele său și al supușilor săi. Era măgulit când i se vorbea despre spiritul său pătrunzător, etichetat ca genial, despre adâncile sale prevederi politice, pe care nu le dovedea însă, deși i se spunea că de multe ori el se află înaintea timpului său, când era lăudat despre lucrările sale organizatorice care însemnau de fapt reducerea contribuțiunilor districtelor săsești și preluarea acestora de către iobagi. Oricum, era convins că istoria îl va așeza între guvernatorii de seamă ai Marelui Principat.

Când împăratul Iosif al II-lea vizită Transilvania, îl primi cu onorurile cuvenite, îl ascultă cu răbdare, dar nu făcuse nimic pentru a-i împlini poruncile privitoare la starea iobagilor. Să nu se pună rău cu nobilii, cu spuma Transilvaniei, cu onoarea Principatului, mai ales că se simțea și el pe de-a-ntregul baron și socotea că trebuie să fie în toate de partea celor de-un rang cu el. Numai că evenimentele petrecute nu-i îngăduiră să stăpânească în liniște. Când auzise, în 1782, despre cele întâmplate la Câmpeni, fără să stea pe gânduri, fără să se întrebe măcar de partea cui se află dreptatea, porunci tribunalului din Aiud să pedepsească cu moartea pe capii țăranilor răsculați. Adică pe bieții țărani români umiliți și înjosiți care izbucniră atunci pe neașteptate. Nici o remușcare pentru moartea unor oameni nevinovați. Nici o îngrijorare pentru cauzele care i-au îndemnat pe români atunci, în târgul de la Câmpeni, să taie picioarele celor care-i călcau fără milă, care-i jefuiau pur și simplu de viață. La temeliile castelelor sale se aflau lacrimile și sudoarea acestor iobagi. Dar suspinele și blestemele, și rugămințile, și protestele lor nu ajungeau până-n sălile lucrate de meșteri aleși. Și chiar dacă le-ar fi auzit se

prefăcea surd. Refuza să înțeleagă limba celor oprimați. Era baron și un baron nu poate coborî în mizeria unei colibe. Nici măcar din curiozitate.

Când curierul trimis de comitatul Hunedoarei ajunse la Sibiu, în dimineața zilei de 4 noiembrie, Samuel Brukenthal nu avea nici o grijă. Poate că-și privea într-o oglindă venețiană chipul încă frumos, peste care vremea trecuse cu indulgență, fără a-l însemna cu riduri, cu știuta oboseală a oamenilor care n-au somn din pricina necazurilor supușilor săi. Luă scrisoarea din mâna omului de încredere, cu indiferență. La poarta palatului său așteptaseră destui curieri speciali. Și-i aduseseră vești fără importanță prea mare. Ordinele sale erau scurte și drastice. Cei vinovați să fie pedepsiți și, dacă era cazul, după cum suna legea, să piară. Judecata s-o facă, la fața locului, comitele asistat de doi martori. Care nobil a dat vreodată socoteală de moartea iobagilor săi? Iar el, baronul se hrănea cu intransigența nobililor, care nobili deprinseseră din tată-n fiu meșteșugul de nobil, meseria de a trudi pentru a-l supune pe cel sărac, pentru a-i stoarce și trupul și sufletul în folosul său. „Și cum ar arăta această frumoasă și bogată țară a Transilvaniei fără nobili? Fără această castă superioară tuturor celorlalte păturI, fără sângele ei albastru? Ca o câmpie fără flori. Ca un râu secat. Ca un munte despădurit.” Așa gândea baronul, fericit și mulțumit de soarta sa în clipele-i de profundă meditație. Care nu erau puține. Căci el, Samuel Brukenthal, ca iubitor de artă, își îngăduia multe asemenea clipe de meditație. Era doar propriul său stăpân. Viena era departe și avea problemele ei. Împăratul așișderea. Iar Transilvania – știa el, baronul – n-a fost niciodată mai mult decât un fel de sac fără fund din care imperiul scotea mereu, fără să pună, săturându-și foamea.

Citind mesajul comitatului Hunedoarei, se încruntă. „Imposibil!” zise și deveni guvernator. Uită chipul zâmbitor al celui ce se privise în oglinda venețiană. Își îmbrăcă imediat pielea de baron, împlătoșată cu briliantele puterii. Și-n câteva clipe hotărî să-i zdrobească fără milă pe răsculați. Gândul îl purtă și mai departe. Să-i înmormânteze pe toți la un loc, să-nalțe peste ei un fel de deal și, deasupra, să așeze o statuie a lui și o placă pe care să scrie istoria acelor zile și istoria măreției sale. Râse. Ceru să se întâlnească imediat cu generalul Preiss, comandant al trupelor imperiale staționate în Transilvania, omul care avea la dispoziția sa armata.

Își strânseră mâinile ca doi dușmani ce trebuiau totuși să colaboreze pentru nimicirea celui de-al treilea dușman, primejdios pentru amândoi în aceeași măsură. De multă vreme ei se aflau într-o continuă stare de adversitate. Fiecare îl considera pe celălalt un nimic, un protejat al Curții, un ins care, fără protecția împăratului, n-ar fi prețuit nici un florin. Colaborau în silă și numai atunci când era

absolut necesar. Rapoartele militarului, un fel de șef al poliției imperiale pentru Transilvania, trimise la Viena, nu-l lăudau în nici un fel pe guvernator. Dimpotrivă. Mai ales după vizita împăratului în principat, când ordinile sale, în loc să fie îndeplinite întocmai și la timp, erau nu numai neglijate, dar chiar defăimate. Ba mai mult, în cercuri intime, unde Preiss avea oamenii săi, Iosif era luat în derâdere, acuzat fiind că nu cunoaște situația Transilvaniei, că patentele pe care le-a dat parcă le-ar fi citit dintr-o carte fantastică. Și baronul Preiss ținea neapărat să-i dovedească împăratului că este nu numai un militar de onoare, dar și un supus credincios.

„Răscoală în Hunedoara și Zarand!" zise guvernatorul ca și cum generalul ar fi fost vinovat de întâmplările cuprinse în scrisoarea pe care Brukenthal o ținea în mână ca pe un obiect de preț.

Preiss tresări. Se așeză într-un fotoliu. „Ce cursă îmi mai întinde ăsta, pentru a mă compromite?" gândi el.

„Avem câte-un glonte pentru inima fiecărui răsculat?" întrebă guvernatorul crezându-se stăpân pe situație.

În sfârșit, îl avea la mână pe general. De când așteptase el acest moment! Să-i demonstreze că totuși, el, baronul Brukenthal, este stăpânul Transilvaniei, că el, Preiss nu-i decât un intrus, un venetic, un spion vienez care n-are nici în clin nici în mânecă cu Transilvania. Doar că mănâncă aici o pâine albă, că-i ferit de primejdiile războiului care se anunța cu Țările de Jos.

„N-avem!", răspunse generalul, apăsând pe fiecare cuvânt.

„Dumneata glumești!", replică Brukenthal.

„Gloanțele ostașilor mei se află la Viena", râse Preiss.

„Trimitem să le aducă", ripostă guvernatorul.

„N-avem destule care și căruțe", răspunse ironic militarul.

„N-am timp de glume!" se înfurie Brukenthal.

„Încă n-am aflat exact despre ce-i vorba, baroane", se scuză Preiss.

„Iobagii români din Hunedoara și Zarand s-au răsculat. Au ucis o mulțime de nobili. Au dat foc castelelor și s-au pus pe jaf. Trebuie să-i potolim. Dacă-i cazul, să-i împușcăm. Îi vom trage și-n țeapă și pe roată, le vom tăia capetele. Mila nu încape în judecarea lor", explică Brukenthal cum se prezintă lucrurile.

Pentru câteva clipe, Preiss amuți. „Dacă voi proceda cu severitate împotriva răsculaților, urmând îndemnul baronului, împăratul mă va socoti vinovat și mă va acuza că i-am împușcat supușii; dacă n-o fac, se poate întâmpla un rău și mai mare, doar este vorba de nobili și averile lor și tot eu cad vinovat", gândi el neștiind, pe moment, cum să iasă din impas. Într-adevăr, pentru prima oară de când se afla în Transilvania, de când fusese trimis să și colaboreze cu guvernatorul, acesta îl avea în mână. Și Brukenthal nu era omul care să scape prada după care alergase câțiva ani. Preiss știa acest lucru. Era însă un om

liniștit, deși militar, cu vederi clare, cu judecată, având destule cunoștințe de organizare și administrare. Pe când Brukenthal era cunoscut nu numai ca un iubitor de artă și știință, cum se autointitula în cercurile sale intime și nu numai acolo, ci un caracter dur, pasionat de mărire și măreție, ambițios – calități cultivate de împărătească și care-l marcaseră definitiv.

„Să așteptăm ordinele de la Viena", îl înfruntă Preiss.

„Eu am nevoie de ajutor militar, nu de Viena", ripostă din ce în ce mai enervat guvernatorul.

„Se poate… Eu vă propun ca până la sosirea ordinelor clare de la împăratul, guvernul să încerce cu alte mijloace decât gloanțele să potolească răscoala… și-apoi, știrea este destul de confuză… și, dacă-i vorba să intervină armata, unde crede guvernul că trebuie să acționeze, cine asigură încartiruirea și hrana militarilor?" zise Preiss, vorbind ca un înțelept aflat pe post de consultant.

„Deci refuzați să acordați ajutor guvernului?" încercă Brukenthal să forțeze nota, să se impună în fața militarului care, așa socotea el, pur și simplu îl sfida.

„N-ar fi mai bine să-i întrebați pe iobagi de ce au început răscoala și să-i liniștiți făcându-le dreptate?" răspunse generalul.

Nici el și nici Brukenthal nu știau, de fapt, la ora aceea, ce se petrece în Zarand și Hunedoara. Preiss credea că-i vorba de o neînsemnată revoltă a unor iobagi de pe moșia vreunui nobil care-i tiranizase peste măsură. Guvernatorul, neinteresat de proporțiile răscoalei, voia moarte pentru moarte. Legea celui mai tare trebuia aplicată. Nu-i scrisese oare lui împărăteasa când îl numise guvernator să facă ordine în Transilvania? Și cum să faci ordine? Aruncând cu pâine în răsculați, în cei care se împotrivesc puterii? Pe de altă parte, Preiss avea ordin de la Viena că, afară de cazuri urgente, să nu facă nici o intervenție militară fără știrea Consiliului de Război de la Viena. Iar revoluția românilor nu-i inspira nici o grijă. Ea nu afecta dinastia, nici nu era împotriva împăratului și nici măcar a statului. Țăranii se răsculaseră împotriva nobililor, împotriva celor care, de fapt, se aflau într-un fel de opoziție față de împărat, care nu-l recunoscuseră pe Iosif al II-lea rege legal al Ungariei fiindcă nu jurase și nici nu voia să jure pentru păstrarea imunității și obiceiurilor nobililor. Ei se revoltaseră împotriva sistemului care-i socotea animale și nu oameni. Pe de altă parte, Preiss era încurcat și de faptul că țăranii îi executau pe nobili în numele împăratului. Ceea ce i se părea în afara legii. „Numai judecătorii pot rosti, în numele împăratului, condamnări la moarte. Și acest lucru după îndelungi anchete, judecăți și dezbateri. Nu doar ridicând sabia, rostind numele împăratului și tăindu-i omului capul. Oricine ar fi fost el. Ce s-ar întâmpla dacă fiecare și-ar face dreptate?"

Cei doi se despărțiră fără să-și strângă mâinile, ca niște adversari pe

care un om de bună credință, un prieten comun, a încercat să-i împace și n-a reușit. Deși interesele lor erau comune.

A doua zi, guvernatorul îi ceru, cu și mai multă insistență lui Preiss, ajutor militar, spunându-i că, de când s-a pornit revoluția, situația a devenit foarte critică. De astă dată „discuția" s-a purtat în scris. Militarul i-a transmis guvernatorului o notă prin care-l încunoștința că s-a hotărât să dizloce o parte din trupele sale către locurile unde se desfășoară revoluția. Îl avertiza însă că nu va începe nici o acțiune militară contra țăranilor răsculați, punând totuși la îndoială veridicitatea știrilor ajunse la Sibiu, acuzându-i pe cei ce le transmiteau că exagerează. Nu știa baronul Preiss că răsculații și ocupaseră întreg Zarandul, că ajunseseră până-n Țara Hațegului, că devastaseră Câmpeniul și Abrudul, că intraseră în comitatul Sibiului, că nobilimea se afla în pragul unui nemaicunoscut dezastru. Vicecolonelul Karp și maiorul Stojanich fuseseră numiți în fruntea companiilor trimise în zonele răscoalei.

Guvernatorul, neliniștit de impasibilitatea generalului, ceru să se întâlnească din nou. Preiss acceptă.

„Răspunsul și modul în care acționați, neliniștește guvernul", zise Brukenthal fără altă introducere.

„De faptele mele eu răspund", se apără Preiss.

„Situația este dramatică, de ce nu vreți să înțelegeți, domnule general? Doar sunteți baron, viță de nobil… sau poate…", atacă Brukenthal cu și mai multă furie.

Neputința de-a fi ascultat îl scotea din sărite. Și, din toată Transilvania, Preiss era singurul care nu numai că nu-i era supus, dar îl și sfida, îl și ignora, îl și suspecta. Ba, din când în când, în scrisorile informative către împărat, îl mai și defăima.

„Încerc să vă înțeleg, dar chiar dacă răscoala va lua proporții mult mai mari, eu cu armata mea nu vom acționa împotriva supușilor împăratului fără ordinul Maiestății Sale. Eu sunt militar, domnule guvernator, și sunt obligat prin jurământ să respect ordinele pe care le-am primit… Cât privește titlul meu de baron, l-am moștenit de la străbunii mei… al dumneavoastră este ceva mai nou… dacă nu mănșel, l-ați primit cadou…" răspunse Preiss, cu voce sigură, în sinea lui, însă, fiind încercat de mari îndoieli.

„Nobilimea din Transilvania este amenințată de o mare catastrofă. Răscoala o poate face să dispară. Așa ceva este de neadmis!" continuă guvernatorul.

„Nobilimea nu dispare așa ușor! Încă n-au fost pe pământ revoluții care să-i distrugă pe cei puternici, pe nobili și baroni… și dacă au fost, aceștia au renăscut din propria lor cenușă, ca pasărea Phoenix, domnule guvernator… noi, nobilii, suntem nepieritori…", încercă generalul să-l liniștească pe Brukenthal.

„Glumele dumneavoastră sunt sinistre… mă voi plânge împăratului”, amenință guvernatorul.

„Dreptul dumneavoastră, fiecare cu dreptul lui în fața Maiestății Sale… și cu răspunderile sale”, vorbi calm Preiss, ca și cum ar fi discutat la gura sobei, într-o seară de iarnă, despre o răscoală pomenită în legende.

„Transilvania are o constituție, baroane, care vă dă dreptul să proclamați stare de război și să dați ordin ca nobilii și comunitățile libere să se ridice împotriva răsculaților”, sugeră guvernatorul o soluție de compromis.

Preiss nu-i răspunse imediat. Rămase câteva clipe pe gânduri. „Ăștia urmăresc cu tot dinadinsul decimarea supușilor împăratului”, gândi el. Și apoi răspunse:

„Dacă o sabie însângerată va fi transportată de-a lungul țării, dacă se vor pune semnale de foc pe toate dealurile, cum se făcea de regulă această convocare, dacă se va ridica nobilimea cu toți iobagii care-i mai sunt credincioși încă, dacă vor pune mâna pe arme și comunitățile orașelor și cele două națiuni libere, secuii și sașii, se vor produce multe încurcături politice de care împăratul n-are trebuință. Europa nu trebuie să-l arate cu degetul pentru asemenea lucruri. Și aceste lucruri depind de noi și, în primul rând, de guvern…”

Baronul Brukenthal îl mustră cu privirea. Dacă i-ar fi stat în putere, l-ar fi expulzat sau l-ar fi arestat pe acest general și-ar fi preluat el conducerea armatei și Doamne ce lecție de bună purtare le-ar fi dat el răsculaților, puturoșilor de iobagi care umblau cu jalba când la Sibiu, când la Viena, în loc să-și vadă de treburile lor, să-și asculte stăpânii și să-i miluiască, după datină și lege, cu truda lor, cu sudoarea frunții lor așa cum le-a fost scrisă soarta-n frunte! Gândurile guvernatorului erau din ce în ce mai tulburi, intențiile tot mai dârze, ura împotriva românilor răsculați, tot mai înveninată. Și totuși trebuia să găsească o soluție. O soluție cu care generalul să fie de acord s-o pună în aplicare.

„Cereți trupe din Ungaria”, propuse guvernatorul.

Preiss nu căzu nici de astă dată în cursă. Știa că discuția cu Brukenthal era de fapt o discuție purtată cu nobilii din Transilvania, cu guvernul susținut și amenințat de ei.

„Doriți un război al românilor împotriva armatei suveranului nostru? întrebă calm militarul și continuă: Nici nu prea există motive de îngrijorare pentru a provoca o insurecțiune generală cu participarea nobililor care va costa mult și care nu se știe cum se va termina. Și cine are interesul ca războiul de la granița Țărilor de Jos să se strămute în Transilvania? Iar dacă revoluțiunea românilor va ajunge să fie generală, atunci nobilii și oamenii liberi, în interesul lor propriu, cu siguranță că vor putea rezista până când va interveni armata… dar asta-i doar o presupunere”, își încheie Preiss pledoaria.

Și această întrevedere se încheie fără nici un rezultat. Brukenthal era disperat. Dacă n-ar fi fost la mijloc dușmanul lui de gânduri și de acțiune, baronul Preiss, poate că s-ar fi gândit să demisioneze. Dar nu putea să-i dea satisfacție unui astfel de om care, pus de împărat în slujba Vienei, în loc să acționeze în consecință, face ceea ce-l taie capul. În fața nobililor, guvernatorul se dovedise slab, o altă putere asuprindu-i puterea, legând-o în niște lanțuri de hârtie pe care însă nu le putea rupe cu nici un preț. Veștile pe care le primea de pe scena răscoalei îl indignau. Armata imperială asista impasibilă la atrocitățile comise de răsculați fără să tragă măcar un foc de armă. Și românii, încurajați de acest lucru, continuau lupta. Ba mai mult, ei vedeau în acest lucru un ajutor din partea împăratului. Erau și mai convinși că bunul Iosif al II-lea se află de partea lor, că vorbele lui Horea n-au fost vane, că marele căpitan, Crăișorul lor se baza pe acest adevăr. Baronul Brukenthal miză atunci pe viclenia ce și-o masca în multe împrejurări. Încercă o conspirație cu nobilii, fără știrea lui Preiss, fără să-l anunțe pe împărat. Îi va pune în fața faptului împlinit, va potoli răscoala, vor muri, desigur, câteva sute de iobagi, dar imperiul tot bogat va fi. Iar împăratul, pus în fața faptului împlinit, nu va mai avea ce spune. În cel mai rău caz îi va certa printr-o scrisoare adresată de părinte fiilor săi pentru că au fost obraznici, pentru că nu l-au întrebat cum să împartă binele și răul. Ce altceva va putea face? La nobili, la ajutorul lor nu va putea renunța în nici un caz. Și-apoi avea el alte treburi mult mai importante. Și nu era oare dorința lui perpetuă de a avea liniște în imperiu? Întotdeauna nobilii, apărându-și cauza, au câștigat. Și baronul Brukenthal râse în sinea lui gândindu-se la baronul Preiss pe care, era convins, îl va învinge.

IV

Apă și pâine. Așa suna porunca. Închisoarea nu-i loc de petrecere. Tortura foamei nu era interzisă. Și paznicii lui Crișan o aplicau cu severitate. Fuseseră parcă aleși unul și unul, oameni sadici, care se bucurau când vedeau că cel pe oare-l aveau în pază, răsculatul, suferea. Sau se prefăcea că suferă. Avea Crișan mândria lui și nu îngăduia ca alții să i-o calce în picioare. Cu nici un preț. Ostașii care-l păzeau, secui aduși anume de prin părțile Ciucului, erau convinși că românul suferă. El însă era indiferent la tot ce se petrecea în jurul său. Știa ce-l așteaptă. Pentru el, ca și pentru Horea și Cloșca, altă sentință decât condamnarea la moarte nu putea fi. Mai ales că și împăratul, trecând în mod tacit de partea nobililor, ordonase cele mai severe pedepse pentru cei ce i-au condus pe români la răscoală. Ei juraseră pe crucea de aur, pe chipul împăratului și acesta îi trădase. Poate asta să fi fost marea lor durere. Trădarea împăratului…

După primul interogatoriu, Crișan încercă să-și amintească întrebările și răspunsurile. Să și le reamintească exact. Păru mulțumit. Nu pricinuise nici un rău tovarășilor săi de luptă și de suferință, lui Horea și Cloșca. Și nici altor căpitani mai mici ai răscoalei numiți de el în diferite sate. Își asumase, cu fruntea sus, fără șovăire, în consens deplin cu caracterul său integru, toate faptele pe care țăranii răsculați le săvârșiseră sub comanda sa. Nu era o tactică anume. Cu Horea și Cloșca nu se mai întâlnise din vremea răscoalei. După ce l-au prins și pe el, nu i-au îngăduit să-i vadă. Măcar din ochi să-și poată vorbi, să jure că n-au de gând să asmută trădarea unii împotriva celorlalți. Așa că toate se petreceau, acum, după bunul său plac. Adică, anchetatorii atacau cu viclenie, gândind fiecare întrebare astfel ca fiecare răspuns să se adauge ca argument fatal la actul de condamnare la moarte care-i era sortită; el, Crișan răspundea fără să aibă răgaz să gândească, răspundea exact, negând doar ceea ce nu săvârșiseră nici el și nici țăranii care-l aleseseră căpitan. Și-n acest fel, socotea Crișan că-i sfidează pe tirani, că le mai dă o lecție, pe lângă multele pe care le-a dat, despre ce înseamnă ca adevărul să înfrunte puterea, despre curajul de-a le cere anchetatorilor să te privească în ochi atunci când te-ntreabă ceva, după cum și tu îi privești în ochi atunci când le răspunzi. Altminteri, cum s-ar putea crede că și întrebările și răspunsurile au fost cântărite cu aceeași balanță nemăsluită? Îi sfida pe cei care nici în ceasul al doisprezecelea nu cercetau cauzele ce i-au îndemnat pe români să se răscoale, nu-l cercetau și pe împăratul care le promise în atâtea rânduri, dacă nu deplină izbăvire, măcar o altă rânduială a relațiilor dintre ei și nobili. Și nu-i cercetau pe aceștia din urmă care, fără milă, fără rușine, după ce le-au luat pământul i-au și batjocorit, i-au înlăturat dintre națiunile Transilvaniei, deși ei, românii

formau partea cea mai numeroasă a populației, dintotdeauna și întotdeauna cea mai numeroasă.

Ușa celulei se deschise larg și soldatul intră ca trecând pe sub un arc de triumf ridicat în cinstea lui. Crișan nu-i dădu atenție. Nici măcar nu-l interesă că ușa s-a deschis. Știa că evadarea era imposibilă. Secuiul se opri în fața lui și, rânjind cum rânjește puterea când se vede nu înfruntată ci nebăgată în seamă, ofensată, cu orice risc umilită, îl întrebă dacă mai dorește ceva, dacă nu-i este poftă de-o mâncare mai ca lumea, că el, dacă ar fi fost în locul lui Crișan, ar fi protestat și anchetatorul șef, contele acela venit de la Timișoara, i-ar fi îndulcit viața pentru câte zile mai avea de trăit. Crișan scuipă cu greață. Secuiul îl provoca. Și-i făcu semn să iasă afară. Cu mâna. Voia să fie singur. Doar el și sufletul său. Să-și poată aduna gândurile. La ceas de cumpănă dintre viață și moarte. Să ceară iertare pentru ceea ce n-a făcut bine și răsplată pentru binele ce-l izvodise după mintea și puterile lui întru folosul neamului său. Așa se cuvenea. De ce să moară ca un tâlhar de drumul mare? Recunoștea. Și el tâlhărise. Dar tâlhărise puterea, cu aprobarea împăratului, stăpânul absolut al puterii. Dacă cineva ar judeca cu dreptate lucrurile, ei nici n-ar fi fost găsiți vinovați. Nu-l acuza pe Horea că prea se încrezuse în stăpânul puterii, deși – cugeta Crișan în celula în care era închis – după patru drumuri la Viena, după trei înfățișări înaintea împăratului, după atâtea promisiuni care nu s-au împlinit, trebuia măcar să bănuiești că suveranul dacă nu-i trădător, atunci, cu siguranță este laș sau, poate, viclean. Cum de n-a observat Horea că împăratul avea mâinile legate de cei care slujeau puterea, de credincioșii și necredincioșii înălțimii sale? Doar gura îi era slobodă. Și mintea, că era-n stare să judece și să gândească și să hotărască. Dar mâinile, făptuitoarele gândurilor, poruncilor și vrerilor erau legate. Oare n-a fost un fel de trădător sau laș, ca și stăpânul lui împăratul, generalul Preiss care-i invitase la Alba Iulia să le dea arme, să-i facă grăniceri, adică slujbași direcți al împăratului, așa cum doreau și ei românii și, ajunși la Alba Iulia, nu s-au ales nici măcar cu praf de pușcă? Dacă n-ar fi fost Preiss, revoluția ar fi început la sorocul stabilit și, poate, cine știe, adevărul, dreptatea ar fi biruit, puterea ar fi fost înfrântă iar stăpânul puterii silit că recunoască acest lucru nu numai ca pe un fapt împlinit ci ca pe unul necesar. Crișan închidea ochii, amăgindu-și mintea și se vedea împreună cu Horea și Cloșca, atunci când cei doi, care-l cunoșteau și pe împărat, i-au cerut lui, fost soldat în armata imperială, George Giurgiu să fie al treilea, să fie adică, împreună cu Cloșca, vicecăpitan al lui Horea. Doar o clipă s-a îndoit de buna credință a celor doi, apoi a primit și-a jurat că nu va trăda. Moarte sau libertate. Nu, libertatea nu se inventase încă. Moarte sau eliberare din jugul nobililor. Soarta de până atunci nu mai putea fi suportată. Crișan a propus ca unul

dintre ei să facă un drum până la Blaj, auzise el că acolo s-ar afla clerici români cu multă știință de carte. Să se sfătuiască. De ce să nu încerce? Să le spună și învățaților români de la Blaj cum, revenit de la Viena, Horea îl trimise pe Cloșca la Sibiu, la guvernator, cu semnătura și cuvântul împăratului în traistă și cum domnii le-au promis de toate și nu s-au ținut, după obiceiul lor, de cuvânt. Să-i întrebe cam ce să facă, dacă nu-i potrivit să pornească în numele dreptății, cu moarte asupra lor. Horea a fost împotrivă. Ăia-s vânduți, au trecut de partea papistașilor ca să ne înjuge pentru vecie la carul blestemat al robiei. N-avem ce lecție afla la Blaj! Ne aprindem paie-n cap. Dacă ar fi ținut cu noi, românii ăia învățați de la Blaj, ne-ar fi căutat, să vadă cum trăim și ne-ar fi ajutat măcar să scriem cărțile către împăratul, fu de părere și Cloșca. Un om învățat îi altfel ca unul ca mine, se resemna Crișan. Nu ținea cu tot dinadinsul să-și impună punctul de vedere. Adevărat, era curios să afle părerea învățaților de la Blaj. Dar, dacă Horea îi cunoștea ca pe niște trădători, mai bine să nu-i caute. Și nici nu le-ar fi putut povesti tot ce voiau ei să facă decât sub jurământ. Și-ar fi jurat un învățat față de un fost soldat, cum era el? Dacă s-ar fi dus Horea, el era mai învățat, putea vorbi cu ei nemțește ori chiar latinește, altfel s-ar fi putut înțelege cu măriile lor. Dar tot nu le-ar fi putut spune ce-au de gând să facă. Doar să-i întrebe ce părere au despre nobili. Bună, le-ar fi răspuns ei, că doar cine le dă și lor mâncare dacă nu tot nobilii. Și-apoi, dacă s-au lepădat de vechea credință, înseamnă că nici n-au pe ce jura. Că unu-i dumnezeul lor și altu-i al nostru. Așa că renunțară la sfatul învățaților români de la Blaj. Și el, Crișan, se văzu, ca-n vis, plecând spre Țara Zarandului. Așa-i spusese Horea: îți dăm un cal și pleci, dacă nu găsim calul, pleci pe jos; știi bine că la Brad, în ultima joie din octombrie îi târg mare; vin oameni din o sută de sate; găsi-vei un loc, o ascunzătoare unde să stai și vorbești cu ei. Să-i aduni duminică în vreun sat din apropiere. La Mesteacăn. Îi aduni la biserică și le spui care-i treaba. Și luni porniți peste munți, prin Curechiu, către Alba Iulia. Poate ne întâlnim la Zlatna. Până atunci noi, eu și Cloșca și feciorul meu ăl mare, umblăm prin satele de la munte. Să știe oamenii că împăratul îi de partea noastră, că guvernul de la Sibiu nu-i nici de partea noastră și nici de partea împăratului, că ține cu nobilii, cu tiranii, să afle și să vedem ce-i de făcut. Până ajungi tu la Zlatna, eu oi mai vorbi cu vreo câțiva juzi de încredere. Gornicii îs cumpărați. Dacă-ar fi putut, de mult mi-ar fi săpat groapa. Și, ca să nu avem vorbe: voi porunciți de la voi în jos, eu poruncesc de la mine până dincolo de voi. El și Cloșca încuviințară că n-au nimic împotrivă. Horea era doar cel mai înțelept dintre ei. Și cel mai învățat. Și-apoi, nu fusese el de patru ori la Viena? Nu trăise el luni și ani de zile cine știe pe unde, azi la unul mâine la altul, azi într-un sat, mâine-n altul, ba ajunse și prin părțile Huedinului și-ale Ciucei,

numai și numai ca să nu-l prindă și să-l nimicească. Și nu de el se rugau amărâții satelor să plece la Viena și să ceară îndurare împăratului? Zarandul trebuia neapărat încunoștințat despre ordinele primite de Horea de la Iosif al II-lea după ultima călătorie a românului la Viena unde petrecuse câteva luni, din postul Crăciunului până după Paște. Zarandul trebuia înarmat, ca și Țara Hațegului și satele din partea Clujului. Să aibă în primăvară cu ce porni răscoala. Că nu poți sta în calea tunului cu furca. Nici măcar cu lancea. Două săptămâni i-a îngăduit Horea pentru drumul acela până la Brad. Să poată merge pe poteci ascunse de gornicii care abia așteptau să predea autorităților pe încă unul care-i „contra" și să-și încaseze darul pentru trădare.

Porni la drum pe jos. Cu calul s-ar fi putut afla în primejdie. De unul singur se putea ascunde mai ușor, putea căuta cărările pe care numai fiarele umblau, pe buze de prăpăstii, pe creste de munți, prin păduri fără nume. Nu-i spusese lui Horea că se va abate pe la Brănișca, Horea l-ar fi oprit. N-ar fi acceptat nici un fel de risc. De ce să intri singur în gura lupului? l-ar fi întrebat Horea; și Cloșca, după obicei, ar fi aprobat dând din cap, sau adăugând și el ceva la vorbele căpitanului. Dar el, Crișan, trebuia neapărat să treacă pe la Brănișca, pe la curtea nobilului Antoniu Josika și a contesei Maria Teleki, să le-arunce așa într-o doară câteva vorbe despre pârjolul pe care-l pregătește și care, cu siguranță, va cuprinde și moșia nobilului din Brănișca. Om mândru și răsfățat de avere, baronul Antoniu Josika, la câte un pahar de vin, în cercul său de prieteni, se lăuda că strămoșii lui fuseseră români din Caransebeș, că luptaseră ca niște viteji de neînlocuit sub steagurile lui Iancu de Hunedoara, că acesta, drept răsplată, i-a înnobilat, obligându-i însă, ca să-i facă pe voie mamei sale, catolică, să se lepede de credința lor și să treacă la catolicism și, o dată cu asta, să-și maghiarizeze și numele. Așa s-au născut Kendefi din Cândea, Kenderesi din Cândreș, Borbat din Bărbat, Ursuly din Ursu, Brady din Brad și alții și alții, râdea baronul. Crișan trecu pe la Brănișca în fugă, îi spuse lui Josika ce avusese să-i spună și plecă, în plină noapte, către Brad. Era mulțumit. Răsplătise binele pe care baronul i-l făcuse cu ani în urmă când l-a pus pe picioare, după ce la Miercurea îl prinsese o boală grea. Numai că, mândru cum era, baronul n-a pus preț pe vorbele Cerșetorului în pielea căruia intrase Crișan.

Soldatul care-l păzea intră din nou în celulă, să-l întărâte, să-i macine nervii, după cum primise ordin, până la următorul interogatoriu. Crișan nici nu-l observă. Și-apoi, învățase să-și stăpânească bine nervii. Numai și numai pentru a nu-i da puterii satisfacție. Era singura lui grijă. Să mai învingă o dată puterea. Doi civili intrară împreună cu soldatul. Unul ca să-l picteze, să-i deseneze chipul spre știința posterității și altul ca să-l studieze din punct de

vedere psihologic. Cei doi au fost invitați de contele Jankovich să-l ajute în ancheta pe care o făcea, curios să afle dacă părerile sale în ce-i privește pe cei trei capi ai răscoalei corespund cu ale unor specialiști. La sfârșit, citind, mai ales, părerile psihologului, rămase cam decepționat. Voindu-se imparțial, admira totuși curajul și tăria de caracter a celor trei, pe când psihologul i-a prezentat ca pe niște criminali de rând. Probabil după cum auzise vorbindu-se de ei la curțile nobililor unde fusese găzduit până să ajungă la Alba Iulia. Pictorul n-a avut încotro și i-a zugrăvit așa cum erau. Figurile lor erau prea bine cunoscute ca să fie schimonosite. Crișan se uita la cei doi oameni ai stăpânirii cu un fel de milă, ca și cum ei ar fi fost acuzați că au încercat să distrugă ordinea publică. Nu-l mai interesa cine intră și cine pleacă din celula în care se afla. Gândurile lui erau departe, aproape de satul său natal, de Vaca, pe malul Crișului Alb, printre zărăndenii veniți la târg la Brad să vândă, să cumpere și să afle noutăți. Stătea ascuns sub podul Crișului să nu-l descopere slujbașii împărăției sau ai nobililor și, cu ajutorul unor prieteni de demult, chema la el oameni din toate satele. Le vorbea în numele lui Horea despre care auziseră toți, pe care toți îl socoteau mai marele lor în treburile și socotelile ce-l priveau pe împărat. De fiecare dată când pleca la Viena, traista Crăișorului era plină cu fel de fel de jalbe din multe sate de pe Criș și Arieș. El era omul lor de încredere și de legătură cu dreptatea Curții de la Viena în care mai credeau ca niște blânzi și naivi supuși ce erau. Ura lor se resfrângea doar asupra nobililor în stăpânirea cărora se aflau ei și copiii lor și cimitirele în care zăceau bătrânii și străbătrânii lor.

De la Brad, la „spartul târgului”, după ce pusese la cale întâlnirea de la Mesteacăn, ostenit și bucuros deopotrivă, întinerit parcă, socotindu-și încheiată cu bine misiunea până-n ziua aceea, Crișan se duse la Vaca să mai doarmă o noapte două în casa părintească, ascuns de ochii gornicilor. De sâmbătă seara, până duminică-n zori când porni către biserica unde-l așteptau oamenii, n-avusese parte de somn. Nu închise deloc ochii. Fusese militar, apoi iobag în Cărpiniș, era ager la minte dar nu vorbise încă niciodată unei mulțimi de oameni adunată anume ca să-l asculte pe el, trimisul lui Horea. Stând în celulă, zâmbea ciudat, zâmbetul acela al lui multiplicat în zeci de zâmbete „rostite” deodată, amintindu-și ce neliniștit era, câte griji nu-și făcuse. De fapt, ceea ce-l măcina pe el atunci era începutul vorbirii. Îi povesti însă preotului ce griji îl frământă și acesta-l învăță ce și cum să vorbească. Trebuia să fie convingător. Oamenii să-l urmeze fără a-i pune întrebări, fără a-i cere dinainte socoteală pentru ce se va întâmpla cu ei dacă, ajunși la Alba Iulia, în loc să li se dea arme, vor fi care bătuți la tălpi, care duși la temniță. La biserica de la Mesteacăn se adunaseră ca la vreo cinci sute de români. Unii, ce-i drept, veniră mai

mult din curiozitate. Până la urmă se alăturară cu trup și suflet celorlalți. Toți voiau să facă o treabă bună. Și erau convinși că așa se va întâmpla. După ce discută cu popa, Crișan ieși în fața mulțimii – slujba religioasă fusese scurtă, de ochii lumii, un fel de paravan pentru întâlnirea cu poruncile împăratului. Crișan scoase din traistă o cruce strălucitoare, ca de aur, o arătă iobagilor, spunându-le că este semnul primit de Horea de la Iosif al II-lea, care le îngăduie să-și facă singuri dreptate împotriva voinței nobililor. Le mai arătă și un fel de scrisoare pecetluită și scrisă de unul care avea, desigur, multă știință de carte. Jurară pe adevărul lor, pe drepturile lor, pe crucea aceea de aur să se supună fără cârtire poruncilor sale, care porunci, de altminteri, sunt de la Horea, ba și mai de sus, de la împăratul. Și ele trebuie urmate fără cârtire. Să nu creadă careva că jurământul poate fi retras. Nu. De vreme ce și preotul l-a binecuvântat, înseamnă că el trebuie respectat chiar cu prețul vieții. Că niște drepturi nu se câștigă numai cu vorba, cu rugăciunea. Nobilii se lasă greu înduplecați să dea înapoi ce-au furat de la strămoșii noștri. Și, tot timpul cât a durat răscoala, i-au stăruit în auz vorbele unuia dintre cei mulți: mai bine în mormânt decât să tot robim! Se-ntreba el, stând în celulă, nedumerit încă, ce forță așa de mare i-a împins pe oameni să-l asculte și să-l urmeze fără șovăire? Nu găsea cel mai potrivit răspuns. Le mulțumi cu zâmbetul acela ciudat, izvorât de undeva din adâncul sufletului, cu zâmbetul acela cu care înfruntase moartea pe vremea când fusese militar. Cu zâmbetul acela pe care unii l-au socotit parșiv, viclean, care nu-i îngăduia celui ce-i era adresat să protesteze față de porunca sa, care hipnotiza omul, împietrindu-i propria voință.

Retrăi, cu emoție, întâmplările petrecute în satul Curechiu unde se adunaseră sute și sute de iobagi, hotărâți să ajungă cu orice preț la Zlatna, unde-i aștepta Horea și mai departe, la Alba Iulia, unde-i așteptau oamenii generalului Preiss să le dea arme, să-i facă militari, să-i scoată de sub puterea nobililor, să-i pună în slujba împăratului. Prin fața ochilor săi, ieșind parcă dintr-un perete al celulei și pierzându-se în celălalt, trecu Petru Cara, trădătorul, omul care-a vrut să-l prindă și să-l predea nobililor, și zâmbi la fel de mulțumit ca atunci când oamenii săi se năpustiră asupra lui și-n dangăte de clopot tras în dungă îl trimiseră pe lumea cealaltă. Atunci a înțeles pentru prima oară ce înseamnă puterea celor mulți, puterea iobagilor care-și răzbunau părinții și moșii, toate asupririle pe care le îndurară până atunci gândindu-se la răzbunare. Și cât de mult se bucură el văzându-și oamenii credincioși jurământului lor, hotărâți să moară pentru dreptatea în care credeau. Și totuși, după noaptea aceea pătată cu sânge, unii iobagi se speriară. Ce s-ar fi întâmplat oare dacă el, Crișan, n-ar fi avut un moment de mare inspirație? Răscoala se curma atunci, iar nobilii s-ar fi răzbunat ca să-i învețe minte să li se împotrivească.

Așa însă, el îi adună la biserica din sat și le spuse, citindu-le parcă o poruncă împărătească: deoarece nobilii se opun plecării lor la Alba Iulia să primească arme, adică se opun voinței împăratului și dorinței lor, a iobagilor, ei trebuie să-l urmeze neapărat, să stârpească vița nobililor pentru ca averile acestora să poată fi împărțite între ei. Sutele de români din fața lui păreau ciopliți din piatră. Așa ceva nu fusese cuprins în jurământul lor. Și nici nu știau ce anume înseamnă să stârpească nobilii. Și-n grija cui vor rămâne familiile lor, se întrebau alții. Crișan, încruntat dar cu zâmbetul pe buze, cu zâmbetul acela care nu permitea vreo replică, proclamă răscoala. Să cucerim Țara Zarandului și s-o stăpânim sănătoși în numele împăratului. Și împăratul era și legea și dreptatea și adevărul. Dacă se vorbea în numele său, însemna că împăratul este de partea lor, că-i va ajuta la nevoie. Așa-i spusese lui Horea la Viena, îndemnându-l să facă dreptate cum va crede el de cuviință. Și-apoi, sămânța răzbunării începu să încolțească în sufletele iobagilor. Ce altă șansă ar mai fi avut ei să se slobozească din robie? Și-l urmară pe Crișan. Întâia oară în viața lui, fostul soldat al împăratului se văzu stăpân peste o așa mulțime de oameni, peste un fel de armată care îl asculta pe el ca pe un general, armată care lupta după tactica și strategia stabilite de el. În sfârșit, vocația lui de militar putea fi demonstrată. Cu graiul faptelor. Ca și vocația lui de pradă a nedreptăților și asupririi pe care le îndurase scrâșnind din dinți și blestemând. Nobilii se aflau acum la dispoziția lui. Ce-o face oare Antoniu Josika din Brănișca? Încă n-au ajuns până la el știrile privitoare la răscoală. Și dacă ar fi ajuns, nu era el omul care să se sperie. Avea doar pușcă, avea și slugi credincioase, la nevoie le înarma și pe ele. Și-apoi, între el și răsculați se afla Mureșul. Castelul său era ca o cetate. Care țăran ar fi cutezat să se gândească ori să viseze că-l poate înfrânge pe Antoniu Josika, vestitul baron de la Brănișca? Luat de treburile răscoalei, Crișan uită de baron. Nu înainte de a hotărî să aibă și el aceeași soartă ca toți nobilii asupra cărora se va abate el cu oastea sa. Căci sutele de țărani ce-l urmau primiră numele de oaste. Oastea lui Crișan. Oare, dacă toți țăranii ar fi avut atunci arme, s-ar mai fi aflat el acum închis în celula cu pereții din piatră, din cetatea Bălgradului? Gândurile i se tulburau. Și zâmbetul acela începu să se subțieze și pentru câteva clipe dispăru. Oaste fără arme. Geaba ai comandanți buni dacă n-ai cu ce trage în dușman. Așa a fost să fie! se resemna el. Și se văzu iarăși în fruntea oastei sale pornind în josul Crișului către Crișcior. Aici stăpânea nobilul Kriscsori, strănepotul lui Vlad Balia, român de obârșie, îmbogățit și înnobilat de regele Sigismund. Drept recunoștință față de bunătatea regelui, Vlad trecu la catolicism și, pentru că moșia cea mai mare se afla în satul Crișcior, unde-și avea și castelul, își luă numele de nobilul Kriscsori. Urmașii săi uitaseră toate aceste lucruri. Ba mai

mult, țineau la mare secret obârșia lor dintâi. Crișan n-avea de unde să știe aceste date despre nobilul asupra căruia pornise, marți dimineața, la 2 noiembrie, cu oastea sa. Nici nu-l interesau. Știa că-n război, după ce soldatul prinde gustul prăzii, luptă mai cu tragere de inimă, gândindu-se la foloasele pe care le-ar putea trage din ocuparea fiecărui oraș, după fiecare pas făcut înainte. La ceasul prânzului, bastionul lui Kriscsori fusese cucerit. Averea nobilului, cu aprobarea lui Crișan, fusese împărțită între țăranii iobagi care, zicea un bătrân, trudiseră de fapt pentru ea. Popa Costan se alătură răscoalei, spunându-le oamenilor că n-o să mai fie iobagi, că și el are porunci împărătești privitoare la nimicirea puterii nobiliare.

Stând în celulă, așteptând clipa unui nou interogatoriu, Crișan își amintea fiecare întâmplare prin care trecuse, fiecare amănunt, fiecare poruncă. Ca o furtună s-au năpustit țăranii asupra castelelor. Și furtuna n-are lege. Lovește fără milă tot ce întâlnește în cale. Fără milă. Ar fi vrut ca nobilii să i se opună. Dar nu s-a prea întâmplat așa ceva. Lucrurile nu s-au petrecut ca într-un război adevărat unde dușmanul, copleșit de puterea adversă, ridică steagul alb și se predă, rămânând astfel în viață. Oastea lui – era convins – n-ar fi ținut seama de steagul alb. Iobagii nu erau militari. Nu cunoșteau regulile jocului de-a războiul. Ei porniseră să recucerească ceea ce pierduseră moșii lor. Cu mijloacele pe care le aveau la îndemână. Ajutându-se de foc și de furci, și de securi, și de sape. Urmărind un singur scop. Vrând astfel să-i facă și împăratului pe plac. Crișan le-a spus doar că între împărat și nobili s-au iscat neînțelegeri. Că nobilii nu vor să-l ajute pe împărat să apere granițele. Și fără armată, cum să aperi un asemenea imperiu? De aceea generalul Preiss dăduse apă la moara iobagilor acceptând conscripțiunea, promițându-le că-i va înscrie în armata imperială. Generalul era omul de încredere al împăratului.

„Ce facem?" îl întrebară pe Crișan mai mulți țărani, după ce Crișciorul intrase pe mâinile lor. Puteam opri, oare furtuna? Nu. Deși s-ar fi cuvenit, poate, să-l întreb pe Horea. Dar el era departe și țăranii puși pe răscoală. Nu-și imputa nimic. Totul s-a desfășurat așa precum prevăzuse el. Deși uneori n-a fost întru totul de acord cu răsculații. S-a gândit câteva clipe sau s-a prefăcut că se gândește și le-a răspuns: jumătate la Mihăleni, jumătate către Brad. Ce altă plăcere mai mare putea să aibă țăranul iobag decât să-l vadă pe nobil, pe fostul său stăpân, pe temutul său stăpân, pe înfricoșătorul său stăpân, fugind din fața sa, implorându-l să-l ierte, cerșindu-i milă iar el să-i răspundă arătându-i semnul morții, călcându-i mândria și puterea în picioare. Ce mândru era el atunci, înaintând către Brad ca într-un fel de marș forțat, el, comandant de armată, ascultat și prețuit de oamenii ce-i jurară credință, el, care a și cucerit două importante redute din Zarand. Ce mândru era el când, câte unul sau mai mulți deodată, îi

cereau sfatul, îi cercetau gândurile, părerile. Sau când poruncea iertare pentru vreun nobil sau pentru vreo ramură de-a acestuia. Că un comandant trebuie să fie și milos. Nu numai neînfricat. Stătea în celulă și i se părea că fiul său se află împreună cu el și-l întreabă cum a fost și el, căpitanul Crișan, cel de al doilea om de încredere a lui Horea povestește. Păcat însă că povestea n-are un sfârșit pe placul său. Nu că i-ar fi fost teamă de moarte. Cu mai multă chibzuință, dacă s-ar fi sfătuit în mai multe rânduri ei, căpitanii răscoalei, dacă ar fi ținut o mai bună legătură, lucrurile puteau lua o altă întorsătură. Și împăratul ar fi fost obligat să-i ajute, nu să pună preț pe capetele lor. Dar așa a fost să fie. Furtuna se potolește când nu te aștepți. Dispare precum a și apărut. Din nimic, în nimic. Se mândrea că-ntr-un răstimp așa de scurt cucerise mai multe sate și castele decât în toți anii aceia mulți cât fusese în slujba împăratului ca soldat. Care general s-ar fi descurcat mai bine decât el? Nu regreta nimic. Doar faptul că răscoala nu se sfârșise cum ar fi vrut el, cum a presimțit el. Pentru prima oară în viață l-au înșelat presimțirile. Măcar au văzut și iobagii că, la o adică, nobilii nu prețuiesc doi bani. Ce gândește, în palatul lui de aur, împăratul despre noi? Era un gând ce-l frământa. Jucase doar pe mâna lui Iosif al II-lea. S-ar fi cuvenit, după regula jocului, să-mpartă-n două și paguba și câștigul. Dar, se vede treaba că împăratul uitase de ei. Își retrase mâna din joc și-o altă mână luă locul mâinii sale imperiale. O mână învățată să trișeze. Mâna împăratului mințea doar. Așa a fost să fie, își spuse, încercând să pipăie cu degetele mâinilor întunericul care pătrundea în celulă pe furiș parcă, asemenea iobagului care intrase pentru prima dată în castelul stăpânului său. I se păru că noaptea era umedă, lipicioasă. Scuipă să-și alunge greața. Închise ochii și începu să respire rar, tot mai rar. Dar, ca și-n nopțile de până atunci petrecute în celulă, somnul se depărta de el. Soldatul care-l păzea intră ținând un opaiț într-o mână. Intră și ieși imediat. Prizonierul era la locul lui. Crișan oftă a părere de rău. I se părea că aude tropăitul calului care-l purta pe omul său de încredere, peste și printre munți, la Horea, să-i dea de știre despre cele întâmplate la Curechiu și la Crișcior, să-i spună despre planurile căpitanului Crișan de cucerire rapidă a Zarandului, despre deplasarea unor cete către Mureș, în comitatul Hunedoarei, să-l avertizeze că răscoala a început, că și el și Cloșca, acolo pe valea Arieșului trebuie să pornească cu oamenii la luptă. Nobilii trebuiau derutați și înfrânți pentru ca poporul și împăratul să fie mulțumiți. Tropăitul calului se pierdu în bezna care inundă celula din podea până-n tavan. Și-n noaptea aceea tot mai adâncă, tot mai cuprinzătoare, Crișan văzu cum ard castelele. Și murmurele mulțimii, strigătele de izbândă ale iobagilor se revărsau asupra lui ca valurile unui râu ce nu mai ținea seama de maluri, învolburate, răzbunătoare, aducătoare de pierzanie. Și i se păru c-o aude pe nevastă-sa

îndemnându-l să se roage pentru ca Dumnezeu să-i ierte păcatele, pentru ca urmașii săi să nu trăiască aplecați sub blestemul celor loviți de moarte de mâna lui sau de porunca lui. Înjură. Dumnezeul lui murise o dată cu prăbușirea răscoalei. La ce bun să-i mai ceară ajutor. Greșise, alegându-și un Dumnezeu neputincios. Dar oare Dumnezeul nobililor mai trăia? Zâmbi mutându-și gândul într-altă parte. Și-un fel de teamă i se cuibări în suflet. Teama pentru urmașii săi. Nu mai cerea nimic de la viață decât să nu-i piară neamul.

V

Guvernatorul Transilvaniei, baronul Samuel von Brukenthal nu-și găsi liniștea până când nu-l prinse pe generalul Preiss în clește. Cleștele îl descoperi așa dintr-odată, stând de vorbă cu nepotul său Michael von Brukenthal, numit comisar al guvernului pentru liniștirea răscoalei.

„Îl vom acuza pe general de trădare", zise guvernatorul.

„Nu înțeleg", răspunse Michael. Și nici nu înțelegea cum omul numărul unu al împăratului în Transilvania poate fi acuzat de trădare. Era o aberație.

Samuel zâmbi, liniștindu-l. Apoi, continuă:

„N-a fost Preiss acela care a incitat oamenii, iobagii să vină la Alba Iulia să le dea arme, să-i facă soldați ai împăratului, să-i desprindă de nobili, de stăpânii lor dintotdeauna? Oare împăratul știa despre faptele generalului? Eu nu cred că ar fi acceptat o asemenea acțiune, deși are nevoie de soldați ca de pâine și de apă? Transilvania este altceva decât oricare altă provincie a imperiului. Aici nobilii au rădăcini adânci. Și-ntre ei și împărații Vienei au fost încheiate niște acorduri ce trebuie respectate. Și de-o parte și de alta."

„Dar dacă Preiss a primit instrucțiuni secrete de la Iosif?" zise Michael dus pe gânduri.

„Am și eu agenții mei, le-aș fi aflat, dacă nu a doua zi, în ziua a treia cu siguranță. N-am lucrat eu oare cu împărăteasa de bună memorie, Maria Tereza? N-am învățat de la ea cum se anulează un spion cu un alt spion? Răspândește zvonul că Preiss este cumpărat de răsculați, că de aceea a interzis trupelor sale să intervină și vei vedea rezultatul. În câteva zile, cu ajutorul nobililor, desigur, răscoala va fi o tristă amintire", îl îndemnă Samuel pe nepotul său de frate. Acesta îl privea întrebător:

„Oare n-ar fi bine să-i oprești pe nobili… să nu pornească împotriva țăranilor? Va fi masacru mare. Eu cred că dacă punem preț mare pe cei trei capi ai răscoalei, se vor găsi trădători care să-i prindă. Morți sau vii."

„Lasă nobilii în seama mea, răspund eu de faptele lor; împăratul nu mai vrea să audă de răscoală. Tu pune-l pe general pe jar. Preiss trebuie compromis. Și astfel, obligat să acționeze la ordinele noastre."

„Așa voi face", promise Michael. Guvernatorul umplu două păhărele cu coniac franțuzesc și cei doi închinară pentru victorie: „Șoarecele de Preiss a căzut în cursă. General de paie. Cum de-a îndrăznit să-și pună inteligența la concurență cu cea a unui guvernator înnobilat de fosta noastră împărătească care l-a înfruntat până și pe luminatul Iosif al II-lea. Ba mai mult, care n-a catadicsit să împlinească poruncile împăratului, socotindu-le nepotrivite pentru

Transilvania. Explicându-i că românii de aici nu sunt un popor, decât iobagi de care și nobilii și împărăția au nevoie pentru a-și spori averile. Știu eu… Iosif vrea să dea cu o mână și să ia cu două. Nu-i el atât de liberal pe cât pare. Sângele Mariei Tereza curge prin vinele sale. Doar dacă nu s-a subțiat, dacă nu s-a amestecat cu apă."

Michael își admira unchiul. Samuel intrase în pielea de baron ca și cum neam de neamul lui, până atunci, ar fi fost numai și numai nobil. Îl admira socotindu-l un bun tactician. Nobilii de viță veche știau că baronia lui Samuel este un fel de surogat, dobândită în saloanele și dormitorul împărătesei. Și totuși, îl acceptau. Și-l ascultau. Pentru că baronul le făcea jocul. Baronul înfrunta iobagul cu legi aspre. Și tot el, baronul, cuteza să nesocotească, în favoarea lor, unele decrete imperiale. Altfel, guvernând în lumina legii, nobilii s-ar fi unit și, cine știe, poate ar fi izbutit să-l înlăture de la putere. Mai ales după ce împărăteasa a trecut în lumea celor drepți. Samuel umplu din nou paharele din cristal de Boemia, cu coniac franțuzesc. Simțea nevoia să bea și să se destăinuie. Și-l socotea pe nepotul său om de mare încredere.

„Ce-o fi zicând împăratul când a auzit ce-au făcut în Zarand și Hunedoara și-n Alba și-n Cluj, bunii lui iobagi? Conduși de amicul său Horea", râse Michael.

„Prăpădul lumii", hohoti și guvernatorul.

„Noi trebuie să-i prindem pe capii răscoalei", reveni, la problemele curente, Michael.

„Dacă baronul Preiss a căzut în cursă, cum n-or să cadă niște țărănoi fără știință de carte, niște aventurieri, oameni de nimic", îl liniști guvernatorul, sigur pe sine, ca și cum Horea și Cloșca și Crișan s-ar fi aflat deja la poarta castelului său, în genunchi, cerându-și îndurare.

„Și-am să-i zdrobesc să mă țină minte Transilvania cât o fi ea pe pământ. Ticăloșii! Pe ăl cu drumurile la Viena, pe Horea, l-aș fi putut scurta de cap de zeci de ori. N-am făcut-o crezând că se liniștește. Le-am spus doar să-și vadă de treburile lor, că rânduielile sunt bune așa cum sunt. Dar descreieratul ăla de Crișan s-a pus pe jaf. Și după el și Horea și Cloșca. Mari comandanți de oști", se înfurie Samuel.

„Ne-au făcut destule necazuri, nobilii vor cere despăgubiri", zise Michael, după ce sorbi din paharul de cristal o înghițitură de coniac franțuzesc.

„Să le plătească împăratul. Doar în numele lui s-au pornit iobagii pe tâlhării", zise guvernatorul ca și cum ar fi fost președintele unei curți de judecată privind plata suferințelor nobililor.

„Numai că visteria imperiului s-a cam golit", râse Michael.

Guvernatorul umplu din nou paharele. Avea chef de băut și de vorbă:

„Ce-or fi vrut să cucerească țărănoii ăștia de iobagi? Stăpâni au avut, de lucru li s-a dat, unde să doarmă la fel, mâncare pe săturate”, se miră Samuel.

„Vom afla dacă-i vom prinde pe cei trei crai.”

„Nu cred că vom scoate mare lucru de la ei. Îi prindem și-i condamnăm. Eu nici măcar nu i-aș mai judeca. Pentru asemenea fapte nu sunt nici legi și nici pedepse. Moartea este o suferință prea ușoară. Îi scăpăm de grija de-a trăi. Unde-i inchiziția cu legile sale draconice? Împăratul va avea un cuvânt de spus, sunt sigur că nu-i va lăsa în mâinile noastre și-ale nobililor din Transilvania.”

„Spion contra spion.”

Băură din nou. Samuel se ridică, semn că întrevederea s-a terminat. Nu uita în nici o împrejurare că este guvernatorul Transilvaniei. Și ținea mult ca istoria să-i consemneze domnia, să nu-l omită niciodată.

VI

Viena își vedea de treburi, nestingherită prea mult de războiul cu Țările de Jos, la granița cărora, din ordinul împăratului Iosif al II-lea, lăudat de apropiații săi ca mare strateg militar, se adunaseră vreo 80.000 de soldați din toate colțurile imperiului. Și, pentru a le dovedi supușilor și Europei că, într-adevăr, este un militar desăvârșit, împăratul își propuse și miniștrii îl aclamaseră, să conducă personal ostilitățile, să dirijeze luptele și să guste la fața locului din cupa victoriei. Toate pregătirile necesare erau făcute. Nici un amănunt nu fusese scăpat. Dar, la 12 noiembrie 1784, sosi la Viena solia guvernatorului Transilvaniei. Drumurile grele o împiedicară să ajungă mai repede. Auzind ce se petrece în cea mai frumoasă și bogată „țară" a imperiului, Iosif al II-lea păli. Nu-i venea să creadă că românii, oamenii aceia care-l căutară la toate răspântiile în timpul vizitelor sale în Transilvania, care-i cerură îndurare, cărora el le răspundea „oi vedea", oamenii aceia blajini, supuși, care-l aclamaseră fără rezerve, oamenii aceia care aduceau venituri importante visteriei imperiale, s-au răsculat, având în fruntea lor pe cel pe care el, Iosif îl primise în audiență, căruia-i acordase marele privilegiu de a-l vedea pe el, împăratul în chiar palatul său de la Viena. În sinea lui, îi dădea dreptate mamei sale, împărătesei Maria Tereza, care i-a ținut la distanță respectabilă pe iobagi, înfruntându-i fără milă când ridicau capetele. Dar el voia să fie un împărat modern. Voia să schimbe din temelie rânduielile imperiului, să rămână în istorie ca un împărat cum n-a mai fost altul în lume până la el. Știa că nobilii din Ungaria și Transilvania, mai ales, s-ar bucura dacă pe câmpul de luptă, vreun glonte i-ar căuta inima. Nu, nu le va da el o asemenea satisfacție. Moartea se afla departe de tronul său. Întâi le va da răsculaților o lecție de bună purtare, și-apoi, nobililor, o lecție de istorie. Să știe toată suflarea imperiului că el este nu numai cel mai mare, cel mai puternic, ci și cel mai înțelept: „Ei nu pricep că i-aș putea strivi ca pe niște ploșnițe!"

Vreme de trei zile, împreună cu apropiații săi, împăratul cercetă starea de lucruri din Transilvania. Avea prea puține date la îndemână pentru a dicta măsuri radicale. Oricum însă, răscoala trebuia grabnic lichidată, conducătorii săi pedepsiți exemplar, iar iobagii lăsați să-și vadă de treburi pentru a contribui la refacerea visteriei. Cauzele răscoalei nu-i interesau încă. Efectul trebuia lichidat pentru ca Viena să trăiască liniștită sau, cel puțin, doar cu gândul la cucerirea liberei navigații pe râul Schelde pe care Țările de Jos, îndărătnice, ca de obicei, îl refuzau marelui imperiu. În a treia zi, după ce reținuse părerile fiecărui demnitar, împăratul se așeză la masa de lucru și începu să scrie ordinele către cei ce urmau să pună capăt răscoalei.

Întâi îi scrise baronului Brukenthal:

„Trebuie să se pună capăt, foarte repede și în mod serios, întâmplărilor neplăcute, triste și fatale ale revoluției țăranilor români, atrocităților și devastărilor pe care aceștia le comit. Orice administrație bine organizată trebuie să aibă în vedere ca dreptul privat și siguranța supușilor să fie garantate în stat, atât în ce privește persoanele cât și averea lor. Și, întrucât amândouă aceste lucruri au fost atacate într-un mod atât de neplăcut, domnia ta te vei înțelege imediat cu comandantul general și împreună veți da ordine comitatelor ca dânsele să dea tot ajutorul necesar pentru liniștirea acestor tulburări. Și, fiindcă procedura legii statului trebuie să servească în astfel de cazuri ca un exemplu și spectacol public de teroare, domnia ta vei dispune să plece cu trupele și câțiva funcționari ai comitatelor, fie vice-juzi, fie asesori, parte ca dânșii să dojenească pe răsculați în limba lor, parte ca, după o cercetare sumară ce o vor face, să țină judecată statarială asupra agitatorilor și a persoanelor ce vor opune rezistență și pe cei condamnați să-i execute pe loc cu gâdele ce-l vor avea la îndemână. Se înțelege însă că nu trebuie să se comită nici un abuz cu măsura aceasta și în modul acesta să fie tratați numai scelerații cei mai renumiți. De asemenea vei invita preoțimea de religiune grecească să-și dea cea mai scrupuloasă silință ca să convingă pe oamenii aceștia înfuriați despre rătăcirea în care se află și să-i aducă iarăși la liniște. Și fiindcă liniștirea acestor tulburări îmi zace foarte mult la inimă, domnia ta îmi vei înainta rapoartele dumitale detaliate prin cancelaria aulică. Pe capul conducătorului revoluțiunii să se pună un premiu de 300 de galbeni în favoarea persoanei sau persoanelor care vor da pe mâna autorității pe căpitanul acesta sau pe alți căpitani mai de frunte și premiul acesta să se aducă la cunoștință publică peste tot locul. De altminteri, domnia ta vei avea grija cea mare să-mi înaintezi cât mai în grabă un raport amănunțit despre împrejurările cum s-au născut tulburările acestea, prin ce au fost provocate, cum s-au extins și, în fine, cum stau lucrurile până la ora aceea. Îndată ce domnia ta îmi vei putea da informații sigure și detaliate asupra acestor întâmplări, sau dacă în privința aceasta vei avea nevoie de noi ordine, să-mi trimiți iarăși înapoi pe curierul acesta.”

Împăratul reciti scrisoarea și, mulțumit, o semnă. Îi și vedea pe capii răscoalei condamnați la cele mai mari suplicii. Auzea parcă mulțumirile pe care i le adresau nobilii. „Cu o singură lovitură am câștigat două războaie”, gândi el. Oftă ca pentru a-și oferi răgaz să-și poată aduna din nou gândurile risipite în tot imperiul, muie pana în cerneală și începu a scrie o altă scrisoare, adresată baronului Preiss, omul său de încredere din Transilvania. Scria fără grabă, cântărind parcă fiecare cuvânt, fiecare poruncă. Să nu rămână în urma lui decât

lucruri demne de laudă. „Că posteritatea este obișnuită să-și mai și blameze predecesorii… eu, ca împărat, trebuie să fiu, deopotrivă, bun și drastic. Altfel imperiul meu ar ajunge mâncarea preferată pentru celelalte imperii care nu numai ne înconjoară, dar ne și invidiază. Și cum să nu invidiezi un imperiu bogat și cult, și înțelept, un imperiu care seamănă cu împăratul său ca două picături de apă? Oare n-avea dreptate contele X care susținea cu onoarea lui că scânteia răscoalei din Transilvania a fost adusă din capitala vreunui imperiu vecin?”

Scria un cuvânt și cugeta sau presupunea sau își amintea de sfatul cutărui ori cutărui conte ori demnitar.

„Nu mă îndoiesc – îi scria împăratul baronului Preiss – că domnia ta… vei fi luat totuși măsurile cele mai potrivite ca să împiedici revoluțiunea țăranilor din Transilvania și, în caz contrar, să execuți numaidecât dispozițiunile acestea și cu toată seriozitatea. Fiindcă impresia cea mai puternică asupra mulțimii o fac în astfel de cazuri tunurile, domnia ta vei da imediat ordin prin curierul acesta la Alba Iulia, ca să trimită de acolo și de la Sibiu câteva tunuri de câte trei funți împreună cu soldați de artilerie și cu munițiunea necesară și să le transporte ziua și noaptea cu cai pregătiți din distanță în distanță, acolo unde se află trupele și să le distribuie pe la batalioane și diviziuni. Pe lângă aceasta, am dat ordin și comandantului general din Ungaria ca, îndată ce liniștea se va fi restabilit acolo, să trimită la domnia ta pe generalul Koppenzollern cu două regimente de infanterie, De Vins și Károly, de asemenea și pe generalul Sturm cu dragonii din regimentele Würtemberg și Berlichingen și domnia ta să întrebuințezi trupele acestea acolo unde vei crede, ca să-i prinzi pe răsculați între două focuri. Dacă liniștea în părțile de acolo încă nu va fi restabilită, atunci precauțiunea cere ca regimentul I român de graniță, care e compus din soldați cam nedisciplinați, să fie retras îndată, companie cu companie, și ținut în ordine sub inspecțiunea ofițerilor superiori și subalterni, așa fel ca orice excese să fie evitate. Iar în caz că poporul acela răsculat nu va putea fi înduplecat să se împrăștie și să dea pe agitatori pe mâna autorităților, atunci este nevoie să întrebuințezi forța, dar nu trebuie continuat mai mult decât până trupele țăranilor se împrăștie și se retrag. De altminteri, domnia ta te vei înțelege împreună cu guvernul de acolo, așa încât ordinele mele să fie urmate întocmai și liniștea să se restabilească cât mai în grabă peste tot locul. Despre toate acestea domnia ta vei raporta încontinuu Consiliului aulic de Război în măsura în care lucrurile se vor îmbunătăți sau se vor agrava. Îndată ce-mi vei putea da informații sigure și detaliate despre întâmplările acestea sau vei avea nevoie de noi ordine să-mi trimiți pe gardistul acesta iarăși înapoi.”

Un adevărat plan de bătaie. Ca și cum s-ar fi înfruntat două armate echipate la fel și nu câteva sute de țărani înarmați cu ce găsiseră pe-

acasă, cu armata imperială. Recitind scrisoarea, să nu-i fi scăpat cumva vreo greșeală, împăratul încercă să-și amintească relieful Transilvaniei, reconstitui drumurile străbătute de el, își imagină dealurile, văile, satele și orașele și constată cu satisfacție că nu-i scăpase nici un amănunt. „Când vor trage tunurile mele, toți munții aceia de aur vor tresări. Și când vor porni la atac soldații mei, urmă de revoluțiune nu mai rămâne." Răscoala îi oferi un bun prilej de a face o repetiție generală pentru un eventual război în care, luat prin surprindere, ar trebui să acționeze rapid și eficient. Dacă n-ar fi fost împărat, ar fi ajuns un general genial. Numai că lui nu-i plăceau războaiele! „Dacă le-ai da tunurile Măriei Tale, oare ce-ar face țăranii răsculați, cu ele?" îl întrebă o voce numai de el auzită, o voce care venea de foarte departe. Împăratul tresări, speriat. „Cum să tragi cu tunurile în niște oameni care nu au tunuri?" continuă să-l întrebe vocea aceea pe care n-o mai auzise până atunci. Și-l încercă pe Iosif un mare regret. Scrisorile cu ordinele sale constituiau capete de acuzare împotriva înțelepciunii sale. Dacă le-ar fi avut în față, le-ar fi rupt. Dar ele se aflau deja în drum spre Sibiu și Alba Iulia. „De ce nu mi-ai venit în ajutor înainte de a le scrie?" întrebă împăratul. Vocea nu-i răspunse. Iosif se înfurie. Neputința de-a revoca un ordin pe care-l dăduse deja îl punea la grele încercări sufletești. Niciodată el n-a fost împotriva țăranilor, împotriva iobagilor. Nici pe față, nici în spate. Dimpotrivă, ținea mult să-i despovăreze de jugul iobăgiei. În favoarea imperiului, desigur. Dar lupta cu nobilii, cu cei care-și făcuseră din fiecare moșie un fel de împărăție a lor era dură, era o luptă de așteptare, de pândă reciprocă. „Oare de ce nu faci abuz de puterea supremă pe care o ai?" interveni, în gândurile sale, din nou, vocea aceea ciudată, pornită, poate, din cartea cine știe cărui filozof al vremurilor de mai demult sau pe care le trăia el, Iosif al II-lea, împărat al Austriei, rege al Ungariei și principe al Transilvaniei. „Cu atât mai mult cu cât puterii tale i se asociază, în această chestiune, și dreptatea, și adevărul", continuă vocea aceea să-l apese tot mai mult cu întrebările ei nefirești de clare, întrebări pe care poate și el, împăratul și le pusese, de care uitase însă, prins de alte și alte treburi cu care se confrunta imperiul. „Sigur, pe supuși trebuie să-i ții în mână, dar mintea și uneori chiar inima trebuie să lumineze faptele mâinii. Căci mâna ta are mii de degete și, dacă le lași în seama firii, dacă nu controlezi ce și cum lucrează fiecare întru binele popoarelor tale, poți ajunge un tiran pentru moartea căruia se va ruga, zi și noapte, toată împărăția. Chiar și nobilii. Chiar și demnitarii și consilierii prea supuși Maiestății Tale care prin bunăvoința și voința ta au fost dăruiți cu ranguri și onoruri", îl întărâta vocea aceea care, culmea, i se păru împăratului că nu mai vine chiar așa de departe, că, dimpotrivă, seamănă foarte mult cu propria sa voce. M-am lăsat copleșit de

evenimente! se justifică el. Și continuă: „Prea multe și înspăimântătoare fapte au săvârșit sceleraţii aceia de țărani. Dar oare de ce s-au răsculat? Nu i-am promis eu românului ăla de Horea că voi vedea și le voi rezolva plângerile? N-am dat ordin: supușii mei să fie conduși cu dreptate? Și atunci? Adevărat că baronul Brukenthal, ca parvenit ce este între nobili, face de multe ori abstracție de ordinele mele. Ba mă și contrazice. Ca și cum nu le-aș fi judecat îndelung, ca și cum n-aș fi fost să văd starea de lucruri din Transilvania. Șade în brațele nobililor și nu se teme de mânia mea. Numai de nu s-ar abate asupra lui. Chiar dacă se mai laudă încă, fățarnicul, că a fost favoritul mamei mele. Se bizuie că-i om de cultură, că s-a înconjurat de cărți și picturi, că în jurul lui roiesc înțelepții. Voi vedea. Voi întoarce scrisorile pe dos cu alte scrisori. În câteva zile voi primi alte vești despre revoluțiune și voi hotărî. Oricum, nu poți trage cu tunurile în niște oameni care n-au tunuri!”

Șapte zile s-a agitat împăratul gândindu-se în ce fel să revoce ordinele dintâi, trimise la Sibiu și Alba Iulia. Între timp, primise rapoarte secrete și din partea armatei care-i comunicau cu lux de amănunte declanșarea unei insurecții a nobililor care-i execută pe țărani fără judecată. Și, ajutat de vocea aceea lăuntrică, indignat de faptul că nobilii au luat pe cont propriu judecarea răsculaților fără să țină seama de lege, împăratul adresă o nouă scrisoare baronului Samuel Brukenthal. O scrisoare dârză, amenințătoare, chiar.

„Iosif al II-lea… Dintr-un raport care ne-a sosit am înțeles cu neplăcere că un număr oarecare de nobili adunați și care nu puteau să constituie nici chiar o adunare ordinară a comitatului au cutezat într-un mod arbitrar să execute numaidecât, în două locuri, prizonieri, fără nici o cercetare, după dreptul statarial și anume într-un loc vreo 60 de inși și în alt loc vreo 40 de inși. Fiindcă actele acestea desigur nu numai că iritează și mai mult pe oameni, dar, de altminteri, nici nu folosesc nimănui, iar pe de altă parte, deși purtarea poporului, în realitate, s-ar putea privi ca un fel de răzbunare și atrocitate, totuși, poporul trebuie adus la calea cea bună mai mult prin convingeri și prin recunoașterea greșelilor pe care le-a comis, așa că pentru scopul acesta grațierea și liberarea prizonierilor din închisori va avea o influență mult mai salutară decât pedepsele cele mai severe. Fiindcă severitatea subjugă, ce-i drept, poporul, dar nu-l convinge și prin urmare focul poate să irumpă din nou la cea dintâi ocaziune. Această purtare umană față de popor trebuie să o imprimați bine în inimile nobililor, oricât de greu au fost dânșii de atacați de răsculați, pentru că altminteri dânșii nici o dată nu vor putea spera să fie siguri, ci din contră vor fi expuși la un pericol și mai mare la cea dintâi ocaziune. De asemenea trebuie să ordonați în modul cel mai sever și funcționarilor comitatului să nu arate față de oameni nici un fel de

neîncredere, căci altcum țăranii, văzând că funcționarii se tem de dânșii, vor deveni și mai cutezători. Prin urmare este necesar ca procedura sumară să fie iarăși suspendată, iar țăranii care se află în închisori să rămână deținuți până va veni la Deva comisiunea ce am numit-o noi ca să facă cercetările ce sunt necesare în privința celor aflați în culpă. Înainte de toate trebuie să vă dați silința ca fiecare să se întoarcă pe la satele lor și celor care se află prin păduri să le fie permis a se întoarce iarăși pe la locuințele lor, dacă promit că vor rămâne liniștiți. Acesta este singurul mijloc și totodată cel mai sigur pentru a restabili iarăși ordinea și liniștea, deoarece afară de devastarea curților nobilitare micșorarea populației și a culturii este încă o pagubă prin care răul se face și mai mare, fiindcă țăranii români, pradă fricii de a se întoarce acasă, sau se vor decide să emigreze, sau vor rămâne prin păduri și în felul acesta vor neglija cultura pământului. Dar lucrul cel mai rău este că ați voit să provocați o insurecțiune generală a nobilimii și, cu toate că ați căzut în rătăcirea aceasta, credem însă că veți fi venit la o judecată mai sănătoasă. Ca să provocați o astfel de insurecțiune, voi nici nu sunteți îndreptățiți fără preaînaltul nostru ordin sau fără voia noastră și așa trebuie să luați în considerațiune intenția aceasta, ca obrăznicia cea mai mare și care ar putea să aibă pentru viitor urmările cele mai triste, fiindcă numai nouă ne aparține dreptul și noi avem la îndemână mijloacele ca să restabilim ordinea și liniștea, pe când în modul arătat mai sus se cauzează numai o iritațiune și mai mare și, în fine, desigur, s-ar putea provoca un rezbel intern național sau poate chiar și un rezbel de religiune, al cărui sfârșit și urmări nici nu se pot prevede. Dacă voi v-ați fi lăcomit așadar să ne faceți propunerea aceasta, atunci am trata cu cea mai mare severitate pe aceia care într-adevăr și-ar fi permis așa ceva. Dar ne place să sperăm contrariul și tot ce e mai bine, anume că veți fi revenit la o judecată mai bună. Aceasta este preaînalta noastră voință, acesta este ordinul nostru care vi-l aducem și vi-l dăm de știre, ca de aici înainte să suspendați orice procedură mai departe a dreptului statarial și, din contră, publicând o amnistie generală și instruind poporul, să faceți ca fiecare să se întoarcă pe la casele sale. Totodată suntem siliți să dezaprobăm chiar și numai ideea ce-ați avut-o ca să ordonați o insurecțiune fără să ne întrebați pe noi mai înainte, fără de știința și fără aprobarea noastră prealabilă și vă declarăm că o astfel de propunere ar deștepta numai nemulțumirea noastră cea mai mare și ar cauza o pedeapsă simțitoare. De altminteri nu putem să vă ascundem surprinderea noastră că voi, de la începutul acestei fierberi a poporului, ne-ați înaintat numai un singur raport. Vă ordonăm așadar prea grațios că despre toate evenimentele ce vor urma să ne informați fără întârziere din timp în timp și de altminteri vă rămânem binevoitori cu grația și favoarea noastră regală și de mare principe.”

„Și cine-i va judeca pe țăranii răsculați? îl întrebă aceeași voce. Nobilii? Împăratul trebuie să-i judece, prin omul său de încredere, răspunse tot vocea. Care-i omul de încredere al împăratului?” Iosif al II-lea căzu iar pe gânduri. Nu știa, în acel moment, cine-i și unde se află omul său de încredere. Examen la care nu se gândise. Dar pe care trebuia să-l promoveze. Și deodată, ca o revelație, îi veni în minte numele contelui Antoniu Jankovich din Banat. Da, el este unul din cei mai credincioși și de încredere oameni ai săi, potrivit pentru cercetarea și judecarea răscoalei și a corifeilor ei. „Singur Jankovich va putea să-mi dezvăluie lucrurile pe care trebuie să le fac în Transilvania pentru ca să nu se mai întâmple o altă asemenea tragedie sub înțeleaptă și nobila mea domnie”.

VII

Noaptea de unu spre doi noiembrie 1784 care se lăsase și peste satul Curechiu din Zarand, sat în care trăseseră, în drum spre Alba Iulia, țăranii iobagi conduși de Crișan, pentru a primi arme și a intra în armata împăratului, noaptea aceea care a rămas în istorie, părea mai neagră, mai tristă, mai împovărată de taine decât nopțile de până atunci, înstelate, străluminate de lună. Întindeai mâna și nu vedeai vârfurile degetelor; țăranii își căutaseră culcușuri care pe unde-au putut, cei mai mulți însă, rămânând în câmp, la marginea satului, lângă focuri de strajă. Nu le venea a dormi. Discutau de toate, despre familiile lor, despre nobili, despre porunca împăratului de-ai scăpa de iobăgie. Aveau încredere în Crișan, ba chiar începuseră a-l îndrăgi ca pe un conducător hotărât ce era. Se și vedeau militari, înarmați, învățați de George Giurgiu, fost soldat, cum să mânuiască armele. Și se bucurau. Scăpa-vom și noi și pruncii noștri de robie. Greul l-am purtat până duminică, la Mesteacăn, când am primit slobozenie. Ce s-or face nobilii fără noi? Arză-i focul, să-i arză… Să mai pună și ei mâna pe coarnele plugului, pe sapă și pe seceră, că prea au fost învățați să poruncească și să primească. Mulți se întrebau unde o fi Horea, bărbatul acela curajos care-a stat în fața împăratului cerându-i îndurare pentru români, omul care l-a trimis la ei pe Crișan cu poruncile aduse de el de la Viena. Le-ar fi plăcut să-l aibă în mijlocul lor, să-l asculte și să-i mulțumească pentru binele pentru care și-a riscat de atâtea ori viața, să-i jure că-l vor asculta fără cârtire. Fiecare și-l închipuia altfel. Câte unul, mai bătrân, care-l cunoscuse în cine știe ce împrejurare, le spunea, să treacă noaptea, că om ca Horea nu-i în tot principatul Transilvaniei, înțelept și viteaz și plin de îndrăzneală și cu cugetul curat ca lacrima.

Cu ajutorul judelui din Curechiu, Crișan fu găzduit la o casă, să se poată hodini ca lumea, că zilele de-acum înainte vor fi grele, drumul până-n Alba Iulia nu-i ușor. Nimeni nu bănuia că trădarea pândește, că și-a scos colții, că, adăpostită de beznă, umblă să-l prindă pe cel pe care oamenii adunați din nenumărate sate din Zarand l-au așezat în fruntea lor, recunoscându-l drept conducător al lor din ziua aceea de unu noiembrie și până la izbânda în care credeau cu tărie, care le descrețise frunțile și le înseninase sufletele. Dacă adevărul, dreptatea și împăratul erau de partea lor, izbânda de partea cui să fie? Doar n-o umbla norocul după nobili ca umbra după om.

Petru Cara, gornic în Crișcior, intră în Curechiu pe furiș. Cunoștea satul. Fusese de nenumărate ori ba cu o treabă, ba cu alta, ba numai așa ca să vază și să audă ce fac și ce zic oamenii. Era doar omul de încredere al nobililor și trebuia să plătească într-un fel prețuirea de care se bucura în fața stăpânirii. „Dacă îl prind pe Crișan, om m-am

făcut. Pe viață!" își șoptea, sieși, gornicul, rugându-se parcă. Ajunse la casa judelui. Se uită pe fereastră și nu văzu decât un prunc care se juca. Intră și-l tortură pe bietul copil, încercând să scoată de la el unde se afla taică-său și Crișan. Ars cu vătraiul înroșit în foc, copilul i-a dezvăluit secretul. Bucuros că obținuse destul de ușor ceea ce voise, că nu se întâlnise cu nimeni pe ulițele satului, Petru Cara se pierdu în beznă. Cu gândul la argintii ce urma să-i primească. Socotindu-și fapta ca un gest de mare credință față de mai marii săi. Convins că deja Crișan se află în mâinile sale și că românii iobagi vor putea fi întorși din drum. Gloata fără căpitan îi ca un om fără cap.

Satul ca și tabăra țăranilor începură să se scufunde în liniște. Cei care nu puteau adormi, povesteau în șoaptă, stând în jurul focurilor de strajă, păzind parcă sosirea zilei care, așa li se părea lor, venea încet, foarte încet. Miezul nopții se ivise printre oameni și case fără să fie luat în seamă. Și-n urma lui, avându-l călăuză pe Cara, câteva umbre zoreau pe ulița mare a satului. Noaptea îi ascundea cum nu se putea mai bine. Doar liniștea nu putea fi mituită. Pașii lor, când grăbiți, când hotărâți, când șovăitori, deconspirau umbrele: vicejuzii Mihai Gál din Baia-de-Criș și Wolfgang Naláczi din Brad, împreună cu câțiva soldați. Ceata de umbre se furișa către casa în care se odihnea Crișan. Omul pe care gornicul Cara îl și vedea pus în lanțuri. Căpitanul era însă păzit și umbrele neglijaseră acest amănunt. Mizau pe viclenie și putere.

În odaia în care dormea Crișan intră o femeie. Întunericul îi acoperea fața ca un voal țesut din fir subțire, bine îndesit. „Crișane, scoală-te!" zise femeia în șoaptă, s-o audă numai cel ce dormea. Bărbatul tresări și, auzind că-n preajma lui se află o femeie, întinse mâna, cum făcea acasă când nevastă-sa îl trezea înainte de vremea când el obișnuia să se scoale sau când vreo treabă urgentă îl chema la drum înainte de revărsatul zorilor. Femeia făcu un pas înapoi și zise, din nou: „Crișane, scoală-te și fugi! Vin vicejuzii cu cătanele și gornicul Cara să te prindă. Și ce s-or face bărbații noștri fără tine!"

Crișan sări din pat ca mușcat de șarpe. Nu se dezbrăcase. Uită să mulțumească femeii. Deschise fereastra și sări afară. Dușmanii erau în curtea casei. Crișan începu să fugă, să se piardă în noapte. Vicejuzii, văzând că le scapă, ordonară soldaților să tragă. Și liniștea satului fu țăndărită de arme. Crișan ajunse între ai săi, urmărit de Cara, de vicejuzi și de soldați. Oamenii începură să chiuie, să tragă clopotele bisericii în dungă și țăranii aflați în jurul focurilor de strajă dădură năvală în sat, să afle ce s-a întâmplat și ce trebuie să facă. Soldații primiră ordin să tragă asupra mulțimii care-i înconjuraseră din toate părțile. Nu mai exista scăpare. Și nici milă. Armele nu luară foc. Umiliți și răzvrătiți deopotrivă de porunca vicejuzilor, țăranii, care cu bâte, care cu pietre năvăliră asupra celor doi și-i omorâră. Petru Cara

fu și el prins si, din porunca lui Crișan, executat imediat pentru trădare. Soldaților li s-au luat armele. Răscoala fusese aprinsă. Crișan, privind în josul Crișului, jură să aducă sub stăpânirea țăranilor iobagi care-l urmaseră întregul comitat al Zarandului, să nimicească nobilii care, ca niște căpușe, au supt și-au tot supt și sânge și sudoare de iobag, îmbogățindu-se, îmbuibându-se, nesocotind legile și poruncile împăratului. În doi noiembrie, tăvălugul răscoalei, trecând peste curțile nobiliare din Crișcior, ajunse după-amiază la Brad. Din Brad, fluviul răsculaților se împărți în mai multe brațe astfel că în cinci noiembrie întreg Zarandul se afla în mâinile acestora.

„În comitatul Zarandului… astăzi domnesc numai Horea cu rebelii săi și așa că l-au închis din toate părțile, că nimeni nu mai poate străbate acolo și nici nu mai există în comitatul acesta nici un fel de administrațiune, ca și cum nu s-ar ține de Transilvania”, scriau nobilii în memoriul lor adresat contelui Jankovich.

La Brad, țăranii se cam speriară de faptele lor, de puterea lor nebănuită. N-ar fi crezut, dacă cineva le-ar fi spus-o dinainte, că pot aduce țara la porunca și sub stăpânirea lor. Și nici că nobilii sunt așa precum i-au văzut ei, oameni slabi în fața morții, lași, trădători și umili în fața puhoiului dezrădăcinat din multele veacuri trecute până la ei. N-aveau știință nici de scrisoarea foștilor stăpâni adresată împăratului Iosif, în care ei, nobilii se plângeau: „Casele noastre au fost prefăcute în cenușă sau în ruine mizerabile, toată averea noastră a fost prădată și în această situațiune care nu se poate descrie, când inimile noastre erau aproape să se frângă de durere ne văzurăm ajunși într-o stare cu mult mai amară decât însăși moartea. Sufletele noastre au fost forțate să primească vechea lor religiune grecească, iar noi supuși la cea mai tristă stare de sclavi și în această situațiune și mizerie am trebuit să petrecem mai mult de patru săptămâni fără nici un ajutor sub mâinile servitorilor și țăranilor noștri.”

Nu, nu aminteau nobilii în scrisoarea către împărat că de veacuri, „țăranii lor” erau supuși la cele mai grele suplicii. Și nici că nu i-au ascultat poruncile pentru a ușura, cât de cât, starea iobagilor. Mândria lor era grav rănită. Și castelele lor dărâmate. Și condiția de nobil așezată pe aceeași treaptă cu cea de țăran.

La Brad, înainte de a porni către Ribița, Crișan ținu sfat cu căpeteniile țăranilor numite de el, oameni de nădejde care-i jurară credință și care, firește, erau ascultați de ceilalți iobagi. „V-a plăcut cum i-am adus între noi pe nobili?” întrebă Crișan zâmbind a mulțumire. „Plăcut!” răspunse un bătrân. „Numai de nu i-am scăpa din mână!” zise altul. „Până azi, mâna noastră îi mare și tare – căută Crișan să-i liniștească. Numai că trebuie să se întindă peste toate satele, să coboare către Deva, s-o ia în jos și-n sus pe Valea Mureșului. Dacă om putea lovi și cetatea din Deva, nu ne mai scapă nici un pui de

nobil. Și împăratul va trece pentru totdeauna de partea noastră. Că, după cum i-a spus lui Horea, el n-are trebuință de nobili. Și, dacă noi hotărâm să-l ascultăm și să plătim ce-avem de plătit, treaba-i oablă." Oamenii ascultau duși pe gânduri. Explicațiile lui Crișan erau logice, vorbea în numele adevărului, dar ei, țăranii încă nu erau obișnuiți cu puterea, nu știau s-o mânuiască, să se folosească de ea. „Și dacă împăratul va trece de partea foștilor noștri stăpâni? întrebă același bătrân. Eu unul n-am chef să fiu tras în țeapă de dragul Iui Iosif!" „Cine gândește în felul acesta, îi mai bine să se întoarcă acasă!" hotărî Crișan, apăsând pe fiecare cuvânt, înăsprindu-și glasul, anume ca să se știe că nu glumește. „Lucrarea noastră n-are nevoie de iepuri!" Chipurile țăranilor se luminară. Crișan vorbea cu dreptate. „Și, după ce isprăvim cu toți nobilii, ce-om face?" „Ne va spune el împăratul!" „După ce-i vom liniști de tot pe nobili, Horea se va duce la Viena să capete noi ordine. Guvernatorul va fi nimic pe lângă Horea. Poate că vom muta Sibiul la noi. Fără baroni și fără nobili și fără conți. Destul ne-a mințit pe noi Sibiul. Veneau scrisorile de la împărat și guvernatorul le ascundea. Și noi sufeream și așteptam în zadar. Și ei chefuiau pe banii noștri. Acuma bucurați-vă, oameni buni, c-a venit și vremea noastră. Bucurămu-ne, destul și noi și-ai noștri că plătitu-le-am cu vârf și îndesat toate datoriile! De-acuma, că ne-om despărți pentru o săptămână, două, că eu voi pleca în munții Abrudului, să-l ajut pe Horea cu oastea mea, să clădim lucrarea așa cum trebuie, după legea noastră și porunca împăratului, vă invit să porniți cu toată încrederea mai departe, fără frică și să puneți suflet în tot ce faceți. Aripile nobilimii le-am tăiat. Să-i tăiem și grumazul. Cercetați cetatea de la Deva, luați-o în stăpânire și-nchideți între zidurile ei pe toți aceia care ne-ar putea fi de folos. Că tare drag mi-ar fi să înjugăm la plugurile noastre nobili mândri și fățarnici și, în vreme ce ei vor ara pământurile noastre, noi le-om citi poruncile împăratului pe care le-au ținut ascunse de vederea noastră, batjocorindu-ne și pe noi, batjocorind și împărăția!"

VIII

La un moment dat, Crișan trăia un sentiment de ură față de el însuși. Era convins că Horea ar fi putut intra în Câmpeni și Abrud la fel de triumfător și fără sprijinul oastei zărăndene și că locul său ar fi trebuit să fie pe malul Mureșului, în fruntea răsculaților care atacaseră cetatea Deva. N-a avut cine să-i comande, că de mulți erau câtă frunză și iarbă. Ce-i drept, le-au lipsit și armele. Ce faci cu furca sau cu sapa sau cu securea în fața unor ziduri din piatră, groase cât o veșnicie? Îl frământa mult acest bun pierdut. Altă întorsătură ar fi avut revoluția dacă cetatea Deva, cuibul nobililor din comitatul Hunedoarei, ar fi căzut în mâinile noastre. Eram stăpânii Principatului. De la Deva până la Sibiu, un pas de loc. Eu pe la Orăștie și Sebeș, Horea pe la Alba Iulia, guvernatorul ar fi stat azi în locul meu. Și, Doamne, ce judecată i-aș fi făcut! În numele tatălui meu și-al moșului meu și-al copilului meu și-n numele tuturor nenorocirilor pe care le purtăm în spinare de când neamul nostru se știe pe lume și-n numele mișeliilor pe care le-au asmuțit ca pe niște lupi flămânziți anume, împotriva noastră. Și-n numele împăratului. Să se știe că noi suntem legea cea mare și dreaptă. Dar n-a fost să fie așa. La Deva ne-a trădat și împăratul, adică legea. De ce s-o fi dat oare de partea nobililor? Doar în palatul lui din Viena nimeni nu-i putea face nici un fel de rău! L-au cumpărat. Ăștia-s în stare să-și vândă părinții și să-l cumpere pe împărat. Sau l-au amenințat cu puterea altui împărat. Prea s-au înmulțit împărații în lumea noastră. Ca și cum, fără ei, noi am rămâne pe drumuri, muritori de foame. Privi zidul din fața lui și scrâșni din dinți. Era neputincios. Altminteri ar fi izbit zidul acela cu pumnii lui de fier, l-ar fi dărâmat și-ar fi fugit în munți, ar fi fugit către primăvara în care sperase atât de mult și el și Horea și Cloșca. De ce n-a oprit armata împăratului pornirea turbată a nobililor? De ce le-a îngăduit să-i pună pe bieții iobagi să-și sape singuri gropile în care să putrezească, să-i așeze în genunchi, pe marginea lor, amirosind a țărână, cu capetele plecate ca la liturghie și să asmuță asupra lor călăul cu securea ascuțită. Făcea călăul un pas, cădea în șanț un cap de iobag român. Și tot așa până când s-au prăpădit cinzeci ori șaizeci de oameni, ori poate că și mai mulți. Cum să te fi purtat blând cu astfel de nobili care omorau fără judecată oameni lipsiți de apărare? Crișan nu regreta nimic din câte făcuse în timpul revoluției. Dimpotrivă. Îi părea rău că n-a chibzuit îndeajuns cum să acționeze după ce Zarandul se afla la picioarele sale. Prea se grăbise către Câmpeni. Să-l ajute pe Horea, dar să și fie lăudat de Horea pentru vrednicia faptelor sale. Și să se înțeleagă încotro să îndemne oamenii. Era sigur că la Câmpeni parte din oastea lui va primi ceva arme. Dar și oastea lui Horea era săracă. Oricum, greșise că nu pornise împotriva cetății de la Deva. Și nu-și ierta această greșeală

fatală. Să ai o oaste și să ai și o cetate. Putea ierna liniștit. Își aminti de ultimatumul lui Horea adresat cetății din Deva, nobililor ascunși după zidurile ei. Ultimatumul transmis de Crăișor din om în om până să ajungă să fie scris de funcționarul de la saline, în Șoimuș, pe nume Carol Brüneck. În ziua de 11 noiembrie. Sub amenințarea cu moartea. Funcționarul se temea deopotrivă de răsculați și de nobili. Și numai scuzele adresate la începutul scrisorii l-au salvat. Dacă l-au salvat. Nimeni nu s-a mai interesat de soarta lui după ce Deva a câștigat și a doua înfruntare cu iobagii răsculați. De fapt, nu Deva câștigase bătălia, ci trupele împăratului bine hrănite și bine înarmate. Și nobilii care s-au întrecut în a culca sub copitele cailor câți mai mulți români răsculați. Atunci au înțeles țăranii că împăratul își luase mâna de pe ei, că-i lăsase pradă nobililor. Dar cine-i poate porunci împăratului? se întrebau ei, dezamăgiți. Poate doar un alt împărat mai mare și mai tare decât Iosif. Nimeni însă nu știa unde s-ar fi putut afla un asemenea împărat. Carol Brüneck scria cu mână tremurândă. Și nu știa că, de fapt, scrie unul din cele mai importante documente ale revoluției: „În situațiune destul de dureroasă și tristă a ajuns o parte din nobila noastră patrie în urma revoluțiunii țăranilor (…) Dar acum, cuprins de frică și ca să-mi scap viața, sunt silit să aduc următoarele la cunoștința Măriei Tale și a onorabilei nobile Table, căci altfel viața mea va fi pierdută după cum mi-au declarat dânșii. Astăzi au venit la mine, din Crișcior, George Marcu, Ion Abrudeanu și Petru Abrudeanu din Ruda, toți trei trimiși ca deputați din partea căpitanului lor cu numele Horea, spunându-mi să scriu Măriei Tale și onorabilei nobile Table care sunt intențiunile amintitului căpitan și ale poporului său, căci altminteri viața mea, după cum am amintit mai sus, desigur va fi pierdută. În urma acestora am socotit și eu că de nu voi comunica lucrurile aceste Măriei Tale și onorabilei nobile Table, atunci Măriile Noastre, nefăcând nici o dispozițiune, veți fi atacați cu forța, eu, dacă nu voi scrie, încă voi fi pierdut și fiscul încă va avea să sufere pagube în urma incendiilor, iar Măriile Voastre veți rămâne fără nici o pregătire și din această cauză rog cu supunere pe Măriile Voastre să nu luați în nume de rău sila în care mă aflu în prezent, din contră să o considerați cu o grațioasă bunăvoință. Cererile comandantului lor amintit mai sus cu numele Horea și ale poporului său plebeu sunt următoarele: 1. Ca nobilul comitat dimpreună cu toți posesorii și cu toată seminția lor să presteze jurământ sub cruce; 2. Nobilime să nu mai fie, ci fiecare nobil, dacă va putea să capete vreo funcție împărătească, să trăiască din aceea; 3. Posesorii nobili să părăsească pentru totdeauna moșiile nobiliare; 4. Că nobilii încă să plătească impozite întocmai ca poporul contribuabil plebeu; 5. Pământurile nobililor să se împartă între poporul plebeu, în conformitate cu ordinul ce-l va da Maiestatea Sa împăratul; 6. Dacă Măria Ta și

onorabila nobilă Tablă, cum și nobilii posesori, primiți condițiunile acestea, ei vă promit pace și în semnul acestei păci dânșii cer să ridicați steaguri albe în prăjini cât se poate mai lungi atât pe fortăreață cât și la capetele orașului Deva, cum și în alte locuri. De altminteri, cei trei deputați din ordinul căpitanului lor fixează un termen la toate condițiunile acestea, anume ca răspunsul Măriei Tale și al onorabilei nobile Table și al nobililor Posesori să se trimită pe duminică seara în 14 a lunii acesteia la Popa Dănilă din Crișcior, fiindcă altfel, după cum amenință dânșii, vor pune jurământ și cu toată puterea lor dimpreună cu căpitanii își vor da silința să nimicească orașul Deva."

Cu mână tremurândă, privindu-i pe furiș pe cei trei care îl obligaseră să scrie ultimatumul, Carol Brüneck, după ce-și ceru iarăși scuze nobililor, semnă scrisoarea, numindu-se supus servitor.

Crișan nu cunoștea amănunte despre cum a ajuns scrisoarea în mâinile nobililor din Deva. Nici nu aveau importanță. „Tunurile au hotărât și Mureșul a fost martorul loviturii decisive primită de răsculați! Poate că a fost singura-mi poruncă pe care românii mei n-au putut-o împlini", încerca el mereu, de câte ori își aducea aminte, să se consoleze. Și să regrete că n-a fost la fața locului. „Oare merită împăratul să mor pentru el?" se întrebă, deodată, Crișan. Și-i veni să urle de durere. Că-n suflet i se strecură, pe nesimțite, o durere mare, cum nu mai cunoscuse până atunci. „Dar oare eu mor pentru împărat sau pentru iobagii mei, pentru oastea mea, pentru casele și copiii românilor ce n-au mai putut îndura umilința și batjocura? Că, de le era bine, care m-ar fi ascultat? Pentru ei mor. Cât despre împărat, dacă aș putea scăpa de-aici și mi-aș mai aduna o altă oaste, aș porni împotriva lui. Nu să-l omor. Să-i duc plocon toate furcile noastre și toate securile noastre și toate bâtele noastre și toate sapele noastre, să-și înarmeze armata lui cu ele și să câștige războaie. Trădătorul! Pune el preț pe capul meu și pe capul lui Horea și pe capul lui Cloșca. Pune el sudoarea și sângele nostru, stors în galbeni, preț pe capetele noastre? Ce altă ticăloșie mai mare s-o fi săvârșit în lumea asta?" Lanțurile zornăiră prelung. A nebunie. Horea nu luase în calculele sale trădarea împăratului. Tot ce săvârșise pentru ai lui se risipise ca fumul, ca poruncile împăratului care, poate, nici n-au fost.

Noaptea petrecută la Vaca, înaintea adunării de la Mesteacăn, îi reveni în minte. Adică discuția purtată în noaptea aceea cu bătrânul Nicolae Ievuțan, la care trăsese, ferindu-se de cei care l-ar fi putut prinde și preda autorităților. „Tu pui paie pe foc", i-a zis bătrânul, privindu-l neîncrezător. „Horea a venit cu porunci de la împărat", i-a răspuns Crișan. Îi lipseau alte argumente. „Cu ce fel de porunci?" îl cercetă bătrânul, umplând ulcelele din fața lor, cu țuică. „Să ne facem dreptate. Să luăm arme. Să ajungem grăniceri și să scăpăm de nobili".

„Treaba n-ar fi rea, zise bătrânul în șoaptă, numai că nobilii nu dau doi bani pe poruncile împăratului și pe jelaniile voastre. Eu, de când mă știu, tot aștept soarele să răsară și el tot în ograda nobilului se oprește". „L-om aduce noi și-n ogrăzile săracilor. Că al nostru a fost. Ei ni l-au furat." „Bine, bine, dar toată treaba s-o chibzuiți cum trebuie. Să nu rămână jale în urma voastră. Împăratului nici că-i pasă de noi. Chiar dacă a dat ordin să ni se mai ia unele poveri de pe umeri. El tot împărat rămâne. Și nobilii tot nobili se vor fi numind." „Noi suntem hotărâți să lovim. Și vrem să lovim tare, cu forță. Să nimicim nobilimea. De ce și până când să tot slugărim la alții? Oare nu vom fi în stare să ne stăpânim noi pe noi? Suntem oare noi un neam de oameni mai proști ca nobilii? N-aș crede. Cât am fost în solda împăratului am văzut multe și-am auzit multe și-am învățat multe. S-ar zice că pe la cincizeci de ani și mai bine omul ajunge înțelept. Așa-s și eu. Dumneata ce-ai fi făcut în locul meu dacă Horea ți-ar fi dat poruncă să-l ajuți pe el și poporul din care te tragi?" „Poate că l-aș fi ascultat, poate că nu. M-aș fi gândit. Că, gloata, odată întărâtată, îi ca un puhoi pornit din munte după niște ploi năpraznice. Nu-i stau în cale nici copacii și nici rădăcinile lor. Pustiește tot ce-ntâlnește în cale". „Așa-i, cum zici. Dar auzit-ai dumneata ca vreun asemenea puhoi să fi fost pedepsit?" „Ba, dar nici binecuvântat n-a fost. Eu vin cu tine la Mesteacăn. Că mi-e dragă dreptatea. Și tu porți în ochi scăpărări ce nu izvoresc din minciună. Vin cu tine să aflu exact ce-ai de gând. Și, dacă trebuie, merg cu voi și mai departe, la Alba Iulia. Îs bătrân, dar nu-s încă fără minte!" „La Mesteacăn vom da cu banul. Să le arătăm țăranilor că și norocul se află de partea noastră, nu numai puterea. Să creadă că trebuie să urmeze drumul drept, că eu le voi fi cea mai bună și mai credincioasă călăuză. Că Horea nu-i un oarecare." „Nu-i destul să dai cu banul, zise bătrânul. Nici să-ți iasă pajura, dacă vei alege pajura. Îți trebuie și alte dovezi. Numele lui Horea este cunoscut. Dar nici acest lucru nu-i deajuns. Omul nu-și părăsește casa și pruncii și muierea de dragul pajurei sau de dragul lui Horea. El face lucrul ăsta de dragul binelui pe care-l dorește pentru el. Aici trebuie dusă lupta la Mesteacăn. Fiecare să creadă că tu împărți binele. Că împăratul le vrea binele." „Om vedea. Joi, la Brad, oamenii nu s-au împotrivit poruncilor mele…"

„Cum de-am ajuns în temniță când am avut în mâinile mele atâta putere?" se întreba Crișan așteptând să fie chemat la interogatoriu. Era hotărât. Nu va ascunde nimic. Dar nici nu va subscrie la faptele pe care nu le-a săvârșit, pe care acuzatorii vor încerca, desigur, să i le atribuie, cumpărând și martori și declarații. Bănuia că va fi pus față-n față cu anume țărani. Poate chiar cu cei care i-au fost mai apropiați. Ca să scape cu viață, omul se-nfruptă și din trădare. Oare nu tot trădare se numea steagul alb pe care soldații înfricoșați de moarte îl

ridicau în fața dușmanilor numai și numai ca să scape cu viață? Nu-i interesa ce se va întâmpla cu ei după aceea. Importantă era viața. Crișan renunțase de mult la steagul alb, la puterea lui miraculoasă. Nu s-a umilit o viață de om, cât a trăit și nu se va umili nici în fața contelui Jankovich. Dar soarta și-o va hotărî singur. Nimănui nu-i va îngădui să dispună de zilele sale. Nu știa încă în ce fel va proceda, însă acesta era singurul gând care nu-i dădea pace, care-l încolțise și-l forța să caute firul care să-l scoată din labirint. Cu atât mai mult, cu cât moartea nu l-a înspăimântat niciodată.

IX

Aducând martori, contele Jankovich nu voia neapărat să-l umilească pe Crișan. Deznodământul îi era cunoscut, împăratul nu avusese nici o reținere în privința condamnării la moarte a căpeteniilor răsculaților. El avea obligația să justifice ordinul împăratului, să-l așeze pe baze legale astfel încât moartea corifeilor să poată fi încadrată în cele mai aspre pedepse. Să nu se creadă, cumva că nobilii au făcut presiuni și că ei au determinat comisia să hotărască pedeapsa capitală. Și nu orice fel de moarte. Ci una înspăimântătoare. Să le fie tuturor iobagilor un fel de lecție de istorie. Să afle și să nu uite neam de neamul lor că puterea nu poate fi învinsă de adevăr. Că dreptatea nu-i decât o prostituată care doarme în patul mai marelui puterii.

În ziua de cinci februarie 1785 se prezentară la comisia aulică trei țărani din Crișcior, trimiși de comitat să depună mărturie, după ce, mai înainte, la întâi februarie li se luaseră declarații scrise. Cei trei ascultau fără nici o remușcare cele declarate, traduse în limba română și față de Jankovich recunoscură că tot ce-au spus la comitat este adevărat, că pot sta și față-n față cu acuzatul dacă este nevoie de așa ceva. Înconjurat de soldați secui, Crișan a fost scos din celulă și adus în fața comisiei aulice. Lanțurile de la mâini și de la picioare îi aminteau în fiecare clipă că nu poate fugi. Și nici nu voia să fugă. Numai acuzatorii lui se temeau de o eventuală evadare. Contele făcu un semn și în camera unde se desfășura interogatoriul fu adus un țăran.

„Îl cunoști?" îl întrebă Jankovich pe Crișan.

„Nu, niciodată nu l-am văzut", zise acuzatul privindu-l în ochi pe iobagul-martor.

„Eu te cunosc, din Crișcior și din Curechiu, din toamnă când ai început răscoala. Am fost de față. N-am omorât și nici n-am pus foc. M-au silit alții să fiu de față. Altminteri m-ar fi prăpădit. Și am copii de crescut!"

Contele îi făcu semn să tacă. Ca om al legii nu suporta vorbele de prisos. Formula întrebări scurte și pretindea ca și răspunsurile să fie la fel.

„Ai trimis și la Crișcior poruncă să vină și de acolo trei sau patru oameni în duminica următoare la biserica din Mesteacăn?"

„Da, am trimis și la Crișcior poruncă. Doară și-acolo sunt nobili și iobagi", răspunse fără să ezite nici o clipă, Crișan.

„Cum de-a putut amăgi sceleratul ăsta atâta amar de mulțime?" se întrebă contele invidios pe țăranul din fața lui care, știindu-se în pragul morții, avea totuși curajul să-l înfrunte. L-ar fi vrut laș, umil, aștepta ca acuzatul să cerșească îndurare și el să-i spună că, pentru

faptele ce le-a săvârșit, nici împăratul nu-i poate acorda clemență.

„La Mesteacăn ai poruncit ca oamenii să se adune în ziua următoare, adică luni, la Curechiu și să aibă cu ei mâncare pentru patru zile, cât să le ajungă până la Alba Iulia unde-i așteaptă ordine împărătești?" întrebă contele, cu ajutorul interpretului.

„Da, eu am dat porunca asta și oamenii m-au ascultat. Erau sătui de nobili și de purtarea lor neomenească."

„Ce rost mai au martorii, când sceleratul ăsta recunoaște toate faptele? Mai bine-i lăsam acasă", își spuse iarăși contele, bucuros, totuși, că interogatoriul decurge în bune condițiuni, că, spre deosebire de Horea care negase totul până atunci, Crișan nu ascunde nimic. Îi era silă de activitatea sa, dar porunca împăratului, în grațiile căruia se afla, trebuia împlinită. Îmbătrânise împărțind dreptate după cât îi îngăduiseră legile și puterea și era hotărât să se retragă la castelul lui, să-și petreacă bătrânețea în tihnă. Dar pentru a-și atinge acest scop, trebuia neapărat să-l mulțumească pe Iosif.

„Spune-ne dacă la Curechiu, după ce cei doi vicejuzi și un gornic au fost omorâți, ai poruncit pentru marți dimineața oamenilor să se adune la o cruce ridicată la marginea satului și le-ai făcut cunoscut că, după întâmplările din noaptea trecută, poporul să te urmeze pentru ca toți nobilii să fie omorâți și averile lor jefuite?"

„Nimeni altul decât eu am dat aceste porunci și m-am străduit să le și împlinesc", răspunse Crișan ca și cum contele i-ar fi pus o întrebare mai mult decât firească. Giurgiu Adam, martorul acuzării, ceru și el să vorbească. Jankovich îi îngădui, făcându-i semn cu capul. Crișan îl privi cu scârbă. Cum de nu-l văzuse el la Curechiu sau la Crișcior? Sigur și-ar fi dat seama că-i un trădător și l-ar fi pus cu botul pe labe. Se simțea oarecum jignit că adevărurile rostite de el erau puse la îndoială, că trebuie confirmate de niște oameni fără căpătâi, de niște slugoi ai nobililor! „La Curechiu, zise martorul, Crișan Giurgiu a poruncit ca oamenii adunați de prin toate satele de pe Criș să-l omoare pe gornicul Petru Cara, om de treabă din Crișcior, fiindcă a condus vicejuzii la casa unde căpitanul răsculaților își petrecea noaptea."

„Petru Cara a fost omorât după porunca ta?" întrebă contele de formă, convins fiind că acuzatul nu va nega ceea ce spusese, cu destul zel, martorul.

„Da, eu am poruncit să fie omorât Petru Cara pentru trădare. Trădarea se pedepsește cu moartea. A vrut să mă vândă vicejuzilor cărora le-a spus că la Curechiu se pregătește o răscoală când de fapt noi ne-am adunat să mergem la Alba Iulia după arme, la porunca împăratului."

Lui Jankovich nu-i venea la îndemână nici o întrebare cu care să-l încuie pe Crișan. Considera că întrebările de până atunci au fost banale, că nu l-au obligat pe acuzat la nici un fel de efort, dovadă că

fiecare răspuns a urmat firesc, acuzatul cunoscând parcă întrebările mai înainte de a fi fost rostite. Nu, așa ceva nu i s-a mai întâmplat! Și nici cum decurgea interogatoriul lui Horea, nu-i plăcea contelui. Unul tace, altul spune totul. Nu găsea nici un fel de logică în aceste două comportamente. Și era furios. Bine că nu i-a îngăduit lui Michael Brukenthal să asiste. S-ar fi compromis. Ar fi contribuit la demonetizarea prestigiului de care se bucura comisia aulică pe care cu competență, cu onoare și credință o conducea.

„De la Curechiu ai condus mulțimea la București și la Crișcior unde ați omorât nobili și-ați jefuit castelele", zise contele.

„Cu dreptate vorbiți. La Crișcior s-au făcut omoruri și jafuri. La București, nu. Iar dacă s-au făcut, eu n-am avut și nici nu am știință de ele."

„Unde ați pus puștile pe care le-ați luat de la nobilii și gornicii și vicejuzii și soldații veniți la Curechiu?"

„Puștile au fost luate de mulțime… oamenii voiau arme, să se apere și să se răzbune… cine i-a putut controla… și nici de oprit n-au mai putut fi opriți…"

Contele ceru ca martorul Giurgiu Adam să plece și să fie adus, față-n față cu Crișan, Marcu Giurgiu. Crișcioreanul intră ca un hoț, furișându-se parcă pe ușă. „Îl cunoști?" întrebă Jankovich, arătându-l cu mâna pe Marcu Giurgiu.

„Nu", zise Crișan după ce se uită cu aceeași scârbă la noul intrat.

„Eu te cunosc, ești Crișan Giurgiu, tu ai poruncit să se adune oamenii la biserica de la Mesteacăn."

„Când am zis eu că n-am poruncit acest lucru?" se înfurie Crișan.

„La Mesteacăn le-ai spus oamenilor că în Alba Iulia se va publica hotărârea pentru ușurarea contribuției și a muncilor domnești și ai vorbit în numele lui Horea, care avea ordinul împăratului ca să-i omoare pe toți nobilii și curțile lor să fie jefuite", acuză Jankovich știind dinainte răspunsul. Interogatoriul lui Crișan devenise pentru el un fel de joc. Punea întrebarea doar de formă. Să aibă un dosar de anchetă cât mai voluminos. Să lase posterității cât mai multe detalii. Și mai ales, să-l salveze pe împărat. Să-l ajute să creadă că pedeapsa pe care a poruncit-o pentru capii răscoalei a fost mai mult decât dreaptă. Nu se cuvenea ca Iosif să aibă mustrări de conștiință.

„La biserica din Mesteacăn am adus în mod public la cunoștința oamenilor că la Alba Iulia vor deveni grăniceri, vor primi arme, ușurarea contribuției și serviciilor domnești, fiindcă Horea mi-a spus că în privința asta are în mâinile sale rezoluții de la Majestatea Sa. La Valea Bradului le-am poruncit oamenilor cu de la sine putere să-i omoare pe nobili. Că nobilii sunt dușmanii noștri de moarte."

Contele nu găsea replică. Drept urmare, ceru ca și al doilea martor să plece și să intre Turciu Mihai, ultimul martor trimis de comitat să

depună mărturie împotriva lui Crișan. Omul intră cu inima strânsă. Căci una este să dai o declarație acuzatoare și alta să o menții în fața celui pe care, vrei nu vrei, îl trimiți la moarte. Și-apoi, mai există remușcarea ce te poate urmări o viață întreagă. Și mai sunt pruncii care vor purta această rușine cât vor trăi. Și nepoții și strănepoții. Căci cine știe în ce fel se va păstra numele tău printre celelalte nume ale oamenilor din sat, semnătura ta pe actul de condamnare a unui om pe care nu-l știi vinovat, alături de care poate că ai fost, dacă nu cu fapta atunci cu gândul și care, dacă ar fi izbutit să nu piardă puterea, te-ar fi scăpat de iobăgie.

„Îl cunoști pe omul ăsta?" rosti plictisit Jankovich.

„L-am văzut în Crișcior, dar nu știu cum îl cheamă".

„El este Crișan Giurgiu, l-am văzut și-n Curechiu și-n Crișcior", zise Turciu Mihai, grăbindu-se să scape din chingile în care se simțea tot mai strâns.

Contele repetă întrebările puse lui Crișan de față cu Giurgiu Adam. Acuzatul dădu aceleași răspunsuri. Nici o eschivă în logica sa. Nici o tresărire a mușchilor feței. Jankovich întrerupse interogatoriul. Era obosit. Acuzatul fu condus în celula sa. Cei trei martori au fost instruiți să păstreze tăcere asupra celor petrecute. Altminteri, vor fi pedepsiți. Crișan triumfă pentru ultima dată. Reîntors în celulă, se simți istovit. Nu mai trăise de mult o asemenea stare. Dându-și seama că totul este pierdut, că împăratul s-a lepădat de ei, că jertfele au fost zadarnice, încercă să nu se mai gândească la nimic. Nu mai avea nici un rost să reconstituie anumite evenimente din timpul răscoalei, să le întoarcă pe toate fețele, să le judece, să descopere unde a greșit și de ce a greșit pentru a nu mai repeta, la o adică, greșelile care au costat vieți de oameni și timp și, de ce nu, izbânda. Tresări. I se păru că l-a strigat cineva. Recunoscu vocea lui Horea. Părere. Horea zăcea și el legat în lanțuri ca și Cloșca. Ar fi dat orice să-l vadă pe Horea numai preț de câteva clipe. Să-și ia rămas bun de la cel mai vrednic dintre ei. Să-și ceară iertare pentru că, atunci și atunci și atunci… nu l-a ascultat. Sau să-i spună că atunci și atunci și atunci… ar fi trebuit să fie mult mai dârz și mai fără milă și mai fără de încredere. Să-i spună că mila n-are ce căuta printre cei ce-și fac singuri dreptate. Și nici încrederea în stăpânire. Că stăpânirea este puterea. Și puterea nu poate fi biruită decât tot de putere. De o putere mai mare. Și ce altă putere mai mare decât poporul există în lume? Poporul oprimat veacuri la rând. Poporul explodând la prima scânteie iscată ca din întâmplare. Poporul în stare să moară pentru libertatea lui, pentru adevărul lui, pentru mai binele lui. Ar fi vrut să se sfătuiască și cu Horea și cu Cloșca asupra testamentului pe care cei trei ar fi trebuit să-l lase urmașilor. Să le spună acestora că ei, cu oastea lor ar fi putut înfrânge puterea nobililor. Să le dăruiască un alt plan de luptă. Mai

bun, mai exact, în care să fie prevăzute toate variantele posibile și să le spună că nu trebuie să se încreadă decât în propriile lor puteri. Crișan se luptă cu el însuși până după miezul nopții. Apoi, cu fruntea sus, cu zâmbetul acela al lui și numai al lui pe buze, fără să șovăie, trecând peste vigilența secuiului care-l păzea, cel mai dârz căpitan al răscoalei, cel mai neprețuit ajutor al lui Horea se alătură iobagilor cărora la Deva și-n alte locuri li s-au tăiat, fără milă și fără judecată, capetele…

X

În fruntea cancelariei ungaro-transilvane se afla, în acea vreme, contele Francisc Eszterházy de Galantha, căruia nu-i displăcea să se contrazică mereu cu Iosif, să-i combată ordinele sau să le facă uitate. Sprijinit de nobili, cancelarul obținu câștig de cauză într-un prim duel cu împăratul. Astfel, Iosif renunță să amnistieze capii revoluției, așa după cum hotărî întâia oară. Urmă apoi o lungă polemică între cancelar și împărat privind revoluția și urmările ei. Primul, jucând pe mâna nobililor, cel de-al doilea, pe dorința de a ușura starea românilor din Transilvania. Eszterházy urmărea o răzbunare totală și fără scrupule. Așa cum nobilii o doreau înfăptuită de ei înșiși. Dar cum poți condamna la moarte și executa un popor întreg? Dialogul dintre cei doi s-a purtat la sfârșitul lunii noiembrie, când deja contele Jankovich își intrase în atribuțiuni, când deja, ca reprezentant al împăratului, reușise să oprească execuțiile în masă ale răsculaților prinși de nobili și pregătite de aceștia nu numai cu mult fast dar și cu multă ură.

„Revoluția sau se micșorează peste iarnă și se liniștește, sau, ceea ce nu putem crede, va crește și mai mult, presupunea cancelarul. Și tot el: în primul caz, trebuie să avem în vedere că nobilii și-au pierdut toate averile, mai mult, dânșii nu au pentru timpul de iarnă nici chiar case de adăpost și mulți dintre ei și-au pierdut copiii, părinții și rudele. Așadar, ar trebui ca în această privință să luăm ceva măsuri.”

Replica împăratului a fost neprevăzută. Abil în astfel de riposte, Iosif a încercat să închidă o eventuală poartă de comunicare dintre el și nobili, poartă al cărei cerber era Eszterházy. Fără să se gândească prea mult, mai marele imperiului hotărî: „Pierderea ce au suferit-o nobilii este o nefericire care a căzut asupra dânșilor și în privința aceasta nu se poate face nimic pentru ei, cum nu se poate face nimic nici pentru aceia care printr-o întâmplare oarecare au suferit o pagubă în averea lor. Așadar, revoluția a fost o întâmplare, susține împăratul, și împotriva întâmplării nu există arme”.

Contele Eszterházy, oarecum indignat, nu cedă, dimpotrivă, insistă. Nu-i era teamă de împărat. El a fost ales de nobili și se comporta ca atare. Îi reprezenta cu fidelitate la rău și la bine. Încearcă, deci să-l înduioșeze pe Iosif: „deoarece în ținuturile de acolo, din Transilvania, călcate de răscoală, au fost arse toate bucatele, vinul și celelalte băuturi vărsate și ca atare este lipsă de toate, ar trebui luate măsuri să se aducă bucate din Banat pentru nobili și pentru alți locuitori din satele și orașele respective.”

Împăratul nu se lăsă prins în plasă. El cunoștea de-acuma mult mai multe amănunte despre revoluție și urmările ei, despre faptele țăranilor și ale nobililor. El știa că n-au fost arse sate întregi deoarece

n-au existat sate locuite în exclusivitate numai de nobili, știa că răsculații s-au năpustit cu ură și fără teamă numai asupra conacelor, de aceea, drept răspuns cancelarului, după ce-i aminti aceste amănunte foarte importante, îi îngădui să spere într-un liber transport al bucatelor, inclusiv din Banat în Transilvania.

Pierzând încă un duel, cancelarul Eszterházy încercă să recâștige teren. Nimic nu-l înduioșa. El vroia să vadă oameni spânzurați, drept pedeapsă pentru că au participat la revoluție, pe toate drumurile Transilvaniei. El vroia să le ofere țăranilor o lecție de istorie cum n-a mai fost alta în lume. Cum a îndrăznit un iobag nu numai să-și înfrunte stăpânul, dar să-l și omoare, să-l și jefuiască, după ce acesta a fost așa de îndurător cu el de nu l-a lăsat să piară de foame? Și asta de nu se știe câte generații. Țăranul român trebuie să uite că pământul și țara au fost cândva ale strămoșilor săi, că nobilii i-au jefuit pe aceștia, având, atunci ca și acuma, la îndemână puterea. Și să-i pară bine iobagului că-i este îngăduit să respire, adică să trăiască. Datoria lui este să-l slujească pe nobil. De aceea încercă din nou să facă opoziție. Sperând ca, până la urmă, să-l determine pe Iosif să-i dea, dacă nu ascultare, cel puțin dreptate. Să recunoască, adică, logica sa ca reală și bazată pe ceea ce, de fapt, se petrece și există în Transilvania. În acest sens, baronul Brukenthal era și el de acord cu cancelarul. Mai puțin contele Jankovich care, deși se socotea fără doar și poate viță de sânge albastru, încerca totuși să se detașeze, să privească evenimentele petrecute în Transilvania cu ochiul unui om cât se poate mai obiectiv. Că i-a condamnat la moarte pe corifeii revoluțiunii, era o altă poveste. Respectase întrutotul ordinul stăpânului său. Dacă Iosif i-ar fi dictat să-i grațieze, împotriva tuturor nobililor, i-ar fi grațiat. Eszterházy puse deci pe tapet o altă problemă prin care încerca să sondeze părerea împăratului despre reformele de care vorbeau tot mai mulți demnitari ai curții. Și cancelarul propuse: „În privința amnistiei, ar mai trebui să se adauge că această clemență imperială nu se extinde și asupra căpitanilor revoluțiunii și că amnistia va avea loc numai în cazul în care oamenii se vor întoarce la casele lor și vor restitui lucrurile ce le-au răpit. Dacă acest lucru nu se întâmplă, atunci tâlharii sunt recompensați pentru tâlhăriile lor, iar funcționarii și nobilii persecutați vor fi pedepsiți de două ori și nu vor mai putea fi siguri de casele lor.”

Împăratul simți imediat unde voia să-l aducă Eszterházy. Îi era lehamite de crimele săvârșite de nobili împotriva țăranilor. Știa că muriseră mult mai mulți români decât nobili și funcționari. Deși nimeni n-a avut interesul să-i comunice cifre exacte. Toți îi arătau cu degetul pe iobagi. Deci nu putea îngădui un masacru cum nu se mai petrecuse în nici un alt colț al imperiului său. Și-i răspunse cancelarului cu același calm, cu aceeași logică: în afară de cei doi inși

care au fost prezenți la convorbirea ce-au avut-o cu vice-colonelul Schultz, deosebirea între capii revoluțiunii și între cei care au alergat numai după ei este așa de dificilă, încât pentru a restabili liniștea și a-i face pe oameni să se întoarcă la casele lor, trebuie ca amnistia să fie generală și apoi, sub alt pretext, să fie trași la răspundere numai căpitanii care vor fi confirmați prin investigațiunea ce se va face, fiindcă altminteri mulțimea va rămâne totdeauna împreună și nu se va împrăștia." Un șiretlic folosit de împărat pentru a salva oameni nevinovați care puteau fi acuzați la întâmplare și la bunul plac al nobililor? Poate. Cert este că Iosif tânjea după liniște. Revoluția îl tulburase. Numele și renumele său fuseseră pătate. Europa îl arăta cu degetul. Împărăția lui era socotită ca un fel de închisoare a popoarelor. Și el era convins că este cea mai luminată împărăție.

Eszterházy nu cedă așa de ușor. El dorea ca spusele împăratului să fie cât mai concrete. El vroia definiții exacte. Cine poate fi acuzat drept fost căpitan și cine poate scăpa de această gravă acuzație? Nobililor nu le place să se joace de-a cuvintele frumoase. De aceea cancelarul îi cere lui Iosif să se folosească de contele Jankovich ca de-o unealtă. Și-i propuse: „Ar trebui ca să se ordone contelui să vorbească cu oamenii aceștia pe un ton serios și energic, fiindcă dacă acesta se prezintă înaintea lor cu promisiuni și cuvinte frumoase, atunci le întărește și mai mult convingerea și credința în rătăcirea lor, că bine au făcut răsculându-se. Și împărăția nu poate decât să piardă mult din autoritatea sa." Eszterházy acuza. Îi acuza și pe împărat și pe Jankovich. Fără menajamente. Cunoștea că între cei doi s-a stabilit un punct de vedere comun, că-și comunicau unul altuia părerile, că, lucru foarte grav, contele se agita să afle cauzele care i-au îndemnat pe iobagi să se răscoale. Cauzele adevărate. Nu declarațiile culese de la nobili și comiți. Și nici cele bazate pe argumentele guvernatorului Brukenthal. Pentru că Iosif, nefiind un mărinimos, vroia totuși să facă ordine în imperiu, să le acorde drepturi țăranilor, să-i scoată de sub dominația nobililor. Zvonurile circulau în tot imperiul. Și ajungeau, adevărate sau nu, și la urechile cancelarului. Ca și la cele ale nobililor. Și erau înfricoșătoare. Cum să dai mână liberă iobagilor?

Pus sub acuzare, împăratul nu-și pierdu cumpătul ci, viclean, descifră o nouă regulă a jocului pe care-o aduse la cunoștința cancelarului în termeni nu tocmai joviali: „Tonul contelui Jankovich trebuie să fie tonul omului imparțial și echitabil, a omului trimis din partea regelui, adică sever cu aceia care nu-și recunosc și nici nu regretă greșelile lor, convingător ca să-i smulgă din rătăcirea în care se află, zelos ca să descopere adevărul și compătimitor ca să pună capăt abuzurilor și asupririlor de mai înainte și să arate țăranilor prin fapte că ce este echitabil va face pentru dânșii, de asemenea să ceară și din partea lor liniște și supunere fără nici o indulgență". Împăratul vrea

liniște. Pentru el și pentru imperiu. Liniște poleită cu dreptate. Contele Jankovich pare să fie un aurar priceput în a polei totul astfel încât să fie mulțumite toate părțile implicate în conflict, dar mai ales împăratul. De ceilalți, fie ei nobili sau iobagi, îi pasă mai puțin. Deși, nu numai în sinea lui, cauzele revoluției le pune în seama nobililor. Deși este neîndurător cu așa-zișii căpitani ai revoluției. Pentru că așa i-a cerut Iosif să fie. Iar el, ca slujbaș vechi, știe ce înseamnă voia împăratului. Și o împlinește cu orice risc. Riscă să fie denigrat de nobili. Riscă să condamne la moarte fără remușcare. Riscă orice. Mai presus de toți și de toate, în fața lui, se află împăratul. I s-a acordat încrederea și i s-au cerut fapte. Și el se supune. S-a dezobișnuit să mai privească înapoi. Nici înainte nu se prea uită. Îl interesează cu precădere prezentul. Locul și rolul său se află în prezent. Împăratul va studia trecutul și va dispune cum să arate viitorul.

Cancelarul Eszterházy se impacientă. Împăratul nu-i dădea nici o satisfacție. Mereu îl îndepărta de Transilvania și de problemele ei ca și cum nu le-ar cunoaște, ca și cum nu l-ar interesa decât întâmplător, ca și cum n-ar avea dreptul să dispună și el în asemenea situație. Încearcă să-l îmblânzească pe Iosif. Se prefăcu interesat de soarta satelor românești și exclamă: „Casele împrăștiate prin munți ar trebui concentrate și formate din ele comune la poalele munților. Zâmbi șiret. Țăranii, ca să fie ținuți în frâu, trebuie aduși cât mai aproape de cazarmă, de armată.”

Iosif îl supuse din nou cu argumente ciudate: „Concentrarea caselor, cu deosebire în ținuturile muntoase, unde pământurile cultivabile sunt așa de împărțite, ar depărta pe oameni așa de tare de ocupațiunile lor, fiind un lucru foarte greu de realizat, de aceea, propunerea se anulează.”

Lovitura era destul de puternică, dar cancelarul insistă: „Trebuie să se înființeze cât mai multe școli românești în ținuturile de acolo, ca să putem face cetățeni ai statului din oamenii aceștia care sunt asemenea fiarelor sălbatice.”

Din nou Eszterházy încerca să afle gândurile ascunse ale împăratului. Dar Iosif nu căzu nici de astă dată în capcană. Dimpotrivă. Anulează și atacă. Singurul său sfătuitor de încredere în problema Transilvaniei este contele Jankovich. Ceilalți nu vor decât să-i forțeze mâna, să poată pune în căpăstru pentru încă cine știe câtă vreme, cel mai numeros popor din Transilvania. Și Iosif cunoaște, într-o oarecare măsură, starea de fapt existentă în acest Mare Principat. Notarul din Mediaș l-a pus la curent cu multe lucruri pe care cancelarul nu le cunoaște. Pe care baronul Brukenthal, chiar dacă le știe, se preface a nu le vedea și auzi. Și asta numai și numai de dragul nobililor. Iosif răspunde: „Ce-i drept, școlile lipsesc, dar chiar situația împrăștiată a caselor face ca introducerea lor să fie dificilă și

ineficace.” Împăratul se eschivează. Sau înadins îi răspunde astfel cancelarului. Apoi continuă: „Poate că tot cu același succes s-ar putea transforma fiarele acestea sălbatice, dacă cel puțin domnii peste pământul acestor români ar căpăta prin școli niște principii mai bune.”

Eszterházy nu reveni asupra nici unui răspuns. Ca și cum nu ar fi întrebat, ca și cum n-ar fi propus. Cu fiecare frază părea că abia începe dialogul. Nu-i plăcea să fie umilit. Și cum pe împărat nu-l putea umili, se prefăcu că discuția are zece, o sută, o mie de capete. El este dator să încerce. Nobilii așteaptă de la el multe. Neputința îl scotea din sărite. Dorința lui este să rămână în istorie ca un om cu pumnul de fier și cu mintea ageră. Și Iosif îl tratează ca pe un supus oarecare. Nu i-o va ierta. Va sta la pândă, așteptând momentul prielnic, și se va răzbuna. Îl va surprinde el pe Iosif singur, fără coroană și fără sceptru și fără grai. Va striga după ajutor și nu-i va răspunde nimeni. Prea departe a mers în a umili un nobil ungur care, pe deasupra este și cancelar al Ungariei și al Transilvaniei. Și Eszterházy aduse în discuție reglementarea urbariului: „Introducerea reglementării urbariului și anume chiar în aceste timpuri neprielnice va avea urmări dintre cele mai rele. Dar mai târziu, după restabilirea liniștii și ordinei peste toată Transilvania, astfel ca să se poată spera într-o stabilitate a lor, atunci poate va fi și timpul pentru lucrarea aceasta. Pentru că, dacă reglementarea urbariului i se va părea poporului bună, atunci el va crede că tot ce dorește va putea obține cu foc și sabie, iar dacă nu-i va plăcea, va stârni tulburări și mai mari. Și fiindcă tulburările au început în domeniul fiscal, cuibul lor fiind tot acolo și astăzi, iar pe de altă parte după cum se constată din rapoartele autorităților montane, ale ofițerilor și ale altor oameni imparțiali, cu canaliile astea s-au unit chiar și mineri și oameni liberi numai ca să poată prăda și în acest scop au alergat spre dânșii popor din Banat și Ungaria, cu un cuvânt din toate părțile, și deoarece iobagii din domeniul Zlatnei au trimis peste tot emisari cu amenințări de a pune foc, ca să-i facă pe oameni a se uni cu dânșii, așa se pare, că e lămurit de-ajuns și într-un mod sigur, că adevărata cauză a tâlhăriilor acestora a fost severitatea nobililor și, prin urmare, reglementarea urbariului nu va ajuta cu nimic, decât că va produce neplăceri.” Eszterházy nu uită să susțină cauza nobililor încercând să-i apere cu argumentul experienței invocat asemenea unui martor invizibil.

Hotărârea împăratului nu mai putea fi scoasă din matcă. Îl enerva însă nu atât lipsa de tact a cancelarului Eszterházy pe care-l socotise, până atunci, un bun diplomat, cât insistența acestuia, comportarea lui asemenea unui ins mituit pentru a face ceva interzis de lege. „Nobilii pot cumpăra și împărați, nu numai cancelari!” râse Iosif înciudat că este obligat totuși să se sprijine și el pe umerii celor cu care se

înfrunta. Cât n-ar fi dat el să poată fi altfel, să emită un decret nu pentru abolirea iobăgiei ci pentru desființarea titlului de nobil, pentru ca fiecare cetățean al imperiului să se bucure de aceleași drepturi. Acesta a fost visul său din tinerețe, vis care se transformase într-o utopie, într-un lucru absurd, imposibil de descris, la care nici nu mai merita să se gândească. Iosif nu realiza că, de fapt, se luptă cu mori de vânt, că ordinele sale, dispozițiile sale, părerile sale, dacă nu erau luate în derâdere, atunci erau uitate ca niște lucruri fără importanță sau, și mai rău, ca niște lucruri fără trebuință. Nu degeaba îi imputa cancelarului Eszterházy cât de rea este constituțiunea Ungariei, cât de rele sunt instituțiile ce există în comitate… De aceea, răspunsul său la temerile cancelarului a fost, ca de obicei, categoric: „Toată lumea știe că de zece ani de zile toți iobagii din Transilvania și cu deosebire românii s-au plâns cu insistență împotriva robotelor; s-a constatat din acte că încă Maiestatea Sa împărăteasa de preafericită memorie dăduse cele mai energice ordine pentru reglementarea serviciilor urbariale și că toate aceste ordine au fost în permanență zădărnicite și consecința firească este că, acolo unde există asupriri și unde dispare orice posibilitate de îndreptare, acolo nici liniștea nu poate să domnească; în fine, sunt lucruri cunoscute, care nu se pot nega, că în domeniul Zlatnei au existat o mulțime de asupriri excesive și prin urmare plângeri în contra lor și că Tezaurariatul Minier de aici care se află cu totul pe sub pământ, niciodată n-a făcut ca asupririle acestea să înceteze, ci din contră, autoritățile acestea, orbite de funcționarii lor, voiesc încă să le ascundă; sunt fapte dovedite că plângerile se află nerezolvate din luna aprilie și că tot astfel se procedează și în celelalte orașe montane, cu deosebire la Baia Mare, unde un frate al consilierului aulic Mitis face pe tiranul, iar fratele lui de aici îl acoperă. Fără îndoială așadar, contele Jankovich are să facă cercetări în domeniul Zlatnei, să pună capăt plângerilor acestora și să pedepsească pe cei vinovați. Dar totodată trebuie să introducă și urbariul care, după atâtea prelucrări, a fost în fine aflat echitabil atât din partea guvernului, cât și din partea cancelariei și în modul acesta să se facă dreptate acestor oameni, anume, că întocmai precum românul rebel a fost spânzurat, decapitat și pușcat sau condamnat la alte pedepse grele, tot asemenea să se pună capăt și plângerilor sale și se introduce un urbariu onorabil, urbariu care prin puterea regelui se impune să-l observe într-o formă atât domnul cât și iobagul. În modul acesta reglementarea nu va face deloc acea falsă impresiune pe care o presupui Domnia ta și de care te temi.”

Și el, țăranul român, iobagul român nu știa că se află între împărat și cancelar ca între ciocan și nicovală, nu știa că revoluția pornită la îndemnul lui Horea și sub directa lui conducere nu reușise să-l scoată teafăr la lumina adevărului și dreptății. Dimpotrivă, reprezentanții

puterii stăteau în jurul lui așteptând să moară sau, dacă nu, să fie omorât. Nu știa bietul iobag că împăratul este la rândul său robul altor puteri, că nu există vreunul mai mare în afară de popor care, adunat laolaltă, reprezintă cu adevărat puterea de neînvins, puterea supremă. Pentru că, atunci când se pornește ca o avalanșă, poporul luptă pe moarte și pe viață. Cale de mijloc nu-și alege. Cum nu și-a ales nici Horea, nici Cloșca și nici Crișan și nici mulți, mulți alți români condamnați după înăbușirea revoluției. Eszterházy știa toate aceste lucruri. Poate că și Iosif le cunoștea dar nu voia să se recunoască sclavul altor puteri.

Cancelarul încercă din nou să-l incite pe împărat: „Prezenta conscripțiune ar trebui amânată până când focul se va stinge cu totul și aceasta cu atât mai mult cu cât chiar conscripțiunea în unele comune a dat naștere la tulburări. De asemenea, ar trebui suspendată și conscripțiunea pentru separarea iobagilor de către grăniceri, deoarece și așa populația din Țara Hațegului s-a împrăștiat prea tare…”

Iosif se declară iarăși împotrivă. Începuse să zică „nu”, până când nici nu termina cancelarul de propus. Iar Eszterházy atacă frontal, cerând retragerea unor prerogative ale puterii contelui Jankovich încredințate de împărat, pentru ca nobilii să redevină imuni. Împăratul se întrebă de ce oare îi lipsește curajul. Altminteri contele Eszterházy ar fi fost demult surghiunit la castelul său și ținut mereu sub urmărire. Nu-și putea justifica în nici un fel lipsa de fermitate în ce privește pedepsirea celor care nu-i respectă ordinele. Îndrăzni însă să-l înfrunte din nou pe cancelar. Poate și pentru că, după vizitele făcute în Transilvania, a început să-i simpatizeze pe români, renunțând să-i mai socotească copiii vitregi ai imperiului. Și nu permitea nimănui să se îndoiască de buna credință a contelui Jankovich.

Și totuși Eszterházy îndrăznea. Ba și mai mult, își permitea să-l ironizeze pe împărat, subtil desigur, atât cât să nu poată fi acuzat, la o adică, de lezare a Maiestății Sale. Împăratul se întrecea cu gluma și el nu putea suporta așa ceva. Cum adică, el, cancelarul, să nu fie nici măcar consultat, deși ar fi avut drept de veto cu privire la unele măsuri pe care împăratul le dirija, prin contele Jankovich, în Transilvania, măsuri prin care parcă-și cerea scuze iobagilor români pentru toate cele întâmplate, pentru toate dreptățile și nedreptățile săvârșite la lumina legilor imperiale. Așa ceva nu mai putea fi tolerat. Împăratul să-și caute un alt cancelar sau, dacă nu, cancelarul va reuși să-și găsească un alt împărat. Că-i plină Europa de împărați fără tronuri. De cancelari, multe guverne duc lipsă. De cancelari pricepuți, se-nțelege. Drept urmare cancelarul își ia inima-n dinți și-l somează pe Iosif: „Contele Jankovich a fost trimis în Transilvania numai pentru

liniștirea și cercetarea tulburărilor. Dar înălțimea voastră i-ați extins puterile atât de mult că dânsul poate să destituie funcționari numind alții în locul lor după bunul său plac și afară de aceasta, mai trebuie să-și dea părerea și asupra urbariului. În urma acestor noi dispoziții, trebuie ca toate comitatele să fie puse sub ordinele contelui Jankovich, iar guvernului să-i fie luată toată activitatea și deoarece chestiunea aceasta este în legătură cu toate instituțiile politice, economice și în parte și cu cele juridice, așa este aproape imposibil să nu se nască o confuziune și să nu se nimicească toată viața guvernului care, mai ales în momentele acestea, trebuie susținut. Iar punerea funcționarilor noi se pare a fi pentru contele Jankovich o chestiune cu totul imposibilă, deoarece dânsul nu cunoaște persoanele din Transilvania. De asemenea nu putem spera de la dânsul nici aprecierea în fond a urbariului, fiindcă pentru aceasta ar trebui să cunoască țara și dânsul n-a văzut niciodată Transilvania și cu atât mai puțin o cunoaște. Ar trebui așadar ca misiunea contelui Jankovich să se restrângă numai la cercetarea cauzelor revoluției în înțelesul primei propuneri și totodată să fie invitat ca să procedeze în înțelegere cu guvernul.”"

Cancelarul credea că împăratul nu va găsi cea mai potrivită replică. Insinuarea nu era deloc subtilă. Din contră, suna răspicat și clar, ca s-o poată înțelege toată lumea.

Numai că, din nou, Iosif a refuzat să accepte argumentele cancelarului și a decis în consecință: „În tot cazul trebuie să i se lase contelui Jankovich autoritatea ca să poată destitui pe funcționarii comitatelor și ai fiscului pe care îi va afla vinovați și să pună alții în locul lor. Iar modul cum se va introduce urbariul trebuie să i se comunice astfel ca dânsul să instruiască poporul și pe funcționarii domeniului în privința asta.”

Greu a mai ajuns contele la unele cauze reale care au provocat revoluția. Prea multe ziduri i-au fost așezate în cale. Prea multe porți erau ferecate cu lacăte ale căror chei au fost declarate pierdute. Și puterea nobililor încă mai era nemăsurată.

XI

„Să trudim ca-n toamna asta să punem mâna pe arme”, zise Horea.

„Și cât o fi iarna de lungă i-om instrui pe țărani să știe să tragă, atunci când li se poruncește”, adăugă hotărât Crișan.

„Împotriva nobililor ne vom ridica la primăvară, după ce dă colțul ierbii, să avem răgaz să-i nimicim până la vremea zăpezilor”, vorbi din nou Horea, privind undeva departe, încercând să aducă-n raza ochilor săi întreaga Transilvanie.

„Iarna-i nepotrivită pentru revoluțiune”, intră în vorbă și Cloșca.

„Zici că împăratul ne-a dat mână liberă”, se adresă Crișan lui Horea.

„Împăratului îi trebuie bani și cătane și, după cât am înțeles eu, stă cu noi la masă, abia așteaptă să-i ospătăm pe nobili cu gloanțe, să le plătim tot răul pe care ni l-au făcut nouă și alor noștri de veacuri”, vorbi Horea sigur pe sine.

„Poruncile lui Iosif îs limpezi ca apa de izvor”, zise Cloșca.

„Trebuie să ajungă la urechile iobagilor”, își dădu Crișan cu părerea.

„Nu-i chemăm noi la Alba Iulia, arătându-le crucea de aur și iscălitura împăratului?” se agită Horea.

„Și dacă nu vom avea sorți de izbândă?” întrebă Crișan, mereu susceptibil, obsedat de acțiune.

„Noi respectăm porunca împăratului. Dacă alții n-o vor respecta, după cum v-am mai spus, ne-om face singuri dreptate. Alminteri, ne-or înjuga la plugurile lor și mai a dracului și-or ara până și cimitirele noastre. Și cui nu-i pasă de așa ceva?” zise Horea. Vorbi răstit, ca să-și impună și-n acest fel punctul de vedere.

„Noi îți suntem alături și ca noi mai sunt multe mii de țărani, de amărâți care te-au trimis, în numele lor și-a dreptății, la Viena, la împăratul”, îl susținu Cloșca.

„Răul cel mare îi altul, dacă stau bine și mă gândesc”, oftă Crișan.

„Să nu șovăim!” încercă Horea să-l oprească din drum.

„Nu șovăim, dar furca și coasa nu pot înlocui armele”, continuă Crișan.

„Am zis că luăm arme de la Alba Iulia… așa după cum ne-a promis împăratul și după cum s-a învoit și generalul Preiss care a și început să facă înscrierile”, îi aminti Horea.

„Unuia ca tine, fost soldat în oastea imperiului, nu trebuie să-i fie frică de niște lepădături, că nobilii nu-s decât niște lepădături”, intră în vorbă Cloșca.

„Mie nici de nobili, nici de împărat și nici de moarte nu-mi este frică, așa să știi”, răspunse Crișan, supărat parcă pe vorbele tovarășului său mai tânăr.

„Baza revoluțiunii îs oamenii care, după cum bine zice Crișan, trebuie să aibă arme… la nevoie și furcile și coasele sunt bune… om da porunci către fierarii satelor să facă lănci și sulițe…” căută Horea să-și liniștească ortacii.

„Eu, unul, abia aștept să se pornească vâlvătaia”, râse Cloșca.

„O pornim, noi, la vremea potrivită… n-or scăpa nobilii nici în gaură de șarpe de mânia noastră!” zise Horea apăsând pe fiecare cuvânt.

„De la bun început, oamenii trebuie îndârjiți… să le spunem că nobilii nu-s făcuți din brânză, că-s și ei puternici, dar că noi ne aflăm deasupra lor… cu noi îs și adevărul și dreptatea și poruncile împăratului… și morții noștri tot de partea noastră se află”, grăi Crișan.

„Tu pleci în Zarand să aduni crișenii… noi aici, pe valea Arieșului… cu cât va fi mai mare puhoiul, cu atât nimic nu-i va putea sta în cale… venit-a ceasul socotelilor… și de-atâtea sute de ani de robie, am învățat a le face cumsecade!” hotărî Horea, adresându-se lui Crișan.

Cei trei își strânseră mâinile și jurară să lupte pe viață și pe moarte pentru a-i slobozi pe iobagi din robie, pentru a-i stârpi, până la unul, pe nobili. Se așezară apoi pe iarbă, Cloșca scoase din desagi mâncare, o sticlă cu țuică, se ospătară mulțumindu-se cu puținul pe care-l aveau. Nimeni nu-i mai putea opri din drumul pe care porniseră. Erau convinși că izbânda va fi de partea lor.

XII

Omul de încredere trimis de Crișan descălecă și, luându-și căciula de pe cap, se apropie de Horea, care-l privea cu ochi de Sfinx.

„Vaca”, zise Mihuț și căpitanul îl recunoscu.

„Pune căciula la locul ei”, porunci Horea și țăranul îl ascultă. Mâna se ridică și țăranul își acoperi capul.

„Vorbește”, zise Horea nerăbdător, acum, să afle ce s-a întâmplat în Zarand unde-l trimisese pe Crișan să adune oamenii și să pornească împreună cu ei către Alba Iulia.

„S-a urnit furtuna”, zise șoptit, ca și cum ar fi vrut să nu-l audă vreun dușman ascuns pe undeva pe aproape, solul trimis de Crișan.

„Cum s-a urnit”? întrebă Horea.

„La Curechiu, zarvă mare, și la Crișcior și la Brad. Am prăpădit mulți nobili. Crișan zice că ar trebui să vă întâlniți la Blăjeni și de-acolo să cuprindeți tot principatul. Că ne merge bine. Să isprăvim până la Crăciun!”

Horea îl asculta înmărmurit. Înseamnă că Giurgiu n-a avut încotro, altminteri ar fi așteptat primăvara, gândi el și-l privi pe Cloșca.

„S-o pornim și noi!”, zise acesta, ca și cum ar fi ghicit gândurile lui Horea. S-o pornim, dară… oamenii noștri de încredere să plece în sate, să le spună țăranilor că-i așteptăm la Câmpeni ca să asculte poruncile împăratului și să le împlinească. Lucrul ăsta trebuie săvârșit în mare grabă. Peste două zile om fi la Blăjeni, iar peste încă o zi, vom intra în Câmpeni. Am zis”, porunci Horea.

Cloșca și Ion, fiul căpitanului, instruiră oamenii de încredere. Răscoala era proclamată și pe valea Arieșului. Și, după cum au plănuit, în patru noiembrie s-au întâlnit cu Crișan și oastea lui la Blăjeni. Aici, toți prestară jurământ de credință, jurământ strașnic pentru nimicirea tuturor nobililor. Și-n ziua de cinci noiembrie, răsculații, în frunte cu Giurgiu Crișan, intrară în Câmpeni. De aici, după ce ascultară poruncile împărătești, oastea țăranilor porni, sub conducerea lui Cloșca și Crișan, către Abrud. Sâmbătă, în șase noiembrie, oameni din 29 de sate din Zarand și din 16 sate din domeniul Zlatnei forțau porțile Abrudului.

Horea plecă în munți să pedepsească juzii satelor pentru nedreptățile pe care le-au făcut țăranilor, juzii fiind credincioși despoților.

„Devastările întâmplate la Abrud, scrie comisarul guvernului, Michael Brukenthal, întrec toate închipuirile. Toate casele nobililor au fost distruse.”

Edificiul fiscului și casieria fiscală rămaseră neatinse, acestea fiind proprietatea împăratului, după cum porunciră căpitanii. Iosif al II-lea nu trebuia să aibă argumente…

XIII

Horea îl privea nepăsător pe contele Jankovich. Se hotărî să nu recunoască nimic. Cu orice risc. Orice îi vor promite anchetatorii, el nu va renunța la hotărârea sa. Va trece în moarte cu fruntea sus. Împăratul a trădat. El însă n-o va face. Nu va rosti nici un nume de om.

„Pentru ce te afli în arest?" a fost prima întrebare care i s-a pus de către contele Jankovich în ziua de 28 ianuarie 1785, la Alba Iulia, lui Nicola Urs, alias Horea, locuitor din Râul Mare, cam de 54 de ani, iobag cameral.

„Nu știu de ce m-ați arestat, zise Horea și vorbele sale răsunară în camera aceea ca un protest. Știu însă că de vreo patru ani sunt tot urmărit pentru că am fost la împărat și m-am plâns, în numele iobagilor români, pentru câte fărădelegi săvârșesc nobilii și cei care ne stăpânesc."

Jankovich își scarpină tâmpla stângă. „Va merge greu cu sceleratul acesta", gândi el și formulă o nouă întrebare: „Unde, cum, cu cine și de către cine ai fost prins, ce ai avut asupra ta și pentru ce folosință?"

Horea nici măcar nu tresări. Nici un mușchi al feței nu se mișcă. Obrazul acuzatului era împietrit parcă. Anchetatorii nu-i cunoșteau încă puterea. Nu știau că nici sub torturi, Horea nu va spune nimic despre răscoală. Se înarmase cu tăcere și nici o putere n-ar fi fost în stare să-l dezarmeze. Răspunse firesc, ca la o întrebare oarecare, banală:

„Am fost prins împreună cu Cloșca pe când ședeam la foc, în pădurea Albacului, pe un munte și anume la locul numit Cusdie. Au venit peste noi șase gornici domnești de pădure din Râul Mare, pe numele lor Matieș Nuț, Trif Ștefan, Matieș Ioan și fratele său și Nicula George care, de fapt, nu era gornic. Aceștia ne-au legat, pe mine doar la o mână, pe Cloșca la amândouă mâinile. Apoi ne-au dus în casa lui Matieș Ioan și ne-au predat soldaților care ne-au purtat la Zlatna și, de aici, la Alba Iulia. Am avut la mine o pușcă mică și o secure. Pușca o purtam mai mult de fală, fără un scop războinic, iar securea îmi era de trebuință pentru a tăia lemne, să facem foc. Altceva n-am mai avut asupra mea."

Jankovich făcu semn unui membru al comisiei de anchetă și acesta aduse în fața acuzatului o lancie de fier și o raniță. Horea privi lucrurile cu indiferență. Contele îl întrebă:

„Recunoști că lancia și ranița și lucrurile ce se află în ea sunt ale tale, mai bine zis au fost ale tale?"

„Lancia asta n-a fost a mea niciodată. Ranița este a mea. N-au fost însă în ea nici sigiliul, nici condeiul, nici creionul, nici scriptele astea și nici plumbul. Adevărat, am avut în raniță câteva rezoluții

împărătești, dar mi-au fost luate de gornicii care m-au prins.”

Contele ceru să i se arate acuzatului scriptele una câte una. Printre ele se afla și o rezoluție împărătească, dată la Viena la 13 aprilie 1784, în care se ordonă ca deputații localităților care au fost la Iosif în audiență să nu fie urmăriți până la elaborarea definitivă și rezolvarea chestiunilor aduse la cunoștința împăratului. Deputații sunt sfătuiți să se întoarcă acasă și să aștepte, în liniște, rezultatul plângerilor lor, deoarece prezența lor la Viena nu folosește la nimic. Horea se uită la documente ca și cum le-ar adulmeca. Apoi răspunde:

„Da, sunt ale mele, dar am avut și originalele care trebuie să fie la Matieș Nuț.”

„Dacă împăratul v-a sfătuit să așteptați rezoluțiile sale, de ce n-ați făcut-o?” îl iscodi Jankovich cu o nouă întrebare.

Horea zâmbi amar. Îi cunoștea foarte bine pe nobili și pe guvernatorul Brukenthal. Ca și contele, de altfel. Nu-i veni să răspundă. O făcu, totuși, în silă:

„De cinci ani trudim pentru ca ordinele împăratului să se împlinească. Dar guvernul ne-a fost împotrivă. Am tot fost luați în derâdere. Închiși, condamnați, biciuiți, omorâți!”

Argument facil, gândi contele. „Omul este dator să aștepte. Și iobagul tot om se cheamă că este. Și trebuie să se supună mai marilor lor, stăpânilor, nobililor. Cine le îngăduie să-și facă singuri dreptate? Nici o lege nu permite supusului să se răzvrătească împotriva stăpânului. De aceste lucruri contele Jankovich era pe deplin convins.” De aceea îl întrebă pe Horea:

„Pentru ce, totuși, ați început tumultul așa de repede, când ultima rezoluție împărătească a fost dată la Paști și-a fost adusă în vară?”

Această întrebare a fost, de fapt, cheia care l-a închis pe Horea în imperiul tăcerii. Se uită la conte, prefăcându-se uimit. Îl țintui cu privirea câteva clipe, apoi răspunse:

„Nu știu să fi provocat nici un tumult.” Și-n sinea lui: „Ori scap și pornesc din nou la luptă, că oamenii mă așteaptă, ori mor pentru dreptate!”

Contele se socotea unul din cei mai abili anchetatori ai imperiului. Convingerea sa fusese întărită și de încrederea ce i-a acordat-o împăratul în ce privește judecarea capilor răscoalei și stabilirea cauzelor care au determinat-o. Își amintea cu plăcere de scrisoarea pe care Iosif i-o adresă la 19 noiembrie 1784. O citise de nenumărate ori, cum citești o poezie pe care vrei s-o înveți pe de rost. O reciti, în gând, cu nostalgie; încercă să-și amintească fragmente și din alte scrisori ale împăratului, corespondența pe care o purtase cu Iosif, în această perioadă, fiind foarte bogată.

Reveni printre membrii comisiei de anchetă, cerând lui Horea să-i spună ce a făcut la Mesteacăn. Chipul acuzatului se lumină.

Interogatoriul se desfășura oarecum la întâmplare. „Contele vrea să afle de la mine ceea ce nu știe, își spuse el. Oare câte bănuieli cad asupra capului meu?" Răspunse degajat: „În viața mea n-am fost acolo."

Jankovich se arătă mulțumit de răspuns. Încearcă să-l surprindă pe acuzat cu o altă întrebare:

„Oare nu știi că la Mesteacăn s-a ținut o adunare și o consfătuire? Ce s-a pus acolo la cale?"

Horea ridică din umeri. Făcea eforturi să pară indiferent, să se arate comisiei ca unul care nu numai că nu fusese căpetenia răscoalei dar nici măcar n-a participat la ea. În sufletul său se dădea o mare luptă. Îi era greu, nespus de greu să nege lucrarea la care trudise cu atâta sârg. Pe de altă parte însă, credea într-o posibilă scoatere de sub acuzare. Iobagii mai aveau nevoie de el. Cine altul cunoștea mai bine drumul până la Viena și înapoi? Și, nu în ultimul rând, sconta pe mărinimia împăratului, miza chiar pe o întâlnire cu acesta pentru a-i destăinui, între patru ochi, felul în care s-au petrecut lucrurile. N-avea cunoștință că Iosif îl renegase, că pusese mulți galbeni pe capul lui, că îl condamnase deja la moarte. Îi răspunse contelui:

„Nu, eu nu știu nimic despre cele petrecute la Mesteacăn. Nici n-am fost acolo, nici n-am auzit ce s-a întâmplat acolo. Și nici nu prea știu unde se află satul ăsta. N-am trecut prin el, mergând la Viena. Și nici nu m-am ascuns acolo de ochii puterii care mă urmărea."

„Pe Crișan Giurgiu, îl cunoști?" încercă Jankovich să lovească măcar odată în plin.

Horea simți că-l încearcă un fel de sufocare. Trebuia să se dezică până și de unul dintre cei mai apropiați și credincioși colaboratori ai săi, de Crișan, de bărbatul care pornise tumultul, care venise cu 26 de sate din Zarand, care făcuse tot ce i-a stat în putință pentru a-i asculta și respecta ordinele, pentru a-i nimici, până la unul, pe nobili. Poate că a fost una din cele mai lungi și grele clipe trăită de el în timpul procesului. Dar nu mai putea da înapoi. „Oare pe unde și-o petrece vremea, Crișan?" se întrebă el. Nu-și răspunse, încercând să și-l închipuie pe Giurgiu asemenea unei mulțimi de români care-l așteptau pe el, Crăișorul, să pornească din nou la luptă. Și-n fața lui, dincolo de zidurile camerei în care se afla, văzu parcă o mulțime de iobagi, fiecare semănând aidoma cu Crișan. Și fiecare om din mulțime era cu degetul la gură făcându-i lui, lui Horea, Crăișorului, semn să tacă, să nu spună, să nu divulge secretele răscoalei. Vorbele-i ieșiră din gură ca trase cu cleștele: „Nu, nu-l cunosc pe Giurgiu Crișan!"

Contele zâmbi ca unui animal dresat. Sentința era dată. Ca atare, continuă să-l întrebe ca și cum ar fi stat de vorbă la castelul său cu un om venit de departe, curios să afle ce se mai întâmplă în lumea mare.

„Cum au început tulburările?" zise Jankovich. Calm, răbdător,

apăsându-și, ca din întâmplare, tâmplele cu amândouă mâinile. Nu, nu i se mai întâmplase, în toată cariera sa, un caz similar, să ancheteze și să judece un caz rezolvat, sentința împăratului fiind sfântă.

„Ce-ai ordonat, în scris sau verbal, în timpul tumultului?" continuă el, încercând să evite, pe cât îi era posibil, cuvântul revoluțiune.

„N-am ordonat nimănui nimic. Nici în scris, nici verbal, în vremea despre care sunt întrebat cum mi-am petrecut-o, am discutat cu oamenii doar despre călătoria mea la Viena. Altceva nici nu m-a interesat decât respectarea poruncilor împărătești", răspunse Horea ferm, fără ezitare.

„Ce rol ai avut tu în timpul răscoalei?" Contele zise tumult, traducătorul greșise însă.

„Eu n-am avut nici un rol", răspunse Horea, prefăcându-se din nou surprins de întrebare.

„Ai fost la Mușca în timpul răscoalei?"

„M-au trădat", gândi Horea și sângele îi înroși obrazul. Oftă. Fără să vrea, ca aflându-se în stare de inconștiență, oftă. El, care și-a propus să nu dea nici un semn de slăbiciune. Să fie de piatră chiar și-n clipa morții, dacă așa i se va hotărî soarta. Șovăi. Răspunse cu voce mai scăzută, mai puțin sigur pe el:

„La Mușca? Am fost, dar cu patru ani în urmă. Am și uitat. Cine ține minte pe unde a umblat cu patru ani în urmă? Mai ales că până la Viena am trecut prin sute de sate. Și-apoi, cât timp m-am tot ascuns iarăși am trecut prin multe sate." Nu-i plăcu nici lui răspunsul pe care l-a dat. Dar nu găsise altul mai bun. Și dorința lui era să scape cât mai repede de tortura interogatoriului.

(Crișan declanșase răscoala. Dar sutele de oameni care i se alăturaseră, nu constituiau, totuși, o armată. Horea a încercat organizarea iobagilor. În ziua de 9 noiembrie, apărat de o gardă formată din 30 de călăreți înarmați, seara târziu, ajunsese în comuna Mușca. Se opri în fața unei case care-i inspira mai multă încredere. Nici el, nu știa de ce. Bătu la poartă. Stăpânul casei întrebă: „Cine-i?" „Oameni buni!" răspunse Horea. Țăranul deschise poarta. Horea coborî de pe cal. „Care ți-e numele?" întrebă un om de-al lui Horea. „Vasile Macavei", răspunse mușcanul. Începuse să-i fie frică. Prea mulți oameni călări se aflau în fața casei sale. Cu ce gânduri or fi venit? Nu-și aminti să fi făcut nimănui nici un fel de rău. „Ce-o fi, o fi!" își spuse el așteptând să audă ce vor acei oameni necunoscuți de la el. Sărac era, harnic era, pe împărat nu-l suduise niciodată în gura mare și nici pe vreun nobil, așa că încercă să-și alunge teama. „Ai auzit de Horea?" îl întrebă cel ce se afla în fruntea călăreților, cel ce descălecă primul lăsându-și calul în grija altuia, cel care părea să fie căpitanul celorlalți. „Auzit, cum să nu fi auzit, dar nu l-am văzut, nu știu cum arată", răspunse Vasile Macavei crezând că noii veniți îl

caută pe Horea, pe cel cunoscut de el din auzite, pe care-l știa delegatul lor perpetuu la împărat. „Ce fărădelegi o fi făcut omul ăsta, numit Horea?” se întrebă țăranul. Și mintea i se lumină. „Eu sunt Horea!” zise cel ce se afla în fața lui. Vasile Macavei oftă, ca și cum cineva i-ar fi luat de pe umeri și de pe suflet mari poveri. „Dacă-i așa, atunci fiți bineveniți în casa mea!” se bucură stăpânul casei. „Ne primești să înnoptăm la tine?” îl întrebă Horea. „Numai că n-am atâtea lavițe!” se plânse omul. „Acoperiș să avem să nu se așeze bruma pe noi!” îl liniști Horea și intră în curte. Până după miezul nopții discută cu Vasile Macavei și cu alți țărani chemați de acesta despre treburile răscoalei. A doua zi, adună tot satul să asculte poruncile împărătești. Horea vorbea rar, așa fel ca fiecare să priceapă ce vrea să spună, ca toți să-l asculte și să-l urmeze. „Pentru ca izbânda să fie de partea noastră, îi nevoie să vă alegeți un căpitan”, propuse Horea. Mulțimea murmură. Țăranii se priviră unii pe alții și-l propuseră pe Toma Petruța. Horea consimți, îi luă jurământul de credință și mai numi pe lângă dânsul trei țărani în calitate de căprari. Mulțimea murmură prelung, semn că aprobă lucrarea lui Horea. Apoi, acesta ceru să fie iarăși ascultat cu luare aminte astfel ca nicicare să nu poată zice că n-a avut cunoștință de ceea ce trebuie să facă. „Pentru că pedeapsa pentru trădători este una singură: moartea!” Vorbind rar, apăsând pe fiecare cuvânt, Horea zise: „Căpitanul Toma Petruța să pună străji în jurul satului și să nu lase să intre în comună nici o trupă de-a nobililor și nici soldați. Iar pe voi, dragii mei, pe voi care sunteți și săraci și iobagi vă asigur că, de azi înainte, nu veți mai plăti nimănui nimic, vă șterg datoriile și restanțele de contribuțiune dominiale și vă spun că nu mai aveți a face robote și tot de acum nu vom mai suferi în țară picior de nobil. Aveți poruncă de la mine și de la împăratul să stârpiți nobilii. Puterea îi în mâinile voastre. S-o stăpâniți cum se cuvine. Iar dacă nu veți asculta poruncile mele și nu vă veți supune ordinelor mele, căci vă voi da și anumite misiuni, veți fi pedepsiți crâncen, iar casele voastre vor fi prefăcute în cenușă. Iar acum, apropiați-vă să vă arăt poruncile împărătești pe care însuși prealuminatul Iosif al II-lea, singurul nostru stăpân, mi le-a dat, așa fel ca și românii din Transilvania să-și aibă drepturile lor, să fie așezați la locul cuvenit între celelalte națiuni din Transilvania. Eu voi umbla peste tot. Și când vă voi porunci să veniți la mine, să și porniți la drum, să știți că-i trebuință de mâinile voastre, de puterile voastre. Așa să ne-ajute Dumnezeu.” Murmurul mulțimii se preschimbă în vuiet și trecu dincolo de dealurile ce împrejmuiau satul. Horea plecă spre Lupșa.)

Contele atacă din nou. Experiența lui nu putea fi înșelată: „Îl cunoști pe Petruța Toma din Mușca?”

„Eu nu trădez. Mai bine mor eu decât să moară sute de români care

poate, până la urmă, vor ajunge la izbânda. Că adevărul și dreptatea nu pot fi ținute, până la sfârșitul lumii, cu călușul în gură și cătușe la mâini", gândi Horea și răspunse că nu-l cunoaște pe Petruța Toma din Mușca.

„Oare nu tu l-ai făcut pe Petruța Toma din Mușca, în timpul răscoalei, căpitan peste oamenii din sat?" rânji satisfăcut Jankovich, deși își propuse să fie sobru, cioplit din aceeași piatră cu acuzatul. Numai că el nu era legat în lanțuri. Și nici nu era condamnat la moarte. El era stăpânul vieții lui Horea până la executarea sentinței al cărei termen se apropia cu trecerea fiecărei zile, furișându-se ca un hoț în cetatea Alba Iulia.

„Nu l-am făcut căpitan în Mușca pe Petruța Toma, deoarece eu n-am fost de patru ani la Mușca", răspunse Horea neștiind că fostul său tovarăș de idealuri, cel care-i jurase credință, se afla pe aproape, că declarase deja cum s-au petrecut lucrurile.

Contele făcu un semn și după câteva minute, Petruța Toma fu adus în fața acuzatului. Redevenit de piatră, Horea nici măcar nu tresări. Fostul căpitan, galben ca ceara, se uita la Horea cu teamă. Amenințările rostite atunci de căpetenia răsculaților îi stăruiau în minte, scrise parcă cu litere de foc. Se temea ca nu cumva vreunul din apropiații lui Horea, scăpat de urmărire, să-i aprindă casa, să-i omoare nevasta și copiii, să-l azvârle și pe el în prăpastie cum auzise că se întâmplase cu judele din Vidra.

„Îl cunoști pe omul acesta?" întrebă Jankovich, arătând cu mâna către Horea.

„Îl cunosc. A fost la noi, la Mușca și m-a făcut căpitan. El împreună cu altul cu chivără roșie. De la noi au trecut muntele la Lupșa", răspunse Petruța Toma, repetând apoi ordinele pe care le-a primit de la Horea.

Contele jubila. Asemenea lovituri numai el știa să aplice. Perspicacitatea sa era cunoscută și recunoscută în toată împărăția. Silabisind aproape fiecare cuvânt, îl întrebă din nou pe Horea dacă-l cunoaște pe fostul său căpitan, Toma Petruța. Crăișorul se învălui parcă într-o piatră și mai dură.

„Nu, nu-l cunosc!" zise el răspicat, privindu-l în ochi pe martorul acuzării.

„Cum poți spune asemenea neadevăruri? se prefăcu mirat contele. Doar l-ai numit căpitan."

Petruța își mușca buzele. Se ruga pământului să se deschidă sub picioarele lui și să-l înghită. Nu mai putea suporta. Simțea cum îl părăsesc puterile.

„Nu l-am numit căpitan!" insistă Horea, în a nu recunoaște faptele care i se imputau.

„Spune-ne dacă ai dat ordine acestui căpitan și dacă ai amenințat

țăranii din Mușca, făcându-le și promisiuni înveninate?” continuă Jankovich să-l întrebe cu același prefăcut calm al omului care n-are ce pierde, care nu se grăbește.

„N-am habar despre asemenea ordine și nici de amenințările și promisiunile de care a vorbit omul acesta”, rămase Horea neclintit pe poziție.

„Cine a fost omul cu chivără roșie, militară, cu două pistoale și o sabie lungă, ungurească, împreună cu care ai fost prezent la adunarea de la Mușca?” voi să afle contele. Ținea mult să dezlege taina acestui necunoscut care, după ce răscoala luase amploare, dispăruse fără ca prezența lui să mai fie semnalată în vreun sat. De acest om era îngrijorat împăratul temându-se ca nu cumva vreo putere străină să se fi amestecat în treburile imperiului, îndemnându-i pe români să se răscoale și sprijinindu-i totodată. Și împăratul trebuia să fie liniștit și din acest punct de vedere. Altminteri ar fi trăit mereu cu grijă în așteptarea unei noi răscoale pe care, în nici un caz, n-ar mai fi tratat-o cu aceeași indulgență.

„Dacă n-am fost în Mușca, nu pot ști nici cine a fost omul cu chivără roșie!” replică Horea.

„Oare nu acest om l-a luat pe Toma Petruța de mână spunându-i să asculte porunca împărătească, atunci când fostul căpitan le-a zis că nu vrea să se amestece în treburile împăratului și-ale nobililor, că nu știe ce înseamnă să fie căpitan și nici la ce poate folosi o răscoală pornită în pragul iernii”, continuă Jankovich să-l iscodească pe inculpat. I-ar mai fi dat o zi de viață condamnatului dacă acesta i-ar fi dezvăluit taina necunoscutului. Horea refuză propunerea. La ce i-ar mai fi fost de folos o zi de viață? Cum să se lase umilit în asemenea hal de un conte? Țăranii erau de-acuma lipsiți de putere. Nu se mai încumetau să se adune și să intre în Alba Iulia, să-l elibereze. Poate că se și temeau de numele lui. Poate că-l uitaseră. De teamă, desigur. Să nu fie bătuți sau întemnițați, sau chiar omorâți.

„Nu știu nimic despre această întâmplare!”, zise Horea.

Petruța Toma era uimit. Nu mai văzuse un asemenea om. Să mergi cu ochii deschiși în calea morții și s-o înfrunți astfel, este ceva supraomenesc. Eu aș cerși milă și îndurare. El cere moarte. Vorbește ca și cum moartea n-ar fi decât un somn de câteva ceasuri. Doamne, ce putere zace în sufletul ăstui om! Și eu l-am trădat. Și blestemul se va abate peste tot neamul meu, peste copiii copiilor mei!

„La Mușca n-ai dormit la Vasile Macavei?” îl sâcâi iarăși contele, încercând să-i demonstreze că știe mult mai multe lucruri despre activitatea sa în timpul răscoalei decât ar fi bănuit.

Horea îl privi cu aceeași nepăsare și-i răspunse că, deoarece n-a fost la Mușca, n-a putut dormi în casa așa-zisului Vasile Macavei. Jankovich, ca și când n-ar fi auzit răspunsul, interveni cu o altă

întrebare:

„Trupa ta de oameni cu care ai fost la Mușca, a avut șase, șapte pușți, furci, securi și bâte?”

„N-am fost nici singur și nici cu vreo trupă la Mușca!” răspunse Horea biciuindu-l pe Toma Petruța cu privirea sa înfricoșătoare.

Alți doi martori ai acuzării, Ignat Urs și Dumitru Man, de loc din Mușca, au clacat și ei în fața lui Horea care a negat toate acuzațiile ce i le-au adus. Contele nu-și pierdu însă cumpătul. Porunci să-l aducă și pe Vasile Macavei în casa căruia a dormit, la Mușca, Horea și omul cu chivără roșie. Martorul zicea da, acuzatul zicea nu și confruntarea n-a dus la nici un rezultat. Omul cu chivără roșie rămânea și pe mai departe, învăluit în aceeași taină de nepătruns. Jankovich pregăti alte întrebări. Ținea cu orice preț să dezlege limba corifeului răscoalei, să-i poată furniza împăratului amănunte la care nimeni nu se gândise, să demonstreze că Horea a fost cu adevărat primul căpitan al răscoalei și, în același timp, că românii s-au răsculat cu de la sine putere, îndemnați de asuprirea pe care n-o mai puteau răbda, fără să fie îndemnați de vreo putere străină și ostilă imperiului vienez.

„Avem informații că în timpul răscoalei ai fost la Bucium”, zise contele.

„Am fost”, recunoscu Horea și Jankovich se bucură. Prinsese un capăt al firului. Cel puțin așa credea el în clipa aceea. Horea devenise dintr-odată mai înțelegător, mai maleabil, dispus să colaboreze cu anchetatorii. Așa credeau și ceilalți membri ai comisiei aulice.

„De unde și când ai venit la Bucium?” întrebă contele, grăbit ca nu cumva acuzatul să se răzgândească și să nege afirmația dintâi.

Horea nu era însă un oarecine și vicleniei lui Jankovich îi răspundea cu aceeași monedă. Alungase compromisul și trădarea din conștiința sa. Gândurile îi erau limpezi. Ca cleștarul. Și nici teamă nu-i mai era. De fapt, teamă nu i-a fost niciodată și de nimic. Ba, nu, s-a temut întotdeauna de trădare. Și trădătorii l-au biruit.

„La Bucium am plecat de la casa mea din Râul Mare. Am fost singur acolo și anume în ziua de luni după Sf. Dumitru stil vechi”, răspunse Horea.

„Ce-ai făcut acolo?” se interesă contele.

„M-am dus să iau un privilegiu de la cei din Bucium care aparține comunei unde trăiesc eu, Râul Mare.”

„La Bucium ai fost prins și legat”, îl acuză Jankovich.

„Da, acolo am fost prins, dar n-am fost legat ci numai închis în casa lui Băieșanu Macavei”, recunoscu Horea.

„Cine și de ce te-a arestat și de către cine ai fost pus în libertate și de ce?” insistă contele să lovească fierul cât mai era cald.

Horea își umezi buzele. Îl cuprinse o sete ciudată, ca și cum s-ar fi aflat într-un cuptor, neîncălzit încă, și asista la aprinderea focului. Și

printre cei care umblau cu lemnele și cu jarul, se afla și Jankovich. Parcă visa. Îl cuprinse și un fel de somn. Nu era vorba de oboseală. Trecuse peste pragul critic. Se obișnuise cu oboseala cum se obișnuise cu foamea și cu gândul că va muri. Răspunse ca și cum ar fi vorbit în somn:

„Nu cunosc motivul pentru care am fost prins și eliberat la Bucium. Și nici nu știu cine m-a prins și nici cine m-a eliberat. Oameni răi ca și oameni de omenie se găsesc în fiecare sat. Cine-i poate deosebi și cine-i cunoaște? Ei se ivesc așa, ca din întâmplare, ca niște păsări, care de pradă, care asemenea porumbeilor."

„Ah, dacă n-ar fi insistat împăratul să-l descopăr cât mai bine pe acuzat, n-aș insista atâta. Cu dovezile pe care le am, ar fi fost demult trimis pe lumea cealaltă!" gândi contele și trimise după Giurca Petruța și Costinaș Onu, alți martori ai acuzării. Ancheta, respectiv, rezultatele anchetei trebuiau bine garnisite cu depozițiile martorilor care l-au văzut și l-au auzit pe Horea poruncindu-le răsculaților să n-aibă milă față de nobili; desigur, socotea Jankovich, împotriva dorinței împăratului și ale legilor ce domneau în imperiu. Cei doi se înfățișară smeriți în fata comisiei aulice. Horea se uită la ei ca la niște străini pe care atunci îi vedea pentru prima oară.

„Îi cunoști pe acești doi oameni?" întrebă contele. „Nu-i cunosc", răspunse Horea fără șovăire. „Cum nu-i cunoști? Doar ai poruncit oamenilor tăi să jefuiască casa lui Giurca Petruța cel tânăr ca și casele lui David Ion și Giurca Petruța cel bătrân, care te-au prins, iar casa lui Costinaș Onu ai cruțat-o pentru suma de 50 fiorini!" se răsti contele, mânios că Horea se încăpățânează să nege faptele pe care el și oamenii săi le-au săvârșit în timpul răscoalei.

„N-am jefuit casele ăstor oameni și nici n-am primit cei 50 de fiorini de care se vorbește", negă Horea.

„Ai fost prins de unul singur, sau împreună cu alții?" se interesă Jankovich.

„Singur", răspunse Horea tot mai sigur pe el, mai de neînvins.

Contele se înfurie. Era convins că martorii spuneau adevărul.

„Cum poți minți în halul ăsta când acești oameni ți-au spus în față că ai fost prins împreună cu unul cu chivără roșie militară, cu pistoale și sabie și cu încă vreo treizeci de răsculați?"

„Unde-o fi Chivără Roșie? se întrebă Horea. Unde-o fi omul în care mi-am pus multă nădejde? M-a părăsit și el. Cum a văzut că răscoala nu merge așa precum a visat el, a dispărut. M-a trădat. Poate că și el a fost o unealtă de-a împăratului sau de-a nobililor. Tot aleșii mei s-au dovedit a fi cei mai de încredere. Cloșca și Crișan. Neînduplecați și buni români. Și netemători. De-ar fi apărut moartea în fața lor, ar fi biruit-o."

„Nu știu de nici un chivără roșie militară și cu pistoale și sabie. Este

adevărat că în începerea în care am fost închis se aflau mai mulți oameni. Nu i-am cunoscut și nici nu știu dacă și ei au fost arestați sau nu. Despre răsculați habar n-am. Eu, la Bucium, am fost de unul singur."

Contele îl privi consternat.

„În omul ăsta sălășluiește dracul cel mai negru!" își spuse el.

„Cum nu știi nimic despre omul cu chivără roșie militară, cu pistoale și sabie, când Costinaș Onu ți-a spus în față că tu, Horea l-ai trimis pe el, Onu, la acesta atunci când ți-a oferit 50 de fiorini, să-l întrebe dacă-i mulțumit cu jumătate din suma cerută de 100 de fiorini?"

„Omul ăsta, Onu, nu știe ce vorbește. Eu nu știu nimic despre aceste fapte. Nici nu le-am poruncit, nici nu le-am săvârșit."

„Înainte de a ajunge la Bucium, ce-ai căutat la Roșia și ce ordine ai dat acolo?" intră contele pe un alt făgaș al interogatoriului.

„N-am fost la Roșia și nici n-am dat ordine acolo."

„Om de nimic!" șopti contele din ce în ce mai furios. Se abținea însă să deconspire starea în care se afla. Era doar șeful comisiei aulice.

„Dar acești doi oameni care stau în fața ta, au jurat că te-au văzut cu ochii lor în Roșia și-au auzit cu urechile lor ordinul ca locuitorii din Bucium să vină la Roșia, după cum s-au și petrecut lucrurile, și să prade bunurile ascunse în mine iar intrările galeriilor să le umple cu paie și pe urmă să le dea foc pentru ca nobilii ascunși în subteran să se sufoce sau să iasă afară să se predea, fiindcă el are împuternicire de la împărat să-i stârpească pe nobili?" rosti contele această acuzație.

Calm, indiferent la starea în care se afla Jankovich, Horea zise iarăși nu.

„Ce fel de ordine ai dat la Bucium?"

„Nici un fel de ordin."

„Ce-ai făcut la Bucium după ce-ai fost eliberat?"

„Oamenii m-au luat cu ei. N-am făcut nimic altceva."

„La Bucium, n-au venit husari conduși de un ofițer din Zlatna? Ce-ai vorbit cu ofițerul?"

„Ofițerul de husari a venit, ce-i drept, în sat, cu trupa sa, numai după jefuire și a cerut să vorbească cu oamenii. Poporul care era adunat acolo, în număr de vreo 800 de oameni, m-a trimis să vorbesc cu ofițerul, acesta le-a spus să se liniștească și să nu mai jefuiască fiindcă el vine cu porunci de la generalii împărătești!"

„Ce ai făcut tu și poporul în urma acestui ordin al ofițerului?"

„El a plecat acasă, iar poporul s-a împrăștiat…"

„Minciună. Acești doi oameni au spus, în fața ta, că împreună cu tot poporul, afară de cei din Bucium, ai plecat în aceeași seară la Mușca."

„Minciună, eu am plecat singur, peste Bistra, și n-am plecat, după

cum spun oamenii ăștia pe care nici nu-i cunosc și nici nu i-am văzut până azi, la Mușca, împreună cu poporul.”

„Ai avut o pușcă la tine?”

„Da, aceeași cu care am și venit la Bucium…”

„Cu ce au fost înarmați toți oamenii care, după spusele tale, au fost la Bucium în număr cam de opt sute?”

„Unii cu puști, mulți însă cu securi, furci și bâte”.

(Răscoala își umfla de la o zi la alta apele, ajungând, după numai o săptămână, asemenea unui fluviu uriaș care aduna zeci de izvoare pornite din satele comitatelor Zarandului, Hunedoarei, Clujului, Aradului, Albei de Jos, Sibiului. Nobilii erau înspăimântați, autoritățile neputincioase iar țăranii stăpâni pe situație. Prezent mereu printre răsculați, Horea se duse în ziua de luni 8 noiembrie, de la Roșia la Bucium. Prima comună căzuse în mâinile oamenilor săi, nobilii ascunzându-se împreună cu servitorii lor și cu ce-au putut aduna la repezeală, în minele din apropiere. Primul căpitan păru nemulțumit de acest lucru. Cu dușmanul trebuie să fii neîngăduitor. Ajuns la Bucium, Horea porunci oamenilor să se adune în cătunul Poieni. Să asculte și ei poruncile împăratului. Să nu mai spună nimeni că buciumenii se feresc de răscoală pentru că nu știu cine și de ce a pornit-o. Crăișorul era însoțit de vreo doisprezece oameni de încredere, înarmați cu puști. Și se mai afla cu el un om care purta chivără roșie militară și era încins cu o sabie lungă, căruia însuși Horea îi zicea căpitan. Care dintre cei doi era mai mare în grad, țăranii n-au putut deslușI.

Oamenii s-au adunat la locul numit de Horea. Curioși și dispuși în același timp să intre în vâlvătaie. Dacă le-ar fi revenit o parte de câștig. Nici ei nu știau ce poate însemna câștigul promis de Horea. „Oameni buni!” strigă, să-l audă tot poporul, căpitanul cel necunoscut. „Oameni buni!” repetă el și se făcu liniște. „Plecați la Roșia având asupra voastră paie și fân. Înfundați gurile minelor în care s-au ascuns nobilii. Pedepsiți-i pentru ca apoi să putem pleca asupra castelului din Galda.”

Judele domnesc din Bucium, George Suciu, nu era de acord ca oamenii lui să intre în vălmășagul răscoalei. Spera într-un premiu pentru loialitate față de nobili. Chemă la el mai mulți țărani, le promise câteva privilegii cu condiția să-l prindă pe Horea și pe căpitanul necunoscut pentru a-i preda autorităților. „Cu banii pe care-i primim drept recompensă, ne îmbogățim pe viață!” zise judele bucuros că oamenii îi mai dau ascultare. Și încă oameni de vază în Bucium. Aleșii lui Suciu se înfățișară la Poieni. Și începură să facă agitație împotriva lui Horea. „Arată-ne poruncile împăratului pe care te lauzi că le ai!” strigă unul, făcându-și loc să ajungă cât mai aproape de căpitani. „Ce ai de gând să faci de acum înainte?” strigă altul.

Mulțimea se retrase în așteptare, nu neapărat din lașitate ci pentru a urmări cu atenție confruntarea dintre căpitani și oamenii judelui și, preț de câteva clipe, se lăsă o tăcere adâncă, asemenea unui moment de reculegere.

Horea ieși, fără sfială, sigur pe sine, în fața oamenilor și țăndări liniștea:

„Poruncile de care v-am vorbit se află la mine și le-am primit de la însuși împăratul nostru, în aprilie, când m-am aflat față-n față cu el, în palatul său, la Viena. Vi le-aș arăta cu toată dragostea, dar ele sunt prea sfinte pentru a le scoate la iveală ori de câte ori vreun necredincios cere să le vadă. Și-apoi, să zicem că le pun în fața voastră. Care se încumetă să le tălmăcească? Voi trebuie să credeți ceea ce vă spun eu și să fiți siguri că le am și că ele glăsuiesc să-i nimicim pe nobili până la unul și-n ăst fel să ne răscumpărăm libertatea. Careva m-a întrebat unde voi porni din Bucium? Întâi și întâi, vom merge la Galda, unde, după cum bine știți, zac ai noștri, întemnițați de ăi tari și mari până mai ieri. De la Galda vom porni către Aiud, apoi la Trascău așa fel ca să stârpim nobilii din partea aceea a țării. Apoi vom hotărî din nou ce vom mai face și încotro vom merge. Că de oprit, nimeni nu ne mai poate opri.”

Buciumanii, instigați de oamenii judelui, nu se mulțumiră cu ceea ce le spuse Horea. Ba mai mult, îl acuzară că se laudă, că nu are nici un ordin împărătesc și, asemenea unei mări prinse de furtună, îi înconjurară pe Horea, pe celălalt căpitan și pe oamenii cu care veniseră. Îi duseră cu forța în comună și-i închiseră în casa iobagului Macavei Băieșan. George Suciu, sigur de izbândă, trimise un om de încredere la Zlatna după ajutor militar, ca să-l poată preda pe Horea și să primească premiul ce i se cuvine. O asemenea pradă nu-i la îndemână oricui, se bucură judele, așteptând soldații. „Ce facem?” îl întrebă Horea pe căpitanul cu chivără roșie militară și sabie lungă. Acesta ridică din umeri. Dezarmați cum erau, nu se puteau împotrivi. Frunțile oamenilor de încredere ai lui Horea erau încrețite. Știau că, de ajung în mâna soldaților, îi așteaptă condamnarea la moarte. Și care om vrea să moară cu zile? George Suciu puse oameni de pază la ușă, la ferestre, așa încât, orice încercare de a scăpa era zadarnică.

„Să dăm foc casei și, până când or stinge ei pojarnița, noi om căuta să fugim”, propuse unul dintre răsculați. Căpitanii nu acceptară această soluție. Așteptau cu toții o minune. O minune care să-i salveze. Care să le îngăduie răzbunarea. „Buciumani nemernici!” scrâșni Horea. „Noi am greșit. Trebuia să-l prindem pe jude, să-l judecăm și să-i punem o cruce la cap!” zise căpitanul cu chivără roșie militară. Horea dădu, aprobator, din cap. Îl cunoștea prea puțin pe George Suciu și poate de aceea avusese încredere în el. Altfel, adunarea din Bucium ar fi început-o cu judecarea răului și nimicirea

lui. Dar n-a fost să se întâmple așa. „Unde-i căpitanul nostru din Bucium, Ionuț Dandea?" întrebă, așa deodată, Horea. Nimeni nu-i răspunse. Toți l-au văzut stând în rândurile din față în timpul adunării, apoi a dispărut odată cu ceilalți neîncrezători.

El însă, căpitanul din Bucium, văzând pericolul în care se afla Horea, împreună cu tatăl și cu cei doi frați ai săi plecară în cătunele de jos ale Buciumului, la Muntari, Sat și Cerbu, să adune oameni și să-i scape pe cei doi căpitani înainte de venirea cătanelor. Astfel că marți dimineața, a doua zi după cele întâmplate, încă înainte de răsăritul soarelui, buciumanii credincioși lui Horea năvăliră asupra casei în care acesta era închis și-l liberară împreună cu toți ai săi. Horea porunci să-i prindă și să-i lege pe țăranii care s-au încumetat să pună mâna pe el. Căpitanul cu chivără roșie militară întări porunca lui Horea, cerând oamenilor să prade casele trădătorilor. Ceea ce se și întâmplă, Ionuț Dandea dovedindu-se a fi un aspru judecător și tot atât de înverșunat împlinitor al ordinelor primite de la Crăișor.

Când soldații plecați din Zlatna ajunseră la Bucium, mulțimea țăranilor era de vreo opt sute de oameni. Horea discută cu ofițerul povățuindu-l să-și vază de treburile lui, că țăranii nu-s porniți contra împăratului, ba dimpotrivă, au ordin să facă ceea ce fac. Soldații, temându-se de mulțime, plecară la Zlatna iar Horea cu oamenii săi porniră la Mușca.)

Interogatoriul lui Horea a continuat în ziua de întâi februarie. Contele încercă să-l câștige pe acuzat cu întrebări banale. Horea nu s-a lăsat prins în astfel de mreje.

„Tu, române, știi să scrii și să citești?"

„Față de ăștia, adevărul trebuie ascuns", gândi Horea și răspunse că nu știe nici să scrie și nici să citească. Contele îl amenință, făcându-i semn cu degetul. Nu-l credea. „Un țăran român care îndrăznește să se înfățișeze împăratului, nu-i un iobag oarecare. Cine oare l-o fi instruit? De fapt, la Viena sunt destui amatori de revoluții și Horea a zăbovit multe luni pe lângă palatul lui Iosif, așteptându-l să se reîntoarcă din Italia. N-a stat el degeaba. Nici atunci și nici altădată. Destui avocați se ofereau, pe preț de nimic, să instruiască oameni de jos, porniți împotriva regulilor din împărăție. Cum astfel se poate explica faptul că un țăran român, în timpul revoluției, l-a acuzat pe împărat de trădare pentru că nu le-a dat arme și-a amenințat în gura mare că, dacă-i va trăda încă o dată, își vor căuta un alt împărat? Ca și cum împărații se găsesc de vânzare la piață", medită îndelung contele. Apoi întrebă:

„În timpul răscoalei, ai scris și ai primit scrisori? Cine ți le-a scris și cui i-ai răspuns?"

Imitându-l pe acuzatorul său, Horea rămase câteva clipe pe gânduri. Răspunsul îl avea pregătit. Dar voia să-i creeze contelui

emoții. Emoții și bucurii care să nu se împlinească.

„Eu nici n-am trimis scrisori și nici n-am primit scrisori!”

Jankovich avea însă dovezi pe care Horea nu le putea contesta cu argumente.

„N-ai scris tu oare judelui nobililor din Zam să lase oamenii să meargă în Ungaria pentru a cumpăra bucate?” îl întrebă, ironic, contele.

Horea replică:

„Scrisoarea despre care se vorbește n-am scris-o singur, întreg satul Râu Mare a cerut și a lăsat să se scrie această scrisoare pe care a compus-o nobilul Alexandru Chendi din Câmpeni.”

„Oare locotenentul Petru Lupu din Abrud nu ți-a trimis o scrisoare? Și nu tu i-ai răspuns la ea?”

„Nici locotenentul nu mi-a scris mie, nici eu lui”, zise Horea manevrând cu curaj același nu hotărât care, spera el mereu, îl va salva sau îl va duce în fața împăratului.

„Cui i-ai mai scris?”

„Nimănui, din moment ce nu știu face acest lucru.”

„Nici judelui nobililor Gheorghe Bisztray junior din Câmpeni?”

„Nici. Întregul sat Râu Mare i-a scris.”

„Cine a scris această scrisoare?”

„Același Alexandru Chendi.”

„Ce conținea scrisoarea aceea?”

„Cei din satul Tomnatic de pe Criș au scris celor din Râu Mare, în numele localității Tomnatic și-al altor localități de pe Criș că nobilii sunt foarte întărâtați asupra lor și că sunt tare urmăriți de către aceștia, drept pentru care cer ajutor și la această veste, satul Râu Mare a scris judelui nobililor Bisztray ca el să caute mijloace și să scrie la Zlatna pentru ca nobilii să se abțină de la asuprirea crudă a poporului.”

„Începe să fie confuz, gândi mulțumit contele. Caută alibiuri și nu le găsește. Sunt mai mult ca sigur că nu vom scoate mare lucru de la el deși acesta deține secretul răscoalei”, continuă Jankovich să mediteze înainte de întrebarea următoare:

„Când a fost Alexandru Chendi la tine?”

„Nu-mi amintesc ziua, dar era pe vremea când răscoala se afla în focul ei cel mai mare.”

„Cât a stat la tine?”

„O săptămână.”

„A mai fost Alexandru Chendi si altădată la tine?”

„Nu.”

(Nobilul Alexandru Chendi se afla în derivă. La începutul răscoalei fusese de partea iobagilor, răspunzând chemării lui Horea în ospeția căruia s-a aflat o săptămână, vreme în care a scris mai multe scrisori

și, se presupune, i-a sfătuit pe căpitani ce și cum să facă. Apoi, când autoritățile l-au convocat la interogatoriu, s-a lepădat de ei, acuzându-i. Deși le-ar fi putut fi de folos, ca un martor de elită ce era. Titlul de noblețe l-a împiedicat s-o facă. Și teama de moarte. Anchetatorii nu prea țineau seama, în astfel de împrejurări, de starea socială a inculpaților. Iar el, nobilul din Câmpeni, în vinele căruia curgea același sânge ca și-n vinele lui Horea, s-a hotărât să șadă în banca trădării. Grija lui a fost să scape de acuzarea ce i s-ar fi putut aduce, de bănuiala că ar fi fost implicat în evenimentele petrecute și ca atare trecut pe lista inculpaților. Dar cine renunță de bunăvoie la viață pentru a salva viața altuia? Încercările sale, voalate ce-i drept, de a acoperi unele fapte ale căpitanilor au eșuat. Autoritățile cunoșteau mult mai multe lucruri din viața lui decât și-a închipuit. Primul interogatoriu i l-a luat locotenent-colonelul Kray.

„I-ai văzut pe Crișan și pe Cloșca la Horea acasă?" l-a întrebat, cu voce aspră, militarul.

„Nu i-am văzut!" i-a răspuns, cu voce tremurândă, trădând frica, Alexandru Chendi.

„Am documente și, dacă nu ne spuneți adevărul, vă paște o mare primejdie", l-a amenințat Kray.

Nobilul se cutremură. Încercă să-și amintească numărul și numele nobililor români din Transilvania. Erau puțini, foarte puțini. Și nimeni nu și-ar fi pus viața la bătaie în favoarea sa. Fiecare își apăra titlul și bunăstarea.

„I-am văzut", mărturisi Chendi și simți în inimă vârful unui pumnal.

„De ce ați acceptat să mergeți la Horea acasă?" continuă Kray să-l țină în frâu.

„De frică. M-a amenințat. Și oricând putea să mă omoare. Dacă nu el, vreun scelerat dintre cei pe care-i comanda. Că era aspru la mânie și nu suferea să fie umilit. Știți doar ce-a făcut cu nobilii pe care i-a întâlnit în drumul său!"

Kray îl privi cu milă. Ca pe un cerșetor. Numai că, în loc de un bănuț, i-a azvârlit o altă amenințare:

„Scrisoarea pe care v-a trimis-o Horea ca să mergeți la el, nu conține nici măcar o aluzie cum că v-ar face nu știu ce mare rău dacă-l refuzați. V-a chemat pur și simplu cum chemi un prieten, și v-ați dus!"

Kray nu-l mai întrebă decât lucruri nesemnificative la care nobilul răspunse cu mâna pe inimă. Dar, pentru a ieși de tot și definitiv la suprafață, își propuse ca în fața comisiei aulice să-i dea lui Horea câteva lovituri de grație și astfel să fie considerat de contele Jankovich un colaborator de mare valoare. Așa și-a pus și el semnătura pe sentința de condamnare la moarte a lui Horea. Fără depozițiile sale, probele împotriva Crăișorului nu erau nici pe departe zdrobitoare.

Astfel, atunci când, în fața comisiei aulice i se citesc depozițiile date mai înainte, el nu numai că le confirmă, dar mai adaugă și alte amănunte. Susține că, în săptămână care-a petrecut-o la Horea, acesta, împreună cu Cloșca, n-au stat în nici o noapte în sat, plecând cine știe unde. Apoi, îi dă lui Horea lovitura de grație. Nobilul Chendi mărturisește:

„Horea se afla acasă când un om de-al lui de încredere i-a adus vestea din Abrud că prietenul său, preotul din Arada, a fost arestat de autorități. Auzind această întâmplare, Horea s-a înfuriat și a poruncit ca imediat să fie jefuit Câmpeniul. Și poporul l-a ascultat." Nobilul și-a făcut și de astădată datoria. Titlul și averea sa au fost salvate.)

În fața lui Horea, la porunca lui Jankovich, apăru nobilul Alexandru Chendi. Nu era nici mândru, dar nici nu i se citea în ochi teama care-l cuprinsese altădată. Trădase. Restitui teama și primi încrederea autorităților.

„Îl cunoști pe acest om?" îl întrebă contele pe Chendi.

„Îl cunosc", răspunse acesta degajat.

„Tu îl cunoști pe acest nobil Alexandru Chendi?" i se adresă Jankovich lui Horea.

„Da, îl cunosc și după nume și personal."

Chendi ocolea anume privirea lui Horea, care-l căuta. Nu pentru a-i face semn să tacă, să nu-l acuze ci numai așa, ca să știe ce culoare au ochii unui trădător care i-a fost și prieten, pe care l-a ajutat în destule rânduri.

„Adevărat că ai spus în prezența acestui nobil că-ți pare rău că răscoala a început într-un anotimp așa de nefavorabil?"

„Nu, răspunse Horea. Nobilul minte."

„Recunoști că tu și căpeteniile tale v-ați lăudat în prezența acestui nobil că ați supus Principatul Transilvaniei de la Beiuș până la Turda în așa fel încât dacă tu, Horea, ai porunci, nu numai românii ci și iobagii unguri s-ar răscula pe loc împotriva nobililor și funcționarilor?"

„Eu n-am rostit asemenea vorbe și nici din gura altora nu le-am auzit", răspunse Horea. Nobilului Chendi i s-a părut că niciodată, de când îl cunoaște, nu l-a văzut așa măreț, așa de puternic, deși era legat în lanțuri, deși soarta îi era pecetluită. Și nobilul român se rușină. Simți în ceafă o durere mare. Ceru un pahar cu apă. Dorința i-a fost împlinită imediat. Era doar nobil și unul din cei mai importanți și credincioși martori. Și un astfel de om trebuie tratat cum se cuvine. Jankovich îl compătimea, își dădea seama ce greu îi vine nobilului să acuze. „Sau poate că o face din plăcere, nu neapărat din necesitate – gândi el. Altul ar risca. De dragul de a fi cunoscut în tot imperiul. Cine-a auzit de Chendi la Viena? Nici măcar cel ce mătură strada din fața palatului imperial. Împăratul, nici din greșeală." Se uită la Horea

apoi la Chendi si încercă să-i compare. Nu găsi nici un punct care să îi apropie. „Doar faptul, cu totul și cu totul întâmplător – zâmbi contele – că vorbesc aceeași limbă. Dar asta nu spune nimic și nici nu înseamnă mare lucru. Am mai văzut eu frate omorându-și fratele, bucurându-se că a izbutit să săvârșească o asemenea nelegiuire. Oare să știe nobilul Chendi că, deja, Horea este condamnat la moarte? Cine să-i fi spus? Lucrul ăsta îl știu doar eu și împăratul. Să aibe el o presimțire atât de ascuțită? Posibil. Multe lucruri imposibile sunt totuși posibile. Prea îl acuză de moarte."

Contele reveni cu picioarele pe pământ. Obișnuia să se odihnească, să-și odihnească mintea, meditând în timpul interogatoriului. Din tinerețe. Exerciții spirituale. Jocuri de-a logica. Ecuații pentru alte întrebări în vederea descoperirii altor necunoscute de care avea trebuință. Tuși sec și i se adresă lui Horea:

„Cine a poruncit nobilului să scrie, tu, sau întregul sat?"

Chendi își aminti o rugăciune din copilărie pe care o rostea în gând. Era sigur că va scăpa cu față curată. Se temea însă de blestemul lui Horea. Blestem care putea însemna și ultima dorință a celui din fața sa. Horea răspunse:

„N-am știință decât de cele două scrisori adresate judelui nobiliar. Despre a treia sau chiar despre a patra, scrisă pentru locotenentul Petru Lupu nu știu nimic. Cât privește cele două scrisori pe care le cunosc, n-au fost atât de amenințătoare precum le descrie nobilul. Și nu eu, ci întregul sat Râu Mare a poruncit să fie scrise cele două scrisori."

Chendi vru să intervină, dar se abținu. Fața i se congestionă. Să vadă și contele cât poate fi el de indignat când un iobag îl face mincinos. Jankovich nu-l băgă însă în seamă. Mimica nobilului nu-l interesa. Eventual mimica acuzatului. Să știe măcar când spune sau când nu spune adevărul. „Măcar l-ai cunoscut pe locotenentul Petru Lupu?"

„Nu."

„Nu ți-a promis locotenentul că-ți va face servicii bune la comisia din Sebeș?"

„Nu."

(Michael Brukenthal ținea neapărat să se remarce, să fie considerat un fel de coautor la prinderea căpitanilor răscoalei, dintre care Horea îl interesa cel mai mult. Era convins, ca de altfel, și unchiul său, Samuel Brukenthal, guvernatorul Transilvaniei, că după prinderea lui Horea răscoala se va destrăma, principatul recâștigându-și astfel liniștea mult dorită. S-au propus, în acest scop, o mulțime de planuri, care mai de care mai îndrăznețe, galbenii oferiți drept recompensă, stârnind multe ambiții printre militari. Cu aprobarea tacită a lui Michael Brukenthal, din încredințarea căpitanului Richard,

locotenentul Hoffman din regimentul I românesc de graniță, scrise din Abrud, sub semnătura locotenentului român Petru Lupu, lui Horea, să vină la Câmpeni să poarte tratative pentru pace. Inteligent și abil în astfel de treburi, Horea intui scopul acestei invitații și ocoli momeala. Scrisoarea mirosea a trădare. Sfătuindu-se și cu Cloșca, hotărî să respingă oferta de pace a necunoscutului locotenent român. Aflat în munți, nobilul Alexandru Chendi a fost solicitat și acceptă să scrie răspunsul cuvenit, conceput de Horea.

„Să-l scriem în limba maghiară", propuse Cloșca.

„Ăștia ne-ar crede besmetici. Omul ne scrie românește și noi îi răspundem ungurește?" râse Horea acceptând ideea tovarășului său. Chendi n-a avut nici o obiecțiune. El nu se considera implicat în răscoală decât cu sufletul. Era român, dar era și nobil. Părerea lui Horea era ca scrisoarea să fie scurtă și să respingă în mod indirect propunerea ofițerului care se oferea ba să-l sprijine pe lângă comisia din Sebeș, ba să-l însoțească personal la Viena cu condiția, firească pentru locotenent, ca Horea să se prezinte la Câmpeni, la masa împăcării. Magistral concepută, scrisoarea suna astfel: „Onorate Domn, Domnule locotenent! Bunul nostru Domn! Scrisoarea Domniei tale cu data de astăzi, scrisă românește, am primit-o cu mare respect și cu multă bucurie. La care vă scriem acestea: că Dumnezeu preasfântul să se îndure de poporul său și să dăruiască în țara noastră pace, pe care domnii foarte ușor ar putea-o face, dacă ar vrea, fiindcă noi nimic nu poftim ce e cu neputință, ci numai două lucruri: întâi să fie lăsați slobozi prinșii noștri, a doua să ni se dea milostiva rezoluție dobândită de la Înalta Curte cu multele noastre rugări, potrivit poruncii împăratului. În ce privește însă ca noi să ne întâlnim la Câmpeni și să vorbim de pace, bine ar fi, dar nu mai putem umbla atâta în sus și în jos, fiindcă oamenilor le e frig și flămânzesc. Mai departe, juzii cei vechi sunt acolo cu domnii și cu miliția, să fie trimiși aici în domeniu să dea socoteală, fiindcă mult au tras și stors, anume mai întâi judele Macavei Bota, Ion Oneț, Ion Cocoș a Teții, Petelic Bodea, Gheorghe Boba care n-a dat socoteală de 5.000, Achim Coteț și Șimoca Cotoșel. Cu aceasta rămânem al Domniei tale supuse slugi, iobagii fiscali din Râul Mare și Nicola Ursu." Complotul eșuase.)

Contele continuă interogatoriul. Horea și Chendi stăteau față-n față. Vândutul si vânzătorul. Iobagul și nobilul.

„Ce fel de document tipărit era acela, la începutul căruia era imprimat vulturul împărătesc cu două capete?"

Chendi era mai atent decât Jankovich.

„A fost privilegiul Majestății Sale pentru zidirea unei biserici grecești care mi-a fost dat în biserica din Viena, când am fost ultima dată acolo și pe care l-am adus aici."

„Întrebare banală, răspuns banal, document fără importanță", gândi

nobilul, întrebându-se cum ar fi anchetat el cazul lui Horea. Fugi înfricoșat de acest nemernic gând. „Poate că m-aș fi spânzurat înainte de a începe interogatoriul. Sau poate că l-aș fi condus mai bine decât contele. Nu de altceva, dar îl cunosc mai bine, chiar foarte bine pe acest dezlănțuitor de răscoală. De unde oare i-a venit în minte ideea de-a instiga iobagii împotriva nobililor? Că, să fiu sincer, el n-o ducea tocmai rău. Ce-i drept, n-avea casă, n-avea masă, dar nu se putea plânge de lipsuri. Și drumurile la Viena îl întinereau. Și-apoi, nu cred eu că Horea și-a pus de atâtea ori viața-n joc numai de dragul iobagilor năpăstuiți. Cine știe ce prieteni și-o fi găsit el la Viena cărora le promitea să-i revadă. Ce-l va întreba, oare, acuma?”

Ghicindu-i, parcă, gândul, Jankovich, aproape plictisit, privindu-l pe Horea a lehamite, supărat că nu poate scoate nimic de la el, puse o nouă întrebare:

„N-a venit George Crișan la tine cu câteva din căpeteniile sale în câmpia satului Râu Mare, numit Albac, și nu te-au rugat pe tine să le stai întrajutor fiindcă au fost strâmtorați mult de către soldații imperiali, iar tu, împreună cu mai mulți dintre oamenii tăi, ați răspuns că nu dați ajutor în afara stăpânirii nimănui, dar în cazul în care cruzimea soldaților ar pătrunde până la voi, atunci v-ați apăra?”

Chendi mustăcea. Horea n-avea nevoie de un anume timp de gândire. Ca și cum întrebările i-ar fi fost date mai dinainte anume ca să pregătească răspunsurile cât mai bine.

„Nu, nimeni n-a venit pentru ajutor la mine. Dar au venit trei străini din regiunea Crișurilor care au cerut copii după rezoluțiile împărătești.”

„Cu mintea lui ascuțită, dacă ar fi avut arme destule și oameni pricepuți în a le mânui, Horea ajungea rege al Transilvaniei”, gândi Chendi. Jankovich fu și el pe aproape cu presupunerile. De aceea se bucura că avea dezlegarea împăratului pentru lichidarea lui Horea.

„Într-o seară, când erai bine dispus, poate după câteva pahărele de băutură, l-ai chemat pe nobilul Alexandru Chendi din casa preotului Sîntion din Albac, în fața porții și ți-a spus că el, Chendi, va obține grațierea dacă vei liniști oamenii și îi vei opri de la jefuire și omoruri viitoare, la care tu imediat ai răspuns:

— Nu-mi trebuie grația împărătească; voi liniști oamenii dacă vor fi eliberați cei arestați la Galda de Jos și Zlatna, dacă se va aduce o ușurare contribuțiilor, taxelor și altor dări, fiindcă Maiestatea Sa a ordonat de cap numai un fiorin și 20 de creițari, fără să știe de celelalte taxe?”

Nobilul îngălbeni. Horea va nega și-l va pune într-o situație penibilă. Și-l va mai blestema o dată pentru trădare. Liniștit, acuzatul răspunse:

„Nu știu nimic despre aceste cuvinte. Nobilul le-o fi visat.”

Chendi se aștepta ca Jankovich să-l oblige să intervină. Contele însă continuă interogatoriul ca și cum el nu s-ar fi aflat de față.

„Te-au înarmat sau nu mulți oameni cu arme frumoase în casa lui Nicola Petru din Albac?"

„Au venit mulți oameni la mine pentru a auzi ce stă scris în documente și aceștia au adus acolo și puști."

„Erau sau nu agățate în camera ta mai mult de 30 dintre cele mai frumoase puști care-au fost încărcate în prezența nobilului, împărțindu-se și pulbere, și plumb?"

Chendi confirmă, Horea tăcu. Contele continuă:

„Cu această ocazie ai poruncit nobilului Alexandru Chendi să citească în fața poporului adunat, documentele. Dacă după citire și explicare, cei mai buni gospodari fruntași au dat din cap și au arătat că în aceste documente nu stă scris ceea ce credeau ei și au plecat imediat, iar tu ai rămas numai cu oamenii de nimic?"

Chendi o luă înaintea lui Horea, se grăbi să scape de tortura interogatoriului și confirmă cele declarate. Horea răspunse:

„Am poruncit nobilului să citească documentele, iar apoi toți oamenii au plecat deoarece n-aveau de ce să mai rămână acolo."

„Dacă n-am fi fost noi, martorii, credincioșii de bază ai împăratului, nu-l puteau acuza de nimic", gândi Chendi și-n sinea lui se bucură că va scăpa de Horea. „Cum de m-am lăsat eu ademenit și înfricoșat de un iobag?" se întrebă el și-l privi pe acuzat, pe ascuns, cu destulă ură ca și cum Horea i-ar fi pricinuit un mare rău, cel mai mare rău al vieții lui.

„A venit la tine George Crișan și alții și ți-au spus:

— Iată, Horea, fiindcă ne-ai condus la această fărădelege, dă-ne acum scrisorile împărătești în baza cărora ai început, pentru ca să ne putem apăra față de soldații împărătești. Iar tu le-ai răspuns: — Aceste documente nu vă folosesc la nimic, fiindcă au fost date numai pentru domeniul Zlatnei?"

„Dacă s-ar fi întâmplat acest lucru, Crișan și oamenii săi i-ar fi omorât pe loc", gândi nobilul. Contele aștepta curios răspunsul acuzatului:

„Eu am vorbit cu niște oameni pe care însă nu i-am cunoscut. Aceștia au întrebat de documente, dar cu alte vorbe decât cele pomenite de conte, la care eu le-am răspuns că nu le pot da documentele vieneze deoarece au fost date numai pentru domeniul Zlatnei."

„N-alegi nimic din răspunsurile ăstuia care vorbește ca un mort înviat numai pentru cât ține acest interogatoriu și nu-l interesează ce va urma după ce el se va reîntoarce în mormânt", gândi nobilul, uimit de perspicacitatea lui Horea, de curajul său de a-l înfrunta pe conte și prin conte pe însuși împăratul pe care, după cum se lăuda mereu, îl

socotea prietenul său.

„Ai dispus ca nobilul Chendi să-ți scrie două scrisori?”

„Eu nu, poate sătenii.”

Nobilul oftă.

„Ai avut obiceiul ca scriptele tale, adică, mai bine zis, rezoluțiile de la Viena, să le păstrezi la Nicola Cârstea din Arada, o parte a Albacului?”

„Da, fiindcă acesta a fost de cinci sau șase ori la Sibiu cu ele, după dreptate. Și n-a găsit-o.”

„Adevărat că tu și căpitanul tău, atunci când ați primit vestea că în Ponor și Remetea au fost omorâți soldați, ai răspuns cu bucurie:

— Așa e bine, vrem să pornim lupta și contra lor?”

„Despre toate acestea eu nu știu nimic!” răspunse Horea calm, ca și cum astfel s-ar fi și petrecut lucrurile.

Contele înteți tirul. Voia să-i demonstreze și nobilului român care era de față că hotărârea împăratului de a-l alege dintre cei mulți să ancheteze corifeii răscoalei a fost mai mult decât inspirată. Să i se ducă vestea în toată Transilvania! Că-i înțelept și viclean, și drept, că urmărește numai și numai stabilirea adevărului.

„Oare ce vrea Jankovich? Să stabilească adevărul, sau pur și simplu să realizeze un proces verbal de anchetă pe care să-l anexeze sentinței de condamnare la moarte a lui Horea? Căci Horea n-are scăpare”, gândi nobilul Chendi.

„Este adevărat că, împreună cu partizanii tăi principali: Mariță Avrami, Todor Berindei și Ion Culdă, atunci când ți-a parvenit știrea că nobilii au pătruns în Sohodol și l-au arestat pe preotul din Arada, care-ți era prieten, ai îndemnat poporul să jefuiască Abrudul? Cunoști ceva despre această jefuire? Tu ai fost conducătorul rebelilor? I-ai dat, cu această ocazie, băiatului sau soției lui Alexandru Chendi un fiorin?”

Nobilul stătea ca paralizat în fața lui Horea. Toți mușchii îi erau crispați. Gura îi era uscată. Încercă să scape din această stare lingându-și buzele, înghițind în sec. Nu izbuti.

Horea răspunse cântărindu-și parcă fiecare vorbă într-o balanță anume făcută pentru el, sigilată în numele adevărului său:

„Da, eu am fost la Câmpeni, dar numai cu intenția de a spune vicejudelui nobililor ca să numească alți juzi în locul celor fugiți; dar n-am fost în vremea când s-a petrecut jaful. Și mai știu că i-am dat băiatului lui Chendi un fiorin pe care-l datoram tatălui său ca onorariu pentru scris.”

„Deci nobilului i-au fost plătite scrisorile, gândi contele. Nu le-a scris de dragul aceluiași sânge care curgea în vinele amândurora. Și nici pentru ca răsculații să nu-l jefuiască.”

„Ce părere ai, nobile Chendi, de răspunsul pe care l-ai auzit?” întrebă Jankovich.

Martorul răspunse, ca și cum cineva i-ar fi dictat cuvânt cu cuvânt:

„Când ai venit la mine din Câmpeni, casele juzilor domnești și casa lui Frăticu, alias Cristea Petru din Râul Mare, cel care a tras de două ori asupra ta fără ca pușca să ia foc, erau întregi. Când te-ai reîntors la Câmpeni, era jefuită și dărâmată iar în timpul jefuirii, drept recunoștință pentru că v-am scris, ai pus o sentinelă la poarta casei mele, să mă păzească", încercă nobilul să-i amintească lui Horea faptele pe care el le nega nu cu înverșunare ci într-un mod foarte firesc.

„Ce ai de răspuns la toate acestea?" îl întrebă contele pe Horea.

„Toate acestea le aud acum pentru prima dată. Nu știu nimic despre ele"

„Ăsta mă crede copil, așa mă înfruntă. Și face pe curajosul! Nici vorba nu-i tremură, nici ochii nu-i închide când mă minte-n față, nici obrazul nu i se înroșește de rușine. Oare așa să fie toți scelerații care au luat parte la răscoală?" Contele era indignat. Horea îl nesocotea. Cum îl nesocotea și pe Chendi. Cum l-ar fi nesocotit pe însuși împăratul, dacă acesta ar fi fost de față. „De ce insistă să-l vadă pe Iosif? Sigur deține secrete pe care mai bine le ia cu el în mormânt decât să ni le dezvăluie. Pentru el, noi nu suntem decât niște venetici, niște inși trimiși să-l ancheteze, față de care n-are nici o îndatorire. Nu vrea să recunoască faptul exact că noi reprezentăm și voia împăratului și legea imperiului!" Jankovich vorbea cu el însuși. Cât n-ar fi dat să aibă aproape de el un bun prieten cu care să se consulte, căruia să-i spună ce gândește despre acest interogatoriu. Cu ceilalți membri ai comisiei aulice nu poate discuta decât oficial, păstrând și distanța și înălțimea care-l despărțea de ei.

Până la ultimul interogatoriu, Horea a mai apărut în fața contelui de trei ori, respingând toate acuzațiile care i s-au adus, negând că ar cunoaște pe vreunul din martorii acuzării, sau chiar dacă recunoștea pe careva, nega mărturiile depuse împotriva sa. Ultima ședință a avut loc la 24 februarie. Contele era indignat. Dacă i s-ar fi admis de către împărat să folosească tortura, n-ar mai fi stat o clipă pe gânduri. Și i-ar fi sfârtecat acuzatului și nervii și inima. L-ar fi făcut să simtă gustul puterii, gustul adevărului puterii. Așa însă, contele se vedea obligat să suporte cu stoicism sfidarea la care-l supunea Horea, impertinența acuzatului. „Oare toți românii sunt așa?" se întrebă Jankovich și râse. Martorii dovediseră că Horea este, totuși, o excepție. Mulți care bravaseră în timpul răscoalei, se comportaseră apoi ca niște mieluși. Spuseră tot ceea ce li s-a cerut. Fără pic de remușcare. În fapt însă, inconștienți. Pentru că n-o făceau anume pentru binele împăratului și nici pentru a ajuta comisia aulică la stabilirea adevărului, ci doar pentru a-și apăra propria lor piele. Mulți au trădat și au murit. Oare dacă cei care-au pățit astfel ar fi știut că n-au scăpare, ar mai fi trădat?

Contelui îi părea rău că n-a experimentat acest lucru pe unul din mulții săi acuzați. Să-i spună adică în față, că va muri și-apoi să-l ancheteze, cerându-i să spună adevărul. Cum reacționează un om în fața unei astfel de situații? Implorând milă? Cerșind zile și viață? Cerându-și iertare? Spunând că tot ceea ce a făcut s-a întâmplat datorită amenințărilor cu moartea la care-a fost supus de căpitanii răscoalei?

„Am cam îmbătrânit degeaba!" recunoscu Jankovich. Ceru să-l aducă din nou pe Horea. Pentru un ultim interogatoriu.

„Te-am chemat acum pentru ultima dată aici. Pricepi oare că este momentul suprem pentru a te răzgândi cu privire la ceea ce vorbești? După ce vei reflecta, să mărturisești în mod sincer care a fost participarea ta la neliniștea ce-a fost în țară și la violențele comise?"

„Ei speră că mă voi lăsa păcălit acum, în ultimul moment. Cred ei că adevărul meu poate fi dat în schimbul unor promisiuni mincinoase. Moartea-i lângă mine. Ne-am făcut prieteni de când am fost adus la Alba Iulia. Așa că nu-mi mai pasă. Totul s-a sfârșit. Răspunsul meu este unul singur; și de fiecare dată același: N-am fost, nu știu, nu cunosc!"

Contele îl asculta cu atenție convins fiind că Horea își va schimba radical atitudinea.

„Eu am vorbit până acum ca și cum aș fi vorbit înaintea lui Dumnezeu și n-am avut nici o participare la răscoală."

Contele îl înjură în gând. Apoi continuă:

„Ai abuzat în mod culpabil, în modul cel mai grav de grația preaînaltă prin îndărătnicia nerușinată arătată până acum, grație pe care ar fi trebuit să o recunoști prin aceea că, după ce ai fost arestat, n-ai fost predat jurisdicției ordinare pentru a fi judecat, ci, în baza ordinului preaînalt, unei comisiuni aulice trimise în mod special, pentru ca cu atât mai puțin să stai pe gânduri să arăți adevărata tendință, realizarea și, în sfârșit, ținta răscoalei pornite în țară. Ce spui despre toate acestea?"

„Eu sunt nevinovat. Eu nu știu nimic despre toate acestea."

„Continuă să tăgăduiască!" se enervă contele.

„Trebuie să înțelegi că nu este necesară mărturisirea crimei de către făptuitor pentru ca acesta să fie pedepsit, fiindcă altfel n-ar putea fi abătut nici un acuzat de la o negare perseverentă. S-a dispus ca martorii să confirme declarațiile împotriva ta, în fața ta și unii dintre ei au fost jurați chiar în prezența ta. După declarațiile acestora, acuzatul va fi judecat în conformitate cu legislația penală preaînaltă și după aceea pedepsit după gravitatea crimei lui ca un tulburător al liniștei publice, afară numai dacă nu vei aduce contra martorilor amintiți obiecțiuni legitime. Este aproape imposibil să nu fii convins despre aceasta. Ce poți răspunde în legătură cu cele auzite?"

Horea răspunse ca unul ce nu se afla pe marginea mormântului asemenea lui:

„Eu n-am cunoscut decât abia unul sau câțiva martori. Ca atare nu știu să aduc contra lor obiecțiuni. Destul că nu știu nimic despre cele întâmplate și că sunt nevinovat."

„După ce au fost dovedite prin atât de multe declarații, sub jurământ, crimele de care ai fost acuzat și care ți s-au pus în sarcină, să spui dacă poți spune ceva pentru a te apăra."

Horea ridică din umeri și zise:

„Ce să spun pentru a mă apăra când nu mă știu vinovat cu nimic? Nobilii și ceilalți locuitori din Bucium au fost porniți contra mea de câțiva ani."

„Persiști asupra declarației acesteia sau crezi că trebuie schimbat ceva?"

„Deoarece nu știu decât ceea ce am declarat până acuma, nu pot deci decât să mențin depoziția."

Contele îl privi cu milă. Pentru prima dată de când îl cunoscuse îl compătimea. Horea surprinse privirea nobilului și-i răspunse cu aceeași monedă. „De fapt, gândi Jankovich, acest om, cât este el de nemernic și de scelerat, trebuie invidiat! Locul său nu-i printre muritorii de rând!"

Contele nu bănuia atunci că Horea, încă din ziua morții, va intra pe poarta nemuritorilor neamului său. Cu voce stinsă, porunci să-l ducă pe acuzat, sub pază strașnică, în celulă. Și să fie păzit ca o comoară imperială. „Împăratul va fi mulțumit!" încercă Jankovich să se autolinistească.

XIV

Samuel Brukenthal, guvernatorul Transilvaniei, făcea noi și noi planuri pentru stingerea răscoalei. „Să-i ascultăm pe sceleraţi, să notăm cauzele care i-au îndemnat să se răscoale, să le promitem marea și sarea și-apoi, după ce-i vom prinde pe căpitanii lor, vom vedea noi ce-i de făcut”, gândea ziua și noaptea baronul. Înțelepciunea sa, lăudată de supușii apropiați, nu izvodea însă nici o soluție care să poată fi pusă imediat și cu succes în aplicare. Aștepta scrisorile împăratului, mustrările acestuia, nu cu teamă, ci cu oarecare neliniște pentru că, orgolios cum era, nu-i făcea plăcere să i se impute nici măcar această răscoală. Cu atât mai mult cu cât îl asigurase pe Iosif că-n Marele Principat domnește liniștea, că oamenii trăiesc în pace și fericire, că nobil și iobag lucrează întru strălucirea imperiului cu aceeași tragere de inimă, ba chiar cu multă pasiune.

Frământat de aceste gânduri, îi scrise comisarului său, Michael Brukenthal, la Sebeș, să caute, în înțelegere cu generalul Pfefferkorn și cu episcopul Nichitici, un om de încredere, de naționalitate română, care, însoțit sau nu de soldați, să plece în Țara Zarandului, să afle ce vor, de fapt și nu de drept, răsculații. Generalul se gândi la un ofițer. Comisarul n-a fost de acord. „Țăranii ăștia nebuni nu trebuie înfricoșați că se tulbură și mai tare”, argumentă el. Episcopul propuse un preot care, zicea el, cu ajutorul cuvântului sfânt, să-i înduplece pe rebeli să depună armele și să se liniștească. Michael Brukenthal se opri însă asupra lui Ioan Piuariu-Molnar, oculist la Sibiu, român născut în Sadu. „Ăsta-i și de-al nostru, că noi îl saturăm și cu pâine și cu hrană sufletească și-i și de-al lor, că-i român. Numai că, *de-al nostru și de-al lor*, puse într-o balanță, primul este mai greu, că-i din aur, cel de-al doilea fiind de sânge, râse comisarul. Și-l vom trimite în Zarand, cetele din Munții Apuseni aflându-se în stare de armistițiu!”

Oculistul se supuse acestei porunci fără s-o comenteze. Nu-i plăceau vărsările de sânge. Și-n mod sincer, voia să oprească răscoala, să-i vadă pe țărani din nou pe la casele lor împlinind poruncile stăpânilor și-ale împăratului. Căci ce alte treburi avea un iobag? Și, ca să le inspire țăranilor mai multă încredere, ca să se facă crezut pe cuvânt, ca intențiile sale să nu fie bănuite de trădare, luă cu el o cruce, așa cum făcuse și Crișan când se prezentase în fața țăranilor, la Mesteacăn.

Când Piuariu-Molnar ajunse la Brad, în ziua de 16 noiembrie, Crișan cu ai săi se aflau la Valea Bradului. Oculistul îi ceru căpitanului să se întâlnească la Brad, Crișan refuză propunerea, demult nu mai avea încredere în nici un om de-al stăpânirii și-i propuse ca vorbirea să aibă loc pe un deal din apropierea satului unde el va fi prezent cu o parte din trupa sa. Piuariu-Molnar acceptă. Trebuia să-și îndeplinească

misiunea și nu se eschiva de la nici un fel de compromis. De fapt, nici nu consideră oferta lui Crișan drept compromis.

Plecă la Valea Bradului și, când văzu adunarea țăranilor în frunte cu Crișan, ridică crucea. Răsculații îl priveau cum se apropie nu numai cu neîncredere ci și cu o neprefăcută nepăsare. „Ce bine ne poate face nouă unul care în fiecare dimineață își pleacă de zece ori sau de și mai multe ori capul ca să-i salute pe mai marii Sibiului?" „Poate avea înțelegere, dar îi lipsește puterea."

„Eu simt că vrea cu tot dinadinsul să ne amăgească."

Ajunse în apropierea oastei lui Crișan și-l cuprinse mirarea văzând că nici o pușcă nu-i îndreptată către el, că nici o lancie nu-l amenință. „Oamenii buni se simt de la distanță!" zâmbi, mulțumit, oculistul. Apoi se așeză la sfat cu Crișan și cu alți câțiva căpitani ai săi mai apropiați. Discutară despre cauzele răscoalei, notă tot ce îi spuneau căpitanii, nu comentă cererile lor în nici un fel, era doar neutru, venise să propună pace și să cunoască condițiile în care tulburările pot înceta. Nu promise nimic. Îi lipsea puterea. Întrebările pe care le punea iobagilor aveau în ele și un iz de curiozitate. Oculistul voia să afle, pentru el, cât mai multe amănunte, cât mai multe adevăruri. Avea acum prilejul să le cunoască din cea mai autorizată sursă. De la răsculați.

„Când și cum a început această răscoală?" întrebă el prefăcându-se în totalitate neștiutor.

Răspunse unul din căpitanii lui Crișan:

„Răscoala asta a început așa: eu, Giurgiu Marcu din Crișcior, m-am dus în ăst an, în luna iulie, la Zlatna, și-am tras la crâșma lui Varadi și cârciumarul de acolo, pe numele său Petru, m-a întrebat dacă am fost la Alba Iulia, iar dacă n-am fost, să mergem și noi crișciorenii să ne înscriem ca militari, fiindcă aceia care nu se înscriu vor rămâne iobagi, iar cei ce se înscriu vor servi împăratului ca soldați. După trei săptămâni, m-am dus eu, Giurgiu Marcu, la Alba Iulia, în numele tuturor locuitorilor din comună, pe care-i aveam însemnați și i-am înscris. Când m-am întors acasă, am aflat pe servitorul meu legat în lanțuri și doi boi ai mei legați la doamna mea Szebeni din Crișcior. Asta pentru că am fost la Alba Iulia. Așa s-au înscris toți din ținutul ăsta cum s-a înscris întreaga țară."

„De unde știți voi că țara întreagă s-a înscris?" întrebă oculistul nemulțumit că nu i s-a răspuns la întrebare, că cel dintâi căpitan, Crișan adică, stă în expectativă, lăsându-i pe ceilalți să vorbească. Doar nu Giurgiu Marcu din Crișcior a pornit răscoala, ci George Giurgiu, zis Crișan, din Vaca.

Țăranul răspunse:

„Horea, căpitanul nostru pe care-l cunosc foarte bine după nume, are o scrisoare de la împăratul și, în puterea acestei scrisori, oamenii

nu mai au să facă servicii domnilor ci numai împăratului, fiindcă Horea a fost în persoană la Maiestatea Sa și împăratul a trimis poruncă și guvernului ca noi să nu facem servicii domnilor în măsura de până acum, dar pentru că domnii nu voiesc să asculte de porunca aceasta, așa a poruncit împăratul, ca noi, la fel ca întreaga țară, să fim înscriși militari.”

Ioan Piuariu-Molnar, din ce în ce mai curios, mai interesat, convins fiind că le va aduce mari servicii celor ce l-au trimis în mijlocul răsculaților, care răsculați nu erau nici sceleraţi, nici lupi și nici fiare, ci oameni în toată firea, cu care te puteai înțelege în bună regulă, puse o nouă întrebare: „Cum ați făcut adunarea și cum s-au început aceste tulburări?”

Căpitanii se uitară la Crișan căruia nu-i păsa de întrebările oculistului. Aștepta momentul când acesta se va interesa de condițiile armistițiului. Răspunse căpitanul:

„Horea ne-a trimis vorbă să ne adunăm în hotarul Mesteacănului și afară de asta ne-a și scris că dânsul are poruncă de la împăratul ca să ne adune pe toți fiindcă are niște patente pe care voiește să ni le comunice și așa ne-a întrebat dacă noi voim să ținem de domni sau de împăratul. Aceia care voiesc să țină cu împăratul să meargă cu dânsul la Alba Iulia, ca acolo să asculte poruncile ce trebuie să facă mai departe și așa am jurat cu toții la biserica din Mesteacăn și aveam acum să vedem dacă mai servim domnilor sau căpătăm arme, sau dacă comandantul de la Alba Iulia are alte porunci. Așa am plecat în ziua de întâi noiembrie la opt ore dimineața către Curechiu, dar Horea n-a fost aici de față, numai George Crișan pe care-l trimisese Horea”.

„Generalul o fi fost de bună credință, dar, după cum se vede, nici el n-a avut destulă putere și a trebuit să-i înșele pe acești țărani care, firesc, s-au răzbunat. Sigur că le-a ajuns cuțitul la os. Și-așa rabdă de cine știe câte veacuri”, zise, în sinea lui, oculistul, apoi întrebă din nou:

„Ce arme ați avut voi la început?”

„Când am plecat să mergem la Alba Iulia, nu aveam în mâini decât bâtele noastre, iar unii dintre noi nu aveau nici măcar bâte”. Piuariu-Molnar zâmbi, compătimindu-i pe bieții oameni, nu se arătă însă milos și puse altă întrebare:

„Care este cauza revoluțiunii voastre, purtarea voastră atât de culpabilă înaintea lui Dumnezeu și a oamenilor?” Îi fu teamă de această întrebare. Strânse crucea în mâini.

„Domnule Piuariu-Molnar, ce cauți dumneata printre noi fără o pușcă, fără măcar un vârf de coasă, doar te lauzi că ești român, că iubești poporul și mai ales că întotdeauna ți-a fost milă de cei asupriți?” îndrăzni un căpitan să-l întrebe pe oculist, tocmai când acesta se ruga Dumnezeului său strângând puternic, în palmele

amândouă, crucea despre care credea că-l apără de cel rău. „Sau ai venit să ne tulburi planurile? Sau să ne predai nobililor ca pe niște vite? Nu ți-a fost mai dragă liniștea pe care-ai avut-o în bârlogul domniei tale, la Sibiu? Câți galbeni ai primit pentru curajul de-a da ochii cu noi?” Piuariu-Molnar ridică crucea. În semn de răspuns. Crucea lui răspundea tuturor întrebărilor. Și trebuia să-i liniștească pe toți cei care ar fi îndrăznit să-i facă vreun rău.

„Liniștiți-vă!” zise Crișan cu autoritatea-i recunoscută și temută. „Nu-i nici de-al nostru, dar nici de-al lor, nu-i. S-a rătăcit pe drumurile Transilvaniei și-a nimerit la noi în Zarand. Se află, cum s-ar spune, în ospeția noastră. Să-l cinstim ca atare. Și la vremea cuvenită să-l slobozim teafăr și nevătămat. Să ne poată vorbi de bine.” Și către oculist:

„Domnia ta ești ca apa sfințită. Nu faci nici bine, dar nici rău nu ești în stare să faci.” Apoi către căpitani:

„Răspundeți-i la întrebare. Să nu plece de la noi neștiutor. Și de la el să afle și cei tari când, cum și pentru ce am pornit vâlvătaia. Să afle și să ia aminte. Să învețe să socotească cum se desparte binele de rău.”

„Poate ne mai întrebi o dată ce-ai vrut să afli, că ne-am luat cu vorba și-am uitat păsul Măriei Tale”, zise un căpitan.

Oculistul repetă întrebarea. Unul din căpitani vorbi: „Înainte de toate ne rugăm în genunchi și cu lacrimi în ochi de prea grațiosul nostru împărat ca să ne ierte, pentru că nouă ne pare rău de ce-am făcut. Noi suntem oameni săraci și chinuiți de domni. Apoi, cu deosebire ne rugăm de împărat să binevoiască prea grațios a ne elibera de jugul iobăgiei și să ne primească în serviciul împărătesc, așa după cum ne-am înscris la Alba Iulia, deoarece de vom ajunge să fim iarăși supuși domnilor, dânșii se vor purta cu noi, în viitor, și mai rău și țara iarăși se va răscula!”

După ce-l auzi vorbind pe Crișan, după ce auzi și răspunsul căpitanului care, în vorbe puține și cu destulă stângăcie, îi relată despre cauzele răscoalei, Piuariu-Molnar prinse curaj, și atacă:

„Dacă eu vă declar că Maiestatea Sa împăratul nu voiește să fiți soldați și, mai cu seamă acum, după ce-ați comis atâtea excese, ce veți zice”?

Căpitanii se uitară, din nou, la Crișan. Între ei, înainte de venirea solului, discutaseră și această problemă. Noaptea, la căpătâiul câte unui foc de tabără, vorbeau de toate. Și-un alt căpitan răspunse:

„Dacă împăratul nu voiește să fim militari, noi ne supunem voinței și poruncilor Maiestății Sale. Dar să nu mai fim iobagi. Să ne dea funcționari germani.”

„Ciudat răspuns, gândi oculistul. Oamenii ăștia sunt plini de înțelepciune. Doamne, cum am uitat și eu de bătrânii din satul meu, de vorbele și îndrumările lor! M-am prea îndepărtat de ei. Și de cine

m-am apropiat? De neasemuit este harul unui popor. Harul poporului meu!”

Îi veni nu numai să plângă, dar să și plece imediat de unde a venit. Deși nu era trădător, în clipele acelea se socotea ca făcând parte din cei ce-și vând națiа, aruncând-o cu bună știință în brațele dușmanului. Își reveni însă imediat. Misiunea sa nu putea fi compromisă de sentimentalism. De un soi de sentimentalism, dacă nu vulgar, atunci, cu siguranță, atavic. Și nici el, nici răsculații, nici oamenii puterii nu puteau beneficia de pe urma lui. Se reculese și întrebă:

„De ce voiți voi, așa deodată și acuma să scăpați da domnii voștri, care, după cum se știe, v-au făcut atâta bine, v-au apărat și când ați fost la necaz și-n lipsuri, v-au ajutat în tot modul?”

Crișan surâse amenințător. Dincolo de zâmbetul său se putea citi ura care-i stăpânea sufletul, ura împotriva domnilor, a nobililor, ura împotriva puterii care cu nedreptate conducea țara, care-i asuprea ca pe niște vite bune numai și numai de muncă.

„Ce-ai zice, Măria Ta, în cazul când vreun nobil te-ar înjuga, poruncindu-ți să-i ari holdele?”

„Așa ceva nu se mai întâmplă de multă vreme în țara noastră. Și nici nu știu și nu cred să se fi întâmplat vreodată”, răspunse oculistul.

„Ba s-a întâmplat și încă se mai întâmplă. De multe ori n-avem loc unde să ne îngropăm morții!”

Crișan îi făcu semn unui căpitan să răspundă la întrebarea celui venit la ei cu gânduri pacifiste:

„Din cauză că domnii au reținut toate ordinele ce le-a dat Maiestatea Sa împăratul pentru ușurarea sărăcimii și dânșii, în contră, ne-au încărcat cu servicii tot mai grele. Unii luau de la noi grâu și alte bucate, și pe lângă acestea, dijme de la toți, așa încât am ajuns ca noi numai apa să n-o plătim și cu toți, mărturisim sub jurământ că, la Paști și la Crăciun, trebuia fiecare să le dăm un colac, un ulcior, o lumânare și o găină și, dacă vreun iobag avea, să fie cu iertare, doi porci, atunci domnul îi lua unul și, dacă nu avea porci, atunci, de frică, trebuia să cumpere unul cu bani și să-l dea domnului său. Pe lângă acestea, fiecare iobag, ori avea vaci ori nu, mai trebuia să dea domnului său, în fiecare an, câte două cofe de unt iar după ce ne-am plâns la guvern în privința asta în urmă cu cinci ani, am primit răspuns ca să dăm numai câte o cofă de unt. Mai departe trebuia să facem în fiecare săptămână câte patru zile de lucru, deși unii nu aveau în stăpânire decât a patra parte dintr-un jugăr de pământ. Mai mult, unii domni ne sileau să le aducem lemne chiar și în sfânta noastră zi de Crăciun, zicând: Ce ne pasă nouă de sărbătorile voastre! Iar dacă se întâmpla să moară un iobag care avea o casă bună, atunci pe văduvă o scoteau afară din casă dacă nu avea nici un fecior și o trimiteau în temniță ca să descopere exact toată averea ce i-a rămas de la bărbatul

său, apoi îi luau totul și-o trimiteau cu copiii să-și capete pâinea de toate zilele cum va putea și unde va putea. Chiar și în cazul în care rămâneau feciori minori care nu erau în stare să facă servicii domnești, domnii luau și de la copiii aceștia mici pământurile și averea rămasă de la părintele lor și după ce creșteau mari îi sileau din nou să le facă servicii, dar fără să le mai dea ceva din averea părinților lor. De asemenea trebuiau și femeile noastre să le facă diferite servicii, să toarcă, să țese pânză de in, iar dacă o femeie nu știa să toarcă și să țese bine, trebuia să plătească cu bani alta în locul ei. Și acestea sunt împrejurările care ne silesc să rugăm pe împărat ca să ne mântuie odată de un astfel de jug. În fine, cerem să se desființeze arenzile din ținutul acesta și să rămână fiscului, deoarece armenii care au luat cârciumăritul în arendă voiesc să tragă, tot prin noi, cel mai mare folos din acesta și noi nu mai putem suporta o astfel de stare. De asemenea, ne rugăm să fie lăsați în libertate toți acei care au fost prinși în timpul acestei mișcări."

Oculistului nu-l prea conveni acest răspuns. Întrebă dacă mai are cineva ceva de spus. Și vorbi un alt căpitan:

„Ar fi bine ca pe viitor, atât soldații din armata imperială cât și particularii care vor călători prin Zarand să aibă cu ei un pașaport românesc investit cu sigiliul împăratului."

Ioan Piuariu-Molnar ascultă uimit această propunere. „Ăștia vor ca în Zarand limba oficială să fie cea românească. Nemaipomenit. De unde atâta îndrăzneală? Puterea nu va fi de acord cu asemenea treabă. Vor râde de vorbele țăranului. Deși – gândi el – cererea nu-i nedreaptă. Oare nu ungurii și sașii au învățat românește? Unde-n lume s-a mai pomenit ca stăpânul să învețe limba slujitorului său? Numai dacă stăpânul n-a ajuns slujitor iar slujitorul stăpân. Cum s-au petrecut lucrurile în Transilvania."

„Aveți curajul să semnați aceste plângeri?" întrebă oculistul, revenind iarăși la starea lui socială, la misiunea ce i-a fost încredințată. Crișan le făcu semn că-i de acord să le semneze. Semnară cei cinci căpitani și cei șapte preoți care erau de față. Și-n schimbul unui armistițiu de două săptămâni, oculistul Ioan Piuariu-Molnar, cu de la sine putere, le promise că va înainta plângerile lor împăratului, desigur, prin guvernul de la Sibiu și el în persoană le va aduce răspunsurile.

„Cât privește rezultatul – zise trimisul guvernului – acestea vor fi, cu siguranță, în favoarea iobagilor!"

Încrezător în spusele lui Ioan Piuariu-Molnar, în influența sa asupra guvernului, acum când cunoștea atât de bine cauzele răscoalei, Crișan împrăștie trupa țăranilor din Zarand, îndemnând oamenii să meargă pe la casele lor și să rămână liniștiți, dar la cea dintâi poruncă să fie gata cu toții să se adune, să-și facă iarăși dreptate. Oculistul înaintă

raportul său, prin episcopul Nichitici, guvernului, care-l trimise împăratului. Nimeni însă nu luă nici o măsură. Dovadă că răscoala n-a încetat definitiv atunci, în ziua semnării plângerilor de către căpitanii răsculaților în prezența lui Crișan. Trădarea și puterea aveau și atunci sute și mii de fețe.

XV

Socotindu-l pe împărat scutul lor pe care nici vorba, nici glontele nu-l puteau străpunge, crezând în puterile lui miraculoase, nădăjduind că i-a despărțit pentru totdeauna de nobili, țăranii răsculați mergeau înainte cu ochii închiși, lăsându-se conduși de întâmplare, făcându-și dreptate încrezători în izbândă. Faptul că armata imperială nu-i oprea din acțiunile lor le întărea și mai mult convingerea că Iosif se afla de partea lor, îngăduindu-le, cu bună știință, să nimicească puterea domnilor care, de altminteri, i se împotriveau, voindu-se singuri și nestânjeniți stăpânitori de oameni, de pământuri și de legi. De aceea poate n-au încercat să afle ce se petrece dincolo de taberele lor, în cancelariile guvernului de la Sibiu, în palatul imperial, în cazărmile soldaților. Neglijaseră în totalitate acest lucru. Ceea ce îi interesa în mod deosebit era să ajungă odată la limanul pe care-l visaseră, pe care-l bănuiau dar pe care nimeni nu știa să-l descrie.

Horea, Cloșca și Crișan s-au aflat prea puțină vreme împreună și de prea puține ori pentru a stabili o anume tactică, pentru a hotărî cum să acționeze în continuare, cunoscând unde se aflau la un moment dat. Ba mai mult, cete de răsculați, conduse de căpitani investiți ad-hoc de ei înșiși cu acest titlu, acționau după intuiție în multe comitate vecine Zarandului și Hunedoarei, principalii căpitani neștiind care era, de fapt, stadiul răscoalei la un moment dat.

Cuceriseră nesperat de ușor Zarandul, apoi Abrudul și Câmpeniul, Valea Mureșului se afla și ea în flăcări, văpaia ajunsese și-n comitatele Clujului și Aradului și se părea că până în Crăciun, nobilii vor capitula, cerând îndurare.

Poate doar Horea să-și fi dat seama de adevărata stare de lucruri. Poate doar el se temea că, la o adică, împăratul va renunța la scrupule și va ordona soldaților imperiali să intre în luptă și să tragă fără milă. Dar cui să mărturisească el aceste gânduri? Cui să-i împărtășească această teamă când și el se amăgea, crezând în izbândă? Și dacă i-ar fi spus cuiva aceste lucruri, oare, acela l-ar fi crezut? Și dacă l-ar fi crezut, cum ar fi reacționat? Poate făcându-l trădător. Sau poate sfătuindu-l să facă ce-o face și să se înfățișeze împăratului. Sau poate i-ar fi cerut porunca scrisă a acestuia cum că ei, iobagii, aveau îngăduința Maiestății Sale să-și facă singuri dreptate. Și de unde să scoată el această scrisoare? Nici crucea aceea aurită cu care se înfățișase Crișan la Mesteacăn, înaintea moților crișeni, n-o mai avea. Era mâhnit și pentru că oamenii săi întrecuseră măsura, omorând și jefuind și pe cine nu s-ar fi cuvenit. Crișan într-o parte a Principatului, Cloșca în altă parte, fiul său cine știe pe unde; când și cum să adune el un sfat al căpitanilor de seamă ai răscoalei? S-a gândit de multe ori la acest lucru. I l-a împărtășit și lui Cloșca, dar acesta, mai tânăr, mai

nervos, om de acțiune, convins că vor stârpi vița nobililor, îl liniști, nesocotindu-i îngrijorarea.

„După ce vom lua castelul de la Galda și-i vom elibera pe ai noștri, vom porni care către Cluj, care către Sibiu, care către Alba-Iulia și întreaga țară se va afla în stăpânirea noastră.”

„Câți nobili au mai rămas în viață, în Transilvania?” Cloșca ridică din umeri. Nu știa nici câți erau înainte de răscoală, nici câți au pierit, nici câți au scăpat cu fuga și, ceea ce era foarte important, nu știa ce poate însemna o insurecție a nobililor. Și el și Horea și Crișan neglijaseră, de la bun început, potențialul militar al nobililor. Și acest potențial era destul de mare.

„Dacă intră în horă și cătanele împărătești?”

„Le-a pus împăratul botnițe, râse Cloșca. Și-apoi, la o adică, toți grănicerii de prin partea locului sunt români, îi luăm de partea noastră și ne vom lupta atunci ca de la împărat la împărat”, continuă el. Horea nu-l contrazise. Dar nici nu-i dădu dreptate.

„Ce-o fi o fi, nu mai putem da înapoi”, zise Horea și-l îndemnă pe Cloșca să pornească neîntârziat asupra Galdei, să-l ia cu el și pe Horea cel tânăr, să prefacă în scrum castelul baronului Kemény și să-i elibereze pe iobagii întemnițați. Și-apoi, om vedea.

XVI

În vreme ce comisarul guvernului Michael Brukenthal căuta un român pe care să-l trimită să trateze cu răsculații în Zarand, baronul Preiss continua să se afle într-o situație ingrată. Viena nu-i trimisese nici un ordin încă, și el stătea într-o penibilă expectativă care putea să-l coste foarte mult. Gândurile sale erau tulburi. Încercase să aleagă dintr-o mulțime de soluții pe cea mai bună, dar, cum era soldat care lucra pe bază de ordine, nu reuși să se oprească la nici una. Intuiția nu-l ajutase în nici un fel. Deși se străduise câteva zile și câteva nopți de-a rândul să presupună cum va reacționa împăratul când va auzi de ceea ce se întâmplă în Transilvania, nu izbuti decât să creeze o și mai puternică confuzie în jurul său, subalternii clevetind pe seama temerilor sale. Discută cu vicecolonelul Schultz din regimentul secuiesc de husari și ajunse la concluzia că trebuie să intervină într-un fel pentru a-i stânjeni pe țărani astfel ca aria răscoalei să nu se întindă prea mult.

„Cum vom putea reuși acest lucru?” întrebă Schultz.

„Să tratăm cu ei, să le promitem drepturile pe care le cer, să-i potolim, să destrămăm cetele, să-i compromitem pe corifei”, răspunse generalul.

Schultz acceptă să facă pe negociatorul. Tocmai aflase că două cete ale țăranilor conduse de Cloșca și, respectiv, de fiul lui Horea, porniseră pe drumuri diferite către Galda, urmând să se întâlnească la Cricău, să-și unească forțele și să atace împreună castelul baronului Simion Kemény din Galda de Jos și să-i elibereze pe cei arestați de atâta vreme între care se afla bunul prieten al lui Horea, judele din Râul Mare, Dumitru Todea, arestat și condamnat la moarte pentru cele întâmplate la Câmpeni în 1782.

Vicecolonelul, precaut, îl trimise pe locotenentul Probst înaintea răsculaților, ca să-i pregătească o întrevedere cu căpitanul lor. Locotenentul îl întâlni pe Cloșca la Pârâul Turcului și acesta acceptă să discute cu Schultz, deși ocupase deja Cricăul, deși până la cucerirea castelului din Galda nu mai avea de făcut decât un pas, deși i se spusese că baronul a fugit iar castelul este ca și al lor. Intuiția lui Cloșca dădu greș. Nefiind militar, acceptă cu prea mare ușurință intervenția armatei numai și numai pentru a nu-l supăra cumva pe împăratul care – zicea el și era convins de acest lucru – se afla cu trup și suflet de partea lor. Grăbit, urmărind o avansare, Probst raportează vicecolonelului următoarele:

„În data de opt noiembrie, pe la miezul nopții, însoțit de 24 de husari, am sosit în comuna Râmeți. Aici n-am întâlnit nici un vicejude, și nici un alt funcționar, așa că nimeni nu m-a putut ajuta. Comuna Râmeți este așa de împrăștiată, încât numai ici și colo se vede câte o

casă așezată pe câte un deal: drumurile sunt printre stânci și prăpăstii așa că pe timp de noapte nu poate călători nimeni pe aici și, mai cu seamă, călare. A doua zi am plecat spre Ofenbaia, dar încă pe drum am auzit că violențele țăranilor tulburați din ținutul acesta se terminaseră pe aici și că dânșii s-au întors către comuna Mogoș, care este tot Râmeți. În același timp i-am văzut pe locuitorii din comunele Ponor și Râmeți mergând la o adunare unde erau chemați de o circulară. Am plecat și eu după dânșii, tot în partea aceea în care mergeau țăranii, până când s-a lăsat noaptea. În ziua următoare, către seară, observai că o mare mulțime de oameni se adună în valea numită la Pârâul Turcului. Mă apropiai de dânșii și cerui să vorbesc cu căpitanul lor. După un mic discurs ce-l ținui în limba lor, ieșiră numaidecât din mulțime doi oameni și mă întrebară ce voiesc și dacă sunt din partea Maiestății Sale împăratul sau din partea domnilor. Le-am răspuns că eu sunt trimis aicea pentru siguranța lor, dar dânșii mi-au spus că siguranța lor stă în aceea ca să le dau pușți și săbii și să fie liberi de domnii lor. După ce văzură că eu sunt român și crezând că sunt de religiunea lor, mă rugară să înaintez autorităților următoarele trei puncte: se roagă să fie liberi de iobăgie; să fie militarizați; să fie lăsați iarăși în libertate câțiva oameni care se află condamnați și închiși la Galda. Țăranii aceștia nemulțumiți sunt din următoarele comune, anume din întreg domeniul Zlatnei, din Lupșa, din Câmpeni, Ponor, Râmeți, Ofenbaia, Muncel, Sălciua, toți formează o trupă numeroasă de 1.400 de oameni și-n fiecare moment sosesc la dânșii tot mai mulți țărani. Ei sunt comandați de doi căpitani. Unul se numește Ion Cloșca din Cărpiniș, iar altul Gavrilă Bîrlă din Râmeți. Trupa aceasta a trecut astăzi dincoace de munți peste hotarele lor, astăzi se împărțesc subcăpitanii și apoi se vor uni cu o trupă mai mare pe care o comandează un căpitan cu numele Horea și vor ataca Ighiul. Ei lasă neatins tot ce este împărătesc… Dânșii îmi tot spuneau că au porunci de la Maiestatea Sa împăratul pentru lucrurile acestea și eu cerui într-un mod foarte fin să văd și eu o poruncă și atunci ei îmi arătară (anume căpitanul) o bucată de hârtie pe care se afla scris în limba română o copie de pe o rezoluție și care nu poate nicidecum să le dea vreun motiv pentru revoluțiunea aceasta. Eu aș fi înaintat onorabilei Diviziuni încă de ieri raportul acesta, dar nu cunoșteam drumurile și nu am fost până astăzi în stare să ieșim dintre stâncile care ne uimeau și unde nu puteam căpăta vreo provizie, nici noi, nici caii noștri. Și, fiindcă țăranii de aici au venit cu toți încoace și pe acasă au rămas numai femeile și copiii, așa am fost silit și eu să mă retrag de aici. Căpitanul Ion Cloșca este înarmat cu o pușcă și cu o teacă goală de sabie, iar celălalt căpitan cu pușți și cu pistoale. Mulțimea se adresează către dânșii cu titlul de căpitan și ieri le-au prestat jurământul de credință. Mijloace de subzistență n-au deloc, din

care cauză taie imediat vitele ce le apucă la mână. Iar poporul celălalt este înarmat cu puști, parte cu lănci, parte cu topoare și cu furci. Munițiune au puțină sau aproape deloc și intențiunea lor este să extermineze pe toți nobilii care nu sunt militari."

După ce studie raportul lui Probst, vicecolonelul Schultz, însoțit de o trupă de soldați, porni pe urmele răsculaților, pentru a se întâlni cu căpitanii lor. „Cu orice preț trebuie să-i liniștesc, își zise el. Și sunt sigur că-mi vor da ascultare. Sunt doar reprezentantul împăratului. Acum și aici!"

Apropiindu-se de Cricău, Schultz auzi clopotele bătând în dungă. Alarmă. Dar nu pentru ca militarii să intervină. Ci pentru ca răsculații să pornească la atac. Mulțumiți că și Cricăul căzuse, țăranii s-au retras în munți, vicecolonelul găsind satul devastat. În fața castelului contesei Székely, un om se străduia să intre călare în curte. Schultz îl opri.

„Cine ești?" Omul nu răspunse.

„De unde vii?" Tăcere.

„Ce cauți aici?" Omul scoase niște sunete de neînțeles.

„Îi gângav, domnule vicecolonel!" zise un soldat.

„Ba-i suspect", zise Schultz și porunci să-l aresteze și să-l ducă legat până la Galda. Vicecolonelul cercetă lucrarea țăranilor răsculați asupra Cricăului, îl lăsă pe locotenentul Probst să vegheze, iar el porni către Galda. Arestatul se dovedi a fi preotul Popa Petru din Lupșa. Probst ajunse și el la Galda și-i luă apărarea preotului, spunându-i vicecolonelului că este omul său de încredere cu ajutorul căruia spera să-i potolească pe răsculați.

A doua zi, Schultz porni către tabăra răsculaților. Aceștia plecaseră deja spre Aiud. În urma sutelor de țărani, doi oameni se târau aproape. Nu puteau ține pasul cu ceilalți. Vicecolonelul îi somă să se oprească. Probst le spuse că trebuie să-i anunțe pe căpitanii lor despre venirea reprezentantului împăratului. Țăranii începură să strige. Trupa se opri, apoi se întoarse din drum. Cloșca, însoțit de șase oameni, se apropie de Schultz.

„Din partea cui vine domnia ta?" întrebă Cloșca.

„Din partea Maiestății Sale împăratul", se grăbi vicecolonelul să răspundă. Probst traduse.

„Fiți bine venit atunci!" zise Cloșca.

„Mulțumim, am venit doar ca niște buni amici", răspunse Probst.

„Cine-i căpitanul cel mare?" întrebă Schultz.

„Peste trupa asta, căpitanul cel mare este Ion Horea, fiul lui Ursu Horea. Eu sunt căpitanul al doilea", zise Cloșca, punându-l în dificultate pe vicecolonel care ceru să vină de față și căpitanul cel mare împreună cu preotul.

„Măria ta râde de noi, doar preotul se află în mâinile voastre", zise

Cloșca.

„Nu-i la noi”, minți vicecolonelul.

Veni și numitul Ion Horea. Schultz ceru ca trupa țăranilor să se oprească la o distanță de 500 de pași. Apoi discută numai cu căpitanii care se plânseră de nedreptățile ce li se fac iobagilor. Schultz întrebă:

„Ce v-a îndemnat să adunați atâta popor?”

„Afacerea noastră privește țara întreagă”, răspunse numitul Ion Horea.

„De șapte ani și mai bine ne-am plâns la autorități pentru anumite drepturi ce le-am avut în munții din domeniul de sus al Zlatnei, drepturi care mai înainte erau lăsate în libera lor folosință, însă n-am putut obține nici o ușurare – adăugă Cloșca, apoi continuă: Pentru folosirea acestor drepturi noi am plătit înainte numai câteva sute de fiorini, dar acum întreaga sumă face numai pe un singur an 1.400 fiorini și în suma asta nu se cuprinde ce mai iau pe deasupra funcționarii și care face a treia parte din toată suma. Împrejurările astea ne-au silit să înaintăm Maiestății Sale o umilă plângere prin Ursu Horea, care a călătorit în persoană la Viena. La această petițiune noi am primit în luna aprilie o rezoluțiune pe care v-o înmânăm în copie, în limba română și, după cum se poate vedea, prin această rezoluțiune ni s-a promis că plângerile noastre vor fi cercetate și satisfăcute și noi stăm și acum pe rezoluțiunea aceasta. Guvernul, ce e drept, a ordonat o investigațiune, dar comisiunea a luat lucrul prea ușor și numai pe deasupra; afară de aceasta, în tot timpul se află arestați dintre ai noștri câte o sută de oameni și mai bine și câțiva dintre ei au și murit din cauza bătăilor, numai ca lucrul acesta să ajungă odată la un capăt. Chiar și acum se află închiși cinci inși la Zlatna și doi în Galda tot pentru afacerea aceasta și numele lor este Dumitru Todea și Cianu Pascu.”

Schultz îl asculta cu mare atenție. Și puse o a doua întrebare:

„Pentru ce turburați voi liniștea publică și pentru ce comiteți omorurile acestea, fiindcă, oricum, nu-i asta calea pe care puteți să vă câștigați drepturile?”

Cloșca era pregătit:

„Uciderile s-au întâmplat fără de știrea și fără voia noastră, deoarece se unesc cu noi și oameni care nu țin de noi, iar peste tot, cauzele nemulțumirii sunt, mai cu seamă, tratările cele rele ale domnilor și ale funcționarilor, aceștia ne înjură și, dacă ne ducem cu plângeri, ne scot afară și ne tratează cu dispreț, pe când ar trebui să știe că noi suntem supușii Maiestății Sale și plătim contribuție. Macavei Bota și Vasile Ioja sunt în continuare juzi fără să se fi făcut vreo alegere nouă; unul e în Vidra și celălalt în Râu Mare și amândoi juzii aceștia s-au înavuțit prin asuprirea noastră, a țăranilor, așa de mult încât la începutul tulburărilor amândoi au încărcat banii pe doi

cai și au fugit cu ei în munții cei mai înalți; mai adăugăm faptul că Macavei Bota și mulți alții îndrăznesc să-l înjure pe Maiestatea Sa în modul cel mai infam și odios."

Schultz îi credea numai în parte pe căpitanii răsculaților. Auzise și el despre abuzurile unor juzi, despre modul în care nobilii îi asupresc pe țărani. Totuși, i se păru că răsculații exagerează. Nu-i venea să creadă că lucrurile s-au petrecut așa cum au fost relatate. „De fapt, scopul meu nu este să-i cred sau să nu-i cred pe acești oameni care, în general vorbind, mi se par cuminți și credincioși împăratului. Eu n-am venit aici să cântăresc faptele nobililor și plângerile iobagilor, ci să-i determin pe răsculați să se liniștească, să se împrăștie fiecare de unde a venit, să le spun că împăratul va avea grijă de ei într-un timp cât mai scurt. Dacă izbutesc să-i risipesc, măcar pentru o săptămână, frigul și foamea și lipsa de arme îi va împiedica iarăși ca să pornească jafurile și omorurile. Că de crimă nu poate fi vorba. Răsculații, în general, n-au fost socotiți nici o dată criminali. Nici Spartacus n-a fost un criminal. Răscoala cere jertfe. Și cei ce se răscoală caută să-și facă singuri dreptate folosind orice fel de mijloace. Și cine să încumetă să pornească o răscoală, știind că-l poate aștepta moartea în orice moment, dacă nu cel care nu mai poate îndura? Dar aceste lucruri nu sunt de competența mea. Împăratul a fost în Transilvania, a văzut și a auzit ceea ce-l interesa, a și promis, urmează ca lucrarea lui să prindă rădăcini. Știu, nobilii îi sunt împotrivă. Fiecare nobil se consideră un mic împărat pe moșia lui, treabă care nu-i bună și nici folositoare imperiului. Dar vina o poartă cei care-au îngăduit veacuri la rând ca treburile să se deruleze astfel. Până la Iosif, fiecare împărat voia să se laude cu nobilii săi. Și uite unde-a dus această mărinimie. Căci, cine alții sunt mai pricepuți în minciuni și lingușeli decât nobilii? Dar răscoala trebuie potolită, focul trebuie stins.

Pentru liniștea imperiului și slava împăratului."

Căpitanii așteptau ca vicecolonelul să le pună alte întrebări. Aveau ocazia să se destăinuie fără ca omul împăratului să se arate grăbit, sau să-i îmbrâncească, să-i dea afară, să le spună că nu sunt decât niște ticăloși care nu-și iubesc stăpânii, care nutresc gânduri negre față de liniștea împărăției, față de însuși împăratul care nu le dorește decât numai și numai binele.

„Eu nu cred că uciderile s-au întâmplat fără știrea voastră și fără voia voastră, doar voi sunteți căpitanii oamenilor!" zise Schultz.

„Ori pe unde trecem cu trupa noastră, în fiecare zi ni se alătură alți iobagi, partea cea mai mare fiind înfuriați asupra domnilor lor și aceștia, conduși de un sentiment de răzbunare asupra domnilor, comit ilegalitățile acestea, ilegalități care sunt trecute apoi pe socoteala noastră și, de altminteri, noi nici nu suntem în stare să ținem în ordine o mulțime așa de mare de oameni."

„Oare ce vrea ofițerul acesta de la noi? Că-i om al împăratului, știu. Dar unde vrea să ne aducă? Ce putere îi stă la îndemână? Ne întreabă, noi îi răspundem și el nu zice nici da și nici ba. Nu-i nici împotriva noastră, dar nici contra nobililor nu se arată a fi. Horea, el trebuia să fie de față la această întâlnire pusă la cale poate tocmai pentru că primul nostru căpitan este într-altă parte. Oi fi având eu dreptul să-l ascult pe acest ofițer? Și ce se întâmplă dacă-l voi asculta? Căci el n-a venit numai și numai ca să asculte necazurile noastre. Planurile lui sunt altele. Până acum le-a ținut ascunse. Oare nu-l urmează soldații împăratului? N-are oare de gând să ne prindă, să ne omoare sau să ne pună în lanțuri, să ne pună într-un jug și mai greu.” Cloșca își făcea fel de fel de gânduri. Nu știa cum trebuie să acționeze. Iar fiul lui Horea era prea crud ca să fie înțelept. Cu cine să se sfătuiască? Ceilalți erau porniți pe viață și pe moarte contra domnilor. Vor asculta, la o adică, de ordinele sale?

Vicecolonelul îl readuse în fața lui. Punea întrebări scurte, ciudate ca și cum ar fi sosit abia atunci în Transilvania, ca și cum n-ar cunoaște starea de fapt a turburărilor.

„Cine anume se află în tabăra voastră și de unde au venit oamenii ăștia, fiindcă, judecându-i după faptele săvârșite, nu pot fi considerați ca tâlhari?” întrebă Schultz, renunțând la gândurile dinainte. Căpitanii tresăriră. Întrebarea era, de fapt, un fel de cap de acuzare. Dacă țăranii erau tâlhari, ei, căpitanii lor nu puteau fi altceva.

„Deci împăratul se desparte de noi, ne dă la o parte – gândi Cloșca. Ai cui vom rămâne dacă Maiestatea Sa se leapădă de noi?” Nu-și veni în fire. După câte i-a spus Horea, după câte-a văzut și-a auzit în satele pe unde-a umblat și la Viena, unde l-a însoțit pe Horea, provocarea lui Schultz îl dezarma; se și vedea cu cătușe la mâini, așteptând clipa în care se va despărți de viață. Nu-l înfricoșa gândul morții. Se reculese și-i răspunse vicecolonelului:

„La noi nu se află nici un tâlhar, toată trupa este formată numai din oameni din țară. Și dacă nu sunt la noi tâlhari, cu atât mai puțin suntem tâlhari noi, căpitanii lor”.

Convins că Salis – despre care se vorbea că ar fi venit la ei din afara imperiului, luându-le banii ca preț pentru armele ce le va procura cine știe de unde și fugind aiurea – era un personaj legendar, că răsculații nu auziseră de el, că nici căpitanii nu-l văzuseră vreodată, Schultz îi întrebă dacă mai au de spus ceva sau dacă vor să mai adauge plângerilor dinainte altele.

„Noi, ce-am avut de spus, am spus. Și-a notat și ofițerul Probst plângerile noastre. Am ruga să fim înscriși militari, fiind gata să ne prezentăm oriunde ne vor cere înalții noștri superiori.”

Vicecolonelul continuă cu o întrebare vicleană:

„Voi mă recunoașteți ori ba ca pe un slujitor al Maiestății Sale?”

„Te recunoaștem, altminteri n-am fi stat de vorbă!” zise un căpitan.

„Veți asculta de poruncile mele, așa cum le-aș da eu în urma preaînaltului ordin al Maiestății Sale?”

„Cum să nu te ascultăm? Doar împăratul ne vrea binele. Și-un serv al său nu poate să ne dorească altceva”, ziseră în cor căpitanii.

Cloșca, circumspect, tăcu. Simțea că ceva nu este în regulă. Una este să vorbești în urma unui ordin care există, și alta în numele unui presupus ordin. Dar pentru că se afla în slujba împăratului și pentru că răscoala pornise în numele Maiestății Sale, Cloșca n-a avut puterea să nu se supună vicecolonelului.

„Dacă-l înfrunt, îi bai, ar putea zice că l-am înfruntat pe însuși împăratul!”

Schultz, simțindu-se în siguranță, convins că este stăpân pe situație, începu să-i mustre pentru toate câte-au săvârșit în timpul răscoalei. Căpitanii îl ascultau umili, fără să-l contrazică, fără să-și justifice faptele.

„Ascultați-mă, că eu nu vă vreau răul. Dimpotrivă. Doresc ca să vă ajungă grația și amnistia împăratului. Dar pentru aceasta trebuie să încetați cu jafurile și omorurile și să vă împrăștiați, fiecare să plece de unde a venit și să aștepte în liniște rezoluția împărătească.”

Cloșca îl asculta în tăcere. O mare durere i se înfiripă în suflet. Și durerea crește pe măsură ce vicecolonelul vorbea. Adunase atâția oameni, se afla așa de aproape de Galda, de castelul-închisoare împotriva căruia îl trimise însuși Horea și se vedea silit să se oprească din drum, să-și calce pe inimă, să le îngăduie domnilor să-și înalțe iarăși capetele din țărână.

Silabisind aproape, Schultz se adresă apoi presupusului Ion Horea, îndrumându-l să-și caute tatăl, să-i spună ce-au vorbit și să-l îndemne să trimită pe la casele lor pe țăranii răsculați.

„Noi vom asculta de poruncile Măriei Tale, dar te rugăm să-i eliberezi pe cei trei oameni și caii lor pe care i-au prins soldații și, de asemenea, pe Popa Petru din Lupșa.”

Vicecolonelul promise că așa va face precum i se cere. Apoi vorbi iarăși Cloșca:

„Măria Ta, se cuvine să ne spui când te vei întoarce la noi cu deciziunea împăratului pentru ca plângerile noastre să fie luate în seamă. Noi vrem să vedem un ordin scris, că de vorbe suntem sătui. Am înaintat în scris Maiestății Sale o petițiune și vrem răspuns la ea tot în scris. Te mai întrebăm dacă se cuvine să venim toți cei care suntem aici, de față, cu oameni cu tot?”

„Petițiuni cu adunări de oameni nu se pot face, le răspunse Schultz. Țăranii să rămână la casele lor, iar eu voi sta de vorbă numai cu voi, căpitanii lor. Și neapărat să fie de față și Ursu Horea. Ca loc de întâlnire, cel mult până la 19 în luna asta, stabilim orașul Câmpeni.”

Căpitanii se învoiră, promițând că-l vor anunța și pe Horea despre cele întâmplate la Tibru. Și vicecolonelul Schultz, ca să le dovedească prietenia lui, sărută crucea pe care-o purta Cloșca după ce căpitanii jurară, tot pe ea, că vor face precum au promis.

„Și-acum, mergeți la trupa voastră și spuneți-le oamenilor ce-am hotărât!" îi îndemnă vicecolonelul.

Căpitanii plecară însoțiți de Probst. Schultz voia să se convingă de faptul că înțelegerea nu va fi răstălmăcită, că țăranii se vor supune căpitanilor. Văzând că nu-i expus nici unui pericol, credinciosul împăratului se apropie de trupa țăranilor și se opri lângă căpitani care le vorbeau oamenilor despre înțelegerea făcută. Țăranii ascultau cu capetele descoperite, liniștiți, convinși că, nu peste multă vreme, la Câmpeni ofițerul le va aduce dreptatea pe care o căutaseră zadarnic, atâția amar de ani.

Vrând să-și dea pe față autoritatea și bunele intenții, după ce terminară căpitanii de vorbit, Schultz ceru să le spună și el ceva oamenilor:

„Noi credem ce au zis căpitanii voștri, căci ei sunt oameni drepți și vedem că chipul acesta de pe cruce e chipul împăratului și eu mă plec în fața Maiestății Sale și până în a opta zi de acum înainte să fie pace și liniște și-n a opta zi vom merge la Câmpeni și vom vedea ce va fi."

Vicecolonelul plecă mulțumit fără să știe că la întâlnirea cu căpitanii răsculaților Ion Horea fusese substituit de Ursu Uibaru, care a și declarat, la Abrud, după ce a fost prins, acest lucru, zicând că Ion Horea i-a ordonat să se prezinte sub numele său.

XVII

Cercetând dosarul răscoalei, împăratul improviză un fel de dialog cu nobilii din Transilvania pe seama insurecțiunii lor.

„Ce este insurecțiunea?” întrebă Iosif, adânc revoltat de faptul că nobilii și-au permis să-l desconsidere în această acțiune a lor. Ceru unui consilier răspuns exact la întrebare, în conformitate cu legile imperiului.

„Nobilimea din Ungaria și Transilvania avea obligația ca atunci când era chemată, să apere statul. Chemarea trebuia făcută de rege sau de principe, respectiv, de împărat.”

„Eu n-am făcut o asemenea chemare!” se înfurie Iosif.

„A făcut-o baronul Brukenthal, guvernatorul, în numele Maiestății Voastre. De teamă și de rușine. El n-are sânge nobil în trupul său și nobilii l-au batjocorit și l-au amenințat, au făcut presiuni mari asupra lui și el le-a admis insurecțiunea, a permis, împotriva voinței tale, ca nobilii să se răzbune în mod crunt pe bieții iobagi!”

„Dar baronul Preiss, omul meu de încredere în Transilvania, ce-a păzit? De ce n-a împiedicat un asemenea război?”

„Nu-i vinovat! El s-a opus, dar nimeni nu l-a ascultat. Brukenthal se socotește un fel de împărat al Transilvaniei și nici Maiestatea Voastră nu va cuteza să-l pedepsească, deși i se cuvine așa ceva. Contele Jankovich vă poate spune mai multe lucruri despre el ca om și ca guvernator. Este loial Curții de la Viena numai când primește, nu și când trebuie să dea. Și-ntre ceea ce ar trebui să dea, ascultarea se află pe locul întâi.”

„Preiss a preîntâmpinat un război civil. Pentru că nu le-a dat arme nobililor și oamenilor lor. Ar merita o decorație. Numai că n-o va primi. Dimpotrivă, va fi trecut pe lista acuzaților fără vină și va scăpa grație înțelepciunii Maiestății Voastre. Ca și mulți alții. Unii însă vor trâmbița noile grații acordate de către împărat. Iar dreptatea se va afla de partea fiecăruia. Ce vor face însă țăranii?”

Împăratul murmură vorbe neînțelese. Răspunsul îl întristă. Era chiar indignat de această îndrăzneală.

„Deci, baronul Brukenthal a declarat insurecțiunea în numele meu și pentru mărirea mea. Interesant. Ce-ai de spus, în această privință, Ladislau Ballo, vice-comite de Alba Iulia?”

Parcă-l văzu înaintea sa, plecându-se smerit, așa precum știu toți slujbașii imperiali să-și mărturisească devotamentul față de tron.

„În interesul apărării proprii, nobilimea noastră a apucat armele ca în caz de nevoie să-i fie de ajutor armatei imperiale.”

Iosif îi făcu semn să se ridice și să plece. Era dezgustat. Argumente puerile și false.

„Și ați primit arme, baroane Simion Kemény, comite de Alba?” se

interesă împăratul.

„Două mii de pușți și o mie nouă sute de cartușe pe care le-am distribuit populației credincioase nouă, ca împreună cu nobilii comitatului să facă exerciții, să fim pregătiți la caz de nevoie.”

„Supușii voștri, dușmanii voștri!” îl apostrofă Iosif cu aceeași scârbă și compasiune. În sufletul său încolțise un fel de ură față de acești despoți ai imperiului.

„Dacă aș putea, le-aș face nobililor un principat aparte, în care ei să-și fie unii altora stăpâni și iobagi deopotrivă”, îl străfulgeră un gând.

„Oamenii noștri, continuă baronul Kemény, au făcut și manevre ca să învețe cum trebuie atacați iobagii.”

„Ieși afară!” strigă împăratul.

Apoi i se înfățișă comitele Clujului. Iosif îl privi la început cu oarecare indulgență. Contele Csáky așteptă să fie întrebat.

„Voi cum ați procedat?” se interesă Iosif.

„Eu mi-am luat titlul de suprem beliduce, iar baronul George Bánffi de vice-beliduce. Oamenii au fost împărțiți în trei trupe și-am plecat la rezbel.”

„Împotriva cărui dușman?”

„Împotriva celui mai înverșunat dușman, împotriva iobagilor români!” răspunse contele fără nici un fel de remușcare.

„Oare dacă ne-ar fi atacat un dușman adevărat, tot așa ați fi procedat? Mă refer la iuțeala cu care v-ați înarmat și antrenat.”

„Firește, Maiestate, doar noi suntem cei mai de vază supuși credincioși ai tăi. Cum oare ai putea crede despre noi că am fi procedat altfel?”

„V-ați îndepărtat întâi de adevăr, apoi de dreptate și, la urma urmelor, de mine!” oftă Iosif.

Contele continuă:

„Dar am socotit că trupele noastre sunt prea puține, drept pentru care am cerut întăriturii comitatului Sătmar”.

„Rușine vouă!” strigă împăratul. Cunosc faptele voastre: neputând să faceți o expediție organizată asupra țăranilor din munți și nevoind să vă mărginiți numai la apărarea proprie, ați început în timpul armistițiului, încălcând regulile păcii și-ale războiului, să purtați rezbel cu țăranii pe drumurile mari și, ceea ce-i mai rău, cu țăranii care nu se aflau în stare de revoluțiune, care nu atacau și nu opuneau nici o rezistență. Ați năvălit ca niște hoarde barbare asupra unor comune liniștite, ați atacat și ați împușcat oameni nevinovați pe drumuri și ulițe, ați pătruns în casele țăranilor și ale preoților, i-ați bătut, i-ați terorizat, le-ați deschis lăzile și, în numele despăgubirilor ce vă datorau, le-ați luat banii, i-ați despuiat de bucate și de fân. Ați strâns pe țărani grămadă, vinovați și nevinovați, bărbați și femei și

copii și, proclamându-vă victorioși, i-ați luat prizonieri, închizându-i în închisorile comitatelor. Insurecțiunea voastră, ilegală de altminteri, a degenerat într-un rezbel cu populația liniștită și neînarmată a țăranilor români și v-ați făcut vinovați de atrocitățile cele mai brutale."

Transilvania trăia o mare dramă. Răzbunarea nobililor se dovedea cumplită.

„Ladislau Ballo, nu mi-ai povestit totul, de ce îmi ascunzi lucruri foarte importante care m-ar ajuta la o cât mai dreaptă judecată a situației?"

Vice-comitele Albei se supuse și începu să povestească:

„După ce am luat cu noi câțiva soldați viteji din regimentul Toscana, am prins în Trascău 140 de inși și am omorât șase, în Ighiu am prins 13 oameni și am omorât 9, în Cetea și în Geoagiu de sus am prins 12 și am omorât patru". „Continuă, tot îmi mai ascunzi ceva", îl interpelă împăratul. „În proporțiune cu numărul cel mic al națiunii noastre am adunat lângă mine vreo o sută de inși și voiam să mă unesc cu alți cincizeci de nobili armați din Ighiu, apoi să mai iau cu mine pe căpitanul Mültz din regimentul Toscana cu 25 de husari și împreună să mergem prin munți ca să persecutăm până la moarte pe turbații de tâlhari care se scaldă în sângele nostru; dar cu durere și of! cu ce amară durere a inimii a trebuit să mă conving… că, deși husarii ungurești buni la inimă ar fi voit să zboare cu toată bucuria ca să stingă pe tâlharii aceia care sug sângele nostru, dar cu toate acestea au fost împiedicați în bunul lor scop prin ordinele venite de la comandant, că nici într-un chip să nu vină cu noi prin munți după tâlhari; mai mult, chiar și în cazul dacă tâlharii vor veni pe aici, dânșii numai să-i alunge înapoi dar să nu-i omoare, să nu-i taie… De altminterea, Maiestatea Voastră trebuie să aveți în vedere că plebea cea sălbatică niciodată n-a putut fi guvernată fără frâu tare, că prizonierii care i-am făcut până acum și al căror număr trece de 300 de inși trebuie pedepsiți în conformitate cu legile patriei."

„Sunteți niște mișei! îl apostrofă împăratul. Sincer să fiu cu mine însumi, nici nu mă mir că bieții iobagi au pornit răscoala împotriva voastră. Numai că răscoala nu-i îngăduită de legile împărăției. Ăsta-i marele vostru noroc. Altfel ați fi stat pe eșafod, alături de scelerații care au condus revoluțiunea. Și eu aveam liniște sufletească pentru că am lucrat după dreptate. Așa însă cine-mi scoate spinul care s-a înfipt în sufletul meu? Dar contele Teleki, ce ne-ar spune despre cele petrecute cu prizonierii din Aiud."

Cu capul plecat, contele povesti:

„Mulți dintre țăranii răsculați din Sângeorgiul Trascăului au fost tăiați, mulți au fost răniți și aduși ca prizonieri la Aiud și din aceștia mulți au murit pe drum sau în oraș. Unul își dete sufletul pe stradă,

lângă o fântână cu roată și rămase acolo până când gâdele îi legă capul de picioare și-l duse cu o prăjină afară din oraș. Iar pe ceilalți prizonieri îi închiseră în pivnița lui Bodor, în fața fortăreței, dându-i fiecăruia câte o bucată de pâine și apă. Iar un individ lipsit de sentimentul omeniei astupă, noaptea, cu paie, pe dinafară, ferestrele pivniței și în dimineața următoare aflară pe țăranii arestați, năduși ți."

„Ce pedeapsă vi s-ar cuveni pentru astfel de fapte, vouă, nobili ai Marelui Principat și ai imperiului? Ar trebui să vă expulzez, sau să vă arăt cu degetul față de toți oamenii Vienei. Nu aflu la îndemână cuvinte care să condamne faptele voastre! Imperiul n-a mai trăit o asemenea rușine. Și, vă garantez eu, nici nu va mai trăi vreodată. Pentru că nobilul trebuie să fie nobil în orice împrejurare, nu numai când se înfruptă din bunurile stoarse din sudoarea și sângele supușilor săi!"

Împăratul privi speriat în jurul său. Nu, nu-l auzise nimeni. Pereții cabinetului său erau bine capitonați. Nobilii nu vor afla niciodată gândurile sale. Și se bucură.

XVIII

Baronul Preiss încerca pe toate căile să-și creeze anumite circumstanțe atenuante pentru eventualitatea că va fi acuzat de nepăsare față de revoluție. Mai cu seamă că ordinul împăratului în privința rolului pe care trebuiau să-l joace trupele întârzia, în vreme ce răscoala cuprindea tot mai multe sate, atrăgând în vâltoarea ei și mai mulți oameni. Evenimentul lua proporții și nimeni nu-i întrevedea, clar, sfârșitul. Poate doar contele Jankovich, cu mintea sa lucidă, bazându-se și pe experiența dobândită de-a lungul multor decenii de viață, de slujbă în folosul împărăției. El era sigur că, până la urmă, totul va reintra în matca de dinainte, că viața își va relua cursul normal, că iobagii îi vor sluji, în continuare, cu aceeași credință și teamă pe nobili. Și asta pentru că răsculații nu numai că n-aveau aprobarea împăratului, dar lucraseră împotriva legilor care guvernau imperiul. Iar legea nu-l iartă pe cel care-o răstălmăcește sau pe cel care o sfidează. Preiss ceru părerea baronului Brukenthal în privința posibilităților de satisfacere a doleanțelor țăranilor făcute cu prilejul armistițiului de la Tibru. Ca de obicei, guvernatorul îl sfidă.

„Este nedemn și nu se cuvine pentru că urmările vor fi rele, ca cineva să poarte tratative cu oameni ce se află în stare de revoluție, mai înainte ca aceștia să se împrăștie, să depună armele și să se liniștească odată pentru totdeauna. În ce privește liberarea din starea de iobăgie și militarizarea lor, acestea stau în puterea împăratului, guvernul fiind neputincios, deci, ca atare, nu poate promite nimic. Vorbind despre țăranii închiși la Galda, aceștia au fost condamnați pe linie judecătorească și tot pe această cale trebuie să li se rezolve apelul. Dar, desigur, este necesară mai multă înțelegere și răbdare din partea lor. Plângerile țăranilor din munți nu sunt noi, ele au fost supuse grației împărătești împreună cu părerea guvernului. Deci și-n acest caz, se cuvine mai multă înțelegere și răbdare din partea lor. Nimic nu se obține cu forța și de azi pe mâine. Că doar împăratul are multe treburi mai importante de rezolvat decât plângerile acestor țărani care, de fapt, în multe cazuri, nici ei nu prea știu bine ce vor. Ca atare, guvernul nu vrea să știe de nici un fel de concesie. Și nici să-i lase în libertate pe iobagii închiși la Galda și pentru care, este adevărat, primise ordinul cancelariei aulice încă în luna aprilie 1784.”

Brukenthal era categoric. Marele Principat al Transilvaniei se afla în mâinile sale și el îl guverna după cum credea că-i mai bine, spre deplina mulțumire a nobililor, fala și mândria țării. Încă o dată generalul Preiss se afla într-o mare dilemă. „Cum să acționez? În numele cui? Puterea mea este mărginită, deși se bazează pe arme și pe tunuri. Guvernatorul mă dușmănește de moarte. Și mă obligă să cad în dizgrația împăratului. Am îmbătrânit lângă tron și tot n-am învățat

prea multe. Și toți mă privesc ca pe un dușman al țării. Ca și cum din cauza mea ar fi pornit răscoala. Gândească ce vrea guvernatorul, eu tot îl voi trimite pe Schultz la Câmpeni. Un militar trebuie să-și respecte cuvântul dat. Schimbăm însă tactica. Renunțăm la tratative și, în numele câștigării unor drepturi, cerem extrădarea căpitanilor. Și, fără cap, revoluția se înăbușă și moare."

„Ce să le promit în schimbul căpitanilor?" întrebă vicecolonelul.

„Tot ce poftești. Trebuie să-i seduci, să-i convingi că plângerile lor se află pe masa împăratului, că au fost studiate de Maiestatea Sa și că urmează ca, în câteva zile, un emisar special să sosească cu ele în Transilvania. Cu condiția însă ca, până atunci, căpitanii să se afle în mâinile armatei imperiale. Altminteri nu numai că nu vor scăpa de robie, dar va interveni împotriva lor și armata, semn că împăratul își ia definitiv mâna de pe ei, mâna lui proteguitoare. Trebuie să reușești. Ai doar atâta experiență. Și-apoi, nici nu ți-ar strica o avansare. Poată chiar până la general." „Măcar de-aș avea de-a face cu niște copii. Dar oamenii ăștia sunt tare ciudați. Tac și ascultă și, când vorbesc, spun lucruri mari în cuvinte puține, de parcă ar fi învățat la cine știe ce școli vieneze. Și nu renunță la ideile lor. Și nici la plângerile pe care, susțin ei, le-au înaintat de multe ori împăratului. Și sunt convinși că dreptatea este de partea lor. Că dacă ei nu ar fi, nici soarele nu s-ar mai arăta pe deasupra pământului, izvoarele ar seca, râurile s-ar prăpădi, grâul ar fi mâncat de alte vietăți înainte de vremea seceratului și țara s-ar preschimba într-un veritabil deșert din care împărăția n-ar trage nici un folos."

„Să nu-i contrazicem. Nu pierdem nimic dacă le dăm dreptate. Numai să putem pune mâna pe căpitanii lor. Să despărțim trupul de cap."

Schultz ajunse la Abrud în ziua de 19 noiembrie. Nu părea să se grăbească pentru a-i întâlni pe răsculați. Voia și-n acest fel, amânând întâlnirea, să le mai dea un semn că puterea se află, totuși, de partea sa, că orice împotrivire este zadarnică și, mai ales că el vine în întâmpinarea lor cu bunăvoință, cu speranța că-i va salva de la pieire, că numai el îi poate salva, el, slujbaș de încredere al împăratului. La Tibru învățase lecția. Văzuse câtă considerațiune au țăranii față de Iosif, cum în numele său îi poți pune repede în căpăstru. Numai de nu l-ar rupe înainte de-a ajunge la țintă. De cum sosi la Abrud, Schultz avu o mare decepție. Autoritățile îi aduseră un prizonier pe care-l întâlnise la Tibru printre căpitanii cu care stătuse de vorbă și care i se recomandase, fără ca ceilalți să protesteze, drept Ion Horea. Dar omul era, de fapt, Ursu Uibariu.

„Cum să mai poți avea încredere în asemenea oameni?" se întrebă vicecolonelul rămas perplex în fața acestei întâmplări. Hotărî să rămână peste noapte în Abrud, convins fiind că, la Câmpeni, căpitanii

vor veni însoțiți de o mulțime de revoltați sau nu se vor prezenta deloc. Și cât își dorea el să-i izbutească acțiunea. Câtă nădejde și-a pus Preiss în el, viitor general al imperiului.

Însoțit de o trupă de husari, Schultz plecă a doua zi spre Câmpeni. Ajuns în comuna de pe Arieș, întrebă dacă Horea și alți oameni din munți au venit și l-au căutat. Judele, după ce-l salută cu deosebit respect, ca reprezentant de vază al împăratului, îi răspunse că Horea și Cloșca împreună cu vreo 40 de oameni l-au căutat, într-adevăr, cu o zi mai înainte, dar el n-a știut ce să le răspundă când să mai vină pentru a-l întâlni pe vicecolonelul Schultz care onorează cu prezența sa această comună trecută și ea prin focul răscoalei. „Aș vrea să văd urmele lăsate de țărani", zise Schultz și judele se oferi să-l conducă pe străzi, printre case ruinate sau părăsite de stăpânii lor. Ochiul de militar al oaspetelui cercetă cu luare aminte poziția strategică a Câmpeniului, pentru că cine știe cu ce ocazie va trebui să conduc o trupă împotriva acestei localități în care răsculații s-ar putea, la nevoie, retrage ca într-o cetate. Și-apoi, Câmpeniul se află cam la răscruce de drumuri aici, între localitățile din munți.

„Vin țăranii!" zise primarul după ce scrută depărtarea.

„Unde-s?"

„Pe drumul ce coboară din comuna Râu Mare, vin călări și nu sunt prea mulți."

Vicecolonelul privi și el către marginea de zare în direcția arătată de mâna întinsă a judelui.

„Foarte bine!" zise militarul și trimise doi soldați să-i întâmpine și să-i întrebe dacă-l caută pe el, sau dacă vin cu alte treburi la Câmpeni. Văzându-i pașnici, se apropiară de ei.

„Poate veni Horea și locuitorii comunei să se întâlnească cu Măria Ta, după cum v-a fost înțelesul lângă Cricău?" întrebară țăranii.

„Ieri v-am căutat, dar nu v-am găsit", explică unul care se temea ca vicecolonelul să nu fie supărat și să-i certe pentru că nu s-au întâlnit încă de ieri.

„Ne-am întors la noi acasă, să mai chibzuim ce-i de făcut", adăugă un bătrân. Militarul îi privea cam de sus, îi sfida, tratându-i ca pe niște oameni care-au venit să-i ceară iertare pentru cine știe ce fapte săvârșite, care nu erau siguri dacă vicecolonelul va trece cu vederea aceste fapte. Prefăcându-se că meditează asupra răspunsului, zise:

„Mâine pot veni la mine și Horea și locuitorii comunei."

Țăranii mulțumiră și plecară de unde-au venit. Schultz se duse până în comuna Bistra să se informeze despre starea de spirit a oamenilor și, spre marea lui satisfacție, constată că liniștea a pus stăpânire pe sat ca și cum nici n-ar fi trecut revoluția și pe acolo. Află că la Câmpeni și la Cărpiniș toate minele se aflau în lucru, că țăranii, acum în prag de iarnă, își vedeau de treburi, trudind la spălarea aurului. Seara s-a

înapoiat la Câmpeni, a mai discutat cu judele, apoi s-a culcat. N-a prea dormit, însă. Toată noaptea au sunat, în munți, cornurile de vânătoare, tulnicile, chemând oamenii, pentru a doua zi, la adunare.

„O mulțime prea mare mă poate încurca, își spuse el. Sau mă poate ajuta. Din câteva sute de oameni se vor afla destui care să se ofere contra unui premiu să-l predea pe Horea."

Schultz așteptă la primărie delegația țăranilor care să-l invite pe șesul cel mic din Câmpeni, unde se adunaseră oameni din toate satele, dar mai ales din Râul Mare, Vidra, Câmpeni, Bistra și Lupșa. Într-adevăr, către ora unu după-amiază, jurații din aceste comune se prezentară la vicecolonel și-l chemară la locul adunării. Schultz plecă fără să se grăbească. Era militar și-l reprezenta pe împărat. Nimeni n-avea voie să se atingă de el. Așa sunau poruncile lui Horea: „Câtă vreme cătanele împărătești nu trag în noi, le vom lăsa în pace."

În fața trupei de țărani formată din vreo 600 de oameni, păși înaintea vicecolonelului Horea, Cloșca și încă vreo doisprezece bătrâni. Își descoperiră capetele și așteptară cuvântul reprezentantului împăratului. Schultz îi lăsă anume câteva clipe să aștepte vorbele sale. Să i le prețuiască și mai mult. Și să le respecte așa precum zic ei că-l respectă pe împăratul. Vicecolonelul își drese vocea și începu:

„Înalta autoritate mi-a ordonat să vă comunic vouă că bătrânii și jurații împreună cu căpitanii lor să se înfățișeze pe ziua de 24 noiembrie tot în locul acela unde am avut convorbirea dintâi, în ținutul Cricăului și al Tibrului și unde veți auzi cu urechile voastre porunca împăratului de la generalul neamț. Ați înțeles?"

Țăranii se uitară unul la altul. Propunerea li se părea ciudată. De ce adică să nu le spună aici și astăzi porunca împăratului? Doar nu se va schimba până peste două zile.

„Noi singuri până la Cricău nu ne vom putea duce, iar dacă vom lua cu noi și pe locuitorii comunelor care se află acum aici, atunci nu vom putea răspunde de faptele lor, de excesele ce le vor comite la dus și la întors datorită mijloacelor necesare pentru subsistență și încartiruire."

Vicecolonelul se încruntă. Răspunsul căpitanilor îi displăcu.

„Asta înseamnă că conștiința voastră nu este curată. Altminteri ați fi acceptat să veniți singuri la Tibru. Așa că declarați-mi sincer, dacă știți că ați păcătuit prin toate faptele nedemne câte le-ați comis și că ați atras asupra voastră dizgrația Maiestății Sale?"

Ca într-o piesă foarte bine jucată, țăranii căzură în genunchi strigând:

„Recunoaștem că am greșit și ne rugăm de Maiestatea Sa să ne grațieze și ne supunem înaltelor sale ordine ce vor urma, în deplină încredere că nouă, amărâților de iobagi, ni se va face dreptate. Am fost siliți să facem pasul acesta ca să ajungă la urechile împăratului

tristele noastre plângeri și rugăminți!”

Schultz nu știa însă ce este mila. El se afla în misiune și trebuia să și-o îndeplinească în cât mai bune condițiuni. De aceea, făcându-le semn să tacă, le spuse:

„Dacă voi recunoașteți că ați greșit, să-mi spuneți cine v-a sedus la pasul acesta ilegal, cine v-a îndemnat să porniți împotriva nobililor, stăpânii voștri?”

Ca un cor antic, cei de față răspunseră pe dată:

„Țara întreagă a făcut-o. Măria Ta caută de vezi diferitele noastre rezoluțiuni pe care le-am adus în original și pentru împlinirea cărora în zadar am alergat pe la toate autoritățile țării, căci tot n-am putut obține nici o deriziune.”

Horea și Cloșca scoaseră din traistele lor niște pachete de hârtii și le predară vicecolonelului. Erau rezoluțiuni date de cancelaria aulică, scrise în limba latină și întărite cu numere și sigilii autentice. Schultz crezu că a sosit momentul să semene în rândul țăranilor deruta și neîncrederea față de căpitanii lor. Așa că îi ceru ofițerului Probst să traducă și să explice oamenilor conținutul acestor scrisori, să le dovedească în acest fel că n-au avut nici o justificare, nici un motiv ca să înceapă răscoala din pricina acestor documente și că, prin urmare, au fost înșelați de oameni rebeli și acestora trebuie să le ceară socoteală pentru nefericirea ce va cădea peste capetele lor. Țăranii nu reacționară în nici un fel. Așteptau bătălia finală. Știau că Schultz abia a început vorbirea.

„Ar fi bine, îi îndemnă el, ca în ziua de 24 noiembrie să alegeți câțiva oameni din comunele voastre și să-i trimiteți la Sebeș, la reședința comisiei instituite ca să asculte porunca mai departe a împăratului!”

Mulțimea murmură. Un simplu semnal și s-ar fi năpustit asupra colonelului și trupei sale de husari. Dar Horea nu voia o încăierare. Nu venise pregătit pentru așa ceva. Coborâse din munți, întâi și-ntâi să le dovedească încă o dată oamenilor săi de încredere că s-au lăsat înșelați, la Tibru, de acest militar care vorbește fără sfială în numele împăratului, nefiind în stare să le spună ce s-a ales de rezoluțiile lor și când li se va face dreptate.

Schultz continuă fără să-i pese ce gândesc căpitanii. El voia să impresioneze mulțimea, s-o aducă la ordinele sale atunci și fără nici o concesie. Vorbi din nou:

„După ce cu toții sunteți vinovați și convinși că ați greșit, trebuie să recunoașteți și faptul că ați fost înșelați de căpitanii voștri și cu greu veți putea dobândi grația împăratului dacă nu-mi veți împlini imediat două porunci: întâi să predați în mâinile armatei tot felul de pușți și arme; apoi să-mi extrădați imediat, aici pe loc, pe căpitanii voștri care v-au îndemnat la răscoală și v-au înșelat, ca să-și poată primi pedeapsa

meritată!”

Mulțimea murmură din nou. Apoi fu cuprinsă de un vuiet pe care Schultz nu l-a mai auzit. Și dintr-odată se liniști ca la o poruncă. Unul din căpitani ieși înaintea celorlalți și grăi:

„Noi nu putem să extrădăm pe nici unul din căpitanii noștri. Cu atât mai puțin că noi, în fapt, nici nu avem căpitani, deoarece toate le-a făcut țara și focul a venit peste noi de pe Criș iar noi doar că ne-am unit numai cu crișenii și am mers cu ei până la Cricău și Tibru, dar în urma poruncii împărătești pe care ne-ai publicat-o acolo, ne-am întors înapoi la casele noastre unde ne aflam și acum așteptând grația împăratului.”

„Sunt vicleni, observă Schultz. Vor să-și scape căpitanii de pedeapsă, să dea vina pe țară. Dar oare aici cine-i țara? Că nobilii nu pot fi țara. Sunt prea puțini. Tot ei, țăranii, sunt țara.”

Bătrânul căpitan aștepta cuvântul vicecolonelului care întârzia anume pentru a-i pune într-o dilemă și mai mare. Apoi, când văzu că mulțimea este nerăbdătoare, oamenii așteptând rezoluțiile promise, militarul vorbi:

„Trebuie să-i extrădați pe căpitani. Împăratul a poruncit aceasta și cine nu se supune poruncilor Maiestății Sale se cheamă că-i răzvrătit și trebuie pedepsit cum se cuvine ca să fie exemplu pentru toți. Așadar, vă propun să iau cu mine pe acești doi oameni, pe Horea și pe Cloșca în mâinile cărora se află cărțile voastre și despre care voi ziceți că sunt de omenie. Îi iau și-i duc la generalul cel mare unde, în numele vostru, ei vor apăra cauza comună. Marele general îi așteaptă cu inima deschisă. Și-i înțelegător. Și el, asemenea împăratului, este de partea voastră câtă vreme îl veți asculta. Altminteri, are și arme, și tunuri, și soldați. Nu-i bine să vă împotriviți. Destul că ați omorât și-ați jefuit până azi după bunul vostru plac și după cum v-au învățat căpitanii voștri!”

Auzindu-l, oamenilor nu le venea să creadă.

„Împăratul nu poate da asemenea porunci. Iar dacă le-a dat, tot el se cuvine să ne asculte din nou, să audă că guvernul n-a făcut nimic pentru a-i împlini rezoluțiile pe care le-a dat. Să știe că nobililor nu le pasă de Maiestatea Sa. Cât privește acești doi oameni, noi nu-i dăm. Nu-i dăm nici pentru toată împărăția, cât o fi ea de mare și de tare. Îs ai noștri și noi suntem ai lor. Toți suntem același trunchi. Și nu-i în lumea asta secure în, stare să despice trunchiul ăsta. Că-i trainic și trăiește încă dinaintea venirii nobililor printre noi și va trăi cât lumea!”

Țăranii începură să protesteze strigându-i vicecolonelului să-și vază de treburile sale.

„Că așa cum nici până azi nu ne-ai ajutat, nu ne vei ajuta nici de azi înainte!”

„Ne vom ajuta noi, după cum am chibzuit că va fi mai bine!”

Mulțimea făcu câțiva pași înainte, apropiindu-se, amenințătoare, de Schultz și de oamenii săi. Apoi se opri. Militarul îi simți puterea. Nu se înfricoșă, dar o teamă ciudată îl cuprinse. Un simplu semn din partea unui căpitan și soldații ar fi fost călcați în picioare.

„Nedreptățile să-i fi adus oare în halul ăsta de disperare? se întrebă Schultz. Dar au ei puterea să aleagă între dreptate și nedreptate? Ei, care nu știu carte, care de veacuri se află în slujba nobililor, care-au trăit asemenea unor animale vorbitoare, domnii având asupra lor puteri nemăsurate!” Militarul se cutremură. „Într-adevăr n-am reușit să-i cunosc pe acești oameni care lucrează pentru țară. Eu, eu pentru care țară lucrez? Unde-i țara mea? Împărăția este prea mare ca să-i zic țară. Nu-s oare și eu un fel de slugă? Mai puțin asuprită, dar nu cine știe cât de credincioasă. Doar sunt plătit pentru tot ce fac. Plătit și gratulat când vreo treabă îmi iese bine, când am posibilitatea și șansa să execut un ordin impecabil.” Vicecolonelul se întristă. Nu-și pusese, niciodată până atunci, problema existenței sale în dependență de țară, de dreptate, de adevăr. I se ordonase și el executase. Ca o păpușă trasă de sfori. Și cu ce s-a ales într-o viață? Cu gradul de vicecolonel. Câți vicecolonei sunt în lumea asta? Mulți, foarte mulți! Câți vor rămâne în amintirea posterității? Doi, trei sau poate unul singur dintr-o generație. Schultz privea și asculta mulțimea nemulțumită ca și cum atunci s-ar fi trezit din somn. Nu observă că-n timp ce vuietul creștea în intensitate, Horea se pierdu printre oameni, își lepădă cojocul și nu mai putea fi văzut și recunoscut dintre sutele de țărani. Doar Cloșca rămase nemișcat lângă el.

„Vi s-a publicat patenta împărătească?” întrebă vicecolonelul nu pentru a primi vreun răspuns, ci numai așa ca să facă și el ceva în momentele acelea.

„Da!” murmurară oamenii.

Îi ordonă locotenentului Probst să le-o citească din nou. Cloșca primi un exemplar tipărit din patenta împărătească. La fel și judele din Râu Mare. Văzându-se învins, vicecolonelul adăugă la cele spuse de Probst:

„În fața nefericirii ce vă așteaptă, să nu puteți zice că n-ați cunoscut patenta împărătească, de aceea v-am dat-o cu mâinile mele. Mergeți acasă, citiți-o, consultați-c în liniște și hotărâți-vă să vă supuneți înaltelor porunci.”

„Așa vom face!” răspunseră căpitanii.

Schultz se îndepărtă apoi de ei, se opri la o oarecare distanță și-i urmări cum se pierd pe drumul care suia în munți. Ca o oaste care nu va putea fi niciodată înfrântă, care moare și se naște în fiecare zi.

Militarul trebuia, totuși, să fie mulțumit. Prin armistițiul de la Tibru reușise să oprească desfășurarea normală a răscoalei, îi

despărțise, pentru o vreme, pe țăranii răsculați de căpitanii lor. Dar nu-i convinsese că cei mari și puternici trudesc pentru ca dreptatea lor să fie scoasă o dată pentru totdeauna la lumină. Și gândurile lor stăteau numai și numai în preajma acestor lucruri. Țăranii deputați erau așteptați în 25 noiembrie la Sebeș. Abilul Michael Brukenthal le pregătea o primire deosebită.

„Dacă deputații țăranilor răsculați se vor înfățișa înaintea noastră – după cum ne-a promis Schultz, lucru de care eu mă îndoiesc – atunci pe lângă condițiunile ce le-a pus vicecolonelul vom adăuga-o și pe aceea ca dânșii să restituie lucrurile luate de la nobili. Vom reține aici câțiva dintre ei ca ostateci și-i vom obliga să se supună nouă."

XIX

„Ce facem acuma?" întrebă Cloșca. Horea nu-i răspunse. Privea undeva departe, foarte departe, unde numai cu gândul poți ajunge și se gândea la soarta revoluției, la soarta țăranilor. Fierbea în sufletul lui o mânie cum nu l-a mai încercat o alta asemănătoare până atunci. Era mânios și pe el și pe Cloșca pentru întâmplarea de la Tibru și pe Crișan că se încrezuse în oculistul de la Sibiu. Dar mai înainte era mânios pe el însuși pentru că n-a trimis la vreme ordine clare, să știe fiecare vicecăpitan – adică și Crișan, și Cloșca, și Horea cel tânăr – ce trebuie să facă. Abia acum își dădea seama că încăpuse, cu răscoală cu tot, nu numai pe mâinile fatalității ci și pe acelea ale puterii. Și puterea nu iartă. Te înșfacă și te nimicește. Nici măcar nu te ascultă. Și dacă te ascultă, trebuie să vorbești în limba ei, să te aperi, acuzându-te, să-i cazi în genunchi, la picioare, pentru a-ți tăia capul cu mai multă ușurință. Horea, cel tânăr supraveghea casa în care se aflau cei doi, ca nu cumva vreun trădător să vină pe neașteptate și să-i prindă.

„Nădăjduiesc să ajungem la un oarecare liman", îi răspunse într-un târziu Horea.

„La un oarecare liman"… repetă Cloșca.

„La un oarecare, pentru că limanul dintâi s-a cam îndepărtat de noi. Sau poate că noi ne-am depărtat de el. Să nu fi fost oare pe placul nostru?"

„N-a fost pe placul nobililor!" îl întrerupse Cloșca.

„De la Crișan nici o veste", zise trist Horea, schimbând vorba.

„Nu-i deajuns că îi hotărât să-nceapă, după porunca ta, din nou. Să taie și să pârjolească tot ce întâlnește în cale, să le arate nobililor de pe Criș și de pe Mureș cât suntem noi de tari și de neînduplecați?"

„Așa-i! aprobă Horea. Numai că fiecare lucru are o vreme potrivită a lui pentru a fi făcut ca lumea. Care om își face o casă care să țină numai de azi pe mâine? Un nebun se poate gândi la așa ceva."

„Ce poruncești?" întrebă Cloșca. Simțea cum îi fierbe sângele în vine, cum îl arde cumplit un dor de răzbunare. Dacă Horea i-ar fi spus să plece în clipa aceea, atunci ar fi pornit să-și spele greșeala de la Tibru.

„Ne-au mințit și cătanele împărătești. Au stat cât au stat departe de noi dar, până la urmă, tot domnilor le vor cânta în strună. Nu l-ai auzit pe Schultz la Câmpeni cum încerca să ne amăgească? Dacă-l ascultam, astăzi eram în fiare, poate că ne-ar fi și omorât. Lor nu le pasă de viața noastră. Nu le-a păsat niciodată. S-a depărtat de noi și grația împărătească." Horea vorbea parcă de unul singur.

„Țara-i a noastră. Poate că izbutim s-o și luăm cu totul în stăpânire, pe veci!" zise Cloșca mai mult ca să-l liniștească pe Horea. Nici el nu

mai credea într-o asemenea șansă, deși, la începutul revoluției, asemenea gânduri i-au trecut deseori prin minte. Și nu o dată încercase să și-l închipuie pe marele său căpitan, pe Horea, rege al Transilvaniei, supus împăratului, dar singurul stăpân al țării sale.

„Trebuie să numim noi căpitani și să pornim din nou la drum, zise Horea. Și nu ne vom mai opri. Nimeni nu ne va mai putea opri. Nici chiar împăratul!”

„Vorbele tale sunt sfinte pentru mine! răspunse Cloșca mângâindu-și pușca de care nu se despărțea. Și le voi împlini chiar dacă va trebui să plătesc cu capul acest lucru!”

Horea se uită la tovarășul său de luptă ca la un copil mare trimis într-o lume pe care n-o cunoștea, de care auzise vorbindu-se doar în treacăt.

„În zilele ce urmează vom lua și Galda și Aiudul, vom arde până la rădăcină Abrudul, vor cădea și Deva, și Turda, și Clujul, și Alba Iulia și până la Crăciun vom ajunge și la Sibiu și-om sta de vorbă cu domnul guvernator ca de la egal la egal. Să pornească tulnicile și cornurile de vânătoare chemarea. Să se strângă iarăși oamenii. Să-și ia merinde și arme și să pornim odată!” porunci Horea ridicându-se în picioare.

Cloșca văzu cum, în fața sa, se înalță un munte înalt, înalt cât să nu-l poți cuprinde cu privirea. Și-n vârful acelui munte stătea un om care semăna cu Horea și omul acela stăpânea țara și-auzea parcă mulțimea vuind în jurul muntelui, bucurându-se că țara este a oamenilor de rând.

„Or fi ajuns poruncile noastre în Zărand, la Crișan?” întrebă Horea.

„Ajuns, eu cred că Giurgiu a și pornit să le împlinească. Om de nădejde și de mare folos. Bine te-ai gândit când l-ai ales dintre cei mulți. Altul n-ar fi putut supune Zarandul.”

„La drum!” zise Horea și ieși din casă.

„Oculistul Piuariu-Molnar, omul cu vorbă dulce, supusul nobililor, ne-a înșelat. Ne-a înșelat și vicecolonelul Schultz. Toți ne-au înșelat în numele împăratului. Așadar, ne-a înșelat și împăratul!” Având cuvânt de la Horea, Crișan începu să acționeze. Patru țărani înarmați fură trimiși în satele de pe valea Mureșului cu scrisoare de la căpitanul Crișan, în care se spunea:

„Eu, George Crișan, căpitanul militar, trimit această poruncă din mâinile lui Horea prin acești patru oameni care sunt trimiși ca să citească porunca aceasta din sat în sat, de la preot la preot, cât ține de la Prisaca și până la Homorod, ca toți țăranii să vină înarmați la Homorod și acela care nu va veni să fie legat cu toți copiii săi și casa să se aprindă pe ei; și să vină înarmați cu pușți, cu bâte și cu furci de fier”.

Poruncă dură și dârză. Poruncă înfricoșătoare și disperată. Ascultată de oamenii satelor de la Alba Iulia și până la granița cu Ungaria, de-a lungul Mureșului. Țăranii se puseră în mișcare. Deva trebuia cucerită și atacul fusese stabilit pentru ziua de 30 noiembrie. Mulțimea răsculaților se apropia de cetatea neînvinsă, din două părți. Părea că nimeni și nimic nu-i va împiedica s-o supună. Să răzbune morții îngropați lângă zidurile sale. Crișan acționa în Zarand, Horea în Albac, Ion Horea la Mogoș, iar Cloșca la Ofenbaia.

Drumurile mai mult umblate care duceau în munți erau controlate de armată, așa că Horea scrise vameșului din Huedin să lase liber transportul bucatelor care să ajungă în munți pe la Călata și porunci fierarilor să trudească ziua și noaptea ca să-i îndestuleze pe răsculați cu lănci.

Pentru țăranii din Zarand, ordinul lui Crișan era clar: trebuiau să se adune în ziua de 28 noiembrie la Mihăleni și Buceș, de unde, apoi, să pornească din nou asupra Abrudului. Linia de acțiune urma să se întindă de la Deva până la Huedin, să cuprindă toată inima Transilvaniei. Răscoala începu cu și mai multă înverșunare. Țăranii renunțaseră să evite ciocnirile cu soldații. Mai multe patrule trimise în munți, au fost prinse și nimicite. Lupta devenise, abia acum, pe viață și pe moarte. Până mai ieri un fel de intermediar între nobili și răsculați, împăratul, socotit trădător, fusese înlăturat.

„N-a stat niciodată la aceeași masă cu noi. Și nici n-a mâncat vreodată din același blid cu noi, aceleași bucate. Și dacă a luat uneori în seamă viața noastră, a făcut-o de ochii lumii, nu pentru a ne-o ușura. Deși îi stătea în putere acest lucru. Cât privește guvernul Transilvaniei, noi de mult nu îl mai recunoaștem!” Guvernul, însă, exista. Și în 30 noiembrie publică o patentă, în numele împăratului, prin care acorda răsculaților amnistie generală, cu condiția ca aceștia

să se întoarcă la casele lor, să depună armele și să se liniștească. Țăranii renegară patenta care, ziceau ei, este dată de nobili care urmăresc să-i nimicească, fapt pentru care ei vor lupta chiar dacă vor pieri până la unul. Răspunsul răsculaților căzu ca un trăsnet asupra guvernului. Militarii au fost chemați în ajutor. Și au răspuns prompt. Aveau argumente. Țăranii îi atacaseră și pe ei. Și-n multe locuri i-au și omorât.

Chendi, nobilul din Câmpeni, a fost trimis la Horea, cu patenta guvernului.

„Ar trebui să încetați răscoala!" zise nobilul român.

„Asta nu se poate", ripostă Horea.

„Împăratul și-a luat mâna de pe voi", insistă Chendi.

„Ți-a spus el?" râse batjocoritor Horea.

„Guvernul zice că nu vă veți bucura de grația suveranului dacă nu vă opriți", plânse nobilul.

„Ce-ți pasă!" răspunse Horea.

„Nu-i bine să tai în carne vie când ai la îndemână o pâine", vorbi nobilul în parabole.

„Cuțitul îi la mine, pita îi în mâinile voastre și n-o putem tăia când voim noi ci când voiți voi, așa că ce altceva ne-a mai rămas de făcut decât să tăiem în carne vie?"

„Guvernul îi îngăduitor cu voi, ca și grația împăratului", continuă Chendi.

„Eu n-am lipsă de grația împăratului și nu voi liniști poporul decât dacă vor fi eliberați românii care se află închiși la Galda și la Zlatna, până când nu se va da poporului o ușurare de contribuțiuni, de taxe și de alte dări, așa precum am cerut și după cum ne-a promis și împăratul că ne va ajuta", zise Horea.

„Ce să le spun"? întrebă nobilul.

„Ce-ai auzit!" se răsti Horea.

La despărțire nici măcar nu-și strânseră mâinile, ca altădată.

„Român, român, dar nobil se cheamă că este!" șopti Horea în urma lui Chendi. Nu avea știre că armata primise misiunea să acționeze cu toată severitatea. Toți ai lui socoteau Apusenii ca o cetate de piatră pe care n-o poate cuceri nici un dușman.

Răscoala lua proporții așa cum prevăzuse și cum dorise el. Generalul Preiss era indignat. Ca și contele Simion Kemény. Michael Brukenthal a fost de aceeași părere cu ei. Cum adică, niște funcționari împărătești, cum sunt cei din Ofenbaia, să încheie o convențiune cu țăranii răsculați și să accepte protecția lor față de guvern și armată? Așa că, după ce s-au înțeles împreună, baronul Brukenthal, în numele guvernului, respinse convenția încheiată la Ofenbaia și, ca atare, armata avea cale liberă să calce drumurile ce treceau prin această comună, ducând în munți.

Freamăt mare era în casa unde stătea Horea, la Albac. Mesageri din toată Transilvania, trimiși de căpitanii răscoalei, veneau și plecau. Știrile pe care le aduceau nu erau, din păcate, prea încurajatoare. În comitatele Aradului și Bihorului se așezară, în poziție de luptă, trupele generalului Sturm, venit din Ungaria. Corpuri mai mici de armată s-au stabilit pe valea Mureșului în Dobra, Ilia, Deva, Orăștie, Vinț până la Alba Iulia. Alte trupe înconjurară partea de răsărit a munților, cu misiunea să pătrundă spre oastea răsculaților de la Zlatna, Mogoș și Ofenbaia. Din Târgu Mureș plecă spre Cluj o divizie de grăniceri secui, ca să închidă accesul în munți pe la Gilău și Huedin.

Cetatea Apusenilor fusese astfel izolată de restul lumii. Horea intui imediat pericolul în care se aflau oamenii săi. „În loc să atacăm, va trebui, de-acum și până la primăvară, să ne apărăm", gândi el și gândul acesta al lui străbătu drumurile munților astfel încât l-au aflat și Cloșca și Crișan și Ion Horea și ceilalți căpitani ai răscoalei. „Situația este rea, dar nu-i încă disperată", încercă Horea să se autoconsoleze. Deși era conștient că, în momentul în care armata a început să acționeze împotriva lor, unul din doi trebuia să iasă biruitor iar celălalt să capituleze cu sau fără condiții, după cum i-o va cere învingătorul.

„Soldații au și arme, au și tunuri, au și muniții, au și mâncare, sunt și bine îmbrăcați și au ordin să tragă fără milă. Și-l au de partea lor pe împărat. Noi n-avem decât dreptatea și munții și cerul de deasupra noastră."

„Nu-i destul oare să ai dreptate de partea ta?" întrebă un bătrân.

„După legea noastră ar fi destul, dar după legile lor lucrul ăsta nu înseamnă nimic", răspunse Horea.

„Preoții au primit ordin să se lege de soldați și să meargă în fruntea lor la luptă împotriva noastră", aduse vestea un țăran venit dinspre Alba Iulia.

„S-au vândut și ăștia diavolului, cu episcopi cu tot! Episcopii însă pot fi iertați de păcatul ăsta că-s de alt sânge decât noi și-s ținuți în brațe de guvern, dar popii îs oameni ai satelor noastre", zise Horea. Era consternat Dar încă simțea pământul sub picioare. Nimic nu-i prevestea, încă, ce va urma. Cetatea Apusenilor n-a fost izbită de nimeni. De ce n-ar fi tot atât de trainică și-n iarna aceea care-ncepuse a se lăsa, ca și până atunci? Chemă la el câțiva oameni de încredere și-i trimise în Zarand, la Ofenbaia și-n alte locuri unde se aflau cete răsculate să ducă acestora cuvântul său:

„Toate drumurile și trecătorile prin care se poate ajunge la noi să fie baricadate prin tăierea pădurilor. Trebuie făcute mai multe rânduri de tăieturi, astfel încât nici pasărea să nu poată trece prin ele. Asemenea, satele mai mărginașe să fie înconjurate de tăieturi de păduri ca de niște ziduri. Se cuvine să ne apărăm cu toate forțele și

din toate puterile. Până la primăvară nu-i o veșnicie. Trecem și peste iarna asta și când o da colțul ierbii vom izbi de moarte tot ce ne va sta în cale”.

La Mogoș, la Râmeți, la Buceș și Vulcan, la Negrileasa, la Dupăpiatră, și-n multe alte locuri copacii au fost prefăcuți în ziduri de apărare. Câte trei rânduri de tăieturi. O patrulă raportă că a izbutit cu mare greutate să treacă prin două rânduri de tăieturi, dar prin a treia n-a mai putut trece deși s-au străduit, deși se aflau călări. Armata nu primise încă ordinul pentru a începe ofensiva. Oamenii munților urmăreau fiecare mișcare de trupe. Horea dispuse fiecărui sat aflat în raza de acțiune a răscoalei ca, în momentul în care vor observa apropierea soldaților, să dea alarma, să tragă clopotele, să înștiințeze comunele vecine pentru a se putea apăra.

„Voi trebuie să ascultați întocmai de ordinele mele dacă vreți ca națiunea română din Transilvania să scape de robie, să nu mai fie supusă domnilor pământeni. În nici o comună să nu se îngăduie nici un soldat. Și nici să nu asculte de vorbele și promisiunile ofițerilor care au devenit cei mai mari înșelători minținд că împăratul le-a îngăduit să promită marea cu sarea. Scopul lor este să suprime răscoala și să ne pună iarăși în jugul nobililor.”

La 27 noiembrie, generalul Preiss raportă că armata începe ofensiva. Guvernul luă cunoștință de acest lucru fără să-l felicite pentru abnegația cu care conduse operațiunile tactice și strategice, începând să-i plătească polițele. După două zile, la Râmeți, într-o luptă înverșunată, țăranii obținură o primă izbândă în fața trupelor conduse de vicecolonelul Schultz în care, cu numai douăzeci de zile în urmă, la Tibru, țăranii își puseră mari nădejdi. Cu gândul ca să ocupe satele Ponor și Râmeți, Schultz porni în fruntea unei trupe de 143 infanteriști și 68 de husari secui. Intră fără teamă în strâmtoarea munților și acolo țăranii îl întâmpinară cu focuri de armă, cu lovituri de furci. Vicecolonelul încercă să-i oprească vorbindu-le, strigându-le că n-are cu ei nimic, doar că trebuie să ajungă acolo unde l-a trimis ordinul împăratului. „Odată cu capul, ficiori, că vine și Horea cu țara!” îi răspunse un țăran și în fruntea unei cete se năpusti fără teamă asupra soldaților. Ascultând poruncile lui Horea, țăranii tăiară drumul de retragere al soldaților conduși de Schultz, baricadându-l cu copaci. Așa că locotenentul Probst, plecat în ajutorul vicecolonelului, nu i-a putut fi de nici un folos, răsculații obligându-l să se întoarcă înapoi și să raporteze întâmplarea.

Guvernul se agită dar nu se pierdu cu firea.

„Doar n-au intrat zilele-n sac! Și-apoi, ne aflăm abia la început”, încercă baronul Preiss să justifice această înfrângere. Cum, în același fel, dând vina și pe slaba aprovizionare a armatei cu cele de trebuință, se va scuza și în continuare, încumetându-se chiar să preschimbe, cu

vorba, unele înfrângeri în izbânzi.

Călcase cu stângul, deși își propusese să lichideze răscoala într-o zi două, să demonstreze guvernului potentele armatei sale, să șteargă acuzațiile care i s-au adus până atunci. Numai că lucrurile au avut o altă desfășurare. Tot în ziua de 27 noiembrie, maiorul Stojanich plecă din Deva cu o trupă formată din 320 de soldați să ocupe Zarandul.

„Cătanele au ajuns la Brad", îi raportă lui Crișan un om trimis anume să iscodească.

Trupa răsculaților se afla în Crișcior, cu gând să treacă dincolo de munți și să ocupe Abrudul, așa cum stabilise Horea planul de bătaie.

„Să-i nimicim! zise Crișan în sfatul căpitanilor săi. Câți sunt?" îl întrebă pe omul de încredere care-i aduse vestea.

„Ca la trei sute de inși."

„Mâine dimineață îi vom pune pe fugă, îi vom trece în Ungaria, să ne țină minte și să învețe meserie. Că nu-i destul să fii maior, trebuie să și cunoști oamenii împotriva cărora pornești la luptă. Că noi suntem viteji!" Căpitanii îl aprobară. Crișan stabili modul în care se vor desfășura a doua zi ostilitățile.

„O trupă de-a noastră le va tăia retragerea către Deva. Trebuie să afle și ei că-i așteptăm în strâmtoarea de la Vălișoara. Iar noi, ăștialalți, ne vom năpusti asupra lor. Fără teamă. Suntem de câteva ori mai mulți decât ei, și-apoi, toată țara îi de partea noastră, în frunte cu Horea. Duceți-vă și pregătiți oamenii!"

Lupta de la Brad a fost scurtă. Cătanele maiorului Stojanich au fost respinse și s-au retras la Hălmagiu, de unde-au cerut ajutor din Ungaria. Despre această luptă, locotenentul Simeny, povestea: „Pe un drum foarte rău am ajuns la Brad, după miezul nopții. Aici am aflat foarte puțini răsculați. Ceata țăranilor, de câteva mii de oameni, plecase către Crișcior, cu câteva ore mai devreme, sub comanda căpitanului Crișan. Dar după ce auziră că noi suntem aici, veniră din nou în zorii zilei cu o mulțime așa de mare că n-o pot descrie și noi cercarăm să ne retragem repede către Hălmagiu. Ne-am ciocnit cu trupa aceasta și, cu toate că pușcarăm asupra lor, îi tăiarăm cu săbiile și-i uciserăm, toate au fost în zadar, căci ei se adunară sub comanda lui Horea într-o mulțime ce nu se poate spune. Vom vedea ce vom putea face în viitor, destul că aici este oribil pentru soldați, fiindcă nici ziua și nici noaptea nu avem odihnă din pricina răsculaților."

Crișan simți că se află foarte aproape de o izbânda totală. Din ordinul lui, câțiva țărani plecară pe valea Mureșului cu porunca să-i adune pe toți răsculații la Hălmagiu. La fel îi îndemnă și pe țăranii din Zarand. Disperat, Stojanich încercă o stratagemă care-l salvă, întorcând mersul evenimentelor în defavoarea răsculaților care, poate într-un moment de euforie, uitaseră de ceea ce le-a poruncit Horea, adică să nu se încreadă cu nici un preț propunerilor pe care le-ar fi

făcut ofițerii armatei imperiale, chiar dacă ar fi vorbit în numele împăratului. Maiorul încheie o convenție cu trupa lui Crișan, promițându-le țăranilor că din ziua aceea vor fi militari, că nu vor mai sluji nobililor ci numai împăratului. Și răsculații se lăsară din nou înșelați. Și acest lucru s-a petrecut în momentul în care Hălmagiul era înconjurat de vreo șapte mii de oameni. Când șansa era categoric de partea lor. Unii căpitani s-au lăsat ademeniți de promisiunile maiorului.

„Doar pentru asta luptăm împotriva nobililor! Să scăpăm de iobăgie, să ajungem slujbași ai împăratului. Și dacă maiorul se jură că vorba-i vorbă, că militarul nu știe minți, atunci să-l credem și să-l ascultăm!”

Când s-au dezmeticit, era prea târziu. Maiorul devenise stăpân pe situație, întorcând roata în favoarea sa. Și acest lucru s-a întâmplat la Mihăleni, în ziua de 17 decembrie. Până atunci, în Zarand s-au petrecut multe lucruri care n-au intrat în calculele lui Crișan. Despre ele nici Horea n-a putut fi prevenit la timp pentru a-și da părerea, pentru a-l sfătui pe Crișan ce să facă. Deși atenția sa era îndreptată într-o mare măsură către Zarand, către oastea răsculaților de sub conducerea lui Crișan, deoarece pe aici se putea crea o largă fisură prin care armata să pătrundă nestingherită în munți. De aceea Horea, prin mesagerii săi, îl înștiințase pe Crișan că Zarandul nu trebuie pierdut cu nici un preț, iar în caz de nevoie, dacă Bradul va cădea în mâinile armatei, țăranii să se retragă înspre Mihăleni, unde locurile sunt mai strâmte și unde răsculații vor putea rezista mai bine în fața cătanelor.

La patru decembrie însă, în ajutorul maiorului Stojanich veni o altă trupă condusă de vicecolonelul Kray și, ceea ce era mai grav, însoțită de episcopul Nichitici. La început, Crișan nu dădu prea mare importanță acestui fapt. Prelatul convocă o mare adunare la Țebea, unde se adunară și țărani și preoți curioși mai mult să-l vadă pe episcop, să afle noutăți privind plângerile lor. După slujba religioasă, Nichitici ținu în fața adunării o cuvântare.

„V-ați înhăitat cu scelerații aceia ca să faceți greutăți împăratului, să-i nemulțumiți pe stăpânii voștri. Și-n felul acesta v-ați pus rău și cu bunul Dumnezeu. Pe care criminal credeți voi că-l va ierta Dumnezeu? Iar voi ați omorât. N-ați ales între vinovați și nevinovați. Eu vă spun, în numele lui Dumnezeu și-n numele împăratului, să vă liniștiți, să plecați pe la casele voastre și să vă vedeți de treburi ca și înainte de revoluțiune. Ba chiar trebuie să și uitați aceste întâmplări triste pe care le-ați provocat. Desigur, căpitanii voștri, cei care v-au îndemnat la rele, ei, necredincioșii, își vor primi pedeapsa cuvenită! Voi însă, prin grația lui Dumnezeu și-a împăratului, veți fi amnistiați. Am dreptate, oameni ai lui Dumnezeu?” întrebă, la sfârșit, episcopul,

convins fiind că vorbele sale și-au făcut efectul scontat asupra țăranilor care, după cele petrecute în ultima vreme, nu mai știau în cine și pe cine să creadă.

„Pentru că ne-ai vorbit în numele lui Dumnezeu și-al împăratului, te vom asculta!" zise un țăran cu părul alb, ieșind înaintea celorlalți, în fața episcopului. Nichitici îi întinse mâna și țăranul i-o sărută. Alți oameni făcură la fel. Episcopul câștigă astfel de partea sa o bună parte din țara Zarandului. Oastea lui Crișan se împuținase. De la Țebea la Hălmagiu, satele ascultau acum de Nichitici. Episcopul nu se mulțumi însă numai cu atât. Însoțit de armată, plecă de la Țebea la Brad, trecând prin Mesteacăn, pe lângă biserica unde, cu numai o lună și trei săptămâni în urmă, țăranii jurară credință căpitanului Crișan. Când ajunse în dreptul sfântului lăcaș, episcopul întoarse capul să nu-l vadă. Ba, în sinea lui, îl și blestemă să-l arză focul. „Dacă nu mi-ar fi fost îngăduit acest lucru, Dumnezeu ar fi abătut asupra capului meu un fulger. Dar se vede treaba că și Dumnezeu și-a întors fața de la această biserică de unde a pornit răscoala!"

La chemarea episcopului, la Brad s-au adunat țărani și preoți din 25 de comune. Și iarăși le ținu Nichitici o vorbire despre păcatele lor din timpul răscoalei, săvârșite cu voie sau fără voie, păcate despre care, pe un ton amenințător, zise că nu știe dacă vor intra sau nu spre iertare, în grația lui Dumnezeu, drept pentru care se cuvine din partea lor, a păcătoșilor, să regrete faptele lor necuviincioase, să asculte de stăpânii lor și să se supună fără cârtire poruncilor stăpânirii, care nu le vrea decât binele și care trudește din răsputeri, în frunte cu împăratul, pentru acest bine:

„Liniștiți-vă și plângerile voastre vor fi cercetate și păcatele voastre vor fi iertate și țara se va bucura și vă va răsplăti cum se cuvine".

Țăranii îl aprobară și-i promiseră că-l vor asculta întocmai, că se leapădă de căpitanii răsculați și că regretă din suflet tot ce-au făcut, că de multe ori au trebuit să omoare și să jefuiască fiind amenințați ei înșiși cu moartea pentru neexecutare de ordin, ordin care pleca întotdeauna din gura lui Horea, pe care mulți dintre ei nici măcar nu-l văzuseră vreodată. Mulțumit, episcopul își continuă drumul. Se opri la Crișcior, apoi plecă împreună cu armata către Blăjeni, cu intenția de a ajunge în munții Abrudului, călcând în picioare revoluția. Din falnica trupă a lui Crișan care număra mii de oameni nu mai rămase aproape nimic. Episcopul despărțise țăranii de răscoală, amenințându-i deopotrivă cu judecata împăratului și cu judecata de apoi. Unii abia au așteptat acest punct de sprijin al conștiinței lor pentru a se retrage la casele lor. Foamea și frigul și faptul că nu izbutiseră să-și impună nici o plângere îi descurajaseră. Armata și episcopul trecură prin Zdrapți și Mihăleni fără să întâmpine nici o rezistență.

Speranța că vor ajunge la Abrud, în bune condițiuni, se dovedise

deșartă. La hotarul dintre Mihăleni și Blăjeni, în defileul Crișului Alb, avangarda locotenentului Vajda a fost întâmpinată de o trupă de câteva sute de țărani care declarară că ei nu vor permite trecerea armatei mai departe. Soldații erau în număr de cincizeci. Zece răsculați contra unui soldat. Țăranii cereau să li se comunice rezultatele plângerilor adunate de oculistul Piuariu-Molnar, amenințând că până atunci nu se vor supune nimănui. Episcopul se sfătui cu vicecolonelul Kray cum să procedeze ca să-i înlăture pe răsculați din calea lor, pentru a-și continua în cât mai mare grabă drumul spre Abrud.

„Ar trebui să le vorbiți, cum ați făcut la Țebea și la Brad și la Crișcior", zise Kray.

„Ăia nu erau înarmați!" râse Nichitici.

„Un prelat nu se teme de un pistol sau de-o furcă, zise ironic vicecolonelul. Și-apoi, să nu uităm că ați fost numit ca să conduceți această oaste și ați garantat pentru liniștea și viața oamenilor mei."

„Eu nu sunt militar. Iar în ce privește garanția pentru viață, numai Dumnezeu sfântul o poate da, el știe câte zile are de trăit fiecare om, fie el sclav ori împărat."

„Nu mie trebuie să-mi vorbiți despre aceste lucruri, ci lor, răsculaților! Priviți cu ce ochi furioși se uită la noi. Dacă ar putea, ne-ar mânca"

„Să n-o luăm chiar așa, doar și ei sunt niște bieți creștini," zise episcopul ca și cum i s-ar fi înmuiat inima de mila țăranilor.

„Totuși, în mod practic, ce credeți că putem face sau ce trebuie să facem? Nu putem înnopta pe aceste coclauri."

Episcopul rămase câteva clipe dus de gânduri. Socoti în grabă cum să-i păcălească pe răsculați, cum să-i înșele ca să poată pleca mai departe.

„Ce-ați hotărât?" întrebă Kray care, între timp, se gândi și el la un anume plan de bătaie.

„Voi trimite doi preoți ca să-i liniștească, să obținem liberă trecere fără vărsare de sânge. Preoții le vor promite, dacă va fi nevoie, că prin mine vor interveni pe lângă guvernator pentru ca plângerile lor să fie rezolvate", zise episcopul.

„Și-n vremea asta, eu voi organiza trupa și-i vom ataca spulberând și trupa asta. Să curățăm tot ce întâlnim în cale, să nu mai rămână sământă de răscoală în urma noastră. Destul s-au întrecut cu gluma scelerații ăștia."

Episcopul nu se împotrivi:

„Eu cu cuvântul Domnului, dumneata cu cuvântul armelor."

Instruiți de Nichitici, doi preoți se înfățișară înaintea țăranilor, făcându-le felurite promisiuni. În vremea asta, soldații ocupară poziții de luptă, astfel încât să-i poată ataca pe răsculați din două părți. Și-n

clipa când preoții se retraseră din fața mulțimii obținând ceea ce voiseră, Kray ordonă atacul. Luați prin surprindere, trădați de cei doi preoți, țăranii, deși luptaseră cu înverșunare, au fost până la urmă învinși. Mulți au murit, mulți au fost răniți iar ceilalți s-au retras.

„Întreg Zarandul se află în mâinile noastre!" zise vicecolonelul, mângâind bastonul ferecat cu aramă al căpitanului Bibarț, căzut în luptă.

„Am cugetat bine și-am lucrat și mai bine!" zise episcopul.

„Mâine pornim către munții Abrudului", se lăudă Kray, socotindu-se eroul acelei zile.

„În câteva zile toată răscoala va fi călcată de noi în picioare, se va transforma într-o tristă amintire!" se bucură Nichitici.

Într-adevăr, auzind despre deznodământul luptei de la Mihăleni, despre dezicerea de răscoală a țăranilor din satele Zarandului, mulți locuitori din comunele de peste munți, de pe valea Arieșului au capitulat, trimițând deputați la comisarul guvernului pentru a-i declara supunere. Focul care părea de nestins, abia mai pâlpâia la Câmpeni, unde se adunaseră țăranii din Ofenbaia, Râu Mare și Vidra. În fruntea lor se afla Horea. Încrezători încă în izbândă jurară din nou credință primului căpitan. Horea nu credea în nimeni. Era hotărât însă să lupte până la capăt.

Ajuns la Abrud, episcopul convocă preoții și câte șase țărani din comunele vecine, sfătuindu-i să renunțe la revoluțiune. Împreună cu comisarul guvernului, publică în fața lor patenta de amnistie generală. Nu cârti nimeni. Recunoscură că au greșit și se bucurau că sunt iertați.

„Lăudați-l pe Dumnezeu și mulțumiți-i împăratului!" îi sfătui episcopul.

Creduli, țăranii abdicară de la convingerile lor. Împotriva acestui deznodământ, Câmpeniul rezista. Horea aștepta resemnat înfruntarea dintre trupa sa și armată, confruntare care, inevitabil, era decisivă. De-a lungul drumului, de la Abrud la Câmpeni, pe care pornise vicecolonelul Schultz în fruntea unei armate de 750 de soldați, se aflau, pe dealuri, mii de țărani. Au tras cu tunurile asupra lor și țăranii s-au retras către Râu Mare. În seara zilei de 11 decembrie, Schultz, după ce, trecând prin Cărpiniș, percheziționa casa lui Cloșca, fără să găsească însă nimic deosebit, intră în Câmpeni. Țăranii înconjurară trupa vicecolonelului din toate părțile și-i tăiară drumul de retragere spre Abrud. Schultz, auzind despre ce este vorba, încă în noaptea aceea trimise scrisori prin care cerea ajutor. Și până să se dezmeticească răsculații, sosiră în Câmpeni vicecolonelul Kray din Abrud, Ott din Bucium, maiorul Stojanich din Zarand și maiorul Dolcinengo din Râmeți. Schultz fu scăpat de la o pieire sigură, iar tunurile îi împinseră pe răsculați în munți, către Albac. Horea cu ai săi se aflau într-o situație dificilă. Poate în cea mai grea situație de la

începutul ostilităților. Despre Crișan nu mai știa nimic. Cloșca era și el neputincios. Armata intrase în Câmpeni. Albacul va cădea și el. N-avea de ales. Trebuia să dizolve trupa, iar el și Cloșca să plece în munți, să se ascundă.

„Până la primăvară, când om vedea ce trebuie să facem. Ajungem iarăși la împăratul sau pornim din nou pe drumul nostru!”

„Până atunci să cugetăm cum și când am greșit. Și de ce ne-am lăsat amăgiți de toți și în atâtea rânduri! Unde-am fi fost noi astăzi dacă luam Galda, dacă luam Hălmagiul, dacă… Să mergem până nu vin peste noi cătanele!” zise Cloșca.

După câteva ceasuri se pierdură în munții Albacului, în pădurea Scorocetului, însoțiți de câțiva dintre oamenii cei mai de încredere. Până la primăvară…

XXI

La 26 ianuarie, la Alba Iulia a început și interogatoriul lui Oargă sau Ion Cloșca din Cărpiniș, cam de 30 de ani, iobag cameral. Contele spera să culeagă din acest interogatoriu roade bogate. De aceea l-a și introdus pe Cloșca în fața comisiei aulice înaintea lui Horea. Era convins că va consemna cel puțin o acuzație zdrobitoare împotriva primului căpitan al răscoalei.

„Unde, cum, cu cine și prin cine ai fost prins și adus în arest?" a fost prima întrebare.

„Am fost prins împreună cu Horea și legat în pădurea care aparține satului Râu Mare, de către patru gornici domnești pe care îi cunosc dar nu le știu numele. Acei patru gornici ne-au găsit șezând lângă un foc și ne-au spus: Trebuie să mergeți cu noi la Zlatna; așa s-a poruncit. Noi le-am răspuns că voiam să mergem la Viena, dar mergem cu voi la Zlatna. După aceste cuvinte, am fost legați de către cei patru gornici, apoi ne-au condus în casa unui gornic, acolo am fost preluați în pază ca arestați de către soldați, iar de aceștia, duși imediat la Zlatna."

Întrebare de circumstanță, răspuns cam în doi peri. Jankovich cunoștea exact cum s-au petrecut lucrurile, dar, conform protocolului, trebuia să înceapă interogatoriul cu această întrebare. Să nu-și intimideze, de la bun început, adversarul. Să-l facă să creadă că fiecare răspuns îl poate favoriza, dacă nu ascunde faptele reale, petrecute aievea.

„Ce-ați avut la voi când ați fost arestați și la ce ați folosit lucrurile respective?"

„Eu și Horea am avut fiecare câte o armă ca să ne apărăm de lupi dar și din teamă fiindcă de vreo doi ani suntem urmăriți și mulți voiesc să ne spânzure. Nici eu și nici Horea nu am avut pistoale."

Amănunt nesemnificativ prin care contele voia să se convingă de sinceritatea acuzatului. Așa că aduse cele două pistoale care s-au găsit la Cloșca în momentul prinderii sale. Acesta le privi ca și cum atunci le vedea pentru prima oară.

„Cunoști aceste pistoale și recunoști că le-ai avut asupra ta când te-au arestat gornicii?"

Cloșca negă cu seninătate. Vorbi cu oarecare regret în glas, mărturisind că de când se știe el, n-a avut asemenea pistoale.

„Ticălos! gândi contele. Ăsta, ca și ceilalți doi, îmi va da de furcă. Și tot ca el se va comporta și celălalt, Horea. Trebuie să-l iau metodic, să-l aduc, din aproape în aproape, la adevărul pe care îl aștept de la el. Păcat că nu-i pot oferi o șansă de scăpare. Care acuzat nu-și deschide gura în schimbul unei promisiuni că pedeapsa îi va fi ușurată dacă mărturisește?"

„Deoarece puțin mai înainte ai spus că tu și Horea erați urmăriți, că

voiau să vă spânzure, să ne spui cine vă urmărea și pentru ce fapte?”

Cloșca se miră, auzind întrebarea. Oare să nu fi auzit Jankovich, de când se află în Transilvania ca anchetator principal despre drumurile lor la Viena? Să nu-l fi informat nimeni cine sunt ei și cum s-au zbătut pentru ușurarea poporului de corvezi? Vrea să-l tragă de limbă.

„Cine ne-a urmărit? Juzii satelor și gornicii și anume pentru că noi amândoi am fost la Viena. Chiar acești juzi și gornici ne-au prevenit să ne ferim de funcționari, ca să nu ne prindă.”

Contele sesiză contrazicerea lui Cloșca și-l întrebă:

„Cum se poate ca juzii și gornicii să vă urmărească și tot ei să vă prevină ca să nu fiți prinși? Explică-ne aceste lucruri.”

„Încă înainte ca juzii și gornicii să ne urmărească, ne-au spus: Noi știm că sunteți nevinovați, însă feriți-vă, pentru că avem ordin să vă arestăm.”

„Ce-ați făcut voi la Viena?”

„Am înaintat Maiestății Sale o petiție.”

„De câte ori ați fost la Viena și cu cine anume, de fiecare dată?”

„Noi am fost împreună la Viena de trei ori. Întâia dată eu, Horea, Toader Dumitru alias Buta și Gavrilă, al cărui nume de familie nu-l cunosc; ultimii doi erau din Râu Mare. A doua oară am fost eu, Horea, Cristea Nicola și un alt Gavrilă al cărui nume de familie cred că era Onu, ultimii doi, de asemenea din Râu Mare; a treia și ultima oară când am fost și eu la Viena, a mai fost Horea, Simion, vărul lui Toader Dumitru din Râu Mare și preotul Popa Dumitru din Certeje care se află în închisoare, la Zlatna. Horea a mai fost și-a patra oară la Viena și anume în postul Crăciunului 1783 și s-a reîntors târziu, după Paștile lui 1784. Nu știu cine a mai fost a patra oară cu el.”

„Ce fel de răspunsuri ați primit la petițiunile pe care le-ați dus și le-ați predat la Viena?”

„S-a dat poruncă guvernului să cerceteze chestiunea noastră și să ni se facă dreptate”, răspunse Cloșca.

„Ce fel de rezoluțiune a adus Horea ultima dată de la Viena?”

„Eu, împreună cu alții, am fost în postul sfinților Petru și Pavel la Sibiu cu această rezoluție, unde guvernul ne-a spus că arestații noștri care erau închiși pentru această chestiune vor fi eliberați, iar noi să mergem liniștiți acasă, în timp ce chestiunile noastre vor fi cercetate și rezolvate după dreptate”.

„De ce n-ați așteptat liniștiți terminarea chestiunii, dacă guvernul v-a promis că le rezolvă?”

Cloșca zâmbi. Contele sau se prefăcea naiv, sau era cu adevărat. Parcă n-ar ști cum lucrează un guvern cu supușii săi de jos! Dar pentru că a fost întrebat, a răspuns:

„Guvernul ne-a promis un termen de patrusprezece zile; după expirarea lui, văzând că nu se face nimic, am mers din nou la Sibiu. Și

guvernul ne-a dat un al doilea termen; când a expirat și acest termen, iarăși ne-am dus la Sibiu și guvernatorul ne-a spus că afacerea noastră a fost trimisă comitelui din Galda. Deci lui trebuie să ne adresăm. Ne-am dus și la Galda, la comitele suprem și acesta ne-a promis, la început, că se va interesa de chestiunea noastră și ne-a dat termene; de trei ori am fost și la comite, ultima oară am fost eu și încă cinci oameni la comitele suprem care ne-a spus: Mergeți acasă, termenele au trecut iar pentru chestiunea cu care ați venit n-am făcut nimic. Și ne-am întristat. Ne-a mințit guvernul, ne-a mințit comitele suprem. Și rezoluția împăratului era clară pentru chestiunea noastră. Ne-a fost milă de noi, cât am tot umblat de la unul la altul".

„Cu răspunsul comitelui suprem ce-ați făcut: l-ați ținut pentru voi, sau l-ați spus satelor?"

„Când am primit acest ultim răspuns, ne-am dus la comisarul de război, la Alba Iulia. I l-am arătat, i-am arătat rezoluțiile, acesta le-a citit și ne-a trimis acasă spunându-ne că împăratul va veni în țară și atunci vom putea vorbi cu el în persoană. În urma acestor spuse, ne-am dus acasă și am înștiințat satele numite Câmpeni, Cărpiniș și Râu Mare, ca să știe cum stau lucrurile."

„Dacă și comisarul de război v-a spus să mergeți liniștiți acasă, de ce n-ați rămas liniștiți?"

„Noi am rămas liniștiți, însă au venit la noi alți oameni; aceștia erau neliniștiți și deci aceștia trebuie să răspundă și să dea socoteală despre cele întâmplate."

„Cine au fost acești oameni tulburători?"

„Nu-i cunosc. Eu n-am fost la târgul din Câmpeni ci acasă, la Cărpiniș."

„Tu va trebui să dai socoteală și să răspunzi, pentru că tu ai început răzvrătirea!" se înfurie contele. Și era numai începutul. Și Horea încă nu apăruse în fața comisiei aulice. Cloșca era însă foarte calm. Sau se prefăcea numai că este calm. Avusese vreme să discute cu Horea, să-și jure unul altuia că nu vor învinui pe nimeni anume, că fiecare răspuns pe care-l vor da la întrebările puse de anchetatori trebuie să înceapă și să se sfârșească prin a nu recunoaște nimic.

„Eu n-am început răzvrătirea."

„Ce ați pus la cale și ce ați hotărât la Mesteacăn?"

„Eu n-am fost acolo."

Dialogul nu se desfășura așa cum și-a închipuit contele Jankovich în vreme ce pregătea întrebările. Adică unele întrebări mai de referință, celelalte decurgând din răspunsurile acuzatului. Cloșca nu se lăsa impresionat nici de conte și cu atât mai puțin de perspectiva morții cu care se obișnuise deja.

„Ce fel de funcție ai avut în timpul răscoalei și ce ai făcut în timpul tumultului?"

„Eu n-am avut nici o participare la toată tulburarea și cu atât mai puțin vreo funcție.”

„La ce jefuiri ai fost și ce-ai făcut în acele locuri?”

„Am mers numai la Baia de Arieș și Cricău la jefuiri și acolo am fost luat cu forța; dar n-am participat, fiindcă atunci când am ajuns eu acolo, jefuirile erau terminate.”

„Cine te-a luat cu forța la Baia de Arieș și la Cricău?”

„O mulțime de oameni au trecut pe lângă casa mea care se află lângă drum și câțiva au zis că acolo stă omul care a fost de multe ori la împăratul; mi-au poruncit să merg cu ei și eu am încercat să nu mă supun, dar nu m-au lăsat. Am recunoscut în acest pâlc de oameni pe mulți, însă tot acei necunoscuți mi-au ordonat să merg cu ei.”

Contele se înfurie de-a binelea. Cloșca îl mințea în față. Avea destule dovezi privind vinovăția lui Cloșca. Iar el o ține pe-a lui, sfidând pur și simplu comisia aulică. „Și măcar dacă-n felul acesta s-ar apăra! Spune nu și crede că toate-s în regulă. Parcă ar fi stat de vorbă cu moartea și i-ar fi promis că nu se va apropia de el încă mulți ani de-acum înainte”, gândi contele. Și către Cloșca:

„Cum poți afirma astfel de lucruri când este cunoscut faptul că în tulburare ai fost primul căpitan și-ai amenințat oamenii la începutul răscoalei cu tragere în țeapă și cu incendieri?”

„Eu n-am fost căpitan și nici n-am amenințat oamenii. Cei care au spus astfel de lucruri despre mine vor trebui să dea socoteală în fața lui Dumnezeu!” susținu Cloșca, menținând aceeași stare de spirit, neprielnică, între el și comisia aulică.

Calmul puse din nou stăpânire pe conte. „Dacă după fiecare răspuns m-aș enerva, n-aș mai ajunge să termin ancheta – își spuse el. Și-apoi, deciziunea ilustrului nostru împărat este clară și categorică. N-o poate schimba nici un fel de declarație, nici o rugăciune și nici un martor. Nu peste multă vreme, sceleratul ăsta va sta la poarta raiului cerșind îndurare. Și va fi trimis în iad să-și răscumpere păcatele săvârșite cu voia și fără milă, cu sânge rece și plin de ură. Mă uit la el și simt câtă ură împotriva noastră zace în sufletul său. De-ar putea, ne-ar strânge pe toți de grumaz!”

„Ai fost în timpul răscoalei la Curechiu? Ce s-a întâmplat acolo?”

„N-am fost și nici nu știu unde se află această localitate.”

„Dar la Câmpeni, Abrud, Roșia, Bucium și Mușca?”

„În primele patru localități n-am fost. Prin satul Mușca am trecut, când am mers cu ceilalți oameni la Baia de Arieș. Am stat peste noapte în Lupșa și de acolo am fost condus la Cricău.”

„Ai primit scrisori în timpul turburărilor?”

„Nu, și nici n-am scris.”

„Ce fel de arme și muniții ai avut? Dar ceilalți? De unde le-ați primit?”

„Eu n-am avut pușcă. La mulți oameni am văzut însă arme. Ceilalți au avut sape și furci de fier; lănci n-au avut nici unul; de unde au primit oamenii arme, nu știu; iar despre muniție știu tot atât de puțin.”

„Tu și ceilalți, de unde ați primit alimente?”

„Am luat pâine din Mogoș, când am trecut pe acolo cu jefuitorii și m-am hrănit din ea până acasă; ceilalți au luat pâine de unde-au găsit.”

„În care scop au pornit oamenii răscoala?”

„Nici despre aceasta nu știu nimic.”

„Pentru ce au lăsat oamenii să li se facă lănci?”

„Nu știu nimic despre așa ceva.”

„Dialog absurd!” constată contele. Se aștepta ca interogatoriul să se desfășoare cu totul altfel. El să întrebe, iar acuzatul să ceară îndurare, promițând că va recunoaște totul. Numai și numai să scape de o pedeapsă grea.

„Când te-ai întâlnit ultima oară cu Horea și cât ați stat împreună?”

„M-am întâlnit cu Horea în ziua de Sfântu Dumitru, stil vechi, în Râu Mare, în casa lui Nicola Petru, de unde am fost trimis în Cărpiniș pentru a merge la Viena cu Horea. Din această zi și până când am fost prinși, nu ne-am mai despărțit. Am fost împreună în Râu Mare.”

„Ce-ați făcut voi doi în tot acest timp?”

„Am așteptat ca satele să se adune și să-și dea părerea asupra scrisorilor care urma să le luăm cu noi la Viena; ne-am adresat vicejudelui din Câmpeni să le scrie, însă acela n-a voit să vină; după aceea ne-am adresat lui Alexandru Chendi; acesta le-a scris și a luat scrisorile pentru a le copia. Și-n acest răstimp am fost arestați.”

„Ce-au vorbit răsculații și ce le-ai publicat?”

„Am primit o scrisoare al cărui autor nu-l cunosc, un încasator de contribuții ne-a adus-o, iar preotul Petru Nicolescu din Râu Mare ne-a citit-o; în această scrisoare era scris că împăratul a acordat grație tumultanților; celor însă care îi vor prinde pe amândoi, adică pe mine și pe Horea, li se vor da câte 30 de fiorini. Satul însă ar fi zis: Pe acești oameni nu-i predăm fiindcă îi trimitem la Viena. Iar noi n-am publicat nimic jefuitorilor.”

„Pentru ce stătea scris în scrisori să fiți prinși voi doi?”

„Ca să nu putem pleca la Viena.”

„Destul pentru ziua de azi!” hotărî contele. Interogatoriul lui Cloșca continuă a doua zi.

„Ce-ați fi vrut voi doi să faceți la Viena?”

„Să obținem prin rugăminte de la Maiestatea Sa împlinirea grației ce-a fost hotărâtă și pe urmă să arătăm ce nenorocire ne-a lovit prin răscoala care s-a născut.”

„De unde ați primit bani pentru trecutele și diferitele călătorii la

Viena?”

„Satele ne-au dat bani pentru aceasta; în special eu am fost trimis de Bucium, Abrud și Cărpiniș. Aceste trei comune mi-au dat pentru fiecare călătorie câte 20 de fiorini. Nu știu ce au primit ceilalți deputați de la satele lor la fiecare călătorie. De la Abrud, însă banii nu i-am primit de la oraș, ci de la iobagii care locuiesc acolo.”

„Cum ați călătorit la Viena? Pe jos, în trăsură sau altfel? Cum ați ajuns acolo? Câtă vreme ați stat la Viena?”

„Am mers întotdeauna pe jos. Patru săptămâni până acolo și patru săptămâni înapoi. La Viena am stat de la patru săptămâni la mai multe, după cum am putut fi primiți și ascultați.”

„Cu asemenea întrebări nu ajung eu la adevăr”, gândi contele. Dar nu-i venea în minte ce altceva mai de seamă să-l întrebe pe acuzat. Nu găsea cheia cu care să intre în taina sufletului lui Cloșca. „Parcă m-aș afla în fața primei anchete din viața mea!” își impută el.

„Cine v-a scris petițiile și cât ați plătit pentru ele?” se interesă Jankovich.

„Petițiile le-am făcut, de două ori, aici, în Abrud și numai a treia oară la Viena. Primele două le-a scris Samu Martzy, din Abrud. Ultimile, agentul Enyedi. N-am plătit pentru nici una, nimic. La agent ne-a trimis chiar împăratul. Enyedi ne-a făcut copii după cele două privilegii ale noastre și-a mers personal, împreună cu noi, la împărat, căruia i-a predat copiile privilegiilor noastre, iar originalele ne-au fost restituite împreună cu o rezoluție”, răspunse Cloșca ca și cum s-ar fi aflat la un birt, cu un cunoscut, interesat și curios să afle ce-au rezolvat la Viena.

„Dacă împăratul a preluat privilegiile și petițiile voastre, dacă v-a acordat și o grațioasă rezoluție, de ce ați mai început răscoala?”

Cât pe ce să-și facă cruce ca să fie crezut pe cuvânt, renunțând însă în ultima clipă, socotindu-se desolidarizat de Dumnezeul care n-a fost de partea lor niciodată, Cloșca răspunse:

„Eu n-am început nici un fel de răscoală.” Și-apoi, luându-l martor pe același Dumnezeu în care nu mai credea, adăugă: „Dumnezeu să-l tragă la răspundere pe acela care se face vinovat de această nenorocire!”

Îi veni să râdă, să râdă în hohote, așa cum n-a mai râs de mult, poate de pe vremea când era copil. Contele își umezea buzele, purtându-și limba dintr-o parte în alta a colțurilor gurii. Acuzatul se dovedea mai înverșunat decât s-a gândit el că poate să fie unul care, după faptele sale, se află în fața judecății comisiei aulice și-a judecății de apoi. Jankovich era convins că atât Cloșca cât și ceilalți tovarăși ai săi vor ajunge imediat după moarte în fața judecății supreme care-i va condamna pentru totdeauna la veșnicia iadului. Și acest gând îl bucura pe el, un credincios convins. Avu însă o tresărire. „Dar eu, cine

mă va judeca pe mine? Pentru că, ascultând ordinul împăratului, supunându-mă lui, nu fac o judecată strâmbă? Nu păcătuiesc oare ascultându-i pe acești oameni care-s ca și morți? Poate, dacă le-aș fi spus de la bun început acest lucru, păcatul s-ar fi șters. Propria mea conștiință lucrează împotriva mea, împotriva preacredinciosului slujitor al Maiestății Sale. Dar împăratul? Are el liniște după ultimile instrucțiuni pe care mi le-a dat și care se bizuie numai și numai pe rapoartele primite de la mine, de la guvern și de la Preiss? Dacă i-ar fi ascultat el în persoană pe răsculați, pe căpitanul lor, oare tot astfel ar fi judecat? Starea de lucruri din Transilvania este mai rea decât și-o închipuie Brukenthal. Numai că nimeni nu vrea să recunoască acest lucru. Cu atât mai puțin nobilii."

Făcu eforturi să-și revină și continuă: „Dacă în răstimpul de la Sfântul Dumitru și până la arestarea voastră n-a fost la tine și la Horea încă un al treilea, pe nume Crișan Giurgiu?"

„L-au prins și pe el!" gândi Cloșca și păli. Contele observă îngrijorarea pe fața acuzatului și, bătând cu degetul pe masă, aștepta cu răbdare răspunsul.

„Eu cunosc pe un oarecare Crișan Giurgiu din comuna mea, Cărpiniș, dar nu l-am mai văzut de doi ani. Alți oameni din comune au fost însă, în acest răstimp, la noi."

„El are impresia că noi suntem proști, că noi credem toate minciunile pe care le înșiră aici, în fața comisiei aulice, fără teamă și fără rușine. Să nu știe el că noi cunoaștem toate mișcările lor? Și că oricând pot fi dovediți ca vinovați principali ai tulburărilor?"

„Deoarece ai fost primul căpitan al lui Horea în timpul răscoalei, să ne spui ce alți conducători subalterni ai chemat, numit și jurat."

„Care dintre cei mulți ne-au trădat?" se întrebă Cloșca. Îi veni să ofteze, se abținu și înghiți în sec. „De la mine nu vor afla nici un nume!" hotărî el pentru a mia oară.

„Eu n-am fost căpitanul lui Horea și deci n-am numit conducători subalterni."

„Dacă n-ai fost ajutorul lui Horea pentru ce te-ai ascuns împreună cu el atâta timp?"

„Satele ne-au trimis pe amândoi să ne ascundem ca să nu fim arestați din cauza drumului la Viena."

Contele începu să atace cu furie și înțelepciune. „Cunoști cumva un vicecolonel care a vorbit cu tine în timpul turburărilor?"

„Da, cunosc un vicecolonel care locuiește în Teiuș; acesta a vorbit cu mine pe înălțimea de la Cricău. Mi-a spus mie și celorlalți oameni mulți care erau adunați acolo, să mergem acasă. Eu nici cu această ocazie n-am fost conducător ci mulțimea m-a împins înainte și pe mine și pe alți doi țărani al căror nume nu-l știu. Așa s-a întâmplat ca eu și cei doi să ne întâlnim primii cu vicecolonelul."

„Ai spus până acuma de multe ori că n-ai fost cu răsculații și totuși ai vorbit cu vicecolonelul pe dealul de la Cricău în fruntea și în numele tumultanților.”

„Numai atunci și nicicând altcândva n-am mai fost împreună cu răsculații.”

„Cum ai ajuns atunci printre jefuitori?”

„Am spus mai înainte că am fost luat cu forța.”

„Ce-ați făcut, tu și ceilalți țărani, după ce vicecolonelul v-a spus să mergeți acasă?”

„Eu și mulți alții am plecat acasă, după cum am fost sfătuiți. Eu m-am dus acasă prin Mogoș.”

„N-au fost cumva printre tumultanți și oameni străini de această țară și de imperiu?”

„N-am văzut decât români.”

„Oare n-ai fost cu tumultanții și în afară de țară?”

„Nu, n-am fost nicăieri altundeva decât în satele da care am amintit.”

„Unde-ai jefuit, incendiat și omorât?”

„Nicăieri!”

Răspunsurile lui Cloșca păreau mai firești decât întrebările care, pe măsură ce interogatoriul continua, erau tot mai severe, tot mai forțate parcă.

„N-am jefuit, n-am incendiat și n-am omorât nicăieri.”

„De ce v-ați purtat cu nobilii și cu funcționarii așa de rău?”

„Nu știu nimic despre toate acestea.”

„De ce ați omorât soldați imperiali?”

„Nici un om nu poate depune mărturie că am luat parte la așa ceva sau că știu ceva despre asemenea fapte.”

„Unde-au fost duse lucrurile jefuite și dacă se mai află în ascunzătorile lor?”

„Eu n-am jefuit nicăieri și nici n-am văzut să se jefuiască. În localitățile în care am fost dus cu forța, jefuirile erau totdeauna terminate când ajungeam eu acolo.”

„Oare știi că Horea a fost prins la Bucium? Cum a fost eliberat din nou?”

„Nu știu nimic nici despre prinderea și nici despre eliberarea lui Horea la Bucium.”

„Cum poți spune așa ceva, când singur ai mărturisit că nu te-ai mai despărțit de Horea de la Sfântul Dumitru?”

„Așa-i, dar eu n-am cunoștință ca Horea să fi fost prins la Bucium.”

„Cât de mult trebuia să se întindă răscoala și când urma să se sfârșească, după înțelegerea voastră?”

„Nu știu despre nici o înțelegere.”

„Ce fel de ordine ai primit de la Horea pentru a le executa la

Galda?”

„N-am primit nici un ordin de la Horea pentru a-l executa la Galda.”

„Nu te-a trimis Horea, pe tine și pe Crișan, la Abrud?”

„Nu. Și mai repet o dată că eu nu l-am văzut pe Crișan Giurgiu de doi ani.”

„La convorbirea pe care-ai avut-o cu vicecolonelul a fost și Horea de față?”

„Nu, Horea n-a fost de față.”

„Dar în localitățile în care ai spus că te-au dus oamenii cu forța?”

„Horea n-a fost cu noi și eu nu știu unde se afla Horea în vremea aceea.”

„A cerut vicecolonelul atunci, la Cricău, ca șefii răscoalei să fie predați de către răsculați? Pentru ce te-ai ascuns și tu și ceilalți doi oameni?”

Cloșca se prefăcu la început că n-a prea înțeles întrebarea. Apoi căzu pe gânduri. Până la urmă, răspunse:

„Eu am mărturisit tot ce-am știut.”

Contele zâmbi. În sfârșit, acuzatul fusese învins. Căci ce altceva poate însemna ezitarea lui?

„Cum te-ai putut încumeta să amăgești poporul că răscoala se face din porunca împăratului?”.

„Astfel de vorbe n-am rostit în viața mea”, zise Cloșca sigur pe sine.

„Ce fel de scrisori a aruncat în foc Horea când ați fost prinși de gornici?”

Contele manevra, după cum credea el, interogatoriul, să-l deruteze pe acuzat, să nu-i permită să-și adune gândurile, să aștepte întrebarea următoare ca și cum ar decurge din precedenta.

„Eu n-am văzut nimic.”

„Ignat Urs, jude în Mușca, chemat în fața comisiei aulice să depună mărturie”, zise contele și omul fu adus în fața lui Cloșca.

„Îl cunoști?” întrebă Jankovich și acuzatul șovăi, se uită la noul venit cu prefăcută atenție și zise:

„Da, îl știu fiindcă locuința sa este în apropierea hotarului cu Cărpinișul.”

„Spune-i ce știi despre el”, se adresă contele, judelui.

Ignat Urs nu se sfii să spună:

„Îl cunosc, l-am văzut la Mușca, în timpul răscoalei, în calitate de căpitan.”

„Este adevărat ce-a spus omul în fața ta?”

„Nici un cuvânt nu este adevărat din tot ce-a spus!” zise Cloșca amenințându-l cu privirea pe Ignat Urs.

„Ai jefuit casa acestui om, sau numai ai dat ordin pentru jefuire?”

„Nu, deoarece, v-am spus, am fost dus cu forța acolo, de către

răsculați. Nu puteam să dau nici un fel de ordin.”

„Oare n-ai stat călare, având o armă și o sabie, în fața casei acestui om?”

„Niciodată.”

„N-ai poruncit ca fiul acestui om care era fugit pe câmp, să fie omorât?”

„Nu.”

„N-ai luat din casa acestui om documentele domnești și n-ai scos unul dintre acestea arătându-l poporului, spunând: În acest document stă ceea ce veți avea de plată în viitor?”

„Nu știu nimic despre toate aceste acuzații. Omul acesta mă învinuiește numai ca să intre în grațiile voastre.”

„N-ai tras cu pușca ta ca semnal al plecării?”

„Nu, pentru că nu aveam pușcă.”

„N-ai suflat dintr-un corn pentru a chema poporul?”

„Nu. Pentru că pe mine poporul m-a luat cu forța să merg cu el. Era adunat gata.”

„N-ai cercetat, cu acest prilej, doi funcționari domnești, pe Csernátzky Gábor și Aron Sándor și n-ai voit oare să-i omori?”

„Nu și nici n-am auzit de numele acestor oameni.”

Contele ceru să fie aduși alți martori din Mușca, anume Dumitru Man și Chifor Bota care, la rândul lor, l-au acuzat ca și judele. Cloșca însă a negat totul.

„Declarațiile lor sunt importante, nu faptul că el recunoaște sau neagă ceea ce a făcut”, gândi contele și amână interogatoriul pentru ziua de 3 februarie. În dimineața acelei zile a fost pus față în față cu preotul Petru Iancu, suspectat de a se fi aflat de partea răsculaților, fapt pentru care se afla sub stare de arest.

„Îl cunoști pe acest preot?”

„Nu-l cunosc.”

„Ai fost la Lupșa și-ai vorbit acolo cu un preot pe care l-ai scăpat de anumite maltratări ale răsculaților?”

„Da, am fost la Lupșa. S-ar fi putut întâmpla să fi vorbit acolo cu un preot și să fi vorbit și cu răsculații să nu-i facă vreun rău. Dar nu-mi mai amintesc dacă tocmai așa s-au petrecut lucrurile.”

„Cine a poruncit acestui preot să ia cu dânsul împărtășania și să însoțească răsculații, și cine a spus că de se împotrivește să fie executat, pentru că răsculații bolnavi trebuie împărtășiți?”

„Nu știu. Asemenea porunci n-am dat.”

„Nu i-ai spus tu acestui preot că Popa Avram din Cărpiniș a fost omorât pentru că n-a vrut să-i urmeze pe răsculați? Cine l-a omorât pe Popa Avram?”

„N-am rostit aceste vorbe și nici nu știu cine l-a omorât pe Popa Avram.”

„Oare nu-i adevărat că în urma poruncii tale, acest preot a fost dus sub pază până la Cricău pentru jefuire?”

„Eu n-am ordonat așa ceva.”

„N-ai spus chiar tu răsculaților că-i vei conduce la Alba Iulia în baza poruncii Maiestății Sale împăratul, pentru a primi arme? Că în viitor să nu servească pe nimeni altul decât pe împărat?”

„Nu știu nimic despre asemenea întâmplare.”

Petru Iancu intervine dușmănos:

„Tu ai condus poporul pe o câmpie unde era o colină, pe care te-ai suit pentru ca să te poată asculta mai bine și stând călare pe un cal ai strigat în gura mare: Măi oameni! Vă înștiințez din porunca împăratului că trebuie să mă ascultați și să mă urmați; m-am căznit, împreună cu Horea, șapte ani ca să vă fac soldați și acum în această traistă se află porunca împăratului! Și-ai bătut traista cu palma.”

„Minte! zise Cloșca sfidându-l pe preot. Doamne, cum l-aș scurta de cap, numai că nu mai am nici mâini, nici picioare. Numai gura mi-au lăsat-o nelegată, ca să trădez, să-i duc în fața călăului pe Horea, pe Crișan și pe alții.”

„N-ai strigat, tu, Cloșca, în Mogoș că cei care nu te vor urma vor fi trași în țeapă, iar casele lor vor fi arse și n-ai vorbit acolo, în ascuns, cu diferiți necunoscuți?”

„Nu. Nici n-am strigat și nici pe ascuns n-am vorbit cu necunoscuți.”

Preotul interveni din nou:

„Ba ai spus și-ai mai zis că, înainte de-a fi aprinse casele, să fie închiși în ele nevestele și copiii celor care nu-ți vor da ascultare.”

„Popă blestemat, zise Cloșca, eu n-am dat astfel de ordine!”

În ziua respectivă și-n zilele de 4 februarie, 21 și 22 februarie, lui Cloșca i s-au mai pus vreo 33 de întrebări, a mai fost confruntat cu diferiți martori fără ca Jankovich să obțină ceva de la el, fără să-l poată determina să recunoască vinovăția sa și-a lui Horea, fără să se considere implicat în răscoală. Ultimul interogatoriu, de complezență, pentru ca actul de condamnare să fie întru totul justificat, a avut loc în ziua de 24 februarie, când comisia aulică a considerat necesar să-i mai acorde totuși o „șansă”.

„Ai fost chemat aici pentru ultima dată și vei înțelege deci că este timpul suprem să reflectezi mai bine decât până acum ceea ce trebuie să spui și să faci, să mărturisești în mod sincer ce participare ai avut la tulburările care-au avut loc aici și la violențele care s-au comis.”

Contele vorbi rar, să fie cât mai bine înțeles de acuzat. Cloșca însă persevera în a nu recunoaște nimic.

„Eu am fost dus cu forța, nu știu nimic și nici nu am avut vreo participare la răscoală și la violențe”.

„Până la corifeii ăștia scelerați, n-am mai văzut oameni care să

meargă în fața călăului cu capul sus ca niște adevărați nevinovați”, se miră contele. Și-n sinea sa admiră cutezanța lor.

„Ai abuzat de grația preaînaltă prin îndărătnicia pe care ai arătat-o până acuma, grație pe care ar fi trebuit s-o vezi în faptul că, după arestarea ta, n-ai fost dat spre judecare ci, în urma ordinului preaînalt, în seama unei comisii aulice trimise în mod special, pentru ca să nu ai vreo șovăire în a spune adevărul, adică mobilul, desfășurarea și scopul final al răscoalei Ce poți spune despre toate astea?”

„Eu mă știu complet nevinovat.”

„Tu cred că știi faptul că pentru pedepsirea unui criminal nu este necesară mărturisirea acestuia, deoarece altminteri, nu s-ar putea vreodată evita negarea continuă a vreunui acuzat; toți martorii care au depus împotriva ta, au făcut-o sub jurământ și de față cu tine. După aceste depoziții vei fi judecat în conformitate cu legea preaînaltă penală și vei fi pedepsit după gravitatea crimei tale, ca un tulburător crud al liniștei publice, dacă nu vei putea aduce împotriva martorilor amintiți dovezi împotriva mărturisirilor lor. Și este aproape imposibil ca tu să nu te fi convins despre aceasta. Ce ai de spus?”

„Eu nu obiectez împotriva nimănui, iar sufletele celor care au jurat împotriva mea, vor da socoteală în fața lui Dumnezeu. Eu vă spun pe sufletul meu că sunt nevinovat.”

În sfârșit, se terminase și acest calvar. Cloșca fusese dus în celulă. Contele se gândea la redactarea sentinței. Să fie nu numai auzită, dar și înțeleasă de țărani, să-i înspăimânte și să-i oprească pentru viitor de la asemenea fapte. Imperiul și împăratul sunt drastici cu supușii care nesocotesc legile și buni cu cei care le respectă.

XXII

Nesfârșit de lungi i se păreau lui Horea zilele și nopțile petrecute în ascunzișul lor din pădurea Scorocetului. Iarna stăpânea de-acuma totul, zăpada creștea după fiecare ninsoare și primăvara pe care și el și Cloșca o așteptau cu înverșunare, era departe. N-aveau nici o veste de la Crișan și se temeau ca nu cumva acesta, odată prins, să trădeze, adică să spună cum s-au petrecut lucrurile, dând vina pe ei. Oamenii săi de încredere nu izbutiseră să afle prea multe lucruri despre evenimentele petrecute după dizolvarea trupei de la Câmpeni și fuga lor în munți. De altfel, nici nu prea mai aveau mulți oameni de încredere. Ascunzișul în care-și purtau zilele nu era cunoscut decât de vreo doi trei oameni cărora le era îngăduit să le aducă mâncare și, desigur, ceea ce era mai important, vești. Aflase că pe capul său a fost pus un preț mare. Și-i spunea lui Cloșca că singura dorință este să mai ajungă o dată la Viena, să-i spună pe șleau împăratului ce crede despre el și despre nobili, despre cum sunt respectate legile și ordinele sale, despre toate nenorocirile care stau ca niște munți pe umerii bieților supuși, pe umerii celor care dau imperiului mâncare, oaste și strălucire.

„Că, fără noi, nici nobili n-ar exista și n-ar fi nici imperiu."

Cloșca stătea mai mult deoparte, vorbea puțin, era mereu îngândurat, se gândea și la nevastă-sa, dar și la acei dintre ortacii lui care-au rămas în mâinile domnilor. Horea îl aprobă, așa cum făcea el de obicei cu tovarășul său de luptă. Astă-noapte l-a visat pe Giurgiu Crișan. Se făcea că a ajuns comite al Zarandului. Și el se afla în ospeția lui. Era primăvara și mugurii pomilor înmiresmau jur-împrejurul. „Vrei să-ți arăt ceva care să-ți și placă?" l-a întrebat el purtând pe buze zâmbetul acela cunoscut. „Sunt dator să te ascult", i-a răspuns el, bucurându-se că Giurgiu a ajuns acolo unde-i era locul și unde-i ședea bine după cât a tras până atunci. A comandat doi cai înșeuați de la oamenii care-l slujeau și-au pornit la drum. S-au oprit lângă un șes pe care se mai vedeau urme de iarnă. Și-n lungul șesului, oameni prinși în jug arau. „Îți place?" l-a întrebat Crișan. „Cine-s ăștia?" s-a mirat el. Nu-i venea să creadă că Giurgiu devenise mai crud decât fuseseră domnii, că-și pusese iobagii în jug. „Să ne apropiem! îl îndemnă el. În comitatul nostru nu mai sunt iobagi, toți oamenii sunt egali. Pe toți îi apără aceeași lege. Împăratul n-a avut încotro și-a patentat propunerea mea. Și tot astfel se vor petrece lucrurile și-n celelalte comitate." S-a bucurat. S-a mirat numai că el nu aflase încă aceste treburi, că oamenii din domeniul Zlatnei nu le știau. Între timp, înjugații ajunseră în dreptul lor. Abia de reușeau să zgârie pământul. Deși încă erau grași, ca și cum Giurgiu i-ar fi hrănit anume ca să fie buni de lucru. „Îi cunoști?" îl întrebă el. A ridicat din umeri. Nu-i

cunoștea. Deși unele fețe i se părea că le mai văzuse nu știu pe unde. Conți, baroni și nobili… „Îi țin aici trei ani, să are, să semene și să culeagă. Cât adună, atâta mănâncă. Le-am făcut și colibe. După trei ani îi eliberez. Să plece care unde vrea. În castelele lor stau foștii lor iobagi. Averea lor este, de asemenea, a iobagilor care, de altminteri au și câștigat-o.” N-a zis nimic. „Numai de-ar ține tot așa”, s-a gândit Și s-a trezit. A ieșit afară. Ningea a potop. Și i s-a părut că o umbră se apropie de ei. Era sigur că-i Giurgiu Crișan. Numai că s-a topit în neaua care se tot îngroșa.

„N-om vedea noi împlinit aievea, visul tău?” zise Cloșca, la fel de trist ca și vântul ce plângea afară.

„Și eu zic tot ca tine”, îl aprobă Horea. Și-i păru rău că-și povestise visul.

„Ce-om face dacă, până să ajungem la Viena, ăștia vor pune mâna pe noi?” întrebă Cloșca.

„Tu ce-ai visat?” încercă Horea să schimbe vorba, să mai însenineze gândurile tovarășului său.

„Te-am întrebat ceva”, reveni Cloșca. Îl obseda acest lucru și ținea neapărat să-l clarifice. Horea era pentru el căpitanul cel mare și ținea neapărat să-l asculte, ca și până atunci, orbește. Nu i-a ieșit niciodată din vorbă și a îndeplinit cu sfințenie toate poruncile sale. A greșit numai când a făcut de capul său, când nu l-a întrebat dacă-i bine ori rău ceea ce vrea să facă.

„Dacă ne prind?” repetă Horea jumătate din întrebarea pusă de Cloșca.

„Așa am zis”, răspunse acesta.

„Nu ne prind ei… neaua-i mare, vremea-i rea… cum dă primăvara ne mutăm mai la vale… găsim noi o scorbură de care să nu știe nimeni”, zise Horea sigur pe ceea ce spune. „Dar dacă totuși ne prind, eu ce trebuie să fac și să zic? insistă Cloșca. Că tu știi mai bine ca oricare altul ce trebuie să faci și să zici. În tine-i doar toată nădejdea țării!”

Horea oftă. Și o tăcere apăsătoare se lăsă peste cei doi în coliba aceea de la rădăcina bradului uriaș, acoperită cu cetină.

„Nu-i pot răspunde orice”, gândi Horea.

„Se ferește, crede că mă înfricoșează”, gândi Cloșca.

„Are dreptate, trebuie să ne înțelegem și-n această privință, să învățăm să vorbim, dacă-i cazul, aceeași limbă.”

„Eu cred că munții ăștia-s înconjurați de cătane. Umbră să fii ca să poți răzbi dincolo de ele. Drumul pe care vrem a-l face la Viena îi mai lung decât toate celelalte de până acuma. Îi drumul vieții noastre. Numai de ne-ar primi și ne-ar asculta împăratul. Cine știe ce i-au băgat în cap nobilii și guvernatorul. Nici n-a prea fost el de partea noastră. S-a lăudat, ca să-l credem. Altminteri ne-ar fi înscris ca soldați

în oastea lui și-ar fi dat ordin nobililor să ne lase în pace. Nu mai ajungem noi la Viena și nici Giurgiu nu-i comite al Zarandului. Cine știe în ce vizuină și-o fi găsit și el adăpost. Ei, dacă-am fi început răscoala în primăvară, alta era socoteala pe care o încheiam. Așa a fost să fie. Când pornesc doi împărați unul împotriva celuilalt, amândoi cred că vor birui. Dar numai unul se alege cu izbânda. Așa s-au petrecut lucrurile și cu noi. Măcar că destulă vreme am fost mari și tari. Dar n-am știut nici să ne bucurăm de ce-am câștigat și nici să păstrăm. Am prea întors porunca împăratului pe toate fețele și-am prea luat drept porunca Maiestății Sale tot ce ne-au spus alții, fără să cercetăm dacă-i așa sau altfel. Și-am ajuns în pragul pieirii. Dar vine ea primăvara… Numai s-o mai apucăm și să fim sănătoși… că satele abia așteaptă să le dăm semnalul… și ne-om răspândi în toată țara"…

Horea vorbea ca și cum s-ar fi aflat undeva într-o cetate întărită și apărată de oșteni vrednici și bine înarmați, în care nu putea nici pasărea pătrunde fără învoire.

Cloșca clătină din cap. Nici nu-l aproba, dar nici nu se împotrivea spuselor sale. Și asta nu numai pentru că era mai tânăr și n-avea experiența lui Horea, dar socotea că nici nu se cuvenea să-i întoarcă vorba marelui căpitan. Îi era prieten, ce-i drept, dar în același timp îi era și supus. Repetă totuși, încă o dată, întrebarea care-l măcina, care-l apăsa ca o obsesie de care nu putea scăpa: ce facem și ce zicem dacă ne-or prinde în iarna asta?

„Trebuie să-l liniștesc", gândi Horea. Și-l cuprinse și pe el un sentiment de teamă, de nesiguranță. „Cloșca nu mă întreabă pentru că așa i s-a năzărit. Dacă nu-i răspund, boala asta îl va omorî cu zile".

„Numai ai noștri ne pot prinde, dacă-i vorba. Cătanele nu se încumetă să bată munții pe-o vreme ca asta. Poate gornicii și juzii care ne doresc moartea. Ține minte ce-ți spun, dacă s-a pus un așa mare preț pe capetele noastre, apoi numai moartea ne așteaptă. Soarta noastră-i hotărâtă de mult. Să nu te aștepți la altceva decât la moarte."

„Nu-mi pasă! răspunse Cloșca. Nu-mi pasă de moarte. Tot i-s dator." „Dacă ne-or prinde, ne-or întreba, mai înainte de-a ne preda călăului, ce-am făcut, de ce-am făcut răscoala și cine-s vinovații principali. Noi nu trebuie să învinuim pe nimeni, dar nici să recunoaștem ceva. Răspundem cu *nu* la toate întrebările lor. Vor aduce martori împotriva noastră. Martori adevărați și martori mincinoși. Că doar ne-am aflat mereu între oameni. Nici măcar nu trebuie să recunoști că-i cunoști pe cei aduși față-n față cu tine. N-au ce-ți face. Împăratul a poruncit să fie șterse torturile. Iar judecătorul nu poate uza de ele. De frica împăratului. Așadar, îl iei pe *nu* în brațe și mori cu el odată."

„Dar dacă-l prind pe Crișan înaintea noastră și ne trădează?"

„Ce-ți pasă. Tu zici *nu* și gata. N-am fost, n-am făcut, n-am

poruncit. Și-apoi, să știi de la mine: Crișan nu-i trădător. Îi fost soldat, îi român și a jurat să-mi fie credincios. Nu se leapădă el de jurământ. Am ajuns să-l cunosc cum mă cunosc pe mine. Dacă-i vorba să dea vina pe cineva, atunci acel cineva este el însuși. Am vorbit eu cu el despre lucrul ăsta. Așa în treacăt, ce-i drept, dar ne-am înțeles. L-am gândit în timpul răscoalei când ne-am întâlnit la Blăjeni. Că unul din noi putea fi prins în vreun loc, cum s-au petrecut lucrurile și cu mine, și ceilalți trebuiau puși în siguranță din partea celui prins."

Cloșca îl asculta atent pe Horea, care, ca de obicei, îi vorbea deschis, fără să-i ascundă primejdiile la care este expus. Apoi se ridică în picioare, întinse mâna către Horea, acesta o prinse în mâna lui și Cloșca zise:

„Jur să fac așa precum mi-ai spus."

Horea îl îmbrățișă. Uitase și de Tibru, și de Mihăleni, și de Abrud, și de Câmpeni. Toată atenția sa era concentrată asupra tovarășului său mai tânăr, asupra lui Cloșca la care ținea mai mult decât la copiii săi. El fusese creierul revoluției, Crișan trupul, iar Cloșca mâinile și picioarele ei. Și era nespus de bucuros că pornise pe un așa drum greu, cu asemenea oameni. Focul din fața lor da să se stingă, afară era frig, bătea vântul și Horea puse un braț de lemne pe jarul ce se spuzea. Încălzindu-și mâinile la flăcările ce prinseră a pâlpâi izvodite din lemnul de brad mirosind a rășină, Cloșca redeveni cel care-a fost în timpul răscoalei.

„Dar n-au să ne prindă", zise Horea, vorbind cu el însuși.

„Așa cred și eu", răspunse Cloșca așezându-și mai bine căciula pe cap.

XXIII

Văzând că nu li îngăduie să participe la lucrările comisiei aulice privind interogarea celor trei căpitani principali ai răscoalei și temându-se că Jankovich se va arăta îngăduitor față de ei, auzind că împăratul îi ceruse și un raport cât mai exact despre adevărata stare a țăranilor iobagi din Transilvania, nobilii și magnații și guvernul începuseră să-i trimită contelui o seamă de petiții prin care-i supuneau atenției vrednicia lor și marele pericol pe care-l reprezintă iobagii pentru țară atunci când li se promit sau li se dau drepturi de care ei n-au trebuință, pe care nici măcar nu știu să le folosească. Multe petiții i-au fost trimise încă mai înainte de înăbușirea răscoalei. Pentru stabilirea unui adevăr, fie el și foarte relativ, contele citi cu mare atenție fiecare petițiune, întrebându-se mereu de ce oare nobilii n-au reclamat aceste lucruri înainte de răscoală. Și nu-i venea să creadă că românii sunt întocmai cum îi descriu nobilii și chiar guvernatorul în petițiunile lor. Doar erau majoritari. Doar ei trudeau întru folosul celorlalți. Și tot ei aveau parte de cele mai puține drepturi. Nodul gordian va trebui tăiat. Altfel nu poate fi dezlegat misterul care se ascunde dincolo de aceste petițiuni. Și împăratul trebuie să cunoască adevărul pentru ca, după lichidarea căpitanilor răscoalei, după liniștirea satelor, să poruncească reforme folositoare tuturor părților. Altminteri țara este amenințată cu pieirea și imperiul cu reducerea veniturilor. Și cine are un asemenea interes? Doar vreo împărăție vecină care urmărea slăbirea Vienei. Nu-i plăcea nici duritatea și ura cuprinsă în acuzațiile nobililor împotriva iobagilor români. Sigur, nu trebuie să te arăți milostiv față de ei, dar nici ca să-i pui alături de cele mai fioroase fiare. Citea petiția comitatului Hunedoarei ce-i fusese înaintată la 30 noiembrie; și-un gust amar îi lăsa în gură fiecare frază. Lui, contelui, omului trimis să facă dreptate în Transilvania. Citea cu oarecare silă cele scrise în actul de acuzare. Regreta încă odată că n-avea pe-aproape nici un prieten cu care să comenteze și să se sfătuiască. Cum pot scrie ăștia din Hunedoara că plebea română nu are conștiință de ce e drept și echitabil, când însuși împăratul a recunoscut acest lucru? Contele citi în continuare:

„Părinții noștri, cunoscând natura acestei plebe, au judecat că numai prin pedepsele cele mai severe o pot aduce la ascultare și la împlinirea dorințelor lor… și într-adevăr, cu multă înțelepciune făcură lucrurile acestea părinții noștri pentru că, mai înainte, un domn de pământ avea atâta putere într-un cerc, cât are astăzi un ofițer subaltern într-un regiment, delictele cele mai mici le pedepsea dânsul, iar despre cele mari numai raporta comitelui… numai cu astfel de legi și numai cu o astfel de metodă a fost posibil să ne bucurăm în decurs de mai multe secole de cea mai dulce pace în această patrie a noastră

atât de iubită și nici că-i trecea cuiva prin minte în Transilvania să-i fie frică de supușii lui.”

În continuare, scrisoarea îi acuza nespus pe iobagii români. Jankovich încercă să cântărească aceste acuzații, să și le însușească sau să le respingă, după cum i se păreau pătimașe ori drepte. Nu prea reuși. Sângele care îi curgea în vine nu-l lăsa să se îndepărteze prea mult de nobilii ce-l implorau să facă dreptate în favoarea lor și se bucură când ajunse la pasajul în care comitatul cerea pedepsirea exemplară a căpitanilor răscoalei, pedepsirea lor cu moartea, pentru ca să fie de exemplu în toată țara. Se bucură pentru că același lucru îi ceruse și împăratul. Și urmând porunca monarhului, îi putea mulțumi și pe nobilii care, în ultimă instanță, vor trebui lăsați să creadă că și ei au influențat ancheta și sentința.

„Excelență, scriau nobilii, domnii de pământ nu se opun ca să se aducă o uniformitate (n.n. nu o ușurare) în robotele țăranilor, dar cu toate acestea, nu cumva țăranii, dacă s-ar face acum reglementarea urbarială, să creadă că aceasta au stors-o numai prin tulburările de până acum și de aici să-i ia la îndemână să facă tulburări și altădată pentru ca să ajungă la o schimbare a poziționii lor, după cum își închipuiesc ei în ideile lor confuze. Și-mi cer să intervin pe lângă Maiestatea Sa să lase treburile astea pe mai târziu. Poate că au și ei dreptate. Iobagii sunt cumsecade în două ipostaze: când îi strângi cu ușa sau când le cânți în strună. În primul caz fac petiționi și se răscoală, cum s-a și întâmplat, în al doilea caz ți se urcă-n cap. Îi cunosc eu bine. Nici nu știi cum să te porți cu ei.”

Începu să citească memoriul adresat lui de comitatul Alba: „Cauzele acestei revoluțiuni nemaiauzite a țăranilor români nu au fost serviciile peste măsură, nici cruzimile domnilor feudali, fiindcă principalul autor al acestei revoluțiuni nu a fost iobagul vreunui nobil particular, ci a fost Horea sau Ursu Nicola, iobag din domeniul fiscal al Zlatnei, care a revoltat și altădată satele din domeniul de acolo, anume când au spart butoaiele arendașilor fiscali, fapt care se probează prin procesul ce se află în arhiva administrațiunii din Zlatna. Și de altminteri, revoluțiunea aceasta nici nu a izbucnit acolo unde iobagii fac robote, ci a început în ținuturile muntoase… în locurile unde țăranii plătesc taxe după uzul rămas de la părinții lor și nu fac robote în fiecare săptămână… nici sărăcia sau imposibilitatea de a suporta sarcinile încă nu i-au silit ca să comită pustiirile, prădările și vărsările acestea de sânge, pentru că oricine va examina starea patriei noastre se va convinge pe deplin că circulațiunea cea mai mare de bani este în comunele din munți, unde s-a început revoluțiunea aceasta… Este așadar un adevăr incontestabil că motivele acestor pustiiri, prădări și vărsări de sânge nu au fost deloc cruzimea domnilor feudali, nici greutatea peste măsură a serviciilor iobăgești… Cunoscând defectele

naționale ale acestei ginți, vechii guvernatori ai acestei țări au avut o deosebită grijă să înfrâneze această națiune tolerată și adeseori au fost situații să aducă în contra ei legi, după cum se vede din constituțiile noastre… Dar cele dintâi rele urmară din indulgența cea mare care fu arătată față de români în timpul din urmă prin diferite ordinațiuni… Țăranii văzură actele acestea purcese dintr-o indulgență peste măsură și din simplă grație, iar pe de altă parte preoții români și alți inamici ai nobilimii umplură pe sub ascuns mintea țăranilor cu niște principii atât de scelerate ca și cum magnații și nobilii ar fi spre greutatea Maiestății Sale a gloriosului domnitor și că Maiestatea Sa urăște nobilimea și dânșii au început numaidecât să se ocupe de idei și mai periculoase. Și natura românului este astfel încât dânsul crede și în cuvintele celui mai de jos amăgitor, dacă poate să-l ajute la scopurile sale, iar pe de altă parte dânsul nu voiește să creadă nici în cele mai înalte ordine ale Maiestății Sale și ale guvernului, dacă-l împiedică în scopul său. Și în modul ăsta îi seduse și-i conjură amăgitorul Horea sau Ursu Nicola pentru stârpirea nobilimii."

Contele citi mai departe propunerile nobililor din Hunedoara privind condamnarea vinovaților. Se cutremură. „Ar trebui să omorâm jumătate din românii din Transilvania, socoti el. Așa ceva nu numai că nu se poate, dar dacă am proceda astfel, Europa ne-ar socoti pe noi scelerați… în frunte cu împăratul… nobilii din Transilvania sunt altfel decât cei din alte țări… au învățat să se considere forța vitală a țării și nu pot renunța la această idee, ca și cum ei și nu țăranii ar susține țara, și material, și moral… pentru că țăranii sunt țara iar nobilii nici măcar o parte a țării… o mână de oameni care stăpânesc și bogățiile, și pământul, și puterea… și folosesc puterea exclusiv în folosul lor… și-n loc să se așeze și să cugete care au fost cauzele reale ale răscoalei, ei învinuiesc ordinele împăratului care cu grație s-a apropiat de nenorociții ăștia de iobagi… după ei, dacă stau și mă gândesc, mai profund vinovat de răscoală ar fi Maiestatea Sa… așa ceva nu se poate admite… ba, dimpotrivă, trebuie nu numai combătută ideea nefastă dar și pedepsită… nobilii din Transilvania nu-și cunosc lungul nasului… au credința că, dacă n-ar fi ei, imperiul dacă nu s-ar destrăma, cu siguranță că ar sărăci… și-apoi, de ce oare românii sunt doar tolerați, când ei formează marea majoritate a populației țării? Și de ce numai ei sunt acuzați de răscoală când, după știrile ce le-am primit, în unele comitate cei mai înverșunați căpitani împotriva nobililor au fost chiar iobagii unguri… că și ei au destulă parte de suferință… împăratul va trebui să cunoască exact toate aceste lucruri… să nu se lase sedus de furia și neadevărurile nobililor… îi voi explica exact care este situația în Marele Principat… să poată lua măsuri drepte și să facă reforme înțelepte… că țara asta are nevoie de reforme… iobăgia este o rușine… iobagul se află într-o situație mai

grea decât sclavul de altădată…”

Asupra memoriului prezentat de magnații din Transilvania, contele Jankovich se aplecă mai mult și-l studie cu mai multă atenție. Magnații acuzau sistemul de administrare al Transilvaniei, sistem care – susțineau ei – a constituit cauza principală a răscoalei. Introducerea nu-l interesă prea mult pe conte. Trecu peste ea fără să-i pese că este lăudat și împăratul și el pentru înțelepciunea cu care cercetează cauzele răscoalei.

„Dar, scriau magnații, ca să cunoaștem adevăratele cauze ale acestei revoluțiuni, cauze despre care puțini au cunoștință și nici nu le pot vedea cu toții, e de lipsă ca să ne întoarcem cu câțiva ani înapoi, în timpul când s-a schimbat forma cea veche a administrațiunii în Ardeal și din asemănarea celor două administrațiuni va fi ușor să cunoaștem adevăratele cauze ale acestei revoluțiuni. Părinții noștri, venind din Scythia, au cucerit cu arme victorioase și cu sângele lor această scumpă patrie și după ce au supus și au făcut iobagi pe părinții românilor care s-au revoltat astăzi asupra noastră, dânșii au domnit liniștiți peste ei ținându-i totdeauna într-o aspră disciplină, lăsându-le însă neatins modul lor de viață. Și din timpul domniei regelui Vladislav, când s-a întâmplat la 1514 revoluțiunea generală a țăranilor, nicăieri nu mai citim despre o revoluțiune în contra nobilimii din Ardeal asemenea acesteia. Astăzi însă ar curge poate păraie de sânge în toate ținuturile acestei patrii, dacă nobilimea, de altminterea puțină la număr, nu s-ar fi adunat pe cât i-a permis urgența împrejurărilor, ca în conformitate cu legea naturii să se îngrijească de apărarea proprie. Dar ceea ce ne-a durut mai mult este că țărănimea care s-a răsculat astăzi asupra noastră, nu s-a jenat și nu se jenează nici chiar astăzi să strige cât o ține gura că toate câte le-a comis asupra noastră le-a făcut din porunca Maiestății Sale. Până în 1761 țara avea un sistem bun de impozite stabilit din partea camerelor și fiecare putea să plătească contribuțiile fără nici o greutate. Dar de la 1761 încoace s-a desființat sistemul acesta și de atunci a urmat o administrațiune arbitrară, care și astăzi mai continuă. Oamenii aceia, care au voit numai să-și facă merite și să-și urce fericirea lor din ce în ce mai mult, aruncară de-o dată partea cea mai mare a contribuțiunii asupra comitatelor și a națiunii secuiești, zicem asupra comitatelor lipsite de orice fel de industrie și atunci când poporul începu să strige, atunci autorii acestui sistem atribuiră cauza nemulțumirii nu greutății peste măsură a impozitelor ci greutății serviciilor iobăgești. În anul 1762 se desființa vechea administrațiune politică a comitatelor și cu ea se desființa și respectul poporului răsculat față de domnii și de magistrații săi și încetul cu încetul se împlântă în inima românului aplecat de la natură și așa spre tulburări, un fel de nesupunere față de domnii săi. Românul fu admis să stee

înaintea judecății față cu domnul și cu magistratul său și n-a existat vreo plângere a țăranilor care să nu fi fost primită cu amândouă mâinile oricât de neîntemeiată ar fi fost. A dispărut așadar administrațiunea cea veche și bună, a scăzut puterea magistraților și acum autoritățile comitatelor aveau numai să execute poruncile mai înalte, dar nu mai erau instituțiile pentru apărarea legilor patriei… Adeseori, funcționarii comitatelor ocupau funcții de advocați și în loc ca dânșii să pună frâu țăranilor în chestiunile unde nobilul avea dreptate, din contra, țăranul rămânea nepedepsit chiar dacă se dovedea că plângerea sa a fost neîntemeiată. În multe locuri, funcționarii aceștia, ei compuneau și ei scriau plângerile țăranilor și în ședință tot dânșii erau judecători și dacă domnul mergea cu recursul până la instanțele superioare, atunci aveau dreptate tot numai autoritățile comitatelor, autorități instituite pentru executarea ordinelor, dar nu mai avea crezământ domnul de pământ. Aceasta a fost prima sorginte din care a decurs ura țăranilor în contra domnilor feudali. Chiar dacă plângerile țăranilor ar fi fost întemeiate, atunci, după legile patriei, ușor s-ar fi putut afla un mijloc de îndreptare, dar le-a plăcut oamenilor mai mult ca să aprindă inima țăranului în contra domnului său și pe acesta să-l discrediteze tot mai mult înaintea Curții. În anul 1771 se decretă un regulament pentru a înfrâna cruzimile domnilor de pământ asupra țăranilor, cruzimi care erau luate numai ca pretext și din această măsură urmă o ură și îndrăzneală a țăranilor față de domnii săi. Și după ce împlântară în inima țăranului ideea despre cruzimea domnilor și lățiră faima că nobilimea din Ardeal tratează cu iobagii ca tătarul cu robul său, ca faima aceasta să poată fi crezută și la Curte, dânșii luară în ajutor trupele de graniță, cu toate că erau destinate numai pentru paza și siguranța frontierelor și a țării, iar acestea, dimpreună cu armata regulată începură a se amesteca în afacerile iobagilor și ale domnilor și lucrurile ajunseră acolo că rapoartele companiilor către regimente, ale regimentelor către brigăzi și ale brigăzilor către comandamentele generale se ocupau, de regulă, numai cu o singură chestiune: cum tratează domnii de pământ cu iobagii lor și ce fel de cruzimi comit asupra lor. Și acești ofițeri de naționalitate străină nu cunoșteau legile fundamentale ale patriei, nu știau ce fel de obligațiuni are țăranul față de domnul său, nu cugetau că tot ce are țăranul este din pământul domnului său, după cum zice legea: țăranul, afară de prețul muncii sale, nu are nimic. Toate lucrurile acestea văzându-le, poporul răsculat căpătă o îndrăzneală și mai mare cu domnul său, fiindcă observă că dânsul peste tot locul este părtinit. Iar după ce ura aceasta în contra domnilor de pământ prinse rădăcini în inima țăranului, urmară apoi o mulțime de investigațiuni în contra nobilimii fără nici o cauză, investigațiuni care, deși s-au constatat că nu aveau nici un fundament real, totuși

țăranii care se plânseră fără cauză au rămas nepedepsiți. Cu durere am trebuit să auzim și acea afirmație că în Transilvania nu s-ar afla persoane capabile pentru administrațiunea publică, dar astfel de denunțări le-au făcut aceia care așteptau înaintarea lor numai prin îndepărtarea altora. Dacă de vreo 20 de ani încoace și mai bine, țara aceasta ar fi avut guvernatori din familiile cele vechi cu merite și cu avere, dacă Transilvania ar fi fost administrată după legile și principiile națiunii ungurești, precum a fost administrată mai înainte, atunci putem crede că răul acesta nu s-ar fi întâmplat. Dar la 1761 s-a schimbat vechea administrațiune a Transilvaniei și aceasta o simți numaidecât poporul român care, mai înainte, era ținut la mare disciplină, o simte astăzi și guvernul Transilvaniei care, când trimite patente și ordine ca să se publice românilor, aceștia nici nu le iau în seamă și adeseori se aud strigând: Porunca aceasta nu e de la împăratul ci de la domni. Iar mai târziu, cu ocazia celor două călătorii ale Maiestății Sale, când Maiestatea Sa și-a arătat nobilele sale sentimente față de țărani și prin aceea că asculta pe oricine și aduna chiar cu sfintele sale mâini petițiile de la oricare, atunci țăranii români molestară pe Maiestatea Sa cu o imensă mulțime de plângeri lipsite de orice fundament și interpretară îndată pe dos și această grație a Maiestății Sale, căpătară curaj și începură să molesteze cu astfel de petițiuni și instanțele inferioare, să inculpe pe magistrați și pe domnii de pământ, crezând că ceea ce au putut să facă înaintea împăratului pot să facă în fiecare zi cu domnii și cu magistrații săi. În anul 1778 se introduse o modificațiune bună în constituția militară, ca domnii de pământ să dea singuri numărul necesar de recruți, dar măsura aceasta servi numai ca să excite ura țăranului asupra domnului său. În anul 1783 urmă conferința comisiunii de expropriere și se vorbea în toate părțile că se vor lua unele posesiuni de la magnați și de la nobili și se vor da pe seama armatei grănicerești și conferința aceasta se continuă și în anul următor. Dar poporul interpretă și această măsură pe dos, făcându-și falsa credință că acum se iau în toată țara pământurile ereditare de la domni și se vor împărți țăranilor. Încă atunci, când s-a înființat armata de grăniceri mulțimea cea mare și fără nici o trebuință a preoților români a fost întrebuințată ca să îndemne poporul să ia armele și atunci apoi observară preoții români că ei sunt aceia care domnesc inima românului și, precum mai înainte, așa și după aceea tot ei, ca emisari, duseră la îndeplinire toate relele, dânșii asigurară pe țărani că, dacă vor lua armele, nu vor mai domni nobilii asupra lor, ci ei asupra nobililor și vor împărți chiar și pământurile ereditare ale nobililor. Mai mult, dânșii vorbind cu toată cutezanța că Maiestatea Sa urăște pe magnați și pe nobili, fiindcă țin numai la privilegiile lor și nu plătesc nici o contribuțiune, așa că împăratul nu are nici un folos de la ei, ca și cum siguranța cea mai mare a

principelui nu ar fi în nobilime. Adevărul însă este că nobilimea și magistrații formează veriga în lanțul ce unește pe rege și popor și, dacă veriga aceasta se rupe, atunci se întâmplă lucruri cum este revoluțiunea de astăzi și din această cauză Petzhofen, ministrul împăratului Leopold, scria că nobilimea este inima regilor. Conscripțiunea militară întâmplată cu câteva luni mai înainte la Alba Iulia și la Hațeg s-a făcut din ordinul Comandamentului general și din toate lucrurile acestea poporul veni la credința că: dânsul din porunca împăratului trebuie să capete arme; nobilimea trebuie pustiită cu fierul și cu focul; după ce vor pustii pe nobili, proprietățile lor se vor împărți între dânșii precum s-a și întâmplat în unele locuri, că iobagii se așezară pe pământurile pustiite ale nobilimii. La toate acestea se mai adaugă și alte cauze, că românii locuiesc împrăștiați prin munți, singuratici, depărtați unii de alții și toată economia lor este în jurul casei, iar dacă s-ar forma sate din casele lor, atunci s-ar putea aduce ușor la ascultare cu armata care să se încartirueze la dânșii… Din toate acestea rezultă că schimbarea formei de administrațiune în Ardeal este fântâna din care au urmat toate relele acestea; și cauza cea mai apropiată a fost conscripțiunea militară a celor 81 de comune, întâmplată la Alba Iulia, și a altor comune înscrise în Țara Hațegului de către vicecolonelul Karp. Dar și atunci românii s-au înscris ca soldați numai din cauză ca să rămână fără domni și fiindcă s-au amăgit singuri sau au fost amăgiți de alții că atunci pământurile vor fi ale lor. Dar după ce văzură că nu pot să scape de domnii lor de pământ, că nu pot să pună mâna pe pământurile nobilimii, atunci se conjurară și hotărâră ca la primăvară, în ziua de întâi mai să ucidă pe toți domnii lor de pământ. Dar se întâmplă prinderea agitatorului și a căpitanului de acum și prea puternicul Dumnezeu, care poartă grijă națiunii, aprinse focul mai curând și scoase mai repede la lumină acest plan mișelesc, de cum ar fi putut dânșii să stingă nobilimea. Dacă nu se va da un exemplu sever față de poporul răsculat, dacă nu vor extrăda pe Horea și pe ceilalți corifei, dacă nu se vor aduna armele de la ei, focul revoluției nu se va stinge din inima lui Horea și a altor corifei, deoarece: câte sate românești atâția Horea sunt în Ardeal și nu-i vor putea liniști orice fel de regulamente urbariale, deoarece dacă s-ar aplica acum reglementarea urbarială, atunci vor zice că au câștigat-o prin forțele lor de acum și iarăși vor începe din nou lucruri și mai mari… E necesar așadar ca revoluțiunea să se liniștească astfel încât răul acesta să nu se mai întoarcă niciodată și țara să fie în deplină siguranță și nici să nu sufere glorioasa domnie a Maiestății Sale…”

Contele se întrista. Marii magnați ai Transilvaniei nu aveau destule argumente. El ar fi vrut să le facă și lor pe plac. Sigur, corifeii revoluțiunii vor fi pedepsiți exemplar, după cum cere și Maiestatea Sa,

dar nobilii din Transilvania care – singuri recunosc – nu-s decât o mână de oameni față de români, nu cugetă că țeapa și roata nu pot niciodată să omoare o națiune, că un popor, care a trecut prin atâtea calamități, nu poate muri decât prin el însuși. Și-apoi, nobilii înșiși recunosc faptul că pământul acesta al Transilvaniei l-au cucerit părinții lor, cu arma, de la părinții românilor, că acest pământ așadar a fost mai întâi și-ntâi al românilor, că ei au stăpânit această țară. „Împăratul trebuie să le ușureze viața. Îi voi arăta această tristă soartă a iobagilor în raportul meu. Doar mi-a cerut și acest lucru. Și mi se pare ciudat că magnații se împotrivesc baronului Brukenthal, care – zic ei – nu-i de viță veche. Pe cine s-or fi gândit să-l așeze oare în scaunul guvernatorului? Te pomenești că vor porni ei o rebeliune împotriva lui Brukenthal ca să readucă în Transilvania vechile legi și să-i asuprească și mai tare pe țărani. Dar, să nu uit, nici o clipă nu trebuie să uit că nobilul este nobil, că trebuie respectat de supusul său. Respectat și ascultat…”

XXIV

Horea și Cloșca fuseseră plimbați, din ordinul contelui Jankovich, de-a lungul Mureșului, de la Vinț la Vurpăr și, apoi, înapoi la Alba Iulia, să vadă poporul că au fost prinși, că pedeapsa lor nu va fi o glumă, că lanțurile cu care erau legați nu-s de argint, că pedeapsa lor nu-i altceva decât o lecție aspră pe care împăratul a hotărât s-o dea țăranilor pe care, când a vizitat Transilvania, i-a îmbrățișat cu toată grația sa. Două săptămâni a durat călătoria căpitanilor prin satele de pe Mureș. Două săptămâni în care poporul a fost torturat văzându-și căpitanii neputincioși. Înfricoșați, țăranii din satele unde, nu cu multă vreme în urmă, răscoala ardea cu pară mare, n-au cutezat să-i elibereze, deși, dacă s-ar fi încumetat la așa ceva, ar fi izbutit.

După revenirea lui Horea și Cloșca la Alba Iulia, contele continuă interogatoriul lor și, fără să obțină ceea ce dorise, deși nici el, asemenea stăpânului său, nu era întru totul de acord cu nobilii, cu cererile lor, hotărî ca sentința să fie pronunțată în ziua de 26 februarie la Alba Iulia iar execuția corifeilor să aibă loc două zile mai târziu.

„Să despărțim pentru totdeauna capul răscoalei de trup, pentru ca asemenea lucruri să nu se mai întâmple în sfântul nostru imperiu."

În fața clădirii ce găzduia corpul de gardă și corpul de armată, contele Jankovich, fără nici un fel de remușcare, convins fiind că deține adevărul în exclusivitate, că Horea și Cloșca își merită soarta, că cercetarea lor a făcut-o cu înțelepciune, că nu s-a lăsat influențat de nimeni, citi sentința comisiei aulice cezaro-regală împotriva căpitanilor răscoalei:

„Comisiunea aulică cesaro-regală, ordonată prea grațios din partea Maiestății Sale ca să cerceteze tulburările și să aducă iarăși pe țărani la calea legalității, a pronunțat, în conformitate cu ordinele mai înalte, următoarea sentință în procesul criminal intentat în contra lui Horea, numit altminteri și Ursu Nicola, din comuna Râu Mare, din Marele Principat al Transilvaniei, în etate de vreo 54 de ani, de religiune neunită, căsătorit și iobag al fiscului, apoi contra lui Ion Cloșca din Cărpiniș, tot din acest Mare Principat, în etate de vreo 30 de ani, de religiune neunită, căsătorit și, de asemenea, iobag al fiscului. Cu toate că Horea, numit altminteri și Ursu Nicola, a negat în mod constant toate faptele ce se aduc în contra sa prin depozițiunile unanime ale martorilor, martori jurați mai presus de orice obiecțiune, dânsul este învinuit de toate crimele câte i se impută în general și anume că dânsul a aținat tulburările care au izbucnit în acest Mare Principat pe la finele anului 1784, cu deosebire în comitatele Hunedoarei, Zarandului și Albei, că dânsul s-a pus în fruntea poporului răsculat pe care singur l-a adunat, le-a pus căpitani mai mici sau în fapt capi de bande și parte dânsul în persoană, parte prin oamenii săi de încredere,

a dat ordin ca din fiecare casă iobăgească să vină câte un om armat la dânsul și să-l urmeze, ca astfel, cu puteri unite, să extermineze pe toți magnații și nobilii, să le prădeze toate averile, să le prefacă în cenușă sau ruine toate edificiile și posesiunile și în modul acesta să poată face cu forța ca iobagii de naționalitate română să plătească contribuțiuni mai puține. Spre a putea executa cu mai mare siguranță această intențiune a sa, atât de criminală și temerară, sceleratul acesta de Horea s-a folosit, după cum s-a constatat, de mijloacele cele mai periculoase, făcând pe diferiți oameni să-i depună jurământul de credință, apoi, spre ofensa Maiestății Sale a principelui țării, a cutezat să amăgească poporul cu acea criminală declarațiune că dânsul are acte scrise din partea Maiestății Sale ca să execute planul său, că în puterea acestor acte, ordinele de le va da dânsul trebuie să fie executate și, în fine, le-a arătat o cruce de aur, ca astfel cu simbolul cel mai sfânt al religiei să acopere intențiile sale malițioase și oribile și să câștige încrederea deplină a poporului. Totodată a amenințat pe aceia care nu-l vor urma, sau altminterea nu-l vor asculta, că au să fie trași în țeapă înaintea ușii lor și casele lor se vor preface în cenușă. După ce astfel malițiosul acesta de înșelător a adus poporul în deplină furie și revoluțiune, a cutezat totodată să dea ordin țăranilor răsculați ca, în caz dacă se vor apropia trupe cezaro-crăiești care ar voi să-l împiedice în executarea planului său, atunci dânșii să dea îndată semnalul de alarmă cu tragerea clopotelor, să înștiințeze comunele vecine, să se pună în apărare și să nu lase nici un soldat ca să intre în comune, în fine, să nu mai plătească nimeni nici impozite și nici taxe domeniale. Prin ostilitățile acestea îndrăznețe și prin ordinul ce l-a dat dânsul ca să stingă pe toți nobilii a făcut, după cum se știe, pe poporul de jos ca să comită cruzimi înfiorătoare și neumane. Pe de altă parte, Horea, acest autor principal al turburărilor, chiar și în ce-l privește pe dânsul personal, este constatată prin martori jurați și legali, că dânsul a dat ordin sever la marginea hotarului comunei Roșia ca să umple cu fân și cu paie gurile minelor unde s-au retras nobilii cu o parte din averile lor, apoi să le dea foc și astfel să-i silească sau să iasă din mine sau să fie sufocați acolo în modul cel mai deplorabil și așa să nu poată scăpa de cruzimile lui. În ce privește pe Ion Cloșca, care de asemenea a negat cu perseverență crimele ce le-a comis, dânsul e constatat prin depozițiunile martorilor jurați, martori legali și mai presus de orice obiecțiune, că dânsul a luat întru toate parte la turburările ce le-a aținat Horea în comitatul Hunedoarei și al Zarandului și al Albei de Jos din acest Mare Principat al Transilvaniei. De asemenea, e constatat prin depozițiunile fostului rebel, ale căpitanului George Crișan, implicat și el în turburările acestea, că dânsul, Ion Cloșca, a avut întrevederi cu George Crișan și cu Horea și dânsul a prădat și devastat, în înțelegere comună, anume în Câmpeni, în Lupșa, Ofenbaia, Mușca,

Mogoș, Cricău, Roșia, Abrud și în mai multe locuri, că dânsul a publicat ordinele lui Horea și a amenințat cu țeapă și aprinderi pe aceia care nu vor voi să-l urmeze, că a numit căpitani mai mici peste țăranii răsculați și astfel, ca autor principal și corifeu, s-a făcut vinovat de toate omorurile crâncene, de aprinderile, prădările și devastările înfiorătoare ce le-a comis poporul revoltat și înșelat într-un mod atât de infam. Cu deosebire dânsul, Cloșca, a silit pe preotul neunit Petru Iancu din Lupșa să ia cu sine sfânta cuminecătură din biserica comunei și s-o ducă la Cricău, după mulțimea răsculată și tâlhărească și aceasta din cauză ca să poată executa cu mai mare siguranță intențiile sale malițioase, neumane și oribile și să înșele poporul în modul cel mai detestabil. Prin faptul acesta dânsul, Ion Cloșca, a dezonorat și profanat sfânta cuminecătură într-un mod de sacrilegiu. Peste tot așadar, Horea și Cloșca au meritat o pedeapsă criminală, ca unii care au tulburat cu răutate și cu intențiune liniștea publică, ca agitatori, amăgitori, ca unii care au fost căpitani la omorurile și aprinderile cele mai scelerate și chiar dânșii au comis tâlhării și prădări violente, au meritat să fie pedepsiți atât pentru fărădelegile și crimele ce le-au comis dânșii, cât și pentru cele pe care le-a comis poporul. În consecință Horea, numit altminteri Ursu Nicola, și Ion Cloșca, constatați fiind ca niște scelerați crânceni care au comis omoruri și prădări, ca turburători îndrăzneți ai liniștei publice, în conformitate cu *Codul criminal terezan*, articolul 62 despre turburări și răscoale și articolul 90 despre tâlhării, au să fie duși pentru crimele acestea la locul îndătinat pentru supliciu și acolo să li se frângă cu roata toate membrele corpului, începând de jos în sus, anume mai întâi Ion Cloșca, apoi lui Horea, numit altminteri și Ursu Nicola, și în modul acesta să fie trecuți din viață în moarte iar corpurile lor să se despice și taie în patru bucăți, capul și părțile corpului să se pună pe roate pe lângă diferite drumuri și anume în comunele unde au comis cruzimile cele mai scelerate, iar inimile și intestinele lor să se îngroape aici, la locul supliciului. Această sentință s-a pronunțat în 26 februarie 1785, pentru dânșii ca o pedeapsă bine meritată, iar pentru alții asemenea lor, ca să le fie exemplu și oroare. Semnează: Contele Antoniu Jankovich.”

Nici o fibră nu se mișcă pe chipul lui Horea la aflarea sentinței. Era pregătit. Știa dinainte ce-l așteaptă. Știa că nu poate fi vorba de îndurare în judecata nobililor. Doar de aceea s-a și ridicat împotriva lor. Dacă ajungea la Viena și dacă împăratul l-ar fi ascultat… Contele Jankovich era mulțumit. Nu-l încerca nici un fel de remușcare. Deși n-a izbutit să-și creeze un alibi pentru posteritate. Sentința traducea, în cuvinte și expresii vulgare, un ordin al împăratului. Nimic despre cauzele răscoalei, nimic despre starea iobagilor, nimic despre comportarea nobililor față de supuși, nimic despre promisiunile lui

Iosif. Dacă acuzaților li s-ar fi permis să se apere altfel decât somându-i ca-n ultimul ceas să spună adevărul și să-și recunoască faptele, sentința n-ar fi avut nici o valoare. Nici măcar n-ar fi putut fi redactată în acest fel. Cu toată insistența împăratului. Dar lucrurile s-au petrecut așa și nu altfel, poate tocmai ca să dovedească fățărnicia umanismului cu care se lăuda acest imperiu în fața Europei.

Grăbit să încheie misiunea ce i s-a încredințat în Transilvania, contele Jankovich ordonă executarea sentinței pentru ziua de 28 februarie 1785. Recursul era interzis în asemenea cazuri. De altfel, după cum s-a desfășurat interogatoriul, nici Horea și nici Cloșca nu s-au gândit la așa ceva. Doar dacă li s-ar fi îngăduit să se prezinte în fața lui Iosif al II-lea. Dar drumurile Vienei erau definitiv închise pentru ei. În cele două zile, de la pronunțarea sentinței la executare, stând în celule, bine păziți, cei doi n-au dat nici un semn cum că ar fi fost înfricoșați. Stăteau cu moartea în față de când au pornit răscoala. Fuseseră conștienți de acest lucru. Desigur, într-o vreme crezuseră că scăpaseră de această obsesie. Izbânzile lui Crișan în Zarand, izbânzile din Abrud și Câmpeni le întăriseră convingerea că vor câștiga. Nobilii și armata, ca de obicei în asemenea împrejurări, s-au dovedit mai puternici.

XXV

Voința împăratului, dorința nobililor, străduaniile guvernului și ale armatei erau clare în ce privește înăbușirea totală și definitivă a răscoalei. Căpitanii acesteia și, mai cu seamă, Horea, trebuiau prinși, judecați și executați. Să nu moară oricum, pretindeau toți. Moartea lor trebuie să fie înfiorătoare. Să nu mai cuteze nici un țăran să se gândească la ceea ce-a fost. Tăierea capului cu paloșul este o bagatelă. Roata să fie unealta călăului. Dar până atunci, toate forțele trebuie îndreptate pentru prinderea căpitanilor. Iosif avertiză poliția din Viena care primi detalii privind înfățișarea lui Horea.

Zvonurile că intenționează să bată din nou la ușa împăratului s-au răspândit în tot imperiul. Guvernul Transilvaniei primi dispoziții să păzească cu strășnicie trecătorile dinspre Țara Românească și Moldova. Imperiul a intervenit la Poarta Otomană – primind și asigurări – să nu acorde azil supușilor Vienei din Transilvania și Ungaria care au ridicat mâna asupra nobililor. Munții Apuseni au fost înconjurați de armată. Toate pregătirile pentru prinderea căpitanilor erau făcute. Nimeni nu știa însă unde se află Horea și Cloșca. Nici pe Crișan nu-l văzuse cineva care să poată da o cât de vagă informație. Ademeniți de galbeni, trădătorii mișunau prin munți. N-au putut ajunge prea departe. Și nici comunele n-au putut strânge banii pentru ca ei să plece la Viena. Foștii colaboratori ai lui Horea erau urmăriți. Mulți au fost arestați și executați.

Într-o zi, vicecolonelul Kray auzi că Horea și Cloșca s-ar ascunde undeva, în munți. Știrea era sigură. Cei care i-au condus la Albac după capitularea de la Câmpeni s-au despărțit de ei la o răscruce unde se-ntâlneau multe poteci care porneau în munți. Dar cum să-i cauți pe-o așa iarnă? Și unde să-i cauți? În care pădure? În care peșteră? Dacă împreună cu ei se află și o parte din oastea lor? Sunt înarmați? Armata avea o hartă a munților, dar pe ea nu figurau toate cărările, toate ascunzișurile. Doar satele și drumurile dintre ele – și acestea mare parte din an aproape inaccesibile –, văile și pădurile și înălțimile munților. Kray studie harta care nu-i spuse nimic. Teritoriul înfățișat pe hartă era indescifrabil.

„Curată nebunie să te hazardezi în munții ăștia! Omori soldații și nici nu-i poți prinde pe scelerați, cugetă vicecolonelul. Și totuși, căpitanii trebuie prinși. Când va ajunge contele Jankovich la noi, ei trebuie să fie în lanțuri. Și eu trebuie să fiu autorul acestei vânători neobișnuite! Mie trebuie să-mi prindă împăratul de piept o decorație de credință față de Maiestatea Sa. Ce face guvernul în acest sens, îl privește. Împăratul trebuie convins încă o dată că baza imperiului este armata și că se poate sprijini pe ea în orice împrejurare. Iar nobilii să-și vază de castelele lor, de domeniile lor, de oamenii lor. Le-au rămas,

după răscoală, destule treburi pe cap. Interesul lor este să-i vadă pe căpitani decapitați. Pe căpitani și pe alți răsculați care le-au făcut zile negre.”

Cu aceste gânduri îl căută vicecolonelul Kray pe pădurarul Antoniu Meltzer din Abrud, un fel de șef al gornicilor din împrejurimi.

„Nu-ți prisosesc galbenii”, îi spuse militarul pădurarului. Acesta rânji.

„Când și cui i-au prisosit vreodată galbenii?” răspunse el. Se așezară, față-n față, la o masă. Kray scoase din buzunar planul munților, îl despături și-l puse înaintea pădurarului. Meltzer se uită la el ca la o ciudățenie. Nu pricepea nimic din liniile acelea întortocheate. Ca și cum vicecolonelul îl îndemna să citească niște hieroglife, sau să dezlege un joc numit ieșirea din labirint. Kray observă nedumerirea pădurarului. Și ca să nu-l umilească îi spuse:

„Ăsta-i planul cu munții ce se află în stăpânirea dumitale. Pe unde să trimit eu soldații ca să-i înconjoare și să-i prindă pe căpitanii aceia scelerați, pe Horea și pe Cloșca?”

Meltzer ridică din umeri. Cunoștea, cât de cât, zona, dar să pună el degetul pe plan și să zică: pe aici! îi era imposibil. Mai ales că potecile din munți nu corespundeau decât în foarte mică măsură cu cele desenate pe plan.

„În cazul ăsta, teoria nu se împacă deloc cu practica” zise pădurarul. Kray îl încuraja cu un zâmbet. Meltzer se gândea la galbeni. Cu nici un preț nu voia să-i scape printre degete.

„Vicecolonelul trebuie convins că prinderea căpitanilor nu poate fi făcută fără ajutorul meu. Să nu mai apeleze și la alții. Galbenii nu trebuie împărțiți!” gândi Meltzer.

„Cioara trebuie să-i scoată ochii ciorii”, râse pădurarul.

Kray zâmbi, scuzându-se astfel că nu înțelege zicala. Câștigând teren, pădurarul propuse un plan care-i venise în minte fulgerător. Îi părea rău că nu se gândise la prinderea căpitanilor, să se fi înfățișat, din proprie inițiativă, în fața autorităților cu el, nu să aștepte să-l caute vicecolonelul și el să pretindă suma pentru o asemenea expediție cu succes garantat.

„Să ne folosim de gornici. Mulți au fost împotriva lui Horea, care i-a asuprit. Punem gornicii pe urmele lor, le promitem și lor niște galbeni, că visteria imperiului îi mare, și în câteva zile îi vom avea aici, în lanțuri!” zise Meltzer. Jubila. Se fericea că nu i-a trecut prin cap vicecolonelului acest lucru.

„Gornicii se mai tem încă de Horea”, zise Kray.

„S-au temut, acuma ei au ajuns din nou la putere. Horea este singur, nu mai are cine să-l apere. Și-apoi, vom chema aici, în fața noastră, șapte gornici credincioși.”

A treia zi, la porunca lui Meltzer, gornicii veniră la Abrud.

„Multe rele v-a pricinuit vouă Horea.”

„L-am iertat, că-i de-al nostru”, îndrăzni unul din gornici. Nu voia să-l apere pe Horea ci să sondeze gândurile celor doi care i-au chemat, să fie, cât de cât, pregătiți pentru discuția ce urma. „Nu ne-au chemat vicecolonelul și Meltzer, doar așa, ca să ne vadă. Cui să-i fie dor de noi. De drag, să nu mai vorbim.”

„L-ați iertat, dar necazurile nu se uită cu una cu două. Ba rămân moștenire și pruncilor, dacă nu-s spălate la vreme”, zise Kray.

„Bate șaua să priceapă iapa”, exclamă gornicul Mățieș.

„Apoi, cum o vrea Dumnezeu, așa o fi”, zise Trifu. Stăteau în picioare, în fața celor doi și așteptau oferta. Bănuiau că-i vorba de Horea, dar nu intuiau exact ce vor de la ei.

„Mă gândesc la voi că trăiți în destul de mare sărăcie”, zice vicecolonelul.

„Fiecare după putere, nu după câte îi sunt de trebuință”, zise Mățieș, muindu-și vocea ca un milog.

„Domnul vicecolonel vă poate îmbogăți”, interveni Meltzer.

„După cum sună și porunca împăratului. Care-i treaba pe care socotiți că o putem face noi?” întrebă Ștefan Trifu.

„Treabă bună, ușoară și bine plătită. Și, ce-i mai important, de mare folos țării și împăratului”, răspunse pădurarul.

„S-o auzim”, zise Nuțu Mățieș.

„Trebuie să-l prindem pe Horea. O dată cu Horea, punem mâna și pe Cloșca. Doar trăiesc în păduri, laolaltă. Nu s-au despărțit.”

„Așa o fi.”

„Sigur, îi așa precum zice domnul vicecolonel”, întări Meltzer spusele lui Kray.

„N-avem știre cam pe unde s-a ascuns”, zise Trifu.

„Nici nu v-am acuzat de așa ceva!” râse vicecolonelul sigur de târgul pe care-l va face cu gornicii. Arginții atrag mai bine ca magnetul.

„Pentru fiecare dintre cei doi aveți un premiu de 300 de galbeni. O avere. Ajungeți și voi oameni. Destul v-ați scăldat în sărăcie și voi, și pruncii, și muierile voastre. Cu banii ăștia vă croiți fiecare câte-o casă ca un palat. Și scăpați și de iobăgie. Ajungeți liberi. Grația împăratului nu are nici măsură și nici margini. Dar de ea se bucură numai supușii care ascultă, care iubesc legile și fac ceea ce li se spune că-i bine, nu ceea ce gândesc ei că-s îndreptățiți să facă.”

„Așa-i”, întări Trifu spusele vicecolonelului.

„Ne-ar trebui și niște cătane, să fie pe-aproape, să nu fim singuri dacă-i găsim și-i prindem pe căpitani”, interveni Mățieș.

„Locotenenții Vajda și Jeney cu o trupă de soldați se vor afla în Arada, la dispoziția voastră. Că cine cunoaște munții ăștia mai bine ca voi? Sau poate că nu-i așa?”

„Așa-i”, se lăudă în numele celor de față Trifu, mândru de aprecierea vicecolonelului.

„Batem palma?” întrebă pădurarul, nerăbdător să-i vadă la lucru, să se bucure cât mai repede de câștigul acestei trădări.

„Apoi, noi ne ducem acasă, ne sfătuim, mai întrebăm, mai ascultăm ce știu și alții și-om porni în ziua de Crăciun la vânătoare. Numai că nu știm: cine garantează că vom fi răsplătiți?” zise Mătieș.

„Bine-i așa. Cât despre răsplată, eu sunt garantul vostru, eu și gradul meu de vicecolonel, și împăratul”, zise Kray.

„Cuvântul unui ofițer superior din armata Maiestății Sale îi lege!” zise pădurarul.

„Atunci batem palma”, se învoi Mătieș în numele tuturor.

„Armata vine în urma voastră, să nu bănuiască nimeni despre ce-i vorba și nici voi să nu vorbiți în fața satului despre planul nostru”, le atrase atenția Kray.

„Ne-am și pus lacăte pe gură!” râse Trifu.

„Să fie într-un ceas bun”, zise Meltzer și se ridică, semn că cei șapte pot să-și vadă de drum.

Pe unii, trădarea nu-i înfricoșează nici când o pun la cale, nici după ce-o săvârșesc. Ea face parte din viața lor. Și dacă-i plătită, cu atât mai bine… Cei șapte s-au întâlnit la Arada, în 25 decembrie, gata pentru vânătoare. Ei, gornicii, aveau drept la vânătoare, desigur, nimeni nu se miră de planul lor. Numai că oamenilor li se păru, totuși, ciudat că pornesc prin păduri tocmai în ziua de Crăciun.

„Ne-au forțat domnii. Vor să se sature cu vânat, nu le mai ajung porcii și găinile și vitele noastre!” zise Mătieș înjurând pe cei mari de Dumnezeul lor necredincios. Trăind încă în teamă, după câte se întâmplaseră după răscoală, oamenii îi crezură pe gornici și nimănui nu-i trecu prin minte că Horea și Cloșca, din clipa în care gornicii porniră către munți, se aflau în pericol. Altminteri, cine știe, s-ar fi aflat unul care, știindu-le ascunzătoarea, i-ar fi anunțat să plece într-altă parte, unde să nu fie găsiți până la primăvară, când, cu ajutorul norocului, vor putea răzbate până la Viena, la împărat. Două zile umblară gornicii prin munți fără să dea de urmele căpitanilor.

„Ce facem?” întrebă Trifu.

„Vremea-i tot mai rea. Umblăm ca o haită de lupi flămânzi și nu dăm de picior de căprioară!” zise Nuțu Mătieș. Erau descurajați. Se temeau și de fiare și de ninsoarea care nu mai contenea.

„Dumnezeu nu-i de partea noastră”, intră în vorbă și Mătieș Onu.

„Lasă-l pe Dumnezeu să se hodinească”, râse George Nicola, neam cu Horea, aflat și el printre trădători.

„Nu vorbi cu păcat”, îl apostrofă Andrei Neagu.

„Să cadă pe capul meu”, răspunse Nicola.

„Mai bine gândiți-vă ce să facem?” interveni categoric Nuțu Mătieș,

un fel de șef neconfirmat al cetei de trădători.

„Îi mai căutăm și mâine și, dacă nu-i găsim, plecăm acasă”, zise Trifu. „S-au sfârșit și merindele”, se plânse Onu Mățieș.

Au aprins un foc mare, și-au petrecut noaptea cum au putut, care visând galbeni, care că Horea se îndepărtează de ei, amenințându-i, care că-l strigă pruncii și neamurile să se întoarcă acasă. Dimineața porniră din nou la drum. Umblau la întâmplare. Cunoșteau, ce-i drept, toate cărările, nu le străbăteau pentru prima dată, dar nu aveau, ca de obicei, o anume țintă. Orbecăiau prin munți, disperați, căutând un semn care să-i îndrume către locul unde se află ascunși Horea și Cloșca.

„Cine-o mai fi cu ei?” întrebă, doar ca să spargă liniștea aceea ciudată care-i însoțea, Nuțu Mățieș.

„Nu știe nimeni”, răspunse Trifu. Deodată Onu Mățieș, cel care deschidea poteca prin zăpada care le ajungea până la genunchi, scoase un răcnet. Un răcnet neomenesc. Ceilalți se adunară în jurul lui. Crezuseră că a înnebunit. Onu, cu mâna întinsă, le arătă urme proaspete în zăpada căzută peste noapte.

„Alți oameni n-au ce căuta prin locurile astea”, se bucură Nuțu Mățieș. I-am găsit. I-am prins. Îs ai noștri. Suntem bogați. Dumnezeu ne-a ținut parte.”

Porniră, călcând cu grijă în urmele lăsate în zăpadă de omul acela necunoscut. Și după o vreme îl prinseră pe Cristea Nicula, unul din oamenii de încredere ai lui Horea și Cloșca trimis să pândească.

„Unde-s căpitanii?” se răsti la el Nuțu Mățieș. Se gândea că, făcând pe șeful, va avea parte mai mare din sutele de galbeni promiși de vicecolonel.

„Nu știu”, răspunse Cristea.

„Te ajutăm noi să-ți aduci aminte, ticălosule!” îl amenință Trifu. Și începură să-i răsucească mâinile. Cristea urlă de durere, dar refuză să răspundă.

„Îl legăm de un brad, să-nghețe și să-l sfîșie fiarele. Și-așa nu prea găsesc lupii mâncare destulă!” râse batjocoritor Mățieș.

„Am venit singur la vânătoare”, încercă omul lui Horea să scape, să-și scape căpitanii.

„Minți, mă!” strigă la el Onu Mățieș.

„Nu-i de glumă cu ăștia”, gândi Cristea. Era prea slab ca să renunțe la viață pentru a-i salva pe Horea și pe Cloșca. Și-apoi, urmele lăsate de el pe zăpadă duceau chiar la bradul acela uriaș sub care căpitanii își făcură adăpost.

„Te-ai hotărât? Mori, sau ne conduci la cei pe care-i păzeai?” întrebă Trifu.

Cristea oftă. O clipă doar îl încolți gândul că ar fi mai bine să moară. Țara avea mai mare trebuință de Horea și Cloșca decât de el.

Apoi, lașitatea învinse.

„Ia-o înainte”, îi porunci Mățieș, citind în ochii lui că-i dispus să le arate ascunzătoarea.

În raportul său, vicecolonelul Kray notează amănunțit modul în care au fost prinși Horea și Cloșca:

„Prinderea lor s-a întâmplat în ziua de 27 a lunii decembrie, sub un brad pe jumătate găunos, în jurul căruia puseseră niște crengi și lemne. Făcuseră un foc mare ca să se încălzească. Țăranii de care m-am folosit eu au dat de urma lor pe neaua proaspătă ce căzuse de curând și dânșii prinseră mai întâi, la o depărtare mai mică, pe un pânditor pus de ei, pe care-l siliră să le descopere locul unde se aflau căpitanii. Țăranii care s-au înțeles să-l prindă erau șapte la număr, dintre care numai patru aveau puști și aceștia patru plecară înainte și, când se apropiară de colibă, Horea îi primi ca pe niște amici și-i întrebă dacă umblă cumva după vânat, la care ei răspunseră că da, sunt siliți să caute vânat pentru armată, dar n-au putut găsi nimic și sunt pe jumătate înghețați. Atunci Horea îi invită să șadă la foc. Doi din țăranii aceia se așezară lângă Horea și alți doi lângă Cloșca și acesta din urmă îi întrebă numaidecât ce noutăți mai sunt prin comune, iar ei răspunseră că oamenii, în general, se plâng de mulțimea mare de soldați și poporul trebuie să fugă. La cuvintele acestea, Cloșca zise, înjurând: „Acuși îi scoatem noi și pe ei de aici și-i alungăm la dracu.” În timpul acesta se apropiară de foc și ceilalți țărani și în momentul acela amândoi țăranii credincioși care aveau certificate din partea mea, anume Ștefan Trifu și Nuțu Mățieș, se aruncară asupra lui Horea și Cloșca, îi prinseră de gât, îi trântiră la pământ și, cu ajutorul celorlalți doi inși și cu cei trei soți ai lor care încă alergară la dânșii, îi prinseră și-i legară. În timpul acesta Horea scoase din sân un volum de hârtii, cât ții într-o mână, și le aruncă în flăcările cele mari ale focului. Dar, ocupați de legarea lor, dânșii n-au putut să le scape de foc. La urmă, temându-se ca nu cumva să năvălească asupra lor niște oameni de-ai lui Horea, se retraseră în mare grabă cu ei într-o poiată de oi, ceva mai depărtată și de aici deteră îndată de știre trupei de soldați care înconjurase și dânsa pădurea și ținutul acela și era ocupată cu căutarea lor. Soldații aceștia sosiră numaidecât și gornicii îi predară pe amândoi. Horea și Cloșca erau înarmați cu puști și lănci. Cloșca mai avea și două pistoale pe care încă nu mi le-au adus. Alte lucruri nu s-au mai aflat, nici cai, nici bani, nici hârtii, afară de 6 florinți la Cloșca. Probabil că toate lucrurile acestea le-au ascuns pe la amicii lor sau le-au îngropat în pădure pe sub zăpadă. Că prinderea lor s-a întâmplat într-adevăr astfel, acest lucru îl confirmă unanim Horea și Cloșca aici în prezența mea și a mai multor ofițeri și dânșii adaugă că de aceea au stat în timpul acesta ascunși prin păduri fiindcă voiau să călătorească la

Viena îndată ce le soseau banii ce-i ceruseră de la comune. Abrud, 1 ianuarie 1785. Kray, vicecolonel."

Și tot Kray, într-o scrisoare adresată generalului Pfefferkorn, subliniază: „Simt o nespusă bucurie putându-vă comunica plăcuta știre că Horea și Cloșca, capii răsculaților, au fost înconjurați și prinși în pădurea Scorăcet în 27 ale lunii aceasta și anume mai întâi cu înșelăciune de către doi țărani credincioși, anume Nuțu Mățieș și Ștefan Trifu și de soții lor, cărora le-am fost dat pașapoarte și instrucțiuni, apoi cu ajutorul unei trupe ale mele care a fost trimisă acolo în 25 ale lunii acesteia tot pentru acest scop. Sunt încântat de bucuria că, aproape de retragerea mea de aici, pot dedica această realizare de Anul Nou pentru liniștirea acestei țări, pentru terminarea atâtor fărădelegi și cu deosebire, în fine, îndeplinind serviciul preaînalt al Maiestății Sale și ordinul ce mi s-a dat. Astăzi, după-amiază, amândoi acești arestați vor sosi aici în Abrud, escortați cu cea mai mare grijă de o trupă a mea și mâine nu voi întârzia să-i trimit la Alba Iulia, însoțiți de o escortă sigură".

Greu a mai fost pentru Horea drumul de la Arada la Abrud. Greu pentru că își dădu seama că oamenii care altădată, cu numai trei săptămâni în urmă, îl ascultau fără să cârtească, stăteau acum pe marginea drumului, cu mâinile-n sân, plângându-l în sinea lor sau, poate, blestemându-l, fără însă să facă nimic să-l scape. Și, Doamne, ce putere ar fi avut asupra puținilor soldați care-l escortau, o ceată de vreo două sute de oameni. Se uita la cei care-l petreceau cu privirile, încerca să-și recunoască foștii căpitani, să le facă semn că pot și trebuie să-l scape, să-l scape pentru ultima oară, așa cum au făcut la Bucium și la Mușca, să-l scoată din mâinile soldaților. Toți însă plecau ochii, ferindu-se să întâlnească privirea lui Horea. De teamă. „Și-apoi armata era sub ordinele împăratului. Și dacă împăratul a crezut că-i bine ca Horea și Cloșca să fie prinși, ei nu aveau nici un drept să se opună. Așa i-am instruit eu", gândi Horea. Și renunță să mai aștepte vreo minune. De fapt, el nici n-a crezut vreodată în minuni. S-a bizuit numai pe forța poporului. Și poporul a dovedit că-i puternic și că, dacă vrea, poate îndrepta multe strâmbătăți impuse de nobili, de guvern și de împărăție. Ah! De-ar fi scăpat teafăr până la primăvară!

Sosiră în Abrud în ajunul Anului Nou. Pe străzile orașului se adunase lume multă. Să-i vadă. Să-i compătimească. Să-i plângă. Nimeni nu se gândise să-i răpească din mijlocul soldaților care-i escortau și să-i facă scăpați. Mai ales că, în frunte cu locotenenții lor, soldații treceau țanțoși, mândri, ca după o mare victorie. Treceau ca pe sub niște – imaginate numai de ei – arcuri de triumf.

„Iată, acum îl au în mâinile lor pe bietul Horea. Acum pot să-l mănânce de viu!" strigă un țăran bătrân.

„Mai bine mâncați-l voi, că voi l-ați numit Crai pe Horea!" răspunse

o nobilă.

„Aveți grijă, voi, nobililor, că acuși veți vedea voi ce veți păți pentru asta!” strigă, să-l audă tot Abrudul, țăranul acela bătrân.

Soldații lui Kray, socotindu-l primejdios pe Popa Hagi Crișănuț, îl arestară îndată.

„Unde-s cetele mele, unde-i Crișan?” se întrebă Horea, nu atât disperat, cât mânios.

Kray petrecu un revelion minunat. Își făcuse datoria și-și îngăduia să benchetuiască, să închine paharul în cinstea Maiestății Sale din a cărui poruncă a fost el trimis în Transilvania. Și le dovedi tuturor de ce-i în stare. Bine păziți, Horea și Cloșca își pierdură orice nădejde. Știau că-i așteaptă moartea și hotărâră s-o întâmpine cu capul sus. Să le arate tuturor dușmanilor de ce-s în stare ei, oamenii adevărului! Să nu-i ofere nimănui prilejul de-a spune mai târziu că moartea care le-a fost sorocită i-a înnebunit. Și nici să-i fie cuiva milă de ei în clipa aceea care va veni. Să moară așa cum au trăit.

A doua zi, la întâi ianuarie 1785, însoțiți de 70 de grăniceri secui, Horea și Cloșca porniră spre Alba Iulia. Începea calvarul. Nu bănuiau cât de înalt este vârful Golgotei lor. Și nici nu-i interesa acest lucru.

„Tu ești Craiul!” zise batjocoritor un soldat și-i puse lui Horea pe cap o coroană de nuiele. Căpitanul avea mâinile legate în lanțuri și nu se putu apăra. „Așa-i dacă nu i-am omorât pe toți la vremea când puterea era în mâinile mele”, se consolă el. Și gândul că și Crișan a fost prins îl mâhni foarte mult. „Dacă nu l-ar fi prins, s-ar fi încumetat să adune o ceată de țărani și să ne scoată din mâinile lor”, șoșoti Horea. Și tot el: „Poate că nu l-au prins, dar nu are nici un fel de știre despre noi. Că nici noi nu l-am fi putut salva. Chiar dacă-am fi ieșit între oameni, în iarna asta, cine s-ar mai fi încumetat să ne urmeze după câte s-au întâmplat și-au pătimit ai noștri?”

La Alba Iulia au ajuns a doua zi, în doi ianuarie. Cloșca a fost închis într-o celulă mică de sub statuia lui Carol al VI-lea, în partea de miazăzi a cetății, iar Horea sub poarta cea nouă, în partea de miazănoapte, așa fel încât nici gândurile lor să nu se întâlnească cumva. Amândoi au fost puși sub pază strașnică. Nici pasărea să nu poată ajunge la ei. Și-n felul acesta i-au despărțit pentru totdeauna. Drama lor însă continuă. La 30 ianuarie a fost prins și Crișan. Despre cum s-au petrecut lucrurile, maiorul Pükler scrie următoarele:

„Raportez cu supunere că trupa de soldați ce am trimis-o ca să prindă pe Crișan a avut un succes fericit. Crișan se află de o jumătate de oră aici în Abrud, în mâinile mele, se-nțelege, bine păzit. Prinderea lui s-a întâmplat în modul următor: pe când trupa de soldați ajunsese ieri după-amiază în comuna Șaza-Lupșa, tot satul ieșise pe dealuri, fiindcă li se vestise sosirea soldaților. Ofițerii care aveau instrucțiunile lor și care au lucrat cu toată înțelepciunea se apropiară de țăranii

aceștia ca să-i asigure că se pot întoarce liniștiți acasă, deoarece n-are să li se întâmple nici un rău. După ce liniștiră în modul acesta spiritele, soldații plecară mai departe cercetând despre locul unde se află Crișan. Din spusele unor țărani, dânșii aflară că Crișan, în urma zgomotului care se făcuse despre apropierea soldaților, apucase drumul mai departe. Soldații se luară și dânșii pe urma lui, după instrucțiunile ce le-au dat oamenii aceștia. Anume nouă țărani, pe care îi voi numi mai jos, puseră un jurământ de tot înfricoșat că nu se vor liniști până când nu vor pune mâna pe Crișan. Se știa adică că dânsul apucase drumul către Ponor, dar nu trebuia persecutat cu soldați, chiar din cauza amintită mai sus. Acești nouă țărani sub conducerea popii din Cărpiniș merseră tot pe urma lui Crișan până la succes, ca să-l prindă și să-l aducă aici. Mâine îl voi trimite la Zlatna și pe fiul lui Crișan, care e prins și dânsul, de asemenea și pe soția sa… Numele celor care au luat parte la prinderea lui Crișan sunt: Popa Moise, preot din Cărpiniș, acesta a contribuit mai mult la prinderea lui; Ion Clisaru din Abrud, Ion Șoitu și Todor Șoitu din Cărpiniș, Popa Moise cel tânăr, fiul preotului; Lazăr Lacea, Irimie Șoitu, gornic, Todor Șoitu din Cărpiniș, Todor Holobuț și Ion Holobuț din Șaza-Lupșa și Todor Momen din Lupșa; Popa Simion din Șaza-Lupșa căruia i s-a promis grațierea pentru abilul concurs ce l-a dat în prinderea lui Crișan. Din partea armatei au fost trimiși pentru acest scop locotenentul primar Noszdroviczky din regimentul de infanterie Devins, sublocotenentul Neustädter din regimentul de infanterie secuiască, o trupă de zece soldați din regimentul de husari Toscana, patru subcăprari și 50 de soldați din regimentul de infanterie Devins. Abrud, 30 ianuarie, 1785, contele Pükler.”

„Capetele balaurului au fost retezate!” jubilă Brukenthal. Deși ar fi dorit mult ca prinderea căpitanilor răscoalei să se fi făcut sub conducerea guvernului sau a comisarului său, nu-și ascundea bucuria. Liniștea a fost restabilită în Marele Principat și pentru el acest lucru era cel mai important.

XXVI

Împăratul nu și-a mințit niciodată supușii! Acest lucru trebuia dovedit și în privința recompenselor promise celor care i-au trădat pe Horea, Cloșca și Crișan. Mărinimia lui Iosif se măsura în galbeni. În galbenii storși tot din sudoarea poporului. Truda împăratului era să conducă imperiul și să-și facă supușii fericiți. Iar supușii aveau sfânta datorie să trudească, la rândul lor, pentru fericirea împăratului, în primul rând, și-a domnilor, în al doilea rând. Cât despre fericirea lor, demult fusese dată uitării. Ba nu, fericirea lor era că aveau și domni și împărat. Altfel, ce s-ar fi făcut ei? Cum ar fi trecut prin viață?

La 14 ianuarie, după ce primi vestea că Horea și Cloșca au fost prinși, cu sufletul plin de încântare, fericit că-n Transilvania este din nou liniște, împăratul scrise cu sfânta lui mână contelui Pálfy următoarele:

„Iubite conte Pálfy! Din rapoartele comune sosite din Transilvania și care mi s-au înaintat prin Consiliul de război rezultă că prinderea lui Horea și Cloșca s-a efectuat, în realitate, de către șapte țărani. Pe lângă suma de 600 de galbeni, pe care o va asigura Cancelaria din casa fiscului, eu voiesc să mai acord acestor țărani încă o deosebită binefacere care să se extindă și asupra urmașilor lor, anume, acești șapte țărani să fie declarați țărani liberi. În acest scop ei vor fi eliberați de toate obligațiunile iobăgești și voința mea este ca obligațiunile acestea ale lor să fie răscumpărate din partea craiului. În privința aceasta, Cancelaria va face dispozițiile necesare și rezultatul mi-l vei raporta la timpul său. De asemenea, m-am decis să acord și pădurarului Meltzer, amintit în raportul vicecolonelului Kray, o recompensă de 100 galbeni pe care Cancelaria va avea, de asemenea, grijă s-o asigure. Iosif”.

„L-am adus pe împărat în culmea fericirii!” râse baronul Brukenthal.

„Merită”, răspunse, surâzând doar, comisarul guvernului, Michael Brukenthal.

„Cum crezi că ar fi mai bine să facem distribuirea recompenselor?”

„Nouă nu ne dă nici o decorație?” răspunse cu o întrebare comisarul.

„Decorația noastră este Transilvania. Bucură-te că n-ai pierdut-o”, zise, mai în glumă, mai în serios, guvernatorul.

„Sibiul face parte din mătăniile lui Iosif”, replică Michael.

„N-ar fi găsit împăratul păzitori mai buni ai acestei comori care-i adapă visteria mereu în stare de agonie”, continuă comisarul sigur pe ceea ce spune.

„Dacă v-ar fi auzit Jankovich, v-ar fi arestat”, glumi guvernatorul.

„Moartea-l caută la Timișoara și el se află la Alba Iulia”, răbufni

comisarul care nu putea uita jignirea contelui, neacceptându-l să participe la ancheta acuzaților.

„Omul lui Iosif. Puțini sunt în imperiu care să se bucure în așa mare măsură de grația împăratului”, sublinie Samuel cu un ton care punea punct bârfei.

„Îi vorba deci, de atribuirea premiilor”, reveni la subiectul dintâi Michael, ascultător ca de obicei.

„Întrebarea este unde și cum o facem?”

„Nu putem da galbenii pe sub mână.”

„Țăranii acei care ne-au ajutat trebuie văzuți, cunoscuți și recunoscuți de toate comunele.”

„Eu cred că-i bine să adunăm câți mai mulți oameni ca să audă zornăitul arginților.”

„Să-l vadă și pe popă cu medalia la gât și cu mâna întinsă după cei treizeci de galbeni câți i se cuvin”, propuse comisarul guvernului.

„Nu-i rea ideea”, medită Samuel.

„Dar parcă mi-e teamă de țăranii ăștia. Oricând se poate ridica dintre ei un alt scelerat. Să nu dăm cu bâta-n baltă.”

„Nici o teamă! Aducem armată. Puști și tunuri. Nu mai îndrăznește nimeni să intre în pielea lui Horea. S-au lecuit. Au văzut că puterea-i de partea noastră. S-au convins că rostul lor pe lume este să slujească nobililor și împăratului!”

„Aveți dreptate, n-are de ce să ne fie frică. Hidra nu mai are capete. I s-a scurs tot sângele din trup.”

„În Transilvania nu-i nici un sfânt care s-o poată învia. Cu ea o dată, a murit și Dumnezeul ei. Cum au zis prorocii!” râse guvernatorul.

Era din ce în ce mai bine dispus.

„S-o facem la Abrud sau la Zlatna”, zise comisarul.

„La Zlatna, într-o zi de târg. Să adunăm oameni din toate satele. Cu muzică și tunuri. Cu preoți și ofițeri. O serbare cum n-au mai văzut iobagii noștri dragi și scumpi. Și cu portretul împăratului zâmbindu-le îngăduitor.”

„O facem la Zlatna. De pregătiri mă voi ocupa personal. Fast și spaimă. Bucurie și deznădejde. Chintă roială.”

„Facem o repetiție generală pentru sărbătoarea execuției. Să-i învățăm și pe țărani și pe preoții lor să caște ochii și să ia aminte la ce se întâmplă, ce pățesc cei ce săvârșesc păcate cu voia lor”, adăugă baronul Samuel Brukenthal din ce în ce mai extaziat.

„Totul va fi precum n-a mai fost”, zise Michael, bucuros că unchiul său a fost de acord ca el în persoană să organizeze festivitățile de la Zlatna.

Sărbătoarea trădării. Întâi și-ntâi au fost anunțați trădătorii să se prezinte la Zlatna în ziua de sâmbătă 5 februarie, zi de târg, potrivită

pentru a-și încasa răsplata. Apoi, Michael luă măsuri să fie de față protopopii și preoții din comunele care participaseră la răscoală. N-au lipsit, firește, nici autorii răscoalei, țăranii care, de voie de nevoie, s-au prezentat la ordinele guvernului. În piața mare din Zlatna se afla un pavilion pentru artilerie, deschis din toate părțile. Festivitatea trebuia să fie însă cât mai solemnă. Așa că pavilionul a fost închis cu crengi de brad, pe o parte, tapetat apoi cu covoare și, la mijloc, se afla portretul înțeleptului și mărinimosului împărat Iosif al II-lea. În pavilion a fost așezată o masă acoperită cu covoare de care nu mai văzuseră țăranii până atunci.

„Să li se pară iobagilor că, numai atingându-le cu mâinile lor nespălate, acestea s-ar topi!”

Au fost aduse trei farfurii de argint. Nu ca să împodobească masa, ci ca să vadă țăranii ce preț pune împăratul pe cei care l-au ajutat. Farfuriile au fost umplute cu galbenii destinați trădătorilor, precum și medalia cu care-l gratulase împăratul pe protopopul Iosif Adamovici pentru înaltele sale merite în privința stingerii răscoalei. Se mai aflau pe masă diplomele de eliberare din iobăgie a celor șapte trădători, scrise în limba latină și semnate de Iosif.

Dimineața, când piața s-a umplut de oameni, soldați din armata imperială înconjurară masa, nu pentru a o apăra ci pentru că lângă bogăție trebuia să stea la loc de cinste și puterea. Doi funcționari dădeau explicații poporului despre importanța acestei festivități. Mulțimea a fost apoi îndemnată să treacă prin fața mesei, să vadă fiecare cu ochii lui cum sclipește aurul și să audă de ce sunt prețuiți cei premiați. Poporul intra în pavilion pe-o parte și ieșea pe cealaltă, ca la o expoziție de mare valoare.

Un funcționar citi și traduse, spre știința celor de față care erau îndemnați să transmită și altora ceea ce le-a fost dat să audă, diploma dată lui Nuțu Mățieș: „Prin aceasta facem cunoscut tuturor și fiecăruia, cărora se cuvine, că Maiestatea Sa preasfântă cezaro-regală și apostolică, în puterea rescriptului înaltei cancelarii ungaro-transilvane din 17 ianuarie a.c., a decis prea grațios și, respectiv, a ordonat că supusul fiscal prudentul (denumire feudală dată iobagilor) Nuțu Mățieș din satul Albac, comuna Râu Mare din domeniul de sus al fiscului, pentru abilitatea și particulara fidelitate ce a arătat-o dânsul pentru prinderea lui Ursu Nicola numit și Horea și a lui Ion Cloșca, căpitanii revoluțiunii întâmplate în anul de curând expirat 1784 în acest Mare Principat al Transilvaniei, dânsul cât și urmașii săi să fie pentru totdeauna liberi de condițiunea de iobagi și transpuși în starea de libertini, nesupuși nici unei jurisdicțiuni dominale, la care sunt obligați după lege persoanele iobagilor veșnici. Astfel, în conformitate cu această prea înaltă și prea grațioasă ordinațiune, prudentul Nuțu Mățieș, amintit mai sus, dânsul și urmașii săi se declară oameni liberi,

scutiți perpetuu de toate sarcinile iobăgești de orice natură, sarcini ce sunt inerente iobăgiei personale, nerezervându-și fiscul regesc nici un drept asupra persoanei lor și ale urmașilor săi de ambele sexe. Despre aceasta, în conformitate cu ordinul Tezauriatului din 29 ianuarie i se dă lui Nuțu Mățieș, din partea oficiului suprem de mine, această diplomă de manumisiune, atât pentru siguranța lui cât și a urmașilor săi."

Țăranii își făcură cruce. Mulți îl blestemară pe preafericitul posesor al diplomei. Horea stăpânea încă inimile și credința lor. Au fost și câțiva iobagi care-l invidiară pe Nuțu Mățieș și tovarășii săi pentru pleașca ce le-a căzut pe cap. Și când te gândești că și noi am fi putut săvârși ceea ce au făcut ei, te-apucă răul!

La ora douăsprezece, când începu solemnitatea, veni și armată mai multă și-a fost adusă și o trupă de muzicanți cu țambale și trâmbițe. Michael Brukenthal, consilier al guvernului și comisar regesc, sosi însoțit de baronul Gerliczy, magistru miner suprem al munților. Înaintea lor mergeau preoții care s-au adunat la Zlatna, după poruncă, în număr foarte mare. Comisarul era urmat de armată și de funcționari ai fiscului.

„Înainte Dumnezeu, în spate puterea noastră pământească… lipsește numai contele Jankovich", gândi Michael Brukenthal.

Comisarul regal privi peste mulțimea de oameni care se aflau în piață, căutând parcă pe cineva printre ei. Tuși sec de câteva ori, ca să-și dreagă vocea, își frecă palmele a câștig, apoi rosti numele celor care, prin grația preaînaltă a Maiestății Sale, au fost premiați cu bani și diplome și medalii. Mulțimea ascultă în tăcere. Aștepta să apară Horea și să dea semnalul. Sau să audă, ca venind de nu prea departe, chemarea aceea de tulnic, binecunoscută de ei, care în timpul răscoalei a pătruns în fiecare casă, îndemnând, încurajând. Comisarul tuși din nou, stânjenit de tăcerea aceea de mormânt. Ar fi vrut să audă urale, numele trădătorilor să fie primite cu bucurie. Nici măcar preoții nu aplaudară. Începu apoi să vorbească, în limba română, tuturor celor de față:

„Aici puteți vedea cu câtă abundență și în ce mod regesc se plătește credința față de capul țării, ascultarea față de superiori și purtarea liniștită. (Și arătă cu mâna farfuriile de argint pline cu galbeni.) Din remunerările acestea care se distribuie aici, în mod public, în sume așa de mari și cu eliberarea de iobăgie pentru prinderea acelor scelerați maliționi pe care toți îi cunoașteți, voi puteți să vedeți limpede și lămurit că Maiestatea Sa împăratul urăște păcatul și crima și nu lasă nepedepsiți pe oamenii scelerați și pe făcătorii de rele, pe amăgitorii și pe înșelătorii poporului. Din contră, întocmai ca o cangrenă care cuprinde un singur membru al corpului și se extinde ca să nimicească întregul corp, așa și aceștia, ca pe niște membre periculoase din corpul

poporului îi separă cu o singură tăietură de corpul cel sănătos și astfel din iubire părintească previne ruina și pieirea întregului corp.

Totodată, din acestea și din cele întâmplate în zilele trecute în ținuturile acestea, puteți să vă convingeți că Maiestatea Sa dispune de o putere și de o forță mult mai mare decât e de lipsă ca să pedepsească niște agitatori așa de obraznici și să înfrâneze niște gloate înfuriate și nebune. Imprimați-vă adânc în inimile voastre, iubiții mei, ziua aceasta și grația care se distribuie aici, din ordinul Maiestății Sale, oamenilor acelora care, după cum e datoria unui supus credincios, au dat mână de ajutor pentru restabilirea liniștii publice și pentru îndepărtarea răului care plutea peste capetele voastre. Nu uitați de acestea niciodată și faceți ca să vă fie un îndemn continuu pentru fapte bune, spuneți aceste lucruri vecinilor, femeilor, copiilor și nepoților voștri și spuneți orișicui ce fel de binefaceri câștigă omul prin purtare liniștită și supusă, că prin fapte rele oricine se face neplăcut lui Dumnezeu și oamenilor, iar prin fapte bune poate câștiga grația lui Dumnezeu, bunătatea principelui și o conștiință liniștită."

Mulțimea murmură. Semn că a înțeles. Așa a crezut Brukenthal. De teamă, înfricoșată, a fost părerea căpitanului Richard.

Comisarul privi marea de oameni din fața sa, nemișcat, ca și când ar fi vrut să numere țăran cu țăran, preot cu preot. Își frecă din nou mâinile a câștig și-l chemă în fața sa pe protopopul ce urma să fie decorat și lăudat în văzul țării.

Protopopul se apropie cu sfiiciune, sau prefăcându-se sfios, călca parcă pe ace, se prefăcea emoționat, nu se așteptase să fie gratulat așa de repede în numele împăratului, era destul de nou în Transilvania și nu se putea lăuda că stăpânește oameni și datini. Brukenthal îi făcu semn cu mâna, să se apropie de el fără teamă. Protopopul mări pasul. Se opri în fața comisarului ca la o comandă și tot la fel se preschimbă într-o statuie. Asculta nemișcat, măgulit, cuvintele comisarului:

„Tu, Iosif Adamovici, tu ți-ai îndeplinit cu prisosință datoria în revoluțiunea aceea nefericită care a pătat cu sânge omenesc ținuturile acestea în ultimile zile ale anului 1784, când furia atât de culpabilă a mai multor oameni a turburat liniștea publică cu răpiri și prădări și a adus poporul român aproape de marginea pieirii sale totale."

(Mulțimea vui asemenea mării stăpânită de furtună.) Comisarul dirijă parcă și se făcu liniște. Apoi continuă.

„Tu, în momentele acelea, zic, ai ascultat de ordinele și instrucțiunile ce le-ai primit de la superiorii tăi, ai luminat poporul înșelat și amăgit, l-ai dojenit să se întoarcă iarăși la liniște și ordine și prin aceasta ai scăpat pe mulți de pieire. Serviciile tale au ajuns până la cunoștința marelui nostru monarh și același preaînalt monarh, care nu lasă nici o faptă bună nerăsplătită, îți conferă ție această medalie de mare preț, fiindcă e grea, de aur, dar valoarea ei este neprețuită,

fiindcă o capeți ca semn al grației împărătești. Primești-o și păstreaz-o ca cel mai prețios lucru ce ai putea să dorești vreodată și adu-ți totdeauna aminte că numai credința către monarh, credința față de patrie, numai purtarea ta bună și stăruința ta activă pentru liniștea publică te-au putut face demn de ea.”

În vreme ce cancelistul guvernului, Dévai, îi agăța medalia pe piept, preoții murmurară: Amin! Mulțimea părea insensibilă la tot ceea ce îi era dat să vadă. Frigul îi făcea pe mulți să tropăie. Alții discutau tare, nepăsători de ce se petrece la masa încărcată cu galbeni. Șovăielnic, zvon de tulnic trecu pe deasupra pieții și toți îi căutară, din priviri, izvorul. A fost o părere, sau a fost ceva real. Câțiva soldați se îndepărtară de masa împodobită cu covoare de mare preț. Michael Brukenthal, trecând peste acest neînsemnat incident – țăranii erau aduși la ascultare, căpitanii arestați, sub pază severă – chemă, pe rând, pe ceilalți premiați, strigându-i pe nume, ca și cum i-ar fi cunoscut de când lumea. Trădătorii se apropiară unul câte unul, întindeau mâna, li se numărau galbenii, primeau diploma și, zâmbind tâmp, priveau mulțimea din fața lor care-i blestema greu și pentru totdeauna. Trompetele au vestit trădarea de șapte ori. Pentru fiecare ins în parte. Mulțimea trebuia să fie cu luare aminte.

„Auzi, mă, că ar fi pierit tot poporul nostru, dacă n-ar fi fost Adamovici ăsta, străinul ăsta de neamul nostru!” zise un țăran.

Îl auzi un preot și-i făcu semn să tacă. Nu era, atunci și acolo, primejdie mai mare decât să vorbești împotriva împăratului. Și cine altul decât Iosif a poruncit ca trădătorii să fie premiați? Trădătorii care – în fața autorităților – erau oameni neprețuiți.

După festivitate țăranii au fost invitați la biserică. Și-n timp ce cortegiul preoților se îndrepta către sfântul lăcaș, urmat de țărani, tunurile bubuiau, soldații strigau din răsputeri: „Vivat Josephus secundus!”.

Zlatna intrase în istorie.

XXVII

Țăranii aduși aproape cu sila să asiste la executarea lui Horea și Cloșca, pe dealul Furcilor, la Alba Iulia, au plecat spre casele lor triști, mai triști cum nu fuseseră niciodată până atunci. Le-a fost dat să vadă cum se jucase puterea cu viețile lor și cum, în sentința citită în limbile germană, maghiară și română de ajutorul contelui Jankovich, Friedrich Eckhard, nu se spunea nimic la adresa nobililor, nici despre asuprirea crâncenă pe care ei, iobagii, trebuiau s-o suporte. Nimic despre grația împăratului față de plângerile lor și nici despre soarta celor aflați încă în închisorile comitatelor.

Ajuns acasă, unul din numeroșii iobagi cu numele de Mătieș, din Albac, luptător în oastea cea mare a lui Horea, rămas singur pe lume, după ce nevasta și cei doi prunci muriseră din pricina sărăciei, se așeză pe prag și privi o vreme munții din jur, apoi casele semănate la întâmplare pe dealuri și începu să plângă.

„S-a dus Horea, s-au dus și nădejdile noastre. Biciul a rămas tot în mâna lor. Doamne, și ce urme lasă pe spinările încovoiate. Cât vor mai putea răbda aceste spinări de acum înainte? Până se va naște un alt Crăișor? O fi mult, o fi puțin până atunci?”

Calul cu care fusese și venise de la Alba Iulia mânca liniștit cu botul înfipt într-o claie cu fân. Țăranul îi scoase zăbala din gură și animalul aștepta să-i fie omului de ajutor. Se lăsase noaptea peste sat, o noapte tulbure. Cerul se acoperise de nori.

„Să nu mai poată vedea Dumnezeu câte se petrec, în numele lui, pe pământ”, gândi țăranul.

Nu-i venea să intre în casă.

„Fără Horea, nu mai am nici un rost în lume. Măcar dacă mi-ar mai fi trăit muierea și pruncii!”

Sări în picioare.

„Horea a murit fără ca cineva să aprindă o lumânare la căpătâiul său. Nici măcar popa Rațiu care stătea așa aproape de el. Crișan măcar și-a pus capăt zilelor cu mâna lui. Dar Horea și Cloșca? La ce-au mai trimis oare judecătorii popa în calea lor? Să-i dezlege de păcate? Cum să dezlegi de păcate oameni care-au făcut numai bine, oameni care-au murit pentru țară?”

Întinse mâna sub grindă și luă securea. Mângâie cu palma tăișul securii cum făcuse de atâtea ori până atunci când pleca la pădure după lemne. Îi bine ascuțită! se liniști el. Își pipăi brâul de piele pe care i-l lăsase moștenire taică-său. Iasca și amnarul și cremenea erau acolo. Dădu să intre în casă, dar se răzgândi. Se opri în fața ușii și-și făcu semnul crucii. Măcar de-ar mai fi cineva cu mine. Să ne plângem unul altuia. Calul necheză. Simți că stăpânul lui este neliniștit și se solidariza cu omul.

„În noaptea asta îl omor pe Nuțu Mățieș! hotărî țăranul care purta același nume cu al primului trădător. Și-mi schimb numele. Îl omor și plec unde m-or duce ochii. Mare-i lumea, scurtă-i viața. Îl omor, să rămână galbenii ăia mânjiți cu sânge fără stăpân. Să-i pustiască vântul și ploile și hoții. Și sămânța lui să piară din neamul numelui meu!”

Scoase din șerpar cremenea, amnarul și iasca. Se ascunse din calea vântului și scăpără. Capătul de iască se înroși. Cu mâna întinsă, ținând iasca între degete, iasca pe care vântul o înroșea tot mai tare, omul se apropie de marginea acoperișului casei sale. Acoperiș din paie, uscate de soarele verilor prin care a trecut. Paiele împrumutară de la capătul de iască culoarea roșie. Și după o vreme, casa începu să ardă ca o făclie.

„Asta-i lumânarea lui Horea și-a lui Cloșca și-a lui Crișan!” zise omul privind mulțumit cum îi arde casa. Auzi pe dealurile învecinate strigăte.

„Până ajung ei aici, nici eu nici casa n-om mai fi!” râse omul.

Chemă calul, îi puse zăbala în gură, luă securea și porni către casa lui Nuțu Mățieș.

„Îl omor. Cum omori fiara!”

Uitase sau nici nu-l interesa faptul că Nuțu Mățieș este gornic, că-i slobod, că are pușcă. La vreo sută de pași de casa trădătorului opri calul. Coborî. Scoase zăbala din gura animalului și-l îndemnă lângă o claie de fân, să se sature. Iar el, cu pași de hoț, se apropie de casa lui Mățieș. Bătu în ușă.

„Cine-i?” strigă stăpânul casei.

„Te omor!” răspunse țăranul Mățieș.

Gornicul tresări. Recunoscu vocea omului care-l amenința cu moartea. Și, gândindu-se nu numai să se apere, ci și la un nou câștig, la alți galbeni, deschise încet fereastra, se aplecă, întinse pușca și trase. Calul necheză. Omul căzu jos, ca trăsnit. Nuțu Mățieș descuie ușa, ieși afară și chemă satul să-i fie martor, lui care se afla în grația împăratului.

În jurul mortului se adunară femei și bărbați. O bătrână aprinse o lumânare și o ținu la căpătâiul mortului. Văzură securea. Nuțu Mățieș o luă de jos și-i mângâie tăișul cu palma.

„Îmi tăia grumazul dintr-o lovitură”, zise el. Și-apoi, ca un fel de stăpân, porunci: „Îngropați-l. Fără popă că-i tâlhar. Calul lui rămâne la mine, plată pentru glontele pe care l-am stricat. Îngropați-l!”

Oamenilor aflați în noaptea aceea lângă casa lui Nuțu Mățieș li se păru că satul se mută, cu ei cu tot, de lângă cel care-l trădase pe Horea, lăsându-l singur, cu galbenii, cu diploma de grație a împăratului. Calul necheză iarăși și-i trezi ca dintr-un somn adânc. Nuțu Mățieș nu mai era printre ei. Ușa casei lui era închisă. Luară mortul, îl așezară pe o scară și porniră către cimitir. Până a doua zi

dimineața, neaua acoperi cenușa care-a mai rămas din casa mortului. Calul dispăruse, iar în cimitir apăru un mormânt fără cruce.

„Unde-i crucea, că eu cu mâna mea am pus-o?”

El o punea cu mâna lui în fiecare dimineață, Nuțu Măties o lua cu mâna lui în fiecare noapte. Până-ntr-o zi…

XXVIII

Discuția purtată la Viena cu contele Jankovich avu darul să-l liniștească definitiv pe împărat. Contele își făcuse astfel datoria încât el, Iosif al II-lea, putea trăi fără să aibă vreo remușcare. Ordinul său privind pedepsirea căpitanilor avea acoperire juridică.

„De altminteri, susținea contele, faptele lor i-au condamnat la moarte. Ordinul Maiestății Voastre n-a fost decât o sugestie care, spre marea mea bucurie, s-a putut împlini aievea."

Propuse și câteva măsuri de ușurare a vieții iobagilor. Nu ceru nimic împotriva nobililor. Răsplata pentru truda depusă în slujba dreptății și adevărului – cum îl măgulea Iosif – a fost mare. Fusese numit comandor al ordinului Sfântul Ștefan. Marea obsesie a împăratului era însă scrisoarea francezului. Trebuia să-i răspundă. Și nu orice și nu oricum. Ideea salvatoare i-a venit în minte după discuția purtată cu contele Jankovich, după ce a citit și raportul acestuia.

„Îi voi da o palmă filozofului cum n-a primit de la nimeni, în viața lui!" jubilă împăratul hotărând să decreteze desființarea iobăgiei. Și, la 22 august 1785:

„Noi, Iosif al II-lea, din grația lui Dumnezeu împărat ales al Romanilor, totdeauna August, Rege al Germaniei, Ierusalimului, Ungariei etc, Mare Principe al Transilvaniei, prin aceasta facem cunoscut tuturor cărora se cuvine: încă de la începutul domniei noastre, intențiunea noastră binevoitoare, solicitudinea noastră părintească, grija noastră neobosită și toate stăruințele noastre au fost îndreptate ca, pe cât ne permit puterile, să promovăm și să stabilim fericirea popoarelor supuse domniei noastre, fără deosebire de stat și de condițiune și fără nici o distincțiune între națiuni și religiuni. Și ca să putem ajunge la acest scop, recunoaștem că în privința aceasta mai mult contribuie îmbunătățirea agriculturii și dezvoltarea industriei și lucrurile acestea nu se pot dobândi altminteri decât dacă se va stabili și pentru țărani, într-un mod general, libertatea personală lăsată fiecărui om de la natură și care trebuie să i-o dea și statul și dacă se va asigura și stabili într-un mod durabil pentru dânșii proprietatea averii…"

Filozoful francez nu-i trimise împăratului nici o scrisoare de mulțumire. În schimb, Iosif primi destule proteste din partea nobililor care, ba nu înțelegeau, ba nu erau de acord, ba nu voiau să aplice patenta de desființare a iobăgiei.

„Trebuie să le dați și lor o satisfacție", îl îndemnă Eszterházy.

„Dar am condamnat la moarte corifeii. Am permis pedepsirea altor sute sau poate mii de foști răsculați. Ce mai vor oare presupușii și precredincioșii mei nobili din Transilvania?"

„Deportarea unor foști scelerați, strămutarea lor în Banat, lângă

Pancevo”, răspunse Eszterházy, hotărât să nu cedeze un pas în fața împăratului.

„Este legal așa ceva?”

„De ce să nu fie? Maiestatea Sa poate face cu supușii săi orice vrea între marginile împărăției.”

Și Iosif decretă în octombrie 1785 patenta pentru expulzarea unor foști răsculați. Drama acestora nu avea să se sfârșească așa de curând. Și-a tot mocnit în inimile oamenilor și cei care mureau o lăsau moștenire copiilor lor și, dintr-o urmă a lui Horea, flacăra a reizbucnit cu și mai multă furie și putere în 1848, când umbra Crăișorului străbătea fiecare sat, în fiecare noapte îndemnând la neuitare.

POSTFAȚĂ

Mama a fost cea dintâi care m-a condus pe drumurile răscoalei lui Horea, Cloșca și Crișan. Apoi țăranii care, în fiecare săptămână, joia, se adunau, ca de obicei, de cine știe când, la Brad, la târg. Țăranii veniți din aproape toate satele prin care a trecut văpaia, atunci în iarna anului 1784. La școală, Horea a lipsit din lecțiile de istorie. Nu cu desăvârșire, dar era pomenit în treacăt, ca din întâmplare, asemenea unui anonim. Nicolae Densușianu, în a sa măiastră carte: *Revoluțiunea lui Horea*, tipărită în 1884, la București, mi-a descoperit întregul fast al evenimentului, marea dramă a celor care s-au răsculat atunci, în 1784, conduși de Horea, Cloșca și Crișan. Căci, în Țara Moților, Horea este întâiul, dar este nedespărțit de Cloșca și Crișan, credincioșii săi tovarăși de idealuri și de luptă. Ioan Fruma în *Horea, procesul și martiriul*, mi-a întărit convingerea în tăria de caracter a acestor oameni. Cele două lucrări pomenite mai sus m-au ajutat să scriu această carte care, sper, cititorul o va lectura deopotrivă cu interes și plăcere. Este o carte-document, un roman document în care pot fi întâlnite multe întâmplări relatate de N. Densușianu, precum și interogatoriul celor trei corifei ai răscoalei.

Firește, aș fi putut romanța acest episod din istoria noastră, din crâncena și, nu o dată, trasă pe roată, istorie a neamului nostru. Dar convins fiind că răscoala aceasta n-a fost o romanță, că dimpotrivă, a fost dovada bărbăției unui neam puternic și înzestrat, am evitat să inventez scene care poate s-au petrecut aievea sau nu s-au petrecut, scene care în asemenea împrejurări devin ridicole.

Aducând încă o dată omagiul meu umil memoriei lui Nicolae Densușianu, deschizătorul de drumuri în cercetarea răscoalei de la 1784, închei această carte, mulțumindu-i cititorului pentru înțelegere.